XXXIII. KÖT. 1—2. FÜZET. ÚJ FOLYAM 1926. JAN.–JUN.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLÖNYE

Dr. LUKINICH IMRE
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI
Dr. RÉDEY TIVADAR

*1926. évi folyam * I—II. füzet.*

BUDAPEST
KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.
1926.

TARTALOM.

Lap

Dr. Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának Olaszországban illuminált kéziratai. (Négy hasonmással.) --- --- --- --- 1

Dr. Eckhardt Sándor: Salamon magyar király leányának históriája --- 24

Dr. Haraszti Emil: Magyar huszárok Elzászban. (Hangjegymelléklettel.) --- 31

Dr. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Első közlemény.) 39

Dr. Sulica Szilárd: A múzeumi levéltár gyüjteményeiről --- --- --- --- 54

Adattár. Dr. Harsányi István: A sárospataki nyomda leltárai--- --- --- 111

— Dr. Hajnóczy Iván: Ének a részegségről --- --- --- --- --- --- --- 121

— László Vince: Adalék Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára I. kötetéhez --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 122

— Dr. Goriupp Alisz: Adalékok a külföldi magyar sajtó bibliographiájához 124

— Dr. Czobor Alfréd: Az első hazai hivatalos névbélyegző. (Négy szövegközti hasonmással.) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 133

— Dr. Czobor Alfréd: Lósy püspök levele Pázmány Postilláiról --- 138

— Dr. Czobor Alfréd: A könyv mint zálogtárgy --- --- --- --- --- 140

Magyar Könyvesház. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I., II. és III. kötetéhez (Dr. Pukánszkyné Kádár Jolán dr.-tól --- 142

Tárca. Dr. Lukinich Imre: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1925. évi állapotáról --- --- --- --- --- --- 153

Szakirodalom. Ballagi Aladár: Buda és Pest a világirodalomban. (Ism. Dr. Kelényi B. Ottó.) — Hoffmann, Edith: Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices. (Ism. Dr. Divald Kornél.) — Isoz Kalmán: Buda és Pest zenei művelődése. (Ism. Dr. Pukánszkyné Kádár Jolán dr.) Haebler, Konrad: Handbuch der Inkunabelkunde. (Ism. Dr. Nyireő István.) — Schneider, Georg: Handbuch der Bibliographie. (Ism. Dr. Nyireő István.) — Grafikai Művészetek Könyvtára. (Ism. Dr. Nyireő István.) — Gutenberg Festschrift, zur Feier d. 25jährigen Bestehens des Gutenberg-Museums in Mainz. (Ism. Dr. Isoz K.) — Die Deutsche Bücherei nach dem ersten Jahrzehnt ihres Bestehens. (Ism. Dr. Isoz K.) — Fuchs, Wilhelm: Signiertechnik. (Ism. Dr. Medveczky Károly.) — Zalán Menyhért: Árpád-kori magyar vonatkozású kéziratok az osztrák kolostorok kézirattáraiban. (Ism. Dr. Jakubovich Emil.) --- --- --- 165

Folyóiratok szemléje. (Ism. Dr. Nyireő István és Dr. I. K.) --- --- 194

Vegyes közlemények. Megalakult a Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete. — Fejérpataky László hamvainak elszállítása. — Az Egyetemi Könyvtár új igazgatója. — Kinevezések az Országos Széchényi Könyvtárban. — Isoz Kálmán főkönyvtárnok akadémiai kitüntetése. — A kultuszminisztérium könyvtárának rendezése. — Könyvtárunk másod- és harmadpéldányainak aukciója. — Az Orsz. Széchényi Könyvtár levéltári osztályának költözködése. — Képviseletünk a bécsi könyvtári kongresszuson. — Sporttörténeti kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. — A Magyar Bibliofil Szemle. (K. B.) — Porosz és bajor rendelet kéziratok és nyomtatványok nem német könyvtáraknak szóló kölcsönadása ügyében. — Az American Library Association felhívása--- --- --- --- 200

Változások a magyarországi nyomdáknál 1925. nov. 1-től 1926. ápr. 30-ig 206

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

UJ FOLYAM. ⋆ XXXIII. KÖTET.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

Dr. LUKINICH IMRE
KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI
Dr. RÉDEY TIVADAR

UJ FOLYAM. * XXXIII. KÖTET.

1926. ÉVFOLYAM.

(A Bulletin de la Revue Bibliographique Hongroise c. melléklappal.)

BUDAPEST
KIADJA A M. N. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA.
1926.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T. BUDAPESTEN.
Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc.

TARTALOM.

1. ÉRTEKEZÉSEK, ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

Lap

Dr. Eckhardt Sándor: Salamon magyar király leányának históriája ... 24
Dr. Gárdonyi Albert: Régi pesti könyvkereskedők. (Első és második közlemény) 39, 290
Dr. Haraszti Emil: Magyar huszárok Elzászban. (Hangjegymellékletttel) 31
Dr. Haraszti Emil: A magyar zene történeti emlékeinek kiadása. (Első közlemény) 316
Dr. Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának Olaszországban illuminált kéziratai. (Négy hasonmással) 1
Dr. Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának az Alpeseken innen illuminált kéziratai. (Tíz hasonmással) 207
Dr. Isoz Kálmán: Liszt Ferenc három kiadatlan levele Mosonyi Mihályhoz 309
Dr. Lukinich Imre: Kossuth Országgyűlési Tudósításainak történetéhez 279
Dr. Sulica Szilárd: A múzeumi levéltár gyűjteményeiről 54
Dr. Zalán Menyhért: A Pray-kódex forrásaihoz. (Egy szövegközti ábrával) 246

2. ADATTÁR.

Dr. Bajza József: Adalékok Montenegró magyar könyvészetéhez 330
Dr. Czobor Alfréd: Az első hazai hivatalos névbélyegző. (Négy szövegközti hasonmással) 133
Dr. Czobor Alfréd: Lósy püspök levele Pázmány Postilláiról 138
Dr. Czobor Alfréd: A könyv mint zálogtárgy 140
Dr. D'Ester Karl: Egy német ujság magyarországi pályafutása... ... 363
Ernyey József: Egy sárospataki jogász könyvei 1764-ben 372
Dr. Goriupp Alisz: Adalékok a külföldi magyar sajtó bibliographiájához ... 124
Dr. Hajnóczy Iván: Ének a részegségről 121
Dr. Harsányi István: A sárospataki nyomda leltárai 111
Dr. Kelényi B. Ottó: Adatok Bikfalvi Falka Sámuel betűöntő és rézmetsző működéséhez 369
László Vince: Adalék Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára I. kötetéhez 122
Dr. Tóth László: Magyar vonatkozás a római sajtó történetében 367
Magyar Könyvesház. Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I., II. és III. kötetéhez. (Dr. Pukánszkyné Kádár Jolán-tól) ... 142, 379

3. TÁRCA.

Lap

DIVALD KORNÉL: Eltemetett könyvek 380
DR. LUKINICH IMRE: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárának 1925. évi állapotáról 153
DR. NIKLAY PÉTER: A IV. nemzetközi könyvtárügyi és bibliofil kongresszus Prágában 384

4. SZAKIRODALOM.

A FŐVÁROSI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR ÉRTESÍTŐJE. 1923—1925. új évfolyam 3—5. kötet. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN 412
AZ ORSZ. MAGYAR IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM ÉS ISKOLA KÖNYVTÁRÁNAK CÍMJEGYZÉKE. 1913—1925. évi gyarapodás. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN ... 409
BALLAGI ALADÁR: Buda és Pest a világirodalomban. Ism. DR. KELÉNYI B. OTTÓ 165
DIE DEUTSCHE BÜCHEREI nach dem ersten Jahrzehnt ihres Bestehens. Ism. DR. ISOZ KÁLMÁN 182
FALK MIKSA ÉS KECSKEMÉTHY AURÉL elkobzott levelezése. Ism. DR. KELÉNYI B. OTTÓ 393
FUCHS, WILHELM: Signiertechnik. Ism. DR. MEDVECZKY KÁROLY 185
GRAFIKAI MŰVÉSZETEK KÖNYVTÁRA. I—IV. kötet. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN 180, 414
GUTENBERG-FESTSCHRIFT, zur Feier d. 25 jährigen Bestehens des Gutenberg-Museums in Mainz. Ism. DR. ISOZ KÁLMÁN 181
HAEBLER, KONRAD: Handbuch der Inkunabelkunde. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN 177
HARSÁNYI ISTVÁN: Miskolczi Csulyak István élete és munkái. Ism. HAVRÁN DÁNIEL 407
HOFFMANN, EDITH: Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices. Ism. DIVALD KORNÉL 171
HUSZTI JÓZSEF: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ 404
ISOZ KÁLMÁN: Buda és Pest zenei művelődése. Ism. DR. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN 175
IVÁNYI BÉLA: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. Ism. HAVRÁN DÁNIEL 406
MAGYAR IRODALMI LEXIKON. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN 414
MAGYAR SOCIOGRAPHIAI INTÉZET kiadványai 1—2. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN 410
NEUE ÖSTERREICHISCHE BIOGRAHIE 1815—1918. Ism. — H. 403
PUKÁNSZKY BÉLA: A magyarországi német irodalom története. Ism. DR. SCHMIDT HENRIK 399
SCHNEIDER, GEORG: Handbuch der Bibliographie. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN 179

Lap

UNGARISCHE JAHRBÜCHER. Herausg. v. Robert GRAGGER. Bücherschau. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN ... 408
VASVÁRMEGYE és Szombathely város Kultúregyesülete Könyvtárának Címjegyzéke. Ism. Zs. ... 416
VÉGH GYULA: Rariosa et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyüjteményéből. Ism. T. L. ... 400
ZALÁN MENYHÉRT: Árpád-kori magyar vonatkozású kéziratok az osztrák kolostorok kézirattáraiban. Ism. DR. JAKUBOVICH EMIL ... 187
ZOLNAI BÉLA: II. Rákóczi Ferenc könyvtára. Ism. DR. TÓTH LÁSZLÓ ... 405
A szerkesztőséghez beküldött könyvek ... 416

5. KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

ARCHIV FÜR BUCHGEWERBE. 1925. Heft 8—12. 1926. Heft 1—4. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN ... 197, 420
LA BIBLIOFILIA. XXVIII. évf. 1—2. sz. (1926. ápr.-máj.) Ism. DR. I. K. 423
LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. XXII. kötet 130—31. és 132. sz. (1924—1925.) Ism. DM. I. K. ... 198, 423
MAGYAR GRAFIKA. 1925., 1926. 1—10. sz. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN ... 198, 424
MINERVA ZEITSCHRIFT. II. 2—3. és 4. sz. Ism. DR. I. K. ... 422
ZEITSCHRIFT FÜR BÜCHERFREUNDE. 1925. Heft 3—6. 1926. Heft 1—3. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN ... 196, 419
ZENTRALBLATT FÜR BIBLIOTHEKSWESEN. 1925. 9—12. sz. 1926. 1—7. sz. Ism. DR. NYIREŐ ISTVÁN ... 194, 418

6. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Megalakult a Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete ... 200
Fejérpataky László hamvainak elszállítása ... 200
Az Egyetemi Könyvtár új igazgatója ... 200
Kinevezések az Országos Széchényi Könyvtárban ... 201
Isoz Kálmán főkönyvtárnok akadémiai kitüntetése ... 201
A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium könyvtárának rendezése 201
Könyvtárunk másod- és harmadpéldányainak aukciója ... 201
Az Országos Széchényi Könyvtár levéltári osztályának költözködése ... 202
Képviseletünk a bécsi könyvtári kongresszuson ... 202
Sporttörténeti kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban ... 202
A Magyar Bibliofil Szemle. (K. B.) ... 203
Porosz és bajor rendelet kéziratok és nyomtatványok nem német könyvtáraknak szóló kölcsönadása ügyében ... 204
Az American Library Association felhívása ... 204
Kremmer Dezső † (DR. ISOZ KÁLMÁN) ... 426
Új önkéntes gyakornok az Országos Széchényi Könyvtárban ... 427
Az Országos Széchényi Könyvtár hírlaposztályának költözködése ... 427

Lap

G. Wells kódex-adománya (Dr. Jakubovich Emil) --- --- --- --- --- 427
Institut für Zeitungwissenschaft, München (G. A.) --- --- --- --- --- 431
Masnicius Tóbiás emlékkönyve --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 431
Andreas Pannonius «De Regiis Virtutibus» című munkájáról (Dr. Hoffmann Edith) --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 433

*

Változások a magyarországi nyomdáknál 1925. november 1-től 1926. október 31-ig --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 206, 435

A NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRANAK OLASZORSZÁGBAN ILLUMINÁLT KÉZIRATAI.

(Négy hasonmással.)

A miniaturfestészet története egyike a művészettörténeti tudomány legdivatosabb kutatási területeinek. Hosszú elhanyagoltsága miatt ma meglehetősen kiaknázatlan, értékes művészeti és kultúrhistóriai anyag gazdag bőségét ontja a vele szeretettel foglalkozó elé.

Az alábbiakban a Nemzeti Múzeum Széchényi könyvtárának kézirati anyagából a XIV., XV. és XVI. század folyamán Olaszországban illuminált kódexek sorozatát szeretném nagy vonásokban ismertetni.

I. Felsőolaszországban illuminált kódexek.

A XIV. század végéről néhány érdekes darab található a gyüjteményben, melyek között első helyen áll egy *Rituale.* (Cod. 251.)[1] Címlapjának három szélére gazdag, nehéz és mégis élénken kígyózó levéldísz van festve, pompás aranyozással és mély tüzű színekkel. Az iniciálében a Vízkereszt ünnepe van ábrázolva. Az arctípusok, az arcok zöldes színezése és főleg az ornamentika sajátos módja arra engednek következtetni, hogy a Rituale Felsőolaszország keleti részében, Padua, Velence, Treviso környékén készült. E városok miniaturfestészete ez időben erősen a bolognai hatása alatt állott, mely a kiváló Niccolò di Giacomo da Bologná-nak iránytadó egyéniségével épen e korban jelentékeny szerephez jutott. A címlap alján látható címer kék mezőben arany koronát mutat. Az olasz családok címereinek tanulmánya megtanít arra, hogy ez a trevisoi Corona család címere.[2] A kézirat tehát e család vala-

[1] A Könyvkiállítási kalauz (1882. 290. sz.) XV. századinak és burgundi izlésben festettnek mondja.

[2] J. B. Rietstop. Armorial general. Paris. 1912. II. CXXIX. tábla.

mely tagjáé volt. A család trevisoi volta pedig külső érvekkel is megerősíti előbb felhozott indokainkat a miniaturák művészi jellegének keletfelsőolaszországi származását illetőleg. (2. tábla.)

Bologna környékére vall egy másik, nem nagy igényű, de nem érdektelen miniatura, mely TITUS LIVIUS *Historia de bello punico* című munkájának címlapját diszíti. (Cod. 87). Voltaképen csak egy sárkányból képezett *J* iniciale és a lap felső sarkának a sárkány farkából kinövő levélfolyondára képezi az egész diszítést. A levelek formája általában Felsőolaszországra mutat, a levelekből hirtelen előtörő és hegyes szögben visszahajló indák azonban a bolognai és a tőlük függő munkák ismertető jelei. E darab már azért is érdekes, mert egy bejegyzés tanusága szerint 1504-ben Budán volt.

A bejegyzés így hangzik: *Dono accepi Bude 1504. B.* FEJÉR GYÖRGY, a kézirat első ismertetője e darabról kétszer is megemlékezik, egyszer XII. századinak mondva, egyszer XIV. századinak. Ezenkívül a bejegyzést tévesen így idézi: *comparat Bude 1507.* Az utána következő *B.* betűt pedig BRASSICANUS névrövidítésének olvasva, azt állítja, hogy a kéziratot BRASSICANUS Budán szerezte 1507-ben.[1] FEJÉR e téves állításait BUDIK is magáévá teszi, amennyiben azon a véleményen van, hogy a *Dono accepi Bude Io. Brassicanus* bejegyzésű kézirat a XII. századból való.[2] Ha ez állítások helyesek volnának, itt egy valószinű CORVIN kódexszel állnánk szemben, mert jól tudjuk, hogy BRASSICANUS sok darabot szerzett meg épen a Corvinából. Csakhogy azt is nagyon jól tudjuk, hogy Joannes Alexander BRASSICANUS, EBERSTEIN Vilmos császári követ kíséretében az 1525. év végén járt Budán, tehát sem 1504-ben, sem 1507-ben itt könyveket nem kaphatott s így a *B* betű sem

[1] FEJÉR GY. T. Vadassi Jankovics Miklós Gyüjteményeiről és Régiségei között találkozó két ismeretlen Emlékekről, eddig meg nem magyarázott Irásokról. Tudományos Gyüjtemény. 1817. XI. k. 6. és 19. lap. — JANKOVICH, könyveinek a Nemzeti Muzeumban levő kéziratos jegyzékében, egyenesen XI. századinak és határozottan Corvin-kódexnek állítja. Más helyen megint azt mondja, hogy Brassicanus II. Lajos születésekor járt Budán és akkor kapta a kéziratot, de a királyfi viszont 1500-ban született.

[2] P. A. BUDIK. Entstehung und Verfall der berühmten von König Matthias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen. Wien, 1840. 20. l.

jelentheti őt. Az 1882-iki Könyvkiállítás kalauza helyesbíti is ez adatokat, amennyiben a kéziratot XIV. századinak állítja és nem tesz említést BRASSICANUSRÓL.[1]

1400 körül és Verona környékén keletkezhetett egy szintén szerényebb diszítésű kézirat, mely az *Ó-testamentumnak* néhány, Tóbiástól a Makkabeusokig terjedő könyvét tartalmazza. (Cod. 103.) Mindössze három képecske van benne: a címlapon és a 27. lapon csinos inicialék egy-egy férfi félalakjával; ezenkívül ugyancsak a címlapon, a T iniciálében Tóbiás az angyallal van ábrázolva. Egyébként csak színes festékkel rajzolt hajszálvékony lapszéldíszek vannak a könyvben, melyek jellege nagyon határozottan vall felsőolaszországi eredetére.[2]

Valószinűleg Velence környékéről származik LUCANUS *Pharsaliájának* kézirata (Cod. 200)[3] és körülbelül szintén az 1400 körüli időből való. A kézirat nagyon csinosan diszített címlapjának alján egy ismeretlen címer, a lapszéleken pedig a Franciaországból származó, tüskés levéldísz látható, mely ebben az időben egész Felsőolaszországban el volt terjedve. Az arany levelek közé finom tollrajzzal, párbajozó lovasok vannak ékelve; a lovak és lovasok mozdulatainak pompás rajza híven tükrözi e kor naturalisztikus törekvéseit. A címlapon kívül különösen érdekes a 49. v. lap, diszítésének jellegzetes volta miatt. A spirálisan hajló széles levelek arany alapra vannak helyezve s így mintegy sűrű tömegű sort alkotnak, melyből, mint kicsapó lángok válnak ki egyes levelek, végükön nagy arany gömböket hordva. Az ornamentikának ez a nyugtalan fajtája a XIV. század közepe óta sűrűn fordul elő a Bologna és Velence környékéről származó munkákban és így méltán e vidékről valónak tarthatjuk a Nemzeti Múzeum LUCANUS kéziratát is.

[1] Könyvkiállítási kalauz. 271. sz. A miniaturát burgundinak mondja.

[2] D. G. HÄNEL. Ungedruckte Handschriften-Kataloge. I. Elenchus Manuscriptorum Nicolai Sen. Jankowich. Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik. 5. Suppl. 1837. 593. l.

[3] CSONTOSI I. A Farkas Lajos-féle gyüjtemény codexei. M. Könyvszemle. 1867. 184. l. (franciának mondja) és Könyvkiállítási kalauz. 317. sz. (burgundinak).

A XV. század legelejének felsőolaszországi modorát mutatja néhány külön pergamenre festett, jelentéktelen képecske, mely egy XIII. századi kis *Biblia* (Cod. 100.) elé van beillesztve. A lapokra a Madonna, szent Jeromos, szent Katalin és egy szent püspök vannak egyszerű tollrajzzal felvázolva. Az imakönyv a XVI. században Mossóczi Zakariás előbb nyitrai, utóbb tinini püspöké volt s tőle kapta J. SAMBUCUS.[1]

1425 körül keletkezett egy óriásméretű *Psaltérium* (Cod. 244.), mely valószinűleg valamely apácazárda számára készült, mert a 197. v. lapon, a *Cantate domino* kezdetű zsoltárnál a kórusban éneklő apácák vannak ábrázolva. A Psaltériumot gazdagon diszítő virágok és inicálék világosan elárulják lombardiai eredetüket. A F. 3. r.-en levő címlapot élénkszínű, széles levelek veszik körül, milyeneket Lombardiában látunk ebben az időben. Még jellegzetesebb azonban maga az iniciale, mely tornyocskákból s más építészeti elemekből tevődik össze. (1. tábla.) Ezt a sajátságos, fantasztikus diszitési modort SALOMONE és testvére, GIOVANNINO DEI GRASSI kezdték először alkalmazni, a XIV. század végén. Tőlük vette át egész Lombardia, ahonnan a XV. század folyamán elterjedt Felsőolaszország minden vidékében s e munkák egyik legjellegzetesebb sajátságává vált. A kézirat díszes figurális iniciáléi nem nagy művész munkái és valószinűleg magában a zárdában készültek, de egytől-egyik rendkívül vonzó és ötletes munkák.

Valószinüleg ugyancsak Lombardiában készült egy másik nagyméretű *Antiphonarium,* (Cod. 116.), mely nyersen készült iniciálékkal és lapszélekkel van diszítve. Egyetlen figurális iniciálé-jában az imádkozó Dávid király bájosan dekorativ modorban van ábrázolva.

Egészen igénytelen, XV. század középi, milanóias díszt mutat CICERO *de Officiis* cimü munkája (Cod. 144.), címlapján egyetlen iniciáléval és néhány széles levéllel.

A XV. század közepéről való Curtius RUFUS *De gestis Alexandri Magni* c. munkája (Cod. 161.)[2] A kódex, mint azt a másoló-

[1] FEJÉR GY. Id. m. 19. l.
[2] HÄNEL. Id. m. 606. l.

nak, a könyv végén olvasható bejegyzéséből — Mli Calis Januariis 1444 — megtudjuk, 1444 januárjában, Milanóban iratott. Ez a körülmény és az iniciáléban s a kötésen szereplő kígyók,[1] továbbá a címlap alján (3. tábla.) levő címer fölött jobbra, illetőleg balra látható Jo M betűk a régibb irodalomban előbb ahhoz a föltevéshez vezettek, hogy a könyvet «valószinüleg Joannes Sforza» számára írták,[2] utóbb pedig az a vélemény merült fel, hogy a címer «valószinüleg képzeleti címer és a betűk J(ohannes) M(ediolanensis)»-t jelentenek.[3] A két föltevés közül egyik sem állja meg a helyét.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy 1444-ben, az iratás évében, még nem a Sforzák, hanem 1412-től 1447-ig Filippo Maria Visconti uralkodott Milanoban s csak utána szállt az uralom Francesco Sforzára.

Ezekután fordítsuk figyelmünket a címlapon látható, feltünő jelképi ábrázolásokra, melyek mind Filippo Maria Visconti idejére utalnak. A fölső lapszélen az I H C (Iesus) betűket látjuk, fölöttük egy koronával. E betűk, eredetileg a másoló invokációjaként igen gyakran fordulnak elő XV. századi humanisták munkáiban, itt azonban korona járul hozzájuk, ami már nem általános jelenség, előfordul azonban a könyveknek egy kis csoportjában, melyek Filippo Maria Visconti — és utóbb az ő környezete — számára készültek. Ezt ebben a formában ő hozta használatba és így általában az ő személyes jelképének tekintik.[4]

Az iniciálé két összefonódó kígyóból alakul, melyeket a Viscontiak kezdtek használni s tőlük mentek át a Sforzák jelképei közé.[5]

[1] Ráth Gy. Magyarországi könyvtáblák a történelmi kiállításon. A magyar iparművészet 1896-ban. Bpest, 1897. 29. l.

[2] Könyvkiállítási kalauz, 1882. 287. sz.

[3] A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi könyvtárának történet és irod. tört. kiállítása. Bpest 1902. 64. sz.

[4] Fr. Carta. Codici corali e libri a stampa miniati della Biblioteca Nazionale di Milano. Roma. 1891. 34. l. L. Dorez. (Les manuscrits à peintures de la Bibliothèque de Lord Leicester à Holkham Hall Norfolk. Paris, 1908, Cod. 345. XLIII. tábla és 65—67. l.) egy Titus Liviust, noha más címer és más betűk vannak benne, egyenesen e jelkép alapján eredetileg F. M. Visconti számára készültnek mond.

[5] Petro Candido Decembrio, Philippi Mariae Vicecomitis Mediolanensium ducis tertii Vita. 12. l. A herceg zászlain levő képekről.

Az alsó lapszélen az írás alatt egy ezüst és kékszínű, lebegő kendőt látunk, koszorú formájú csomójának belsejében nyolcsugarú nappal. A kendő az emblémák vándorlásának érdekes példája. Ez ugyanis eredetileg VENCEL cseh, német és római királynak emblémája, egyike azon rejtélyes vonatkozású jelképeknek, melyekkel VENCEL király kéziratain és egyéb, az ő idejéből származó, prágai építészeti stb. diszítésekben gyakran találkozunk, s melyek mind a «fürdőslány» személyére vonatkoznak.[1] A fürdőslány kékszínű övének szimbólumát (a szerelmi lekötöttség jelképe), Gian Galeazzo VISCONTI vette fel a család jelvényei közé, mikor 1395-ben, 100,000 arany forintért megvásárolta VENCEL királytól a hercegi címet. Gian Galeazzo hercegnek a páviai Certosában emelt síremlékén több címerpajzs között külön pajzson szerepel, ez a csomóra kötött kendő, a «divisia imperatoris» felírással. Filippo Maria VISCONTI-nak több kéziratában megtaláljuk. A csomó közepében levő nyolcágú csillagot, vagy sugaras napot már GIANGALEAZZO is jelképeként használja, Filippo Maria VISCONTI pedig több pénzére is rávereti.[2] Egy kártyajátékán pedig, mely ma U. VISCONTI DI MODRONE herceg birtokában van, a háttérben szintén a sugaras nap jelképe szerepel.[3] A csillag sugarainak száma nem mindig egyforma, de kéziratokban rendesen nyolc.

A címerpajzs fölött sisakdíszként egy kígyótestű nő áll, kék, fehér és arany pikkelyes testtel. Lobogó ruhája vörös és ezüst színű. Ez az alak változata a VISCONTI-féle szárnyas sárkánynak és kígyónak, mely csak Francesco SFORZA alatt öltött végleges formát, ki a többi VISCONTI jelképpel együtt ezt is átvette.

A nő a kezében körzőt tart, mely köré «sic necesse est» felirású szalag fonódik. A körző szintén VISCONTI jelkép, mely már a XIV. században használatos volt.[4]

[1] J. SCHLOSSER. Die Bilderhandschriften König Wenzels I. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, XIV. kötet. 273. l.

[2] LITTA. Famiglie celebri di Italia. Milano. 1819. Fillippo Maria pénzei. 81. és 102. sz.

[3] Fr. TOESCA. La pittura e la miniatura nella Lombarda. Milano. 52. l. 427. kép.

[4] L. DELISLE. Le Cabinet des Manuscrits. Paris. 1868. I. k. 131. l. —

A sisakdísz alatt látható címerpajzs ezüst mezőben összesen 13 kék halmocskát mutat, 5 sorban egymás fölé elhelyezve. A legfölső sor középső halmocskájában levő sárga jószág, egy kis hordó akar lenni, ugyanolyan hordócska, mint amelyből a jobboldali lapszél közepén űlő kis meztelen gyerek iszik. A hordóból ivó gyermek motivuma tehát nem véletlen diszítés, hanem szoros összefüggésben van a címerrel és a kódex egykori tulajdonosára utal. A címer ugyanis, melyet leírtunk, már nem VISCONTI címer, amire a felsorolt jelképekből esetleg következtetni lehetne, hanem mint azt a milanói Archivio di Statonak *Codice de Cremosano* cimű, kéziratos nagy címergyüjteményéből (39. l.) meg tudtam állapítani, a páviai BUTIGELLA (botticella = kis hordó) nevű családé. Ilyen csonka formában ritkán használatos. A teljes címer négyelt pajzsból áll, melynek 1. és 4. vörös mezejében a hordócska áll s csak 2. és 3. mezejében látható a fent leírt címer. Meg kell még jegyeznem, hogy a *Codice de Cremosanohoz* képest eltérés van a sisakdíszben is, mely ott, a körzőt tartó nő helyett: hordót tartó, koronás fél fekete sast mutat; sőt eltérés van a devizában is, mert e család a «sans ligames» devizát használta, míg itt a «sic necesse est» devizát olvassuk. De ez valószinűleg a könyv birtokosának személyes devizája volt. A devizának ilyen, egészen személyhez kötött használatára más példákat is találunk.

A legfontosabb kérdés már most az, kit jelentenek a Jo M betűk? Erre Filippo Maria VISCONTI okiratai pontos választ adnak, mert ezekből megtudjuk, hogy a herceg szolgálatában, mint «segretario ducale,» ebben az időben egy bizonyos Giovanni Matteo BUTIGELLA állt. A könyv tehát kétségtelenül az ő tulajdona volt. Nagyon érdekes, hogy BUTIGELLA hercegi titkárnak és másoknak is, joguk volt a herceg jelképeinek használatához. Ez a körülmény minket különösen érdekelhet azért, mert KÁLMÁNCSEHI Domonkos londoni kéziratában is egy Mátyás király-féle emblémára, a kútra

C. COUDERC. Album de portraits d'après les collections du Département des Manuscrits. Paris. 1912. LXXXVII. sz. Egy 1394-iki számla szerint a körző is azon emblemák közé tartozott, melyekkel Louis Duc d'Orleans feleségének, Valentine Viscontinak a gyaloghintóját diszíttette.

ismerünk.[1] Az uralkodók jelképeinek átvétele lehet tehát, hogy bizonyos mértékben az alattvalói hódolat jelének tekinthető.

E kézirat művészi szempontból is igen nevezetes. A századközépi miniatürfestés egyik tipikus, bájos példája. Három szélére vékonyszárú, finom arany levelektől kísért, élénk színű virágok vannak festve, melyek közé három kis kép van illesztve. Az említett hordóból ivó gyermek, egy szaladó nyúl és egy szaladó kutya. Mindenik egészen különálló kis jelenet, egész külön darab földre állítva, a térviszonyok szemléltetésének teljes mellőzésével. A facsoportokkal, fűvel és virágokkal sűrűn tele nőtt, kerítéssel körülvont liget ugyanis, amelyben a kutya és a nyúl szaladnak, mindenestül alig nagyobb egy-egy állatnál. A kitünő természet megfigyeléssel megfestett állatok azonban, a XIV. század második fele óta mindjobban fokozódó, realisztikus iránynak szülöttjei, mely iránynak Milanóban való nagy föllendüléséhez, nem kis mértékben járult hozzá a Filippo Maria Visconti szolgálatában is dolgozó Vittore Pisano, az ú. n. Pisanello. Az állatokat pontosan ugyanúgy megtaláljuk Don Iñigo d'Avalosnak, ma a turini Nemzeti könyvtárban levő kéziratában is,[2] melynek címlapja ugyanazon kéznek munkája, mint a Butigelláé. A művész, egy, a század közepén sok munkában kimutatható miniatornak, a párisi «*Vitae Imperatorum*» (Ms. It. 131.) című kézirat ismeretlen festőjének a követője.

Kevésbbé művészi, mint személyi érdekessége van egy kis finom kéziratnak, mely Petrus Paulus Vergeriusnak *De Ingeniis moribus et liberalibus studiis adolescentiae* című művét tartalmazza.[3] (Cod. 314.) A kézirat záró soraiból megtudjuk, hol, ki számára és kinek a keze által készült a könyv. Itt ugyanis azt olvassuk, *scriptus Mantuae apud praeclarum virum magistrum Victurinum Feltrensem Marcus suardus.* Vittorino de' Rambaldoni da Feltre korának kiváló humanista pedagógusa, Guarino tanítványa és

[1] (Fraknói)-TH. Gottlieb. Manuscrits enluminés d'un prélat hongrois à la Bibliothèque Beatty. é. h. n. 17—18. l. Hoffmann E. Középkori könyvkultúránk néhány fontos emlékéről. M. Könyvszemle. 1925. 34. l.
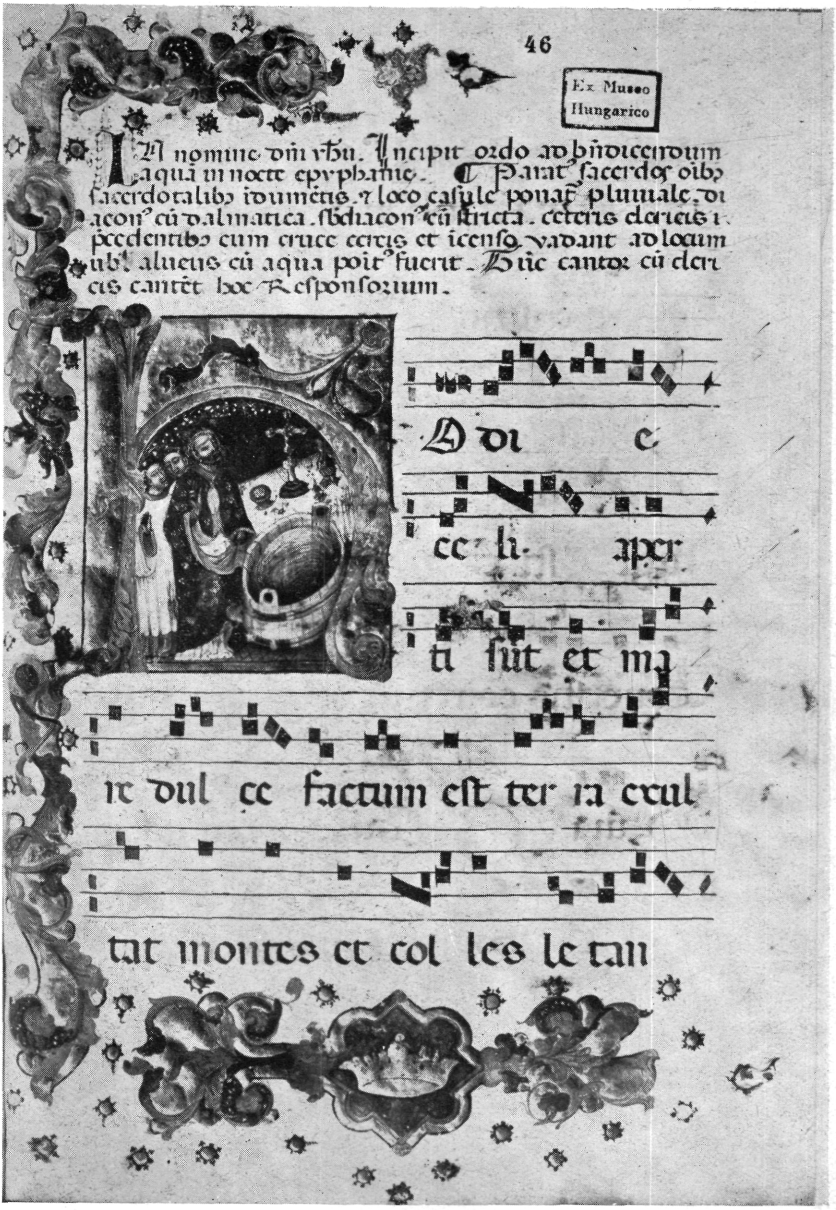
[2] Toesca. Id. m. 534. l.

[3] Hänel. Id. m. 632. l. XVI. századinak mondja.

Psalterium címlapja. Részlet. Cod. lat. 244.

Ex Museo Hungarico

Rituale cimlapja. Cod. lat. 251.

Curtius Rufus címlapja. Cod. lat. 161.

Missale egyik lapja. Részlet. Cod. lat. 217. F. 116 v.

barátja volt s 1423-ban került Mantovába, mikor Gian Francesco Gonzaga meghívta gyermekei nevelésére. E kis könyv legfőbb értéke tehát az, hogy valamikor a kiváló humanistáé, Vittorino da Feltreé volt. A címlap alján címer látható: zöld hármas halmon vaddisznó. A kézirat keletkezési ideje hozzávetőlegesen adva van tulajdonosának életrajzi adataival, ki 1423-ban kerülvén Mantovába, 1446-ban halt meg. A kötet egyetlen csinos iniciáléjának stílusa azt mutatja, hogy Vittorino utolsó idejében rendelhette azt meg. Ez iniciálé arany alapon szines szalagfonatos díszt mutat. E szalag- vagy indafonat, mely e korban egész Olaszországban el volt terjedve s a *maniera humanistica* neve alatt ismeretes, minden egyformasága mellett az ország különböző vidékein különféle helyi jelleget vett fel. Felsőolaszországban és Umbriában például szeretik a különböző színű szalagok fonadékát, ami különösen, ha arany alapra kerül, nagyon tetszetős ornamentikát eredményez.

Arany alapról kiemelkedő színes szalagok fonadékát mutatja a Nemzeti Múzeum egy másik egyszerű kézirata is (Cod. 335), mely valószinűleg szintén Mantua környékén készült.

A fonadékos diszítésnek legáltalánosabb fajtája azonban nem a színes szalagokból, hanem a fehér indákból összefonott dísz. Ennél az ide-oda hajló indák között támadó réseket váltakozóan kék, vörös, sárga és zöld alap tölti ki. Ha ennek az egyszerűbb kéziratoknál használatos diszítésnek vidékenkint való specifikus jellegét akarjuk jellemezni, azt mondhatjuk, Észak-Olaszországban az indának erősebb törzse van, helyenkint finom, fekete vonalakkal kis díszes gyűrű van reá rajzolva, azonkívül a többszinű alap sötétebb tónusokban van tartva. Flórencben, e diszítési mód igazi hazájában, az egész ornamentika gyengédebb és játszibb jelleget ölt. Az indák finomabbak, mintegy szalagszerűek, az alap halványabb és derüsebb színű s a könnyed rajzot játszó gyermekek, madarak, pillangók és külön keretekbe foglalt arcképek élénkítik. Délolaszországban az indafonadék gazdagabb és művészien bonyolultabb rajzára fektetik a fősulyt. Néha azonban a művészek folytonos vándorlása folytán e karakterisztikumok elmosódnak és a darabok hovatartozását igen nehéz megállapítani.

A felsorolt ismérvek alapján a század közepéről származó felsőolaszországi munkának vehetjük, VERGILIUS *Aeneis*ének (Cod. 287.) és JUVENALIS *Satirái*nak (Cod. 182.) kéziratait, melyek nagyon igénytelen, fehér indafonattal vannak diszítve.

Nem sokkal a század közepe után, Pádua környékén készülhetett egy kézirat, mely JANUS PANNONIUS verseit és GUARINOnak JANUS PANNONIUShoz írt néhány levelét tartalmazza. (Cod. 387.)[1] Címlapja fekete spirálisok szövedékéből előtünő, kemény rajzú virágok díszét mutatja, mely Ferrara környékének és a művészetileg Ferrarától függő területeknek jellegzetes ornamentikája. Valamikor a keret alsó részén címer volt látható, mely ma már ki van vakarva.

A század második feléből való egy *Psaltérium* (Cod. 112.)[2], melyet az elejére beírt naptár nekrológiai bejegyzései tesznek érdekessé. A följegyzések, melyek 1431-től a XVII. századig mennek, meglehetősen tájékoztatnak a zsoltáros könyv keletkezési helye felől. Aug. 18-ra az 1454-es évszám és a következő szavak vannak beírva: Obijt venerabilis pater Dominus MARIANUS, olim prior et primus fundator *huius nostre Cartusie.* Február 13-ára pedig az 1679-es év feltüntetése mellett azt olvassuk, hogy e napon halt meg Dominus Bonaventura SALTARINI, qui fuit *prior in hac Domo Venetiarum.* Már e két bejegyzésből kitünik, hogy a PSALTERIUM valamikor egy, a Venetoban fekvő karthausi kolostoré volt. De minden egyéb jel is a Venetora mutat. Először is a bejegyzések túlnyomó részt a Veneto területén fekvő városokat emlegetnek, így Veronát, Vicenzát, Paduát, Bergamót, Mantuát. (Ezeken kívül Ferrarát, Bolognát, a Milano melletti Vedanót és Brixent.) A Venetóra mutat továbbá például az 1435-ben elhúnyt Marinus GIUSTINIANO nevének tipikusan velenceies nyelvjárás szerint ZUSTINIANOvá való elváltoztatása. Végül a kolostort nagy adományokkal megajándékozók nevei között is sok ismert velencei családot talá-

[1] *Fraknói.* A Hunyadiak és Jagellók kora. 1896. 527. l. — Tört. és ir. tört. kiáll. 1902. 37. sz.

[2] Könyvkiállítási kalauz. 1882. 289. sz. egyszerűen olaszországi zárda számára készültnek mondja s említi, hogy érdekes nekrológiai feljegyzései vannak.

lunk, pl. a TRON, CORNARO, LOREDAN, CONTARINI stb. családokét. Találunk a bejegyzések között olyat is, mely minket magyarokat különösen érdekel. Április 7-ére ugyanis, sajnos, évszám nélkül XVI. századi írással ez van beírva: «Obijt F. MARCUS UNGARUS conversus, professus huius domus.» A zsoltáros könyv folytatólagosan erős használatban maradt, mert a XVI. században külön lapokon újabb imákat ragasztottak be, melyeket nyomtatott könyvekből kivágott iniciálékkal diszítettek. A *Psaltérium* mindössze két díszesebb iniciálét mutat, az egyik DÁVID király (Fol. 13.), a másik PÁL apostol (Fol. 65.) alakjával. Ezek és az egyszerű virágos lapszéldiszítések is, Velence környékének provinciális jellegű munkái s minden valószinűség szerint, magában a kolostorban készültek. Stílusuk a XV. század második felére mutat, s amennyiben a korai 1431) bejegyzések a könyv keletkezését jelölik s nem átírások egy másik kalendáriumból, úgy csak az képzelhető, hogy az iniciálékat később festették bele, a már hosszabb idő óta meglevő könyvbe.

Provinciális jellege van egy szintén valamely karthausi kolostor számára készült *Antifonarium* díszének is (Cod. 139.), mely egyszerű, Velence környéki barát munkájának látszik. A durva rajzú, ornamentális iniciálékat csak a színezésnek elevensége és pompája teszi vonzóvá.

A század végéről való egy gazdagon és gondosan illuminált cisztercita *Missale* (Cod. 217.),[1] melynek több iniciáléja ki van vágva. A meglevő 18 díszes iniciálé azonban kellő fogalmat ad a munka hovatartozásáról. A tollal rajzolt fekete spirálisok közül ragyogó szinekben tündöklő keményrajzú virágok és a gazdag arany alapból kiemelkedő pompásan színes, tömött levéldísz, továbbá az árkádoktól koronázott oszlopból és fantasztikus állatokból összetevődő iniciálé, nem kevésbbé az alakok rajza, világosan elárulja, hogy olyan művész diszítette a könyvet, ki Milano

[1] HÄNEL. Id. m. 596. l. XIII. sz.-nak és franciának mondja. — KNAUZ, N. A magyar egyház régi szokásai. Magyar Sion. Esztergom. 1868. 6. k. 805. l. 3. sz. (XIII. sz.-nak és lehetőleg franciának itéli.) — A Könyvkiállítási kalauz (1882, 298. sz.) XV. sz.-inak és határozottan franciának állítja. — Az 1902-iki Tört. és ir. tört. kiállítás katalógusa 59. sz. alatt XV. sz.-inak és sienainak mondja.

és Ferrara miniatür művészetét jól ismerte. Tudjuk, hogy a század végén e két művészeti centrum miniátorai egymással erős kapcsolatban álltak. Leginkább MARTINO da MODENA hatására gondolhatunk e munkáknál, kivel még arctípusok szempontjából is meg lehet állapítani bizonyos fokú rokonságot. (4. tábla.)

A század végéről való két kézirat, melyek inkább magyar vonatkozásúknál, mint művészi becsüknél fogva bírnak nevezetességgel. Az egyik GALEOTTO MARZIONAK MÁTYÁS *király tréfás és bölcs mondásait* tartalmazó munkája, melyet CORVIN JÁNOSnak ajánlott.[1] (Cod. 301.) A címlapot északolaszországi modorban, igénytelen tollrajzzal, levéldísz veszi körül, melybe MÁTYÁS király képzeletbeli arcképe van beleillesztve.

ÁBEL Jenő[2] rendkívül finom indokolásainak köszönhetjük e munkának az 1484 és 1487 közötti időre való keltezését. Ugyancsak ő bizonyította be, hogy művét GALEOTTO nem írhatta Budán, hanem csak Olaszországban. E megállapításait megerősítik saját megfigyeléseink is, nevezetesen az a körülmény, hogy MÁTYÁS arcképe egyáltalán nem hasonlít a nagy királyhoz, ami egy Budán készült kéziratnál csaknem lehetetlen volna, továbbá, hogy a címer igen hiányos, végül, hogy a díszítés északolasz modort mutat. Mindez természetesen csak akkor fontos, ha, mint föltehető, a muzeum példánya tényleg az eredeti kézirat.

A másik magyar érdekű kézirat LOSSAI Péternek, a bolognai egyetem hallgatójának, geometriai jegyzeteit tartalmazza 1498-ból, melyeket kedves tollrajzokkal ő maga illusztrált. (Cod. 197.)

A XVI. század elejéről, Velence környékéről származhatik egy bájos díszítésű *Imakönyv*, (Cod. 192.) melyben elmosódott ismeretlen olasz címer látható. Ilyen címere van a velencei Morosini családnak, de mivel ez gyakran előforduló címer, további támpont nélkül nem merem e darabot e család kincsei közé számítani. A könyv-

[1] Könyvkiállítási kalauz. 1882. 122. sz. — SZINNYEI J. Magyar Irók. Budapest. 1894. III. k. a kódexet, mint elveszettet említi, de az értékes kézirat azóta újra megkerült. Ugyanitt a műnek és nyomtatott kiadásainak bő irodalma is található.

[2] ÁBEL J. Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon. Budapest. 1880. 271—272. l.

ben foglalt számos, parányi képecske, a korabeli nagy velencei festők hatását mutatja, s inkább látszik parányira kicsinyített oltárképnek, mint miniatürnek. A festmények előadása egyszerű és nagyvonalú, színezésük is mérsékelt és nyugodt. A kis keretekben elhelyezett képekben nincs semmi aprólékosság. A címlapot kivéve, melyen a Madonna a könyvnek imádkozó tulajdonosával van ábrázolva, a többi miniaturán egyetlen szent mellképe, vagy félalakja lép elénk, kifejező egyszerűséggel és komolysággal, s ha e kifejezés miniatürre alkalmazva nem látszanék paradoxonnak, azt mondanám, hogy egyik-másik képecske valóban monumentális felfogást mutat.

1509-ben Velencében kelt Paulus Aemilius *Panegyricusa*, XII. Lajos francia királyhoz (Cod. 308.), a francia király liliomos és tüskésdisznós címerével ellátva. A munka címlapja szép kerettel van díszítve, gondosan és finoman, ha nem is nagy egyéni invencióval. Modorában igyekszik a francia munkák naturalisztikus virágdíszét utánozni.[1] E kézirat nevezetessége is leginkább személyi vonatkozásaiban van.

A hanyatló XVI. század többi velencei munkáiból, melyek nagy számmal vannak a gyűjteményben, alig érdemes valamit külön kiemelnünk. A miniatura igényeivel lép fel: Cod. 293, 298, 306. Quart. Ital. 35, 41, csinos virágdíszével Cod. 311. A többi kézirat díszítése tisztára a másoló egyszerű munkája. (Cod. 299, 300, 302,[2] 304, 307, 313. Quart. Ital. 23, 38, 39, 46.)

A XVII. századból való a Levéltár 1918/8. jelzetű kéziratának dísze.

II. Középolaszországban illuminált kéziratok.

A XIV. századból csak egyetlen flórenci kéziratot találunk a gyűjteményben, Antonius de Parma *Sermones dominicales et quadragesimales* című munkáját (Cod. 28.),[3] melynek címlapja századvégi modorban csinosan van diszítve. Az iniciáléban a szent háromság van ábrázolva, mely előtt szerzetes térdepel. Az iniciálé és a lap

[1] Hänel. Id. m. 613. l. — Tört. és ir. tört. kiáll. 1902. 65. sz. E darab 1806-ban Kazinczy Ferencé volt.

[2] Hänel. Id. m. 618. l.

[3] Hänel. Id. m. 596. l.

széle szép levéldíszt mutat, azokat a fürtökbe szedett hosszú, húsos leveleket, melyek Flórencnek Don Lorenzo CAMALDOLENSE és utóbb Don Lorenzo MONACO művészetében oly gazdagon pompázó miniaturáit ebben az időben és a XV. század elején jellemzik. A kéziratot, mint azt a végén olvasható bejegyzésből megtudjuk, Franciscus barát másolta. A kódex címlapjának alján a flórenci liliomot látjuk, a *B*, *F* és *L* kezdőbetűktől környezve. Nagyon valószínűnek tartom, hogy, az *FL* betűk Flórencet, a *B* pedig a flórenci bencéstemplomot, a Badiát jelenti, melynek tulajdona lehetett a szép kis könyv.

A XV. századi kódexek, kettő kivételével művészi szempontból kevéssé jelentékenyek. Nagyrészt egyszerű indafonatos díszt mutatnak s keletkezésük a század közepére vagy harmadik negyedére tehető. Öt közülök CORVIN kódex.

Keltezés szerint legkorábbi Q. CURTIUS RUFUSnak *De gestis Alexandri magni* című munkája (Cod. 160.), melyet Petrus CENNINIUS 1467-ben másolt Flórencben.[1] A címlap három szélére fehér

[1] Ez az a kézirat, melynek leírásánál JANKOVICH kéziratos katalógusában azt állítja, hogy Petrus Cenninius nevével Mátyás király számadáskönyveiben (!) gyakran találkozunk s hogy Mátyás király nevében sok ezer forintot fizetett ki flórenci másolóknak. — FEJÉR Gy. Id. m. 6. és 19. l. — P. A. BUDIK. Entstehung und Verfall der berühmten von König Matthias gestifteten Bibliothek zu Ofen, Wien 1840, 19. l. — Tört. és irod. tört. kiáll. M. Könyvszemle, 1877, 20. szám. — L. FISCHER. König Matthias Corvinus und seine Bibliothek. Wien, 1878. XXVII. sz. — A. REUMONT. La Biblioteca Corvina. Firenze, 1879. 8. l. — CSONTOSI J. Latin Corvin kódexek bibliographiai jegyzéke, M. Könyvszemle, 1881, 148. l. 1. sz. — Könyvkiállítási kalauz, 1882, 187. sz. — CSONTOSI J. Az antwerpeni bibliographiai congressus, M. Könyvszemle, 1890. 310. l. — CSONTOSI J. A Korvina. Pallas lexikon. 1895. IV. és VI. l. — D. A nemzeti Múzeum Corvin kódexeinek száma M. Könyvszemle, 1895, 372. l. I. sz. — FRAKNÓI V. A Hunyadiak és Jagellók kora. Budapest, 1896, színes tábla az 542. lap után. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 214. sz. — BEÖTHY-féle Képes irodalomtörténet, 1906. II. kiadás. I. kötet. 144. lap után színes melléklet. — W. WEINBERGER. Die Bibliotheca Corvina. Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse, 159. kötet. Wien, 1908, 10. sz. — A. de HEVESY. Les miniaturistes de Mathias Corvin. Revue de l'art chrétien, 1911, 14. lap. — P. d'ANCONA, La miniatura fiorentina. Firenze. 1914, I. k. 52. lap. II. k. 713. sz. — GULYÁS P. Mátyás király könyvtára. Budapest, 1916. 23. lap. — A. de HEVESY, La bibliothèque du Roi Matthias Corvin. Paris, I. k. 1923. 26. lap. 8. sz.

indákból fonott dísz van festve, melyben az indák között támadt közöket kék, vörös és zöld színű alap tölti ki. A címlap alsó szélén MÁTYÁS királynak a magyar és cseh címerekből és a hollós szívpajzsból összeállított címerét az üres címerhelyre MÁTYÁS király első budai címerfestője illesztette be, kinek munkáit a háromlevelű ágon álló holló és a nehézkes rajzú oroszlánok jellemzik.[1]

Ugyancsak Corvin kódex a Ioannes *Scholasticus életét és kisebb munkáit* tartalmazó kézirat is. (Cod. 344.) A címlap három szélét fehér indafonattal diszítő keret alsó felén egészen szokatlanul találjuk a Corvin címert: kifeszített szárnyú hollót arany ágon, arany gyűrűvel. E sajátságos címer miatt a kéziratot eleinte nem is tartották Corvin kódexnek s a címert hamisnak itélték.[2] Később, miután FRAKNÓI[3] a könyv végén olvasható «Finivi legendo et signando die 26 septembris 1470.» bejegyzésről megállapította, hogy az VITÉZ János írása és így a kódex minden valószinűség szerint előbb VITÉZé volt, a címert illetőleg újabb téves vélemény merült fel, az ugyanis, hogy a hollós címer az eredeti VITÉZ címert borítja.[4] A kéziratot ettől fogva a kétségtelen Corvin kódexek közé sorolták.[5] A kézirat tüzetes vizsgálata meggyőz arról, hogy a Corvin címer alatt semmiféle címernek nyoma sincsen.

[1] SCHÖNHERR Gy. A római Casanate-könyvtár Corvin-kodexéről, Magyar Könyvszemle. 1904, 49. l. — HOFFMANN E. Mátyás király budai műhelyének egyik címerfestője. M. Könyvszemle, 1923, 170—175. lap. — E. HOFFMANN, Der künstlerische Schmuck der Corvin-codices, Belvedere, 1925, 134. lap.

[2] CSONTOSI J. A Farkas Lajos-féle gyüjtemény codexei. M. Könyvszemle, 1876, 139—140. l. 5. sz. — PULSZKY F. A Corvina maradványai, Archeologiai Értesítő, 1877, 175—176. l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1877. M. Könyvszemle, 24. sz.

[3] FRAKNÓI V. Vitéz János könyvtára. M. Könyvszemle, 1878. 198—199. l. — W. FRAKNÓI, Die Bibliothek des Johann Vitéz, Literarische Berichte aus Ungarn, 1878. II. kötet. (Csontosi összefoglalása.) 116. l.

[4] Könyvkiállítási kalauz, 1882, 243. sz. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 213. sz. (Óvatosabban így mondja: «hihetőleg az érsek kivakart címere fölé.») — A. de HEVESY, La Bibliothèque du roi Matthias Corvin, Paris, 1923. 11. sz. V. ö. HOFFMANN E. Bírálat Hevesy idézett könyvéről. M. Könyvszemle, 1924, 137. l.

[5] CSONTOSI J. A Corvina, VII. l. — D. Idézett munka. 377. l. 7. sz. — W. WEINBERGER, Id. m. 11. sz. — P. d'ANCONA, Id. m. II. k. 717. sz.

A harmadik Corvin-kézirat PLAUTUS vígjátékait tartalmazza. (Cod. 241.)[1] Az indafonattal nagyon egyszerűen diszített címlap alján MÁTYÁS király címerét találjuk szívpajzs nélkül, balról az *M* jobbról az *A* kezdőbetűkkel, melyek *M*athias *A*ugustust jelentenek. E címert Budán festette a király második címerfestője egy idegen címer fölé, melynek ma már csak arany alapja látható. A kodexnek, mely lilabársonyba van kötve, főérdekessége az aranymetszésén látható, arany alapból finoman kiemelkedő tarka virágdísz. E virágdíszek MÁTYÁS király budai műhelyének legszebb termékei közül valók, melyeknek szépségét változatosságuk, üde színezésük és rajzaiknak könnyed gráciája adja meg.[2]

Három oldalán indafonatos díszt mutat POLYBIOS munkáinak N. PEROTTITÓL készített latin fordítása is (Cod. 234.), mely címlapjának alján MÁYTÁS király címerét mutatja.[3] Ezt is a második címerfestő helyezte bele a kéziratba, ez esetben az *M A* kezdők elhagyásával. A lilabársonyba kötött könyv virágos aranymetszése szintén a budai műhelyben készült.

[1] MÁTRAY G. A Konstantinápolyból legújabban érkezett négy Corvin-códexről. Pest, 1870. 6—7. l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. M. Könyvszemle, 1877. 19. sz. — L. FISCHER. Id. m. XXX. sz. — CSONTOSI J. Latin Corvin-códexek bibliographiai jegyzéke. 6. sz. — Könyvkiállítási kalauz. 188. sz. — D. Id. m. 377. l. 5. sz. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 211. sz. — W. WEINBERGER. Id. m. 13. sz. — P. d'ANCONA. Id. m. 715. sz. — A. de HEVESY. Id. m. 13. sz. — E. HOFFMANN. Id. m. Belvedere. 141. és 155. l.

[2] A Corvin-kódexek kötéseit illetőleg, melyekre egyenként nem térhetek ki, lásd: RÁTH Gy. Magyarországi könyvtáblák a történelmi kiállításon. Az iparművészet 1896-ban. Budapest, 1897. 61—98. l. — RÁTH Gy. A Corvina önálló könyvkötési stilusa. M. Könyvszemle, 1897. 250—260. l. VARJÚ E. A bécsi udvari könyvtár kötéskiállítása. M. Könyvszemle, 1905. 310—315 l. — TH. GOTTLIEB. Bucheinbände. Wien, 1910. 8—11. l. — G. FUMAGALLI, L'arte della legatura. Firenze, 1913. LXIV. — GULYÁS P. Mátyás király könyvtára. Budapest, 1916. — J. LOUBIER. Der Bucheinband in alter und neuer Zeit, Berlin und Leipzig, 1923.

[3] MÁTRAY G. Id. m. 8—9. l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. M. Könyvszemle, 1877. 18. sz. — L. FISCHER. Id. m. XXIX. sz. — CSONTOSI J. Latin Corvin-codexek. 5. sz. — Könyvkiállítási kalauz. 189. sz. — D. Id. m. 4. sz. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 212. sz. — W. WEINBERGER. Id. m. 12. sz. — P. d'ANCONA, Id. m. 714. sz. — A. de HEVESY. Id. m. 12. sz. — HOFFMANN. Id. m. Belvedere. 141. l.

Az olaszországi Corvin-kódexek legszebbike kétségtelenül IOANNES DAMASCENUS *Sententiáinak* kötete.[1] A kézirat címlapjának gazdag, színes kerete, az iniciálében I. DAMASCENUS képzeleti arcképével, ATTAVANTÉnek, a kitünő flórenci miniatornak, ha nem is legjobb, mindenesetre kétségtelen munkája. A címlapon MÁTYÁS címere ugyan át van festve idegen címerrel, de az eredeti címer a tulsó oldalon jól láthatóan lenyomódott. Egyébként is a díszes keretbe MÁTYÁS emblémái: a sárkány, holló, méhkas, hordó, kova és gyürű vannak beleillesztve s így a kézirat eredete minden vitán felül áll.

SALLUSTIUS *De bello Catilinario* és *De bello Jugurtino* cimű munkájában (Cod. 257.), két oldalt indafonatos díszt, fölső és alsó keretében pedig könnyű virágdíszt találunk. Az O iniciálében az íróasztalánál ülő SALLUSTIUS van ábrázolva. E diszítés a század közepének középolaszországi, valószinűleg umbriai terméke. A címlap alsó szélén a CORVIN-címer tűnik elénk, mely azonban szemmelláthatólag későbbi festés. Ennek dacára sokáig kétségtelen CORVIN kódexnek számított;[2] sőt a véletlenül a fatáblájába beégetett MADARI betűket mindenféle módon próbálták magyarázni,[3] pl. a könyv-

[1] Raccolta di Manoscritti con Miniature dal secolo X. in avanti già apartenenti al Marchese Carlo Trivulzio dalla Libreria Antiquaria di Ulrico Hoepli. Milano, 1886. — Könyvszemle, 1886. 330—335. l. — E. NOVATI, I codici Trivulzio-Trotti. Giornale stor. d. lett. ital. IX. 1887. 137—185. l. — SCHÖNHERR Gy. A milanói Korvin-kódexekről. M. Könyvszemle, 1896. 164. l. — FRAKNÓI. A Hunyadiak és Jagellók kora. Budapest, 1896. 541. l. után színes tábla. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 209. sz. — BEÖTHY-féle Képes irodalomtörténet. 142. l. után színes tábla. — WEINBERGER. Id. m. 18. sz. — CSONTOSI. Újabb adatok Attavantestől festett Korvin-kódexekről. Archeologai Értesítő. 1909. 223—224. l. — P. d'ANCONA. Id. m. I. k. 95. l., II. k. 1575. sz. — GULYÁS P. Id. m. 43. és 50. l. — HEVESY. Id. m. 10. sz. — HOFFMANN. Bírálat Hevesy könyvéről. M. Könyvszemle, 1924. 137. l. — D'ANCONA. La miniature italienne du X au XVI. siècle. Paris és Bruxelles, 1925. 81. l. — HOFFMANN, Id. m. Belvedere. 138. és 153. l.

[2] M. Archeologiai Értesítő, 1870. 272. l. A «Századok» archaeologiai forgácsai és a Corvin-codexekben előforduló Corvin-Mátyás arcképekről. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1877. 21. sz. — CSONTOSI. Latin Corvin-codexek bibliographiai jegyzéke. 2. sz. — Könyvkiállitási kalauz. 182. sz. — D. Id. m. 372. l. 2. sz. — RÁTH Gy. A Korvina önálló könyvkötési stilusa. 253. l. — WEINBERGER. Id. m. 14. sz.

[3] L. FISCHER. Id. m. XXXI. sz.

kötő vagy a budai műhely (!) bélyegzőjének. Nem véve tekintetbe, hogy már régóta megállapítást nyert, hogy a SALLUSTIUS a hamisított Corvin-kódexek közül való,[1] nehány újabb író ismét felvette a lajstromába.[2]

CORVIN-kódexnek tartották SALLUSTIUS munkáinak egy másik példányát is (Cod. 258.), melyben elkopott címer nyoma kivehető. Diszítése, ha nem is flórenci, de mindenesetre toscanai.

Ugyancsak CORVIN-kódexet sejtettek SUETONIUS Tranquillus *De vita et moribus duodecim imperatorum* című kéziratában is.[3] (Cod. 362.) Utóbb époly alaptalanul VITÉZ-kéziratnak gondolták.[4] Az egyszerű flórenci indafonattal diszített címlapon a címer helyén van ugyan vakarás, de mintha alatta nem is lett volna soha címer.

Az előbbihez hasonlóan valószinű CORVIN-kéziratnak tartották L. FLORUS *Epitomatum libri quatuor* című munkáját is.[5] (Cod. 167.) Igaz, hogy a kézirat Buda visszafoglalása alkalmával találtatott meg, de egyszerű, flórenci indafonatos címlapjának alsó szélén a címer helye ki van mosva s így e megállapításon kívül minden egyéb csak fölösleges hozzávetés. A kéziratot, mint a könyv zárószavaiból megtudjuk, bizonyos *Leonard'* másolta. JANKOVICH kéziratos katalógusában úgy véli, hogy ez LEONARDUS ARETINUS, ki egyben a könyv tulajdonosa is lehetett. De miután ismerünk egy Leonardus JOB nevű másolót e korból, sokkal valószinűbb, hogy e kódex is az ő keze írását őrzi.

Végül CORVIN-kódexnek tartották régebben a CATULLUS és TIBULLUS *költeményeit* tartalmazó kötetet is,[6] (137.), melynek szintén csinos flórenci indafonatos dísze van; és CAESAR *De bello*

[1] Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 17—18. — GULYÁS P. Bírálat Weinberger id. m.-ről. M. Könyvszemle, 1908. 361. l. — GULYÁS P. Irodalmi hamisítványok. M. Könyvszemle, 1909. 333. l.

[2] D'ANCONA. La miniatura fiorentina. II. k. 711. sz.

[3] Tört. és irod.-tört. kiáll. 1877. 22. sz. — E. ÁBEL. Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus. Literarische Berichte aus Ungarn. II. 1878. 572. l. — RÁTH Gy. Id. m. 254. l. — WEINBERGER. Id. m. 21. l.

[4] Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 40. sz.

[5] Tört. és irod.-tört. kiáll. 1877. 285. l. 23. sz. — E. ÁBEL. Id. m. 575. l. — WEINBERGER. Id. m. 21. l.

[6] HÄNEL Id. m. 595. l. (XIII. sz.-nak mondja és nem tartja Corvin-

gallico című művét [1] (Cod. 179.), melyben a magyar pólyákhoz és cseh oroszlánhoz hasonló címer van, de arany és kék színben tartva.

A XV. század harmadik negyedének fehér indafonatos díszét mutatja továbbá CICERO *De officiis* című munkája (Cod. 145.) JUVENALIS *Satiráinak* egyik példánya. [2] (Cod. 183.) SUETONIUS *Vitae XII. Caesarum* című könyve (Cod. 262.) [3] VERGILIUS munkái (Cod. 288.), mely utóbb ZRÍNYI Péter tulajdonában volt Csáktornyán és Franciscus BARBARI *De re uxoria* című munkája (Cod. 294.), mely a XVII. század elején THURZÓ Györgyé volt. Ide tartoznak LAURENTIUS PISANUS *De amore* című dialogusai (Cod. 185.) ismeretlen olasz címerrel,[4] az egész jelentéktelen *Tractatus de Sphera* [5] (Cod. 275.) és egy *Natura ac ratione rerum* című munka.[6] (Cod. 320.)

Ezenkívül ide tartozik CICERO *De Oratore* című munkája (Cod. 148), melynek az előbbieknél jóval díszesebb címlapja van. A négy szélén fehér, iniciáléjában színes indafonattal diszített címlap főérdekessége az alsó szélén található BAKÓCZ-címer, melyből kiviláglik, hogy a kézirat valamikor BAKÓCZ Tamás primásé volt. Egy XVI. századi bejegyzés a Corvinából származónak mondja,[7] CSONTOSI a kódexet határozottan VITÉZ János könyvtárához tartozónak gondolta, melyben — szerinte — a levakart VITÉZ-címer helyére festették rá utóbb a BAKÓCZ-címert.[8] Ez azonban nem áll. Mert a

kódexnek). — ÁBEL Id. m. 570. l. — RÁTH Gy. Id. m. 253. l. — WEINBERGER. Id. m. 21. l.

[1] JANKOVICH kéziratos katalógusában XIII. sz.-nak és Vitéz-kódexnek mondja. — RÓMER Fl. Ismét egy czimertani kérdés. Arch. Ért. 1869. 295. — NAGY I. Czimertani kérdések. Arch. Ért. 1870. 261. l. — RÁTH Gy. Id. m. 253. l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 48. sz.

[2] CSONTOSI. A Farkas Lajos-féle gyüjtemény codexei. 6. sz.

[3] D'ANCONA. Id. m. II. k. 716. sz.

[4] CSONTOSI. A Farkas Lajos-féle gyüjtemény codexei. 7. sz.

[5] HÄNEL. Id. m. 612. l. — Könyvkiállítási kalauz. 286. sz.

[6] M. Könyvszemle. 1879. 271. l.

[7] A tört. és ir.-tört. kiáll. katalógusa valószinűnek tartja, hogy a kézirat a budai könyvtár számára készült. M. Könyvszemle, 1877. 287. l. 26. sz.

[8] Könyvkiállítási kalauz, 1882. 174. sz. és Tört. és ir.-tört. kiáll. 1902. 38. sz. További irodalma: *Csontosi.* Adalék Oláh Miklós könyvtárához. M. Könyvszemle, 1883. 60. l. — *Fraknói.* Erdődi Bakócz Tamás élete. Budapest,

Bakócz-címer alatt nem látszik semmi nemű vakarás és valószinű, hogy Bakócz üres címerhelyre festtette saját címerét. D'Ancona[1] a címlap festését flórenci munkának tartja; helyesebbnek látszik azonban Umbriát jelölni meg keletkezési helyül. Korára nézve felvilágosítást ad egy, a bekötési tábla belsejére irott bejegyzés, 1471-ből. A kéziratnak tehát 1471 előtt kellett keletkeznie s a festés stilusa valóban az 1470 körüli munkák jellegét viseli magán.

Az előbbi indafonatos festésektől elüt Cicero *Quaestiones ad Brutum* című munkájának (Cod. 150.) címlapja, mely könnyed virágdíszt mutat. Ezt a tipikus, puttókból, virágokból és virágvázákból, madarakból és aranygömbökből összerótt bájos díszt, mely az indafonatos mellett legjellemzőbb fajtája e kor egyszerű flórenci könyvdiszítésének s melyen nem kevéssé érzik Cherico kedves egyéniségének visszfénye. A kézirat festése egyébként nem jelentékeny, de nagy érdekességet kölcsönöz neki az a körülmény, hogy címlapjának alsó szélén a Báthori-címert látjuk.[2] S így a kézirat nem igen lehetett másé, mint a híres bibliofil váci püspöké, Báthori Miklósé.[3] Mivel ez a kézirat egyelőre az egyetlen kétségtelen darabja Báthori hajdani könyvtárának, külön nagy figyelmet érdemel, mert hiszen a régi könyvtárak e maradványai régi elpusztult kultúránknak ma legfontosabb hírhozói közé tartoznak.[4]

1888—1889. 190—191. l. Képe közölve 105. l. — *Ráth Gy.* A Corvina önálló könyvkötési stilusa. M. Könyvszemle, 1897. 253. l. — *Ráth Gy.* Magyarországi könyvtáblák. 29. l.

[1] *P. D'Ancona.* La miniatura florentina. Firenze, 1914. II. k. 712.

[2] Könyvkiállítási kalauz, 173. sz.

[3] Fraknói. A Hunyadiak stb. 543. l. — Tört. és ir.-tört. kiáll. 1902. 16—17. l. 36. sz. — D'Ancona. Id. m. II. 1360. az eredeti tulajdonos nevének említése nélkül.

[4] E munkával kapcsolatban legyen szabad kitérnem a bécsi National Bibliotheknak egy kéziratára, mely meggyőződésem szerint szintén Báthori Miklós könyvtárához tartozott. A mű Hilarius Pictaviensisnek *De synodis contra omnes haereses* című munkáját tartalmazza. (Cod. lat. 872.) Címlapja ki van tépve, de — mint a Nemzeti Múzeum Damascenusának címlapja — eltávolítása előtt ez is halványan lenyomódott a túlsó, tiszta fehér lapra. A lenyomódás egy címert sejttet, melyben világosan meg lehet különböztetni egy hosszúkás háromszög sötét levonatát; mint tudjuk, a Báthori-címer három egymás fölé állított, háromszöggé leegyszerűsített farkasfogból áll. A lap díszes

Utolsó flórenci darabul említem egy ismeretlen szerzőnek, PAMPHILIA című olasz munkáját (Cod. ital. 56.),[1] mely már a század végéről való. Már ZAMBRA Alajos[2] megállapította, hogy a verseket valószínűleg 1472 után, egész bizonyossággal egy flórenci költő írta. A címlap festéséről még többet is mondhatunk. A szöveget ugyanis díszes keret veszi körül arany alapon élénk szinű virágornamentikával és fehér kameákkal. Az iniciálében Diana van ábrázolva, halványzöld ruhában. Kétségtelen, hogy a festés a kitűnő flórenci miniatornak, BOCCARDINO VECCHIONAK[3] egyszerűbb munkája s a század végéről való. Rávall a virágdísz is, a kameák rajza is s az egész diszítés nagyon rokon a művésznek a flórenci Laurenziánában levő néhány munkájával. Világos képet azonban mai formájában nem ad a festés, mert épen legfontosabb része, a Diana alakját mutató iniciálé el van törölve s az egész címlap sérült állapotban van.

Az irodalomban a budapesti múzeumban szerepel, még három kézirat. Valamikor mindaháromm a Corvinába tartozott. Az első, melyet Weinberger tévedésből sorol a budapesti darabok közé, DOMITIUS CALDERINUSnak: *Commentarium in Juvenalem* című munkája,[4] egy pisai magántulajdonos letéteként rég idő óta előbb a flórenci állami levéltárban s újabban a flórenci Laurenzianában[5] van és két kézirat,

alsó keretének és a benne foglalt címerpajzsnak magasságából pedig arra lehet következtetni, hogy a BÁTHORI-címernek megfelelően, három ilyen fog fért el s így kétségtelennek vehetjük ennek a darabnak a BÁTHORI-könyvtárból való származását. Más helyen már volt alkalmam felhívni a figyelmet arra a körülményre, hogy a modenai könyvtár egy L. B. ALBERTI kodexében szintén a Báthori-címere akadtam. Bírálat D. FAVA. La Biblioteca Estense. Modena, 1925. c. könyvéről. M. Könyvszemle, 1925. 177. l. és Középkori könyvkultúránk néhány fontos emlékéről u. o. 36. l.

[1] CSONTOSI. A Farkas Lajos-féle gyüjtemény codexei. 188. l.

[2] L. ZAMBRA. Pamphilia romanzo italiano inedito del 400 tra i manoscritti del Museo Nazionale ungherese in Budapest. La Bibliofilia, 1910. 250—254. l.

[3] A művész két kitünő munkája készült magyar birtokosok számára. Fiatal korának legszebb munkája MÁTYÁS király bécsi *Philostratus* kodexe; késői idejében pedig SZATHMÁRY György esztergomi érsek számára festett egy *Psalteriumot,* mely ma Párisban van. (Bibl. Nat. cod. 8879.)

[4] WEINBERGER. Id. m. 912. sz.

[5] Laurenziana Acquisti e Doni 233. — ÁBEL I. Két ismeretlen Corvin-kodex. M. Könyvszemle, 1888. — GULYÁS P. WEINBERGER Id. m.-ról írt bírálat, Könyvszemle, 1908. 361. l.

az ATTAVANTE műhelyében készült CHRYSOSTOMUS és a GHERARDO és MONTETŐL diszített HIERONYMUS-kézirat,[1] melyeket 1847-ben V. Francesco d'ESTE herceg adott ajándékba a magyar nemzetnek, de újabban az olasz állam a trianoni békekötés alapján a modenai könyvtár számára visszakövetelt.[2]

III. Délolaszországban illuminált kódexek.

Délolaszországi kézirat mindössze kettő van a gyűjteményben s mindakettő Mátyás király számára készült. Az első SZENT ÁGOSTON *De civitate Dei* című munkája. (Cod. 121.)[3] Az igen gazdagon díszített kézirat címlapja hiányzik ugyan, de kétségtelen Corvin-kódexszé teszi szép kötése, melynek finom, zománcos kapcsai MÁTYÁS király címereivel vannak ellátva. Ezenkívül az aranymetszésnek tarka virágos dísze is kétségtelenül a budai műhelyben készült. A lapok festése két modort mutat, mindkettő jellegzetesen nápolyi stilű. Legtöbb lapján a fehér indafonatos diszítésnek nápolyi változatára ismerünk, de vannak más, fekete alapra helyezett színes virágornamentikával ellátott lapok is. Ezek BEATRIX királynénak Nápolyban készült, bécsi AGATHIAS-kódexével mutatnak feltünően azonos modort, s így biztosra vehetjük e kéziratnak is nápolyi eredetét. A kódexet Petrus MIDDELBURGH de Zeelandia másolta, akit több kéziratból ismerünk.[4]

[1] HEVESY. Les miniaturistes de Matthias Corvin,, Revue de l'art chretien, 1911. 16. l. — WEINBERGER. Id. m. 16. és 17. sz.

[2] A. VENTURI. Esposizione d'oggetti d'arte e di storia restituiti dell Austria-Ungheria. L'arte, 1922. 147—148. l. 10—12. kép. — HEVESY. La Bibliothèque du roi Matthias Corvin. — D. FAVA. La Biblioteca Estense. Modena, 1925. α. R. 4. 19. és α. S. 4. 24. jelzet alatt.

[3] MÁTRAY G. A Konstantinápolyból legújabban érkezett négy Corvin-kódexről. Pest, 1870. 12—15. l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. M. Könyvszemle, 1877. 281. l. 16 sz. — L. FISCHER. Id. m. XXVI. sz. — CSONTOSI. Latin Corvin-kódexek. 148—149. l. — Könyvkiállítási kalauz. 1882. 229. sz. — D. Id. m. 372. l. 3. sz. — FRAKNÓI. A Hunyadiak és Jagellók kora. 541 l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1902. 216. sz. — DE LABORDE. Les manuscrits à peintures de la Cité de Dieu de Saint Augustin. Paris. 1909. I. k. 82—83. l. — P. D'ANCONA. Id. m. I. k. 52. l. I. k. 710. sz. — HEVESY. Id. m. 7. sz. — HOFFMANN E. Christophoro Persona Agathias fordításának néhány példányáról. M. Könyvszemle, 1924. 11. l. — HOFFMANN. Der künstlerische Schmuk stb. 133. l.

[4] I. W. BRADLEY. A dictionary of miniaturists, illuminators, calligraphers

A másik kézirat Petrus RANZANUS, luceriai (Sicilia) püspöknek, *Magyarország történetét* tárgyaló munkáját tartalmazza, s eredetileg MÁTYÁS királynak volt szánva.[1] (Cod. 249.) A kézirat második címlapja azt a jelenetet ábrázolja, mikor RANZANUS, ki 1488—1490-ben mint FERDINAND nápolyi király követe élt MÁTYÁS udvarában, Budára érkeztekor beszédet mond MÁTYÁS és BEATRIX előtt. A lap aljára eredetileg MÁTYÁS és BEATRIX címerei voltak festve, mely címerek még ma is jól kivehetők. MÁTYÁS király közbejött halála miatt azonban a kézirat átadására már nem került sor. Midőn 1492-ben RANZANUS is meghalt, a kódex rokonának, János palermói domonkosrendű szerzetesnek birtokába került, ki a címereket BAKÓCZ Tamás prímás és ULÁSZLÓ címereivel festette át és újabb ajánlólapot készíttetett a kézirat elé, melyen ő maga van ábrázolva, amint BAKÓCZnak felajánlja a könyvet. E festések művészileg nem jelentékenyek s nyilván valamely másodrendű délolasz (nápolyi) művésznek francia stilű munkái. Korukat a történeti adatok pontosan meghatározzák. A kézirat BAKÓCZ halála után továbbra is Magyarországon maradt, s a XVI. században SAMBUCUS, majd a XVII. században THURZÓ György birtokában látjuk.

Ezekben ismertettük a Nemzeti Muzeum Olaszországban illuminált kéziratait. Művészetileg nagyjelentőségű munka kevés akad a gyüjteményben, de azért a felsorolt anyag, különösen a XV. sz. művészetéről elég világos képet nyujt.

HOFFMANN EDITH.

and copysts. London 1888. II. 318. l. Több kéziratot említ az Escurialban és a British Museumban.

[1] P. A. BUDIK. Id. m. 22—23. l. — Tört. és irod.-tört. kiáll. 1877. 25. sz. — Könyvkiállítási kalauz. 1882. 210. sz. — CSONTOSI. Mátyás és Beatrix arcképei Corvin-codexekben. Arch. Ért. 1888. 313. l. és 315. l. Ranzanus kihallgatásának képe közölve. — FRAKNÓI. Erdődi Bakócz Tamás élete. 191. l. és 16. ábra. — FRAKNÓI. A Hunyadiak és Jagellók kora. 292. l. Ranzanus kihallgatásának képe közölve. — Tört. és irod.-tört. kiállítás 1902. 28. sz. — HEGEDŰS. I. Mátyás király és a latin költők. Mátyás király emlékkönyv. Budapest, 1902. 196. l. és 136. l. Ranzanus kihallgatásának képével. — SZINNYEI J. Magyar írók. 1906. XI. k. 552. l. Ugyanitt a mű nyomtatott kiadásai bőven ismertetve. — BERZEVICZY A. Beatrix királyné. Budapest, 1908. 308. l. és 441. l. U. e. kép közölve. — ERNSZT L. A magyar történeti festészet. Budapest, 1910. 15—17. l. U. e. kép közölve. — GULYÁS Pál. Id. m. 16. l.

SALAMON MAGYAR KIRÁLY LÁNYÁNAK HISTÓRIAJA.

A Magyar Könyvszemle legutóbbi számában DR. LUKCSICS Pál ismerteti a turini kir. könyvtár egy kéziratát, mely SALAMON magyar király lányának csodálatos, regényes történetét tárgyalja.

Az 1904 iki tűzvész annyira megrongálta a szóbanforgó kéziratot, hogy könnyen érthető, ha LUKCSICS nem tudván elolvasni a végét, hol a szerző megnevezi magát, nem ismerte fel benne Jean WAUQUELINnek, egy XV. századi flandriai kompilátornak a művét, melyet Hermann SUCHIER már 1884-ben kiadott a *Société des Anciens Textes Français* c. vállalatában, az *Oeuvres Poétiques* de Philippe de REMI, sire de BEAUMANOIR I. kötetének függelékében.

A LUKCSICS Pál által leírt kézirat már a tűzvész előtt is csonka volt, mert valaki a kézirat miniatürjeit kitépte és így a szöveg jelentékeny részeit megsemmisítette, úgy hogy már maga SUCHIER is csak csonka állapotban tudta kiadni a szöveget, melynek úgylátszik a turini az egyetlen kézirata. LUKCSICS leírásából kiderül, hogy a kéziratot a tűzvész még jelentékenyebben megrongálta, egyes részeit elpusztította, másokat olvashatatlanná tett. De ha SUCHIER kiadása nem őrizte volna meg a szöveget korábbi terjedelmében, még akkor is lehetne pótolni a veszteséget; ugyanis a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában megtalálható ennek a régebbi szövegnek egy másolata, melyről a borítékján található címzés alapján mondhatjuk, hogy TOLDY Ferenc számára készült és a bejegyzések szerint, egy bizonyos OLIVIERI műve. (Helyszáma nincs.)

De még így is a SUCHIER közölte szöveg van annyira érdekes történeti szempontból, hogy itt újra foglalkozzunk vele, mert tudtommal a magyar irodalomban még nem esett szó erről a magyar vonatkozású regényes történetről.

Jean WAUQUELIN, ki a történet végén megnevezi magát, («je suy nommé Jehan WAQUELIN», más műveiben *Wauquelin* v. *Waucquelin* néven szerepel) «translateur et escripvaing de livres» Jó FÜLÖP burgundiai herceg udvarában. Monsban lakik 1445-től 1452 szept. 7-én bekövetkezett haláláig.

Művei: *Histoire d'Alexandre le Grand,* a középkori Sándor-regény prózai átdolgozása (1446), Galfrid de MONMOUTH közismert *Historia regum Britanniae*-jének francia fordítása (1445), Jacques de GUYSE *Annales Hannoniae*-jének francia fordítása (1446 — 1448), mely 1531-ben *Illustrations de la Gaule Belgique* címen nyomtatásban is megjelent, DYNTER *Chronica ducum Lotharingiae et Brabantiae* c. művének fordítása (1447), (kiadta: DE RAM a *Collection des Chroniques Belges* c. vállalatban), Girard de ROUSSILLON, verses chanson de geste prózai átdolgozása (1447), (kiadta: De MONTILLE, Paris 1880), *Belle Hélène de Constantinople,* 1448 prózai regény, Gilles de ROME *Gouvernement des Princes*-jének fordítása (1450) és végül a szóbanforgó prózai regény, melynek SUCHIER hősnőjéről és verses eredetijéről a *La Manekine* nevet adja.

WAUQUELIN ugyanis itt, mint másutt, csak a kompilátor szerepét játssza, megfelelve kora, a XV. század követelményeinek, mely a korábbi verses regények, románok és chanson de geste-ek prózai átdolgozásának korszaka. Nem tett egyebet, mint Philippe de REMI, sire de BEAUMANOIR *La Manekine* c. verses regényét ültette át sajátos pikárd tájszólású francia prózájába. Ő maga is megnevezi forrását a regény elején, de ő, talán tévesen olvasva mintájának egyik kéziratában a szerző rövidített formájú nevét (Philippe de REM), Philippe de FINI-nek hívja.

Maga a történet a csonkakezű királyleánynak a folkloreban szerte-széjjel elterjedt meséjét dolgozza fel[1] és LUKCSICS tartalmi

[1] SOLYMOSSY Sándor barátom kérésemre összeállította *Levágott kezű leány* (La fille du roi de Hongrie) meséjének bibliografiáját. Ime:

BOLTE-POLIVKA: Anmerkungen zu *Grimm's* Kinder- u. Hausmärchen. I. köt. *19*—*20*; *21.* sz. meséhez u. o. *165*—*188.* (kivált: 168. l. A^2 varians!); u. o. a *31.* sz. meséhez 295—311. l. — II. köt. *65.* sz. meséhez 45—56. l.

PERRAULT: Peau d'âne (roi de Hongrie).

közléséből is kivehető, hogy több mesetípus összeolvadása, melyben könnyű felismerni többek között a *Berthe aux Grands Pieds*, a becsempészett királyné meséjének egyes elemeit is. Tudjuk, hogy *Berthe aux Grand Pieds*, az üldözött ártatlan királyné története is Magyarországra van lokalizálva a középkori verses regényekben (l. erről KARL Lajos, *Ethnographia* 1909), mert valószínűleg a halála után sokat tűrt és szenvedett Magyarországi SZENT ERZSÉBET alakja benne élt az európai köztudatban; így kaptak ezek a nemzetközi mesetárgyak magyar történeti színezetet, s így lett többek között NAGY KÁROLY anyja is magyar királyleányá!

Philippe de REMI *Manekine*-je is ehhez a mesetípushoz tar-

BÉDIER: Les fabliaux 117. l. és [2] jegyz.
Erw. ROHDE: Der griechische Roman 420. l.
Reinh. KÖHLER: Kl. Schriften. I. 189. és 420. l.
APOLLONIUS: népkönyv. (R. M. Kvtár.)
« Gesta Romanorumban.
« « « külön: cap. 56.
Emm. COSQUIN: Contes pop. de Lorraine *28.* sz. «Le taureau d'or». V. ö. jegyzetekkel! U. o. *78.* sz. is!
Arch. für slav. Philologie XXI. 288. l. *13.* sz.
« « « « XIX. 251.
SUCHIER: *Romania* XXX. 519.
Pavle POPOVIĆ. Die Manekine in der südslav. Lit. Zschr. f. rom. philol. 1908. 312 + ll.
SOLYMOSSY Sándor: Ethnographia 1920. 67. l.
CHAUVIN Bibliogr. des ouvrages arabes. VI. köt. 169—170.
Mitt. d. Schlesisch. Gesellsch. f. Volkskunde. V. k. 1908. Heft 19, S. 30 +; Heft 20, S. 30 +.
A magyar meseszövegek közül SOLYMOSSY szerint e típusba valók (Aarne tip. rendszer 510. B. sz. szerint):
Kisf. Társ. M. Népkölt. Gyüjt. IX. köt. *23, 24, 25.* és *31.* számok, X. köt. *40.* sz. XII. köt. *5.* sz. 107. l. XIII. köt. *67.* sz.
M. Nyelvőr: XVIII. 283. l.
« « XIX. 523. l.
GAAL György: M. Népmesék II. *15.* sz.
« « « « III. *52.* sz.
ERDÉLYI János: Népdalok és mondák III. *2.* sz.
PINTÉR Sándor: Palóc mesék *12.* sz.
ISTVÁNFFY Gy.: Palóc mesék a fonóból *6.* sz.
V. ö. még: Heinr. DÄUMLING: Studie über den Typus des «Mädchens ohne Hände» innerhalb des Konstanzecyklus. (Diss. München, 1912. 114. l.)

tozott, hősnője szintén magyar királyleány, azonban itt még a történeti adatok korántsem oly határozottak és pontosak, mint utánzójánál, Jean WAUQUELINnél. Philippe de REMI nem nevezi meg a magyar királyt, a királynét pedig a Magyarországgal szomszédos Arménia királyának teszi meg. A leány maga, mint WAUQUELINnél a francia JOIIE nevet viseli (nem JONE = JANKA, mint LUKCSICS írja), akit aztán a helyette elégetett bábról *la Manekine*nek nevezneк el. (Maga a regény tudákosan a «*manca*» = csonka szóból magyarázza a nevet).

Ezzel szemben Jean WAUQELINnél a következő adatokat találjuk. A királyt SALAMONnak hívják; feleségét GIZELLÁnak, aki HENRIK német császár leánya: «Et ce bien nous apparra en la deduction de ceste histoire jadis composee en rime par ung nommé Phelippe de FINI. Laquelle se commenche en telle manière: Jadis ot ung roy en la terre de Hongherie, moult vaillant homme et prudent, tresbien adrechiés en toutes proësches et vaillandises. Lequel, selonc ce qe *j'ay peult ymaginer par autres histoires*, fu nommez SALOMON et regnoit ou temps de l'incarnation de nostre seigneur JHESUCHRIST mil soissante quinze ou environ. Cestui roy en sa jonesse ot grandes guerres a l'encontre de l'empereur HENRI d'Allemagne, mais finablement ledit empereur lui donna sa fille en mariage, par lequel mariage la pais se fist, et estoit la damme nommce GISLE, femme de tresgrant prudensce...» (chap. II.)[1]

Ehhez még a következő megjegyzést teszi Jean WAUQUELIN «Laquelle dit que cestui roy SALOMON, selonc ce que diient les histores et tiesmoignent, des Hongres fu le troixysme roy

[1] És ez jól ki fog tünni ennek a történetnek folyamán, melyet hajdan egy bizonyos Phelippe de FINI írt. Amely így kezdődik: «Hajdanában volt egy király Magyarország földjén, aki igen vitéz és okos ember volt, igen jártas mindenféle vitézi és hősi dolgokban. Ezt, mint *ahogy el tudtam gondolni más történetek nyomán,* SALAMONnak hívták, uralkodott pedig a mi urunk J. KR. megtestesülésének 1075-ik esztendejében vagy a körül. Ez a király fiatalságában háborúságban élt HENRIK német császárral, de végre a megnevezett császár hozzáadta leányát feleségül, mely házasság által a béke létrejött és az asszonyt GIZELLÁnak hívták, aki igen okos... asszony volt».

Xpestiien, dont le premier fu nommez Estievene, le second Piere, et le tierch fu cestui dont est le procés.» (Chap. II.)[1]

Mindebből az látszik, hogy Wauquelin igyekezett mintája meseszerű adatait történetileg lokalizálni. Ezek a legendás történetek a középkorban teljes történeti hitelt élveztek; érthető, ha Wauquelin megpróbálja a történeti hátteret jobban meghatározni. De hogyan jut eszébe mesebeli magyar királyt Salamonnal azonosítani?

A támaszpontot erre nyilván az adhatta, hogy Philippe de Remi verses regénye Orbán pápát említi, mint akinek közbenjárására minden jóra fordul. Ez az Orbán pápa pedig csakis II. Orbán pápa lehet, kinek személye és reformjai, továbbá a keresztes-hadjáratok megindítása körül játszott szerepe mély nyomokat hagyott az európai köztudatban. Már most Wauquelin keresett vele egy körülbelül egykorú magyar királyt és Salamont találta meg, ki szerinte 1075 körül uralkodott. Valójában uralkodása évei 1063 és 1074 közé esnek, 1087 táján tünik el külföldi kóborlásai alatt. II. Orbán is körülbelül ebben az időben ült a pápai széken, 1088-tól 1099-ig. Igy sikerülvén megállapítania a kronológiát, a többi könnyű feladat volt. Salamon felesége, Henrik német császár leánya Wauquelinnél ép úgy, mint a történeti valóságban; igaz, hogy nem Gizellának hívták, hanem Juditnak, Gizella nevet a magyar királynék közül csak Szent István felesége viseli. Ez tehát Wauquelin nyilvánvaló tévedése.

Avagy talán Wauquelin történeti forrásának kell tulajdonítanunk ezt a tévedést? Ez a forrás mindenesetre valamely eddig ismeretlen nyugati krónika vagy más történeti munka lehetett, még pedig határozottan németpárti mű, mert csak egy német császárpárti történetírótól származhat Wauquelinnek az az érdekes megjegyzése, hogy Magyarországnak csak három keresztény királya volt Salamonig: Szent István, Péter és Salamon. Kiküszöböli tehát nemcsak a mindenesetre gyanús kereszténységű Aba Sámuelt,

[1] Amely azt mondja, hogy ez a Salamon király, amint a történetek mondják és tanusítják, a magyaroknak harmadik keresztény királya volt, kiknek elseje volt István, másodika Péter, és a harmadik volt az, akiről most szó van.

hanem I. ENDRÉT, SALAMON apját és I. Bélát is, aki pedig vérbe fojtotta az alatta kitört pogány lázadást.

De ezekkel a megjegyzésekkel aztán ki is merítettük a WAUQUELIN-féle átdolgozás magyar vonatkozású adatait. Amit ezenkívül még WAUQUELIN hozzátett eredetijéhez, az mind Flandria vagy Franciaország történetéhez kapcsolódik.

Van azonban WAUQUELINnek egy olyan megjegyzése, amely még közelebbi vonatkozásba hozza MANEKINE-jét Magyarországgal. Kiderül ugyanis az utolsó fejezetből, hogy WAUQUELIN ezt a prózai átdolgozását Jehan de CROY megbízására készítette.

«Prendez en gre ceste matere, telle que je l'ay sceau composer au commandement de mondit seigneur Jehan de CROY devant dit.»[1]

Már SUCHIER is megjegyzi, hogy Jehan de CROY-t, Chimay grófját, aki különben nagy könyvbarát és irodalompártoló úr volt egyéni érdeklődés is vonzotta a magyar királyleány történetéhez, mert családja hagyománya szerint az ÁRPÁDházi királyok leszármazottjának érezte magát.

WAUQUELIN ezt a történetet 1450 körül írhatta, mindenesetre 1452 előtt, mert ez halálának évszáma. Tehát már ekkor élt a CROY-családban a magyar dolgok iránti érdeklődés. Valószínűleg abban a hitben iratta meg a könnyen érthető és komoly történelemhez illő prózában a magyar király lányának meseszerű történetét, mert őseinek históriáját kereste benne. Szép analógiát is idézhetünk erre vonatkozólag. Ugyanez a Jean WAUQUELIN írta át prózába Jó FÜLÖP rendelésére a híres *Girart de Roussilon* című chanson de geste-et, hogy megírja benne komoly formában Jó FÜLÖP burgundi herceg állítólagos ősének történetét.[2]

A történetet megrendelő Jehan de CROY, Chimay grófja, nagyapja volt annak a Charles de CROYnak, akit 1486-ban I.

[1] Fogadjátok szívesen ezt a történetet, amint én azt meg tudtam írni az én fentnevezett uram, Jean de CROY rendelésére.

[2] V. ö. Georges DOUTREPONT, La littérature française à la Cour des Ducs de Bourgogne, Paris, Champion 1909. 26. l. E műben számos érdekes adatot olvashatunk Jean WAUQUELIN életéről és működéséről.

Miksa császár Chimay hercegi rangra emelt, helyt adva annak a a bizonyításnak, hogy a Croy-család tagjai az első magyar uralkodóház egyenes leszármazottjai.[1]

Ennek a magyar rokonsági öntudatnak irodalmi terméke lehet a Wauquelin-féle mű. Wauquelin megjegyzése határozottan arra utal, hogy a rendelésről a mű elvesztett elején is szó eshetett. Azt hiszem, hogy ha megkerül majd egyszer a műnek egy teljes példánya, az érdekes adatokat fog szolgáltatni a Croy-család származási hagyományára nézve.

Különösebb eredménnyel biztatna a Chimay hercegi család könyvtárának átkutatása; ott talán még egyéb magyar vonatkozású irásművet is lehetne találni. A Croy-k és a Chimay-k nagy műpártolók voltak és nagy könyvtárt gyüjtöttek már a XV. század folyamán.[2] A magyar kutatásnak elsőrendű kötelessége volna ezt a lehetséges forrást felkutatni.

Eckhardt Sándor.

[1] A Croy-család leszármazásának igen bonyolult kérdéséről legutóbb írt Nagy Géza Turul XXX. A kérdés azonban koránt sincs véglegesen tisztázva mindaddig, míg magyar részről meg nem vizsgálják a kritikus amiensi okmányok hitelességét.

[2] V. ö. Georges Doutrepont, id. m.

MAGYAR HUSZÁROK ELZÁSZBAN.

Harst Celesztin zeneképei 1745-ből.
(Hangjegymelléklettel).

Elzász véráztatta földjén, a *Vauban* fellegvárától koszorúzott, kies fekvésű *Selestat* (Schlettstadt) városkában született 1698-ban HARST Celesztin szerzetes, korának egyik legjelesebb clavecin művésze.[1] Szülővárosában tanult, majd csakhamar belépett a bencés rendbe, melynek ebermünsteri kolostorában később noviciusmester, 1745-ben pedig prior lett. Rendtársainak tanusága szerint hitbuzgó férfiú, aki szigorúan őrködött a szerzetesi élet tisztaságán, azért víg kedélyű, meleg szívű ember, aki alkalmasint a világ ártatlan gyönyörűségeit sem vetette meg... Egyházi írások nem maradtak utána, csupán egyetlen szentbeszédét, Szent Klára ünnepére, ismerjük nyomtatásban. De nevét rövidesen szárnyára vette a hír és városról városra röpítette Elzászban, mert a derék páter csodálatos művészettel játszott a *clavecin*en, a Lajosok szalonjainak ezen a finom, rokokó hangszerén, amely mindinkább diadalmas versenytársa lett a lantnak. Mikor XV. Lajos 1744-ben Strassburgba jön az elzásziak hódolatának fogadására, HARST Celesztin játéka is gyönyörködteti a felséges vendéget.[2] De nemcsak a clavecinnek volt mestere. Kortársa, Roos Dominik feljegyezte róla,[3] hogy nagyszerűen orgonált. 1776-ban halt meg a St. Marx bei Geberschweier kolostorban.

[1] Martin VOGELEIS: Quellen und Bausteine zu einer Geschichte der Musik und des Theaters in Elsass. Strassburg. 1911. — V. ö. még BAQUOL-RISTERHUBER: L'Alsace ancienne et moderne. Strasbourg, 1864.

[2] V. ö. a *Description des festes et rejouissances celebrés a Strassbourg pour la convalescence du roy* c. egykori leírást.

[3] Dominik ROOS: *Namhafte Leuth und Häusser von Schlettstadt.* (V. ö. Joseph GÉNY und Dr. Gustav KNOD: *Die Stadtbibliothek zu Schlettstadt.* 1889.),

Mindössze ennyit tudunk életéről. De ami reáirányította a zenetörténetírók figyelmét s nevét elevenen őrzi az utókor számára: clavecinre írott darabjainak gyüjteménye — két példányban ismerjük: az egyik a selestati városi könyvtárban, a másik a brüsszeli konzervatórium könyvtárában, — mely HARST Celesztint a gálánsstilus legérdekesebb mesterei közé sorolja.[1] A gyüjtemény címe:

PIÈCES DE CLAVECIN

composées

par le R. P. Dom. Coelestin HARST

Bénédictin de l'Abbaye de l'Ebermünster

Dediées a M. de SINSART

R. dissime Abbé de Münster

Premier livre se vend à 12 livres
A Paris chez Le CLERC rue du Roule à la Croix d'or
A Strasbourg chez Le ROUX imprimeur du Roi
A Selestat chez GASSER imprimeur du Roi
Gravé par F. X. SCHÖNBÄCHLER de Notre Dame des Eremits
Avec Privilège du Roi

A füzet csínnal, ízléssel készült, a hangjegyek igen gondosan metszettek. Az engedély 1745 október 28-ról kelt. Az ajánlásból azt is megtudjuk, hogy SINSART apát úr nagyon szerette a zenét és hogy a jámbor szerző meg van győződve, hogy az apát úrnál jobban és igazságosabban senki sem ítéli meg majd az ő művecskéit. (XV. LAJOS idejében a korszellem már nemcsak az abbékat, hanem a szerzeteseket is átformálta sima nyelvű, bókoló világfiakká.)

Hetvenöt darabot találunk a füzetben hat *ordre*ba sorolva, amely elnevezést *Couperin* tette közkeletűvé a *suite* megjelölésére. A darabok címei a következők:

[1] André PIRRO: *Notes sur un claveciniste alsacien. Revue de Musicologie.* Paris, février 1925. — Nem mulaszthatom el, hogy ezen az úton is köszönetet ne mondjak André *Pirro* úrnak, a párisi egyetem zenetörténet-tanárának, amiért szíves volt rendelkezésemre bocsátani HARST Celesztin gyüjteményének általa készített kéziratos másolatát.

I. ordre.

1 La douceur
3 Le glorieux
5 Le Railleur
9 Les coureurs
11 *La Fuite des Hongrois*

II. ordre.

15 La Grande Alarme
19 Les Amoureux
21 Menuet 1
23 Menuet 2
24 La Raillerie
25 Le Grand Amusement

III. ordre.

31 La Tendresse
32 Le bon garson
33 Le sans souci
35 Les Innocens
37 La flatteuse
39 La galanterie

IV. ordre.

41 Le Colonel
41 Le Grenadier
43 *L'Hussart*
43 Menuet 1
44 Menuet 2
45 Le doux sommeil
49 La noce des Villageois

V. ordre.

50 La Gascon
55 Les Delices Royales
59 Le Grand Orage
65 Le beau temps

VI. ordre.

66 L'allegresse des Meuniers
67 Le Moulin
71 La Sirène
73 Le bon coeur
75 La Fortune

Látjuk e címekből, hogy Celesztin atya, híven a kor szelleméhez, illusztráló zenét írt, *musique descriptive*-t, mai programmzenét rokokó formában, melynek a nagy COUPERIN utólérhetetlen mestere. Csupa színes illusztráció ez a muzsika. Minden darabocska valamilyen érzést, hangulatot tolmácsol, vagy kép köré fonódik. Az önmagáért való zenei formát ridegnek, sivárnak találták a szalonok dámái és arszlánjai. FONTENELLE szállóigévé lett mondása jellemző e korra: *Sonate que me veux tu?* Festeni, stilizálni, kótafejekbe rejteni az élet minden szépségét, örömét és bánatát a bölcsőtől a sírig: a zsongó *berceuse*től a zokogó *tombeau*-ig. Ez a világnézete az angol virginalistáknak, az olasz

és német cembalistáknak, de valamennyi ezidőbeli muzsikusnak és ennek a világnézetnek a talaján áll a barok zene egyik legnagyobb géniusza, BACH Sebestyén is. COUPERIN a gáláns stilus legkiválóbb költője és törvénytudója a *Pièces de Clavecin* első könyvének (1713) előszavában kifejti esztétikájának alapelveit. Nem akar pontosan másolni, ehhez még nincs is asszociációs technikája: tájképei csak természeti hangulatokat, portréi az eredeti arckép csak egy-két vonását akarják visszaadni vagy megéreztetni. Ez a HARST Celesztin módszere is; egyaránt kedveli WATTEAU leggyöngédebb témáit, LANCRET mulatozását, MOYREAU katonai genreképeit, BOUCHER tájait, a hőn szeretett GREGORIUSSTHAL zsibongó életét. Dallamszövésük kedves, kecses, finom és derüs, ritmusuk könnyedén repül. Tonalitásuk, harmonizálásuk átlátszóan világos, sőt kissé egyhangú, polifoniájuk bizony többnyire vérszegény. Technikájuk a Couperiné: az ékítményes, cirádás, rocaille-os stilus, a maga számtalan agrémentjával.

Külön figyelmünket érdemlik HARST Celesztin katonái, melyek akkoriban MOYREAU metszetein is nagy népszerűségnek örvendtek. JUSTINUS karmelita atya a *Desponsatione Beatae Mariae Virginis* című képére huszárokat és dragonyosokat fest.[1] Az ezredes, a gránátos, a huszár megannyi pompás figura. Elzász fiát valóban megihlethették a katonák, hisz földje évszázadokon keresztül folyton döngött lépteik alatt. A harmincéves háború és a spanyol örökösödési hadjárat pusztításai, a BOURBONOK és HABSBURGOK hatalmi vetélkedése az 1756-iki szövetségi versaillesi szerződésig, jóformán egy pillanatra sem hagy nyugtot a protestantizmussal rokonszenvező elzásziaknak. Gyűlölik a császáriak hadát. Egykorú kémjelentés mondja róluk, hogy franciábbak, mint a párisiak.[2] A dombot, hol az ellenség táborozott, elnevezik LAUSBERGNEK.[3] És rajonganak az új francia lovasságért, melyet huszároknak hívnak. Még XIII. Lajos idejében RICHELIEU, a mindenható miniszter írja 1635-ben

[1] André PIRRO: *Les clavecinisteses.* Paris. (Évszám nélkül.)

[2] Rodolphe REUSS: L'Alsace au XVII. siècle. Paris, 1897 vol. I. II. 727 l. I. K.

[3] André PIRRO id. dolgozata a *Revue de Musicologie*ban.

Chantillyból, hogy a felállítandó könnyű lovasságot nevezzék *Cavalerie Hongroise-nak.*[1]

A franciák jól ismerték és csodálták a magyar huszárokat, a császári hadsereg legvitézebb harcosait. A huszárok nem tudták megszokni az osztrák ármádia nekik annyira idegen szellemét, dezertáltak hát a franciákhoz, ahol a horvát, lengyel, svájci, német hadfiak színe-virága küzdött a liliomos zászló alatt.

Az 1690-es évektől kezdve egyre nagyobb méreteket öltött a magyar huszárok dezertálása, amerre csak elvonult a császári hadsereg. SAVOJAI Jenő a legkegyetlenebb rendszabályokkal sem tudta megakadályozni a magyar huszárok menekülését a franciákhoz,[2] akiknek marsalljai tárt karokkal fogadták a dezentor huszárokat. *Mons* ostroma, *Namur* elfoglalása, a *steinkerquei* győzelem, a *würt-tembergi* herceg csatavesztése, a francia hajóhad alámerülése a *La Hoguei* hullámsírba: mind ezekbe a történelmi időkbe esik. Nagy volt a becsülete a vitéz magyar katonának, mindenütt örömest látták. LUXEMBOURG tábornagynak támadt az az ötlete, hogy az elmenekült magyar huszárokat külön ezredbe tömöríti. XIV. Lajosnak nagyon tetszett a terv, kivált mikor meglátta a fontainebleaui kastélyba mutatóba küldött huszárokat. A király egy báró CORNEBERG nevű kalandort bízott meg, egyelőre három század megszervezésével. A báró azonban nem magyarokból, hanem minden-féle gyülevész csőcselékből toborozta a maga «huszárait». Mikor aztán a «huszárok» zsoldját teljesen elkártyázta, át akarta szöktetni csapatát a velencei sereghez. A terv kiderült, CORNEBERG a Bastilleba került, ahonnan később a ryswicki béke (1697) után a határon át toloncolták. 1693-ban a burgundi herceg, majd egy württembergi fő-tiszt lett az ezred parancsnoka, aki teljesen újjászervezte. A magyar huszárok legendás hírének ez a visszaélés nevükkel azonban mitsem ártott. A SAINT GENIEZ, később RATTSKY-féle magyar huszárezred

[1] AVENEL: Lettres, Instructions Diplomatiques et Papiers d'État du Cardinal de Richelieu Paris, 1863. Tome V. 930 l.

[2] Leander Heinrich WETZER: Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Wien, 1876—1878. I. Serie III., IV., V. Band. (A bécsi hadilevéltár kiadvány-sorozatában.)

egész sereg dicső tettet vitt véghez. ESZTERHÁZY, POLLERECZKY ezredét mindenütt szerették, SIMONSITS, SÁRKÖZY, BENYOVSZKY, a három DESSEWFFY, DEÁK, CSENGERY, FOGARASY, PALUGYAY, ALMÁSY, TOTT és sok más huszártiszt neve mindenkor a francia hadsereg legvitézebb katonái közé tartozik. Az egész magyar huszárságot éri a kitüntetés, midőn gróf BERCHÉNYI László lesz a francia lovasság felügyelője (1743) s majd Franciaország marsallja (1757).[1]

Ilyen közkedvelt volt Franciaországban a magyar huszár és a francia huszár is a magyar lovaskatonának köszönhette népszerűségét. (A magyar ezredekben szolgáló francia huszárok magyarul esküdtek föl, még a XVIII. század végén is![2]) HARST Celesztin

[1] A francia hadtörténetírók többen foglalkoztak a francia hadsereg magyar lovascsapataival: DANIEL: Histoire de la Milice Française et des changements qui s'y sont faits depuis l'Etablissements de la Monarchie Française dans les Gaules jusqu'à le fin du Règne de Louis le Grand. Amsterdam, 1724. Tom. II. — Charles QUINCY: Histoire Militaire du règne de Louis le Grand. Paris, 1726. — Eugène FIEFFÉ: Histoire des troupes étrangères au Service de France depuis leur origine jusqu'à nos jours et de tous les régiments levés dans les pays conquis sous la première republique et l'empire. Paris, 1854. Vol. I—II. Abbé *Staub:* Histoire de tous les régiments de Hussards Tom. I—II. Paris, 1867—69. — Andrien PASCAL: Historie de l'Armée et tous les régiments de depuis les premiers temps de la monarchie française jusqu'à nos jours. Paris. — Henri *Choppin:* Trois colonels de hussards: Le Mis de Conflans, le Cte d'Esterházy le duc de Lanzun. Paris 1896 (Extrait de la Revue de cavalerie). — Henri *Choppin:* Les Hussards. Les vieux régiments. 1691—1792. Paris 1899. — J. *Mathorez*: Les Étrangers en France sous l'Ancien Régime. Paris, 1919. Tome I. chapitre IV. Les Hongrois et Transylvains en France. — E különben hiányos és pontatlan munkában megtaláljuk összeállítva Lugnés herceg emlékiratainak a magyar lovasságra vonatkozó szakaszait. *Mathorez* szerint a francia hadseregben ma is szolgálnak magyar eredetű tisztek.

A magyar történetírók közül: BALLAGI Aladár: Négy magyar huszárezred a Bourbonok szolgálatában. (Magyarország és a nagyvilág. Budapest, 1873. évf. négy közl.) — THALY Kálmán: Ocskay László. Budapest, 1880 és ANGYAL Dávid birálata THALY könyvéről a *Budapesti Szemle* 1882. évf. LXV. kötetében. — Ugyancsak *Thaly Kálmán:* A székesi gróf Bercsényi család. I—II. kötet. Budapest, 1885 és *Léderer* Béla reávonatkozó birálata a Századok 1886 januári számában. — *Palóczi* Edgár: Báró Tóth Ferenc élete. Budapest, 1916. — Báró FORSTER Gyula: Gróf Berchényi László francia marsal élettörténete. *Budapesti Szemle* 1924, 567—69. szám. — V. ö. még *Kont:* Bibliographie Française de la Hongrie. Paris, 1913 et Supplément par André Leval. Budapest, 1924.

[2] FIEFFÉ id. műve.

is ennek a közfelfogásnak hódolva, komponálja meg két darabját a L' HUSSART-t és a LA FUITE DES HONGROIS-t. Nem HARST az első zeneszerző, akit megihlet a magyar katona hősiessége. A reichenbergi Christoph DEMANTIUS már másfélszáz év előtt megzenésíti és a boroszlói városi magisztrátusnak ajánlja Hans WEBER költeményét: *Ein neues Lied wie Raab wieder gewonnen ist worden*, mely Győrnek PÁLFY Miklós által 1599 március 27-én a törököktől való visszafoglalását dicsőíti, a XVI. századbeli divatos zenei csataképek modorában, JANNEQUIN La bataille de Marignan-ját (1515) és Matthias *Hermann* Bataglia Taliana-ját (1549) utánozva, azonos, fanfarjellegű témákkal, hatszólamú à capella stílusban, hangszeres ritornellekkel megszakítva: *Tympanum militare. Ungarisches Heerdrummel und Feldgeschrey.* Nürnberg, 1600 és 1615.[1] De HARST katonai képei közelebb állanak hozzánk és méltó párjai a RUGENDAS-család akvarellben és mezzotintoban remekelt magyar huszárainak. Nála a *hongrois* elnevezés nem

[1] Christoph DEMANTIUS műve a *breslaui* Stadtbibliothek-ben. Tartalma: I. Ungarisches Heerdrummel. II. Feldgeschrey des christlichen Ungarischen Kriegsvolcks. III. Siebenbürgische Heerpauken. IV. Victorien Lied der christlichen Mannhaften Kriegshelden der Festung Raab. V. Praelium Ungaricum Divo Imperatori Rodolpho II. decantatum. V. ö. még Reinhard KADE: Christoph Demantius (Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft Leipzig 1890. VI.) Franz MOISIL: Christoph Demantius. Reichenberg, 1906 és JEDLICSKA Pál Adatok Erdődi Báró Pálfy Miklós a győri hősnek életrajza és korához. Eger 1897. — JANNEQUIN, Matthias *Hermann* és *Demantius* műveinek összehasonlítható tárgyalása Michel BRENET: Musique et Musiciens de la Vieille France. Paris, 1911 című kötetében az Origines de la musique descriptive című fejezetben. A magyar történelem eseményei különben érdekelték az idegen zeneszerzőket. Legjellemzőbb példája ennek Alessandro *Poglietti* Bécsben élő, valószínűen olasz eredetű XVII. századbeli komponistának, kit a tatárok gyilkoltak meg 1683-ban, mikor a törökök Bécset ostromolták, mint saját felesége panaszolja a császárnak, *Toccatina sopra la Ribellione in Ungheria* című cembalora írt suitje, mely a ZRINYI, FRANGEPÁN és NÁDASDY tragédiáját zenésíti meg. A suitet Galop nyitja meg, erre következik az Allemande *(La Prisonnie)* — Courente *(Le Procés)* — Sarabande *(La Sentence)* — Gigue *(La Lige)*. *(La Décapitation avec discrétion)* Passacaglie, les Kloches (Requiem eternam dona eis domine) Kiadva Hugó *Botstiber* bevezetésével a Denkmäler der Tonkunst in Oesterreich sorozatban. Wien XIII. Jahrgang. B. II. V. ö. még Adolf KOCZIRCZ: Zur Lebensgeschichte Alessandro de Pogliettis az ADLER-féle *Studien zur Musikwissenschaft* 1911. évfolyamában.

exoticumot vagy curiosumot jelöl, mint legtöbbször ebben az időben.[1] *A L' Hussart* daliás melódiája kemény pontozott ritmusban vágódik elénk. A *La Fuite des Hongrois* prestissimo-ja a magyar huszárság szélsebesen száguldó rohamát, oldalán a *pansereteche*vel,[2] *Chopin* polonézeinek cavalcadeját előlegezve festi. Mindakét darab telve figurális ornamentikával, a divatos lantstílusú ékítéssel; a *Magyarok menekülése,* bár magyar vonásokat nem mutat, igen érdekes úgy szerkesztési, mint clavecintechnikai szempontból. Két szólamú tétel mely a diszkant regiszterben mozog, ismételten előforduló kereszteződéssel, amihez a második játékasztalt is igénybe szoktak venni.

HARST Celesztin miniatürjei a magyar katona dicsőséges emlékezetét őrzik és hirdetik. Mert nem csatavesztés miatt menekült a vert magyar sereg, szaladva az ellenség elől, mint gondolják egyes zenetörténetírók.[3] Hanem dezertált, nem a nehéz szolgálat miatt, életét féltve, nem gyávaságból, nem is kalandvágyból, de hevítve az ősi magyar virtustól. Menekült egy olyan nemzethez, amely lobogó vérmérsékletével, gondolkodásának úri gavalléria jával *akkoriban* legközelebb állt Európa valamennyi népei között a magyarhoz s amely a magyar szabadság hontalanná lett fejedelmének hazát adva, hozzákapcsolta balsorsunkat saját történelméhez. A francia és magyar rokon temperamentum *ezidőbeli* egyesülésének egymásba szikrázó ereje sugárzik felénk az elzászi barát muzsikájából.

HARASZTI EMIL.
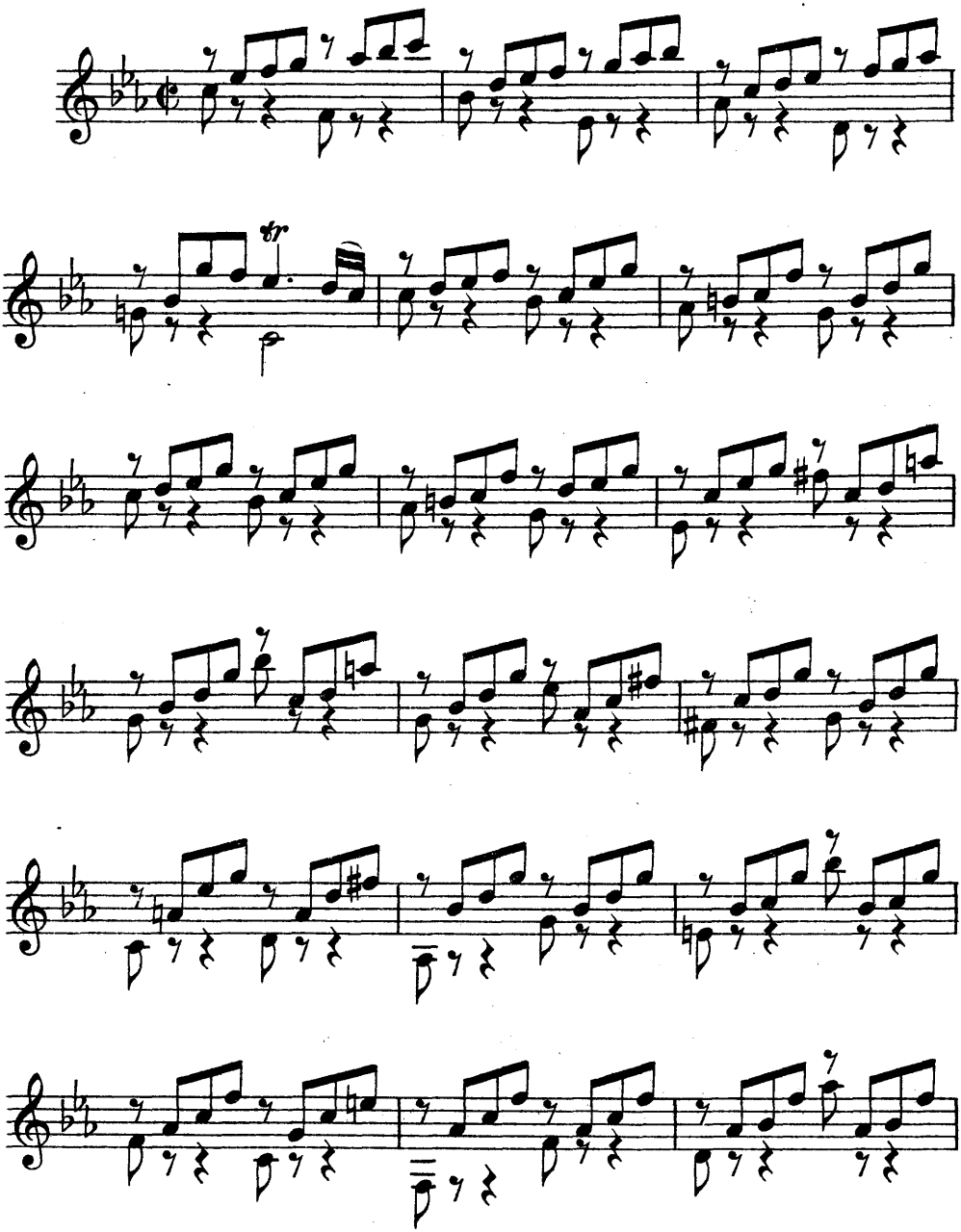
[1] Igy a *párisi Bibliothèque Nationale* V m[6] 3643. szám alatt őrzött *Recueil de contredanses* című gyüjteményében, mely *Rebours* XVII. századbeli président du parlement könyvtárából származik, találtam egy páros ütemű *Cotillon Hongrois* és *Les Capucins Hongrois* című táncdarabot, melyeknél a *hongrois* nincs semmi zenei vonatkozásban (valószínűen magyarok táncolták, mint a *Menuet à la Transylvaniet* is, kétségkívül a híres *Hôtel de Transylvanie*ban *Cotillon Hongrois* akad *Dessais* gyüjteményében is: Premier livre de Contredanses Paris 1726.), míg az *ongarese, ungarischer dantz* stb. elnevezés *Paix*nál, *Schmid*nél *Picchi*nél s a többi német és olasz mesternél már magyaros akcentusokat mutat.

[2] *Pansereteche ou palache,* melynek értelmét sem *Fieffé,* sem *Ballagi* nem. ismerik, *Panzerstecher* vagy *pallos* öt láb hosszú pallos, melyet támadásnál használtak. Ha nem használták, a ló oldalához, szügyétől egész a hátuljáig volt erősítve. BERCHÉNYI Lászlónak ilyen pallosa látható a meauxi múzeumban (báró FORSTER Gyula id. dolgozata).
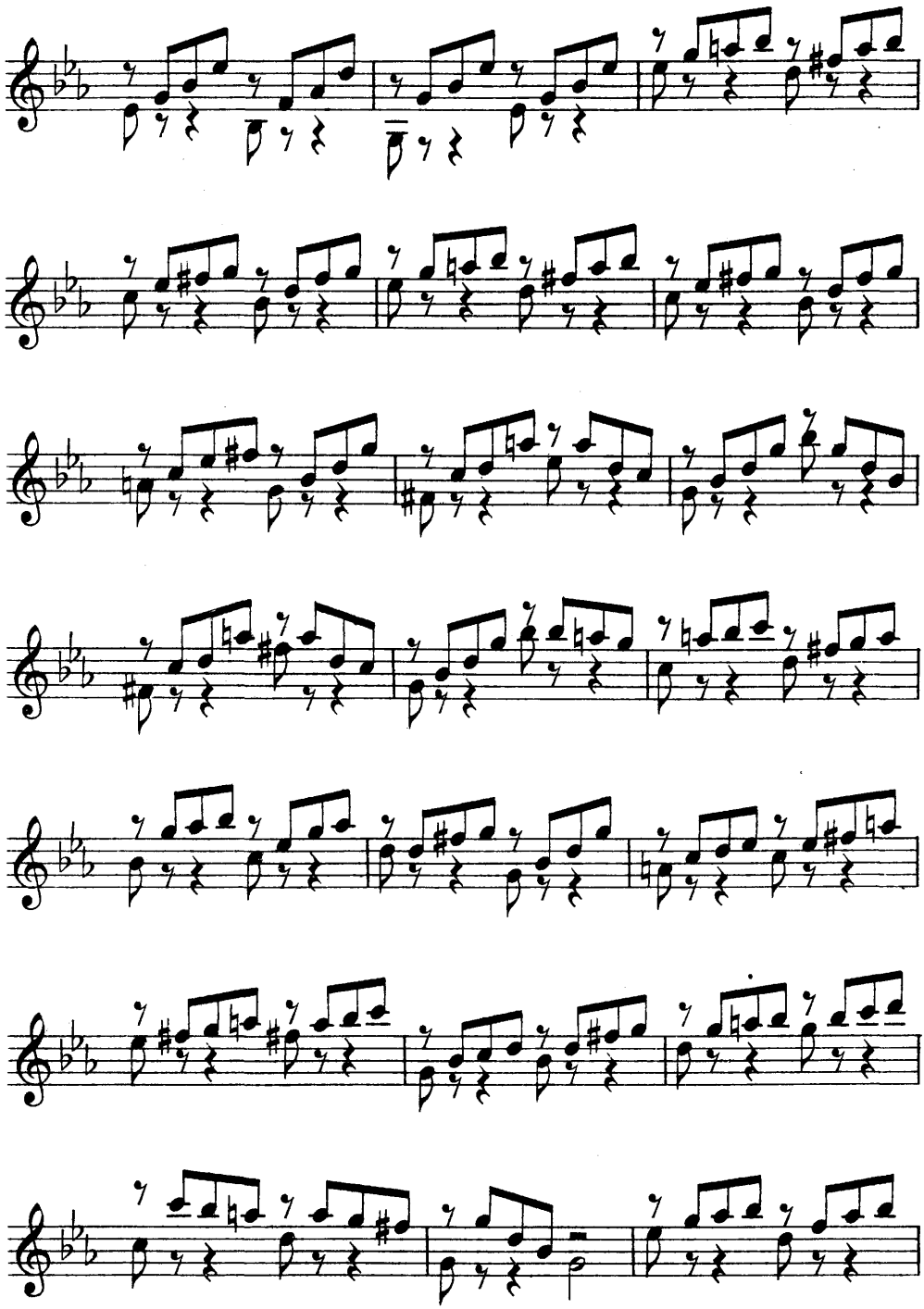
[3] André Pirro id. dolgozata a *Revue de Musicologie*-ban.
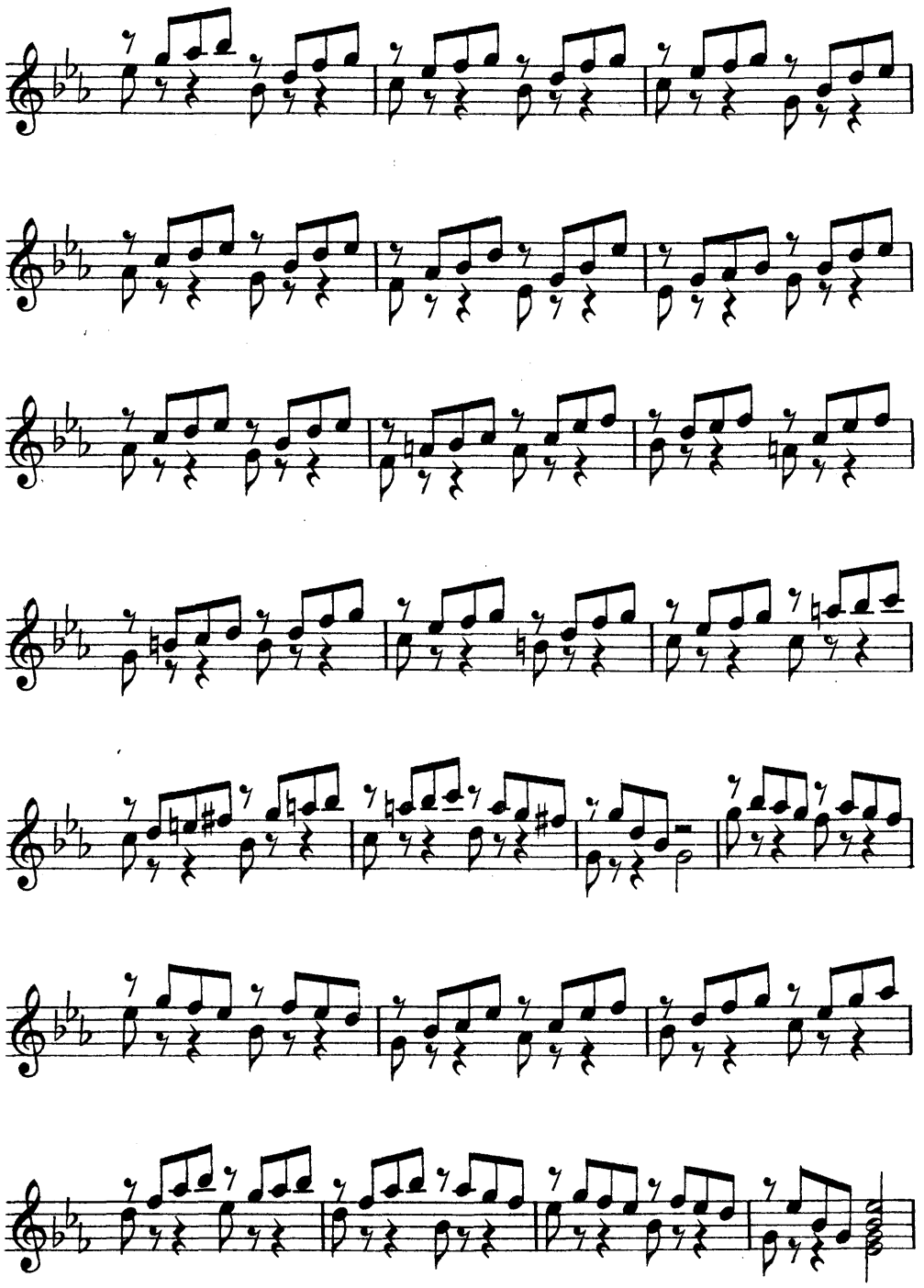
La Fuite des Hongrois.
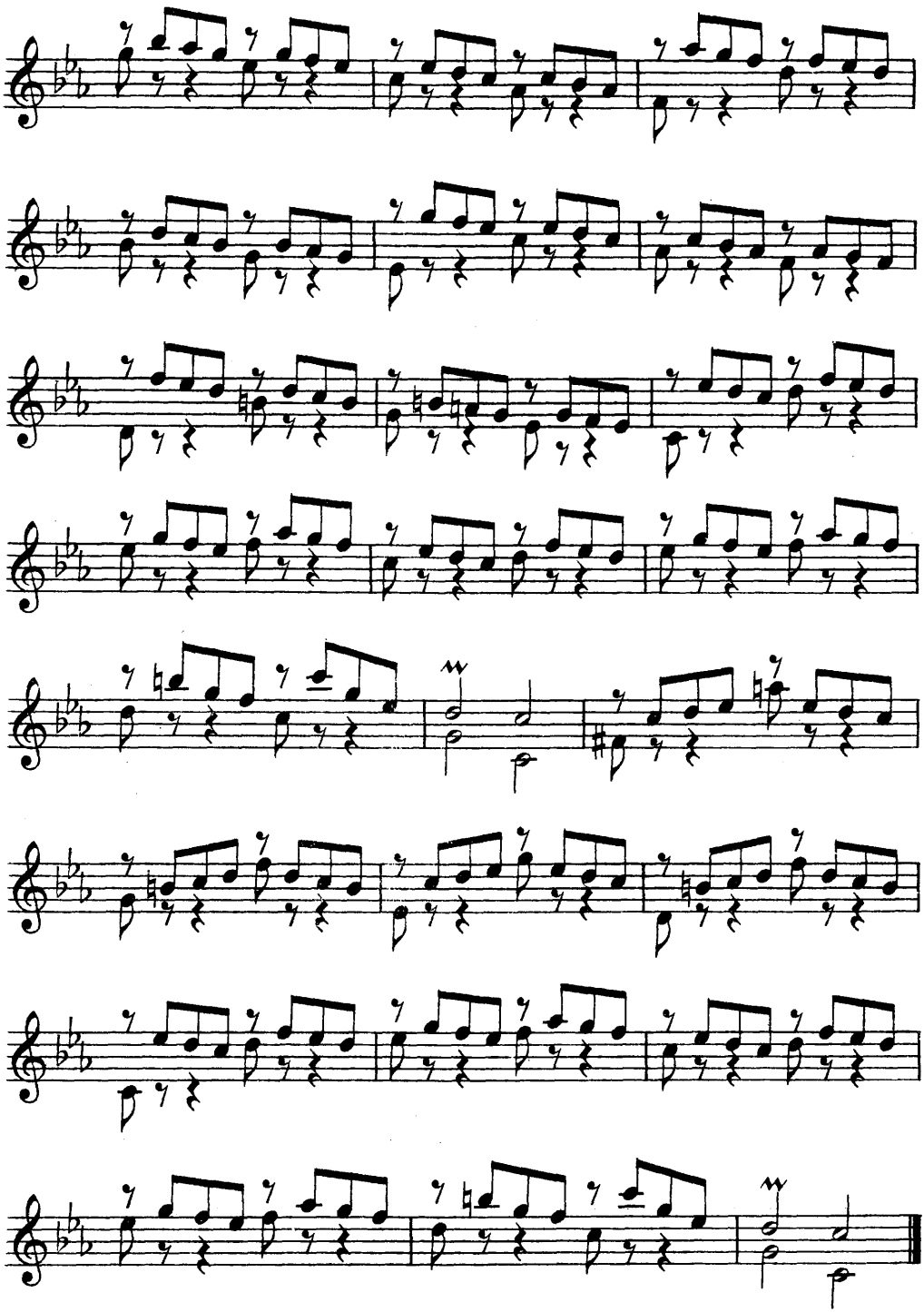
Prestissimo.

Pesti könyvnyomda r.t.

RÉGI PESTI KÖNYVKERESKEDŐK.

(Első közlemény.)

Bevezetés.

A könyvkereskedelem a kultúra természetes fokmérője: amilyen irányú a kultúra elterjedése, ugyanolyan fejlődési fokon áll a könyvkereskedelem is. A könyvnyomtatásról nem mondhatjuk el ugyanezt, mert a könyvnyomtatás mecénások áldozatkészségéből is táplálkozhatik a nélkül, hogy nagyobb arányú kultúrát követelne. ezzel szemben a könyvkereskedelem csupán ott tud megállani, ahol könyvfogyasztás s ennek előfeltételeként kultúra van. Sőt a könyvkereskedelem annyira kapcsolatos a kultúrával, hogy a könyvkereskedelem jellege mindenkor a kultúrigényekhez igazodik. Ha tehát nemzeti kultúránk fejlődési irányait óhajtjuk megállapítani, nem szabad mellőznünk a magyarországi könyvkereskedelmet, mert itt találjuk meg a legbiztosabb támpontokat, amelyek nyomra vezetnek.

A magyarországi török hódoltság terjedésének egyik következménye volt, hogy a magyarországi kultúrélet nyugat felé tolódott el s csak mikor a török hódoltság nyomai lassankint elenyésztek, tért vissza fokról-fokra az ország központjába. A XVIII. század nagyobb felében még Pozsony és Nayszombat vezetőszerepet töltenek be a magyarországi kultúrélet terén s az ország természetes központja, Pest csupán a XVIII. század végén kezd feléjük közeledni. Ezt a legjobban a könyvkereskedelem állapotával tudjuk igazolni, mert Pozsonynak már virágzó könyvkereskedeleme volt, amikor Pesten még a könyvkötők uralkodtak e téren. A XVIII. század utólsó évtizedeiben jelenik meg a hivatásos könyvkereskedelem Pesten s lépésről-lépésre erősödik a mult század negyvenes éveiig, amikor is a pesti könyvkereskedelem az ország könyvkereskedelmének élére emelkedett.

Az 1686. után megindult kulturális kibontakozást tehát csupán akkor lehetne teljes egészében feltárni, ha Pozsony és Nagyszombat könyvkereskedelmével kezdve rajzolnók meg a pesti könyvkereskedelem fejlődését. Ehhez nincs megfelelő levéltári anyagunk, mert ha SENNOWITZ Adolf módszere szerint bibliografiai adatok alapján kisérelnők meg e feladat megoldását,[1] akkor nem jutnánk el a kívánt eredményhez. SENNOWITZ módszerével tudniillik csupán a könyvkereskedők könyvkiadói tevékenységét lehet megrajzolni s ez csupán részletkérdés, a melyet nézetem szerint nem is szabad csupán a könyvkereskedőkkel kapcsolatosan vizsgálni, mert a könyvnyomtatók a könyvkereskedőknél több könyvet adtak ki s így a magyar könyvkiadás történetének megírásánál a könyvkereskedők és könyvnyomtatók működése együttesen vizsgálandó.

Nem tartjuk indokoltnak SENNOWITZ azon elméletét sem, mely az 1831. évet a magyar könyvkereskedelem számára határesztendőül állítja fel azért, mert akkor indult meg a német könyvkereskedők hivatalos lapja, a *Börsenblatt*, melyben hiányos adatokat lehet találni a magyar könyvkereskedelemről is. Ezzel véleményünk szerint egyáltalán nincs indokolva e korszak kettéosztása, a mely joggal nevezhető a szabadalmak korszakának, a mikor is engedély nélkül sem könyvnyomdát, sem könyvkereskedést alapítani nem lehetett, tehát a fejlődésnek mesterséges akadályai voltak.

Ez alapon mi a Pesten keletkezett könyvkereskedések fejlődéstörténetét egészen 1848-ig törekedtünk vázolni s vizsgálatunkat levéltári adatok alapján végeztük el. Ezzel szemben SENNOWITZ már idézett művében kizárólag a bibliografiai adatokra támaszkodott, a munka eredményeképen nem a könyvkereskedés, hanem a könyvkiadás történetét adta. Budára azért nem terjesztettük ki vizsgálatainkat, mert a pesti könyvkereskedelemmel szemben a budai olyan jelentéktelen volt, hogy sok vidéki város fölötte állott (Pozsony, Debrecen) s minden budai kereskedőnek az volt a

[1] A budai és pesti könyvkereskedelem a mult század második felétől 1831-ig. Corvina XIX. (1896.) évf. 175. kk. ll.).

törekvése, hogy Pestre helyezze át üzletét, mert itt nagyobbak voltak az érvényesülési lehetőségek.

A magyarországi könyvkereskedelemnek kezdettől fogva az a jellegzetes tulajdonsága, hogy nem magyar. Könyvkereskedőink idegenből vándoroltak be s idegen, túlnyomóan német nyelvű könyveket szállítottak. Megállapítja ezt már Vitkovics Mihály «A magyar könyvnek terjesztéséről» írott cikkében, mely a *Tudományos gyüjtemény* 1821. évfolyamában jelent meg. (Vitkovics Mihály prózai művei 211. s kk.) Ezt a megállapítást bőségesen indokolják azok az adatok, melyeket a pesti könyvkereskedelem multjából a következőkben felsorolunk. A magyarországi könyvkereskedelem tehát idegen, nevezetesen német kultúrát képviselt a XVIII. század második és a XIX. század első felében s hogy csaknem egy egész évszázadon át fenn tudta magát tartani, annak okát a német kultúra fölényében kell keresnünk. A nemesség és papság latinos kultúráját az ébredő nemzeti kultúrák háttérbe szorították s a városi polgárság megerősödése városaink nemzetiségi viszonyai következtében a német kultúrát vitte előre, amely Mária Terézia és II. József uralkodása alatt a nemesség körében is elterjedt. Ennek eredménye volt, hogy német könyvekkel nagy forgalmat lehetett elérni Magyarországon s a német könyvkereskedők igyekeztek ez előnyt a maguk javára kihasználni oly módon, hogy ideköltöztek s virágzó könyvkereskedéseket alapítottak.

Vitkovics Mihály is elismeri idézett cikkében, hogy «nincsenek magyar könyveink»; ennek okát azonban nem abban találja meg, hogy németek vásároltak könyveket, hanem a magyar olvasóközönség kedvezőtlen elhelyezkedésében. Azt írja ugyanis, hogy a magyar olvasóközönség «mezővároskákban, de leginkább a falukban» lakik, s itt legjobb esetben a könyvkötők foglalkoznak könyvárusítással, ezek pedig «többnyire ájtatos és iskolai könyvekkel s kalendáriumokkal tudnak bajlódni». Abban valósággal igaza volt, hogy a könyvkötők figyelme túlnyomóan a nevezett tárgykörre irányult; de sajnálattal kell ezzel szemben megállapítanunk, hogy még a könyvkötők is vásárolták a német könyveket s ugyanazon mederben haladtak, mint a városi könyvkereskedők.

Érdekes Vitkovics Mihálynak a magyar irodalom sikeresebb terjesztésére felvetett azon terve, hogy a magyar könyvek terjesztésére a vármegyei levéltárnokok lennének felkérendők, akik a vármegyei gyűlések alkalmával a magyar nemesség, papság és ifjúság körében terjeszthetnék azokat. Figyelemreméltó végül Vitkovics azon megállapítása, hogy Pozsonyban és Pesten egyaránt 4—4 könyvkereskedő volt 1821-ben; akkor tehát Pozsony egyenlő erős versenytársa még Pestnek a könyvkereskedelem terén s csupán 1821. után következett be az eltolódás Pest javára.

Lényegében ugyanaz volt a helyzet 1848-ban is, mert a század elején Pesten megtelepedett idegen származású könyvkereskedők a kezükben tartották a könyvpiacot s a német könyvkereskedelemmel fennálló összeköttetésük egyáltalán nem gyengült. Pedig a magyar tudományos akadémia már második évtizede működött akkor s Eggenberger József és fia «pesti magyar tudós akadémiai könyvárusok»-nak nevezték magukat 1845. évi könyvjegyzékükön, amely címre mint az akadémiai kiadványok főbizományosai tartottak számot.

Kétségtelen, hogy a magyar kiadványok száma ez időben lényegesen nagyobb volt már, de az egyetlen Emich Gusztáv kivételével a többi pesti könyvkereskedő még mindig a német könyvekre helyezte üzlete súlypontját. Kiviláglik ez Magyar Mihály tudós pesti könyvárusnak «A magyar könyvkereskedés és irodalom ügyében» című cikksorozatából, mely a *Pesti Divatlap* 1848. évfolyamában jelent meg. Azt írja ugyanis, hogy «Magyarhonban csaknem mindenütt merő német könyvárusok vannak», akik hirdetik ugyan a «magyar és német» könyvárus cimet, mindazonáltal csaknem kizárólag az utóbbira fordítják figyelmüket. Ebből[1] azon következtetést vonja le, hogy Magyarországon még mindig nincs magyar könyvkereskedés, hanem «idegen könyvkereskedésekben magyar könyvek is árusíttatnak» (id. h. 257. l.).

Ezt a szomorú valóságot bőségesen igazolják azok az adatok, melyek a pesti könyvkereskedők származására és életpályájára vonatkoznak. A német irodalomnak olyan nagy volt a befolyása a magyar kultúrára, hogy még a magyar irodalom klasszikus

termékeit is érdemes volt németre lefordítani. Mert legyünk azzal tisztában, hogy az első ilyen fordítások nem a németországi olvasóközönség számára készültek, hanem a magyarországi német olvasóközönség igényeinek kielégítésére voltak szánva. HARTLEBEN Konrád Rudolf p. o. úgy látta, hogy JÓSIKA Miklós regényei csupán onnan kezdve örvendtek nagyobb keresletnek, amikor német fordításban is megjelentek.[1] Ezt pedig egyébbel indokolni nem lehet, mint a német olvasóközönség nagyobb vásárlókedvével s a magyar olvasóközönség indifferentizmusával a könyvekkel szemben.

Az összes magyarországi könyvkereskedők számát MAGYAR Mihály 1848-ban Pesten kívül 54-re teszi, de azok között sok volt a könyvárusítással foglalkozó könyvkötő, akik műveltségük szerint közelebb állottak a néphez s ennek következtében a népies irodalom terjesztésére helyezték üzletük súlypontját. Ilyen körülmények között az irodalmi színvonalon álló sajtótermékek terjesztése nehezen ment s nem lehet csodálkozni azon, hogy a kulturális színvonal nagyobb arányú emelkedése csupán akkor következett be, amikor városaink megmagyarosodtak s a városi polgárság is magyar könyveket kezdett olvasni.

A könyvkereskedések számának emelkedése a céhrendszer fennállása idejében nem tartott lépést a lakosság számának és kultúrájának emelkedésével, mert a fennálló könyvkereskedések kiváltságos állását könnyű volt az új versenytársakkal szemben megvédelmezni. Fényesen igazoljuk ezt a pesti könyvkereskedelem történetéből merített példákkal, amelyek csaknem minden egyes új könyvkereskedő megtelepedésénél megismétlődnek. Sőt a megtelepedés ténye nem is biztosította minden egyes esetben az új könyvkereskedő boldogulását, mert a régibb kereskedők azután is harcban állottak az új versenytársakkal s nem adtak nekik bizományi könyveket, hogy ily módon a vásárlóközönséget a maguk számára biztosítsák.[2] Hozzá elég szűkös keresetforrás is

[1] WIESNER: *Der ungarische Buchhandel* 10. l.
[2] MAGYAR Mihály id. h. 262. l.

volt a könyvkereskedés, mert a könyvnek szabott ára volt, amelytől eltérni már azért sem volt tanácsos, mert a vásárlóközönség ragaszkodott a megszabott árakhoz s az áraktól eltérő könyvkereskedéseket elkerülte. A könyvkereskedők tehát a kiadók által engedélyezett százalékokra voltak utalva, abból kellett fedezniök üzleti költségeiket s abból kellett megélniök. Ennek következtében mindegyik könyvkereskedő maga is igyekezett könyveket kiadni, e téren azonban csupán akkor boldogult, ha tőkével rendelkezett s kiadványai megválogatásában szerencséje volt. Ez azonban nem mindig sikerült, s ennek eredménye volt az a sok csőd, amellyel a könyvkereskedelem terén találkozunk.

A kiadói üzlet fellendülésének egyik nagy akadálya volt a nyomdák számának korlátozottsága, ami a céhrendszer eredménye volt. MAGYAR Mihály írja, hogy Pesten 1848-ban ugyanannyi nyomda volt, mint tíz esztendővel azelőtt, pedig a lakosság száma ugyanazon idő alatt 36.000-ről 150.000-re emelkedett s az irodalmi termelés is lényegesen nagyobb volt (id. h. 323. l.). Magyarországon összesen 41 nyomda működött s így 357.000 lakosra esett egy nyomda, holott ugyanakkor Szászországban 36.000 lakosra esett egy. A nyomdák számának megkötöttsége eredményezte, hogy a nyomdaárak magasak voltak s nem találtunk rá esetet, hogy valamelyik nyomdatulajdonos tönkrement volna. Ilyen körülmények között természetes volt azon törekvés, hogy a könyvkiadással foglalkozó könyvkereskedők nyomdákat törekedtek szerezni, amint azt HECKENAST és EMICH eseteiből láthatjuk.

Irodalmunk igazi kibontakozása s kulturánk nagyobb arányú fellendülése tehát csupán akkor következhetett be, mikor a nyomdaipar és könyvkereskedelem felszabadultak a céhrendszer bilincsei alól. Vagyis a céhrendszer megszüntetése nem csupán gazdasági téren teremtett változást, hanem a kulturális élet kibontakozása is azzal függött össze. Megszoktuk, hogy a könyvkereskedelem és a könyvnyomtatás legfőbb akadályául a cenzurát jelöljük meg, pedig az csupán egyik láncszeme volt azon bilincsnek, mely kulturális életünket megkötötte, a többi láncszem a céhrendszerből fakadt.

I.

Müller Jakab.

(1752—1775.)

Pest város első hivatásos könyvkereskedői a könyvkötők voltak, a könyvnyomtatók is foglalkoztak ugyan könyvárusítással, azonban csupán a saját nyomdatermékeiket hozták piacra, a könyvkötők ellenben különböző könyvnyomdákban készült könyvek árusításával foglalkoztak.[1]

Kezdetben a házaló képkereskedők voltak legerősebb versenytársaik, de ezekkel mint helybeli polgárok könnyen boldogultak. MUHRPÜCKL József könyvkötő panaszára a pestvárosi tanács már 1721 szeptember 19-én elrendelte, hogy a házaló képkereskedők (die hausirenden Bilder-Krammer) csupán országos vásárokon árusíthatnak naptárakat és könyveket. Utóbb kezdtek Pesten a könyvkereskedők is megtelepedni, amit megakadályozni nem állott módjukban, de legalább a saját megélhetésüket törekedtek biztosítani. Amikor ugyanis az első pesti könyvkereskedő (Buchführer), a kölni származású MAUS Gellért megtelepedési engedélyért folyamodott, a könyvkötők nevében CHOR József és PÉCSY András tiltakoztak az ellen, hogy kötött könyvekkel is kereskedhessék. A pestvárosi tanács ezért 1748 szeptember 6-án csupán azon feltétel alatt engedte meg neki a megtelepedést, ha az új könyveket a pesti könyvkötőknél kötteti be, régi könyvekkel azonban szabadon kereskedhetik.[2]

Abban a korszakban, mikor a könyvkereskedelem még a könyvkötők kezében volt, elsősorban a vásárokon történt a könyvárusítás. Ezért folyamodtak 1755 április 22-én a pesti könyvkötők a tanácshoz, hogy megfelelő vásárhelyet jelöljön ki számukra. A tanács úgy intézkedett, hogy az összes könyvkötők ugyanazon a helyen árusítsanak, mert véleménye szerint ez esetben nem érhette őket sérelem, t. i., hogy egyik jobb, a másik rosszabb

[1] CHOR József pesti könyvkötő 1749 január 24-én 80 frt 20 kr.-ral tartozott NOTTENSTEIN Veronika budai könyvnyomtatónak.

[2] Pesti tanácsi jegyzőkönyv.

helyet kapjon. Ez a gyakorlat akkor sem szünt meg, amikor a könyvkereskedés már a hivatásos könyvkereskedők kezébe ment át, mert KÖPFF György pesti könyvkereskedő 1782 július 22-én azt kérte a tanácstól, hogy vásári bódéját a Váci-utcában állíthassa fel, amit mint pesti polgár el is ért. El lehet képzelni, hogy ilyen viszonyok között milyen könyvek képezhették a kereskedelem legfőbb tárgyát. Mindenesetre elsősorban imádságos könyveket és egyéb ájtatos munkákat árusítottak, ami a vásári nép között könnyebben elkelt. A könyvkereskedelem másik fontos tárgya, a tankönyvek, ritkábban képezhették vásári forgalom tárgyát, azoknak vásárokon kívül is állandóan megvolt a vevőközönségük. Az elmondottakat igazolhatjuk MÜLLER Jakab pesti könyvkötő könyvállományával, melynek leltárát 1775-ben történt elhunyta után vették fel.[1]

MÜLLER Jakab győri származású volt s a könyvkötői jogot az 1752 június 15-iki tanácsülési jegyzőkönyv szerint PÉCSY András özvegyétől vette meg. Először WIND Magdolnával kötött házasságot s e házasságból négy gyermeke született, t. i. Gellért, Jakab, Magdolna és Antal. Első felesége halála után 1763 április 14-én újabb házasságra lépett ZABROVSZKY Magdolnával s e házasságból ismét hét gyermeke született, t. i. József, Teréz Erzsébet, Anna, Vince, Ferenc és Katalin. Gyermekei közül ketten is folytatták az apa mesterségét, nevezetesen Gellért, aki 1776 január 14-én anyai örökrésze kiadása tárgyában keresetet indított, és Antal, aki az 1792 november 26-iki összeírás szerint a Sebestyén-téren gyakorolta mesterségét.[2]

MÜLLER Jakab 1775 november 27-én halt meg, amikor is legfiatalabb gyermeke még csak hat hetes volt. A hagyatéki leltár szerint készpénze egyáltalán nem maradt, maradt azonban két háza, egyik az Ujvilág-utcában (384. sz.) 1525 frt értékben s a másik a külvárosban (547. sz.) 416 frt 50 kr. értékben. A belvárosi házat 1767-ben vette BLUTMACHER Józseftől s az első házasságból visszamaradt gyermekek kielégítésére el kellett adni. A külvárosi

[1] Pesti levtár. Inventaria a. 1178.

[2] Pesti levtár. Int. am. 4972.

házat 1774-ben vette MAYER Józseftől s ez tovább is a család kezén maradt.

MÜLLER Jakab hagyatékában jelentős mennyiségű könyv maradt, ami arra mutat, hogy könyvkötésen kívül könyvkereskedéssel is foglalkozott. E mellett tanuskodhatik különben az 1773 április 23-iki tisztújítás is, amikor MÜLLER Jakabot mint könyvkereskedőt (bibliopola) a választott polgárok sorába jelölték. A könyvkötés és könyvkereskedés közötti határvonalak ez időben még nem voltak szigorúan megvonva, mert p. o. MAUS Gellért, aki mint könyvkereskedő kezdte meg pályafutását, a halotti anyakönyvben 1778 december 3-án könyvkötőnek (bibliopagus) van megjelölve.

MÜLLER Jakabot MAUS Gellért példája indíthatta a könyvkereskedésre, mert benső barátságban élt vele, mindkét házassága alkalmával MAUS volt a tanuja s róla nevezte el legidősebb fiát Gellértnek. A MÜLLER Jakab által megalapított könyvkereskedés azonban nem maradt fenn, mert a könyvkészletet halála után eladták.

A MÜLLER Jakab hagyatékában talált könyvek a következők voltak:

I. Fűzött könyvek.

78 db Tägliche Andachtsübungen à 18 kr. = 23 frt 24.
SCHREGER: Reiss-Büchl = 10 kr.
3 db Officium Rakoczianum à 15 kr. = 45 kr.
KEMPIS Tamás magyarul = 10 kr.
9 db református imakönyv à 30 kr. = 4 frt 30.
5 db Liliom kertetske à 12 kr. = 1 frt.
4 db Fortuna, azaz szerentsének kereke à 12 kr. = 48 kr.
Himmel Schlüssel (imakönyv) = 15 kr.
6 db Rózsás kert (imakönyv) à 18 kr. = 1 frt 48.
Evangelium = 30 kr.
BREAN: Teutsches Andachts-Buch = 24 kr.
BODO: Jurisprudentia criminalis = 1 frt.
8 db MARLIANUS: Theatrum politicum à 20 kr. = 2 frt 40.
KÉRI: Imperatores orientis = 45 kr.
8 db tót énekes könyv à 12 kr. = 1 frt 36.
6 db tót énekes könyv à 9 kr. = 54 kr.

Orbis pictus = 40 kr.
Rózsás kert 8° = 15 kr.
10 db német misekönyvecske à 3 kr. = 30 kr.
3 db GYÖNGYÖSI: Chariclia à 12 kr. = 36 kr.
3 db Jó nap (imakönyv) à 9 kr. — 27 kr.
10 db Dialogus royal à 12 kr. = 2 frt.
50 db Fundamenta (linguae Hungaricae) à 1 kr. = 50 kr.
830 db református ábécés könyv leányok számára. 100 db à 1 frt. = 8 frt 30.
12 db tót nyelvű lutheranus katekizmus à 1 1/2 kr. = 18 kr.
2 db tótnyelvű lutheranus imakönyv à 5 kr. = 10 kr.
1 1/2 rizsma vörös fedőpapir à 36 kr. = 54 kr.
Karmazsin bőr = 3 frt.
5 köteg fehér bárányból à 6 frt = 30 frt.
1 csomag színes papir = 5 frt.
bőrhulladékok = 30 kr.
2 db ROLLIN Károly: Gyermekek fizikája à 5 kr. = 10 kr.
2 db CSAPÓ: Új füves és virágos magyar kert à 30 kr. = 1 frt.
4 db HORÁNYI: (Propositiones logicae) à 7 kr. = 28 kr.
2 db Königliche Halszierde (imakönyv) à 30 kr. = 1 frt.
9 db Opusculum (orthographicum) à 3 kr. = 27 kr.
30 db német nyelvű katholikus ábécés könyv fiúk számára à 1 1/2 kr. = 45 kr.
25 db különféle imakönyv à 9 kr. = 3 frt 40.
8 db SEELENWECKER (imakönyv) à 9 kr. = 1 frt 12.
100 db ábécés könyv = 1 frt.
3 db Gertrudis és Mechtildis (imakönyv) à 9 kr. = 27 kr.
8 db Schreibbüchl à 6 kr. = 48 kr.
PRAY (Annales veteres Hunnorum) = 10 frt.

II. Kötött könyvek.

4 db MARLIANUS: Theatrum politicum à 25 kr. = 1 frt. 40.
SCHWANDTNER: Scriptores rerum Hungaricarum = 2 frt 45.
2 db Trója veszedelme à 1 frt = 2 frt.
Rituale Strigoniense = 1 frt 45.
2 db LIPSIUS Justus: De conscientia = 30 kr.
5 db Rhetorica à 36 kr. = 3 frt.
LÜNIG Keresztély: Titularbuch = 24 kr.

Specimen jurisprudentiae eccl. Hungaricae P. I. = 1 frt 30.
Grammatica, amely igaz nyelvmesternek neveztetik = 17 kr.
Missale S. Francisci = 5 frt.
Leben Christi = 2 frt.
3 db magyar nyelvű Officium Rakoczianum tokkal à 1 frt 30 = 4 frt 30.
2 db Geistliches Vergissmeinnicht à 30 kr. = 1 frt.
3 db Andachts-Übungen à 30 kr. = 1 frt 30.
2 db Lelki fegyver tokkal à 1 frt 15 = 2 frt 30.
3 db Andachts-Übungen tokkal à 1 frt 15 = 3 frt 45.
Weltliche Leiden = 1 frt 15.
Andachts-Übung in 12° = 51 kr.
5 db tót nyelvű énekeskönyv à 24 kr. = 2 frt.
4 db Lelki fegyver à 30 kr. = 2 frt.
Rózsás kert (imakönyv) tokkal = 1 frt 15.
10 db Andachtsübungen in 12° à 34 kr. = 5 frt 40.
3 db Mennyei arany kults à 30 kr. = 1 frt 30.
4 db Quotidiana pietatis exercitia à 1 frt = 4 frt.
10 db Kleine Baumgärtel (imakönyv) à 31 kr. = 3 frt 30.
3 db Mennyei arany kults à 24 kr. = 1 frt 12.
20 db Opusculum (orthographicum) à 6 kr. = 2 frt.
59 db különböző imakönyv à 9 kr. = 8 frt 51.
6 db Utitárs (imakönyv) à 7 kr. = 42 kr.
3 db Gertrudis és Mechtildis (imakönyv) à 30 kr. = 1 frt 30.
6 db tót nyelvű imakönyv à 18 kr. = 1 frt 48.
32 db Lelki kints (imakönyv) à 8 kr. = 6 frt 16.
7 db Principia vitae christiannae à 12 kr. = 1 frt 24.
26 db különböző katekizmus à 7 kr. = 3 frt 02 kr.
9 db német katekizmus à 4 kr. = 36 kr.
36 db Szent Historia à 2 kr. = 1 frt. 12.
52 db különböző ábécés könyv à 4 kr. = 3 frt 28.
1 db Register = 2 frt.
Wagner: Phrasaeologiae latinae corpus = 30 kr.
Vita Sancti Stephani = 15 kr.
Heineccius: Antiquitatum Romanarum = 20 kr.
Granatapfel: Medicin- und Kochbuch = 1 frt 45.
Baumeister: (Elementa philosophiae) = 20 kr.
Sajnovics: Demonstratio Ungarorum et Laponum = 24 kr.

Caraccioli = 15 kr.
Szokolóczy: Tribunal ecclesiasticum = 36 kr.
Praxis seu forma processualis = 12 kr.
Baumeister: Philosophia rationalis = 30 kr.
Schwartzenfels: Epistolae = 20 kr.
2 db Ciceronis epistolae à 45 kr. = 1 frt 30.
Cellarius: Breviarium antiquitatum Romanarum = 30 kr.
Ginter: Chorus Israël = 1 frt 15.
Trostbrunn: (imakönyv) = 24 kr.
Pichler: Compendium = 48 kr.
Pichler: Ius canonicum = 1 frt 15.
2 db Hármas historia = 2 frt 30.
3 db Hübner: Historia sacra = 1 frt 30.
4 db Horányi: (Propositiones logicae) à 15 kr. = 1 frt.
4 db Breviarium Romanum = 10 frt.
Pray: Supplementum ad annales = 15 kr.
Baumeister: Exercitationes = 24 kr.
Vallensis jogi kézikönyve = 45 kr.
Péterffy: Sacra concilia 2 k. = 3 frt.
Palma: Notitia rerum Hungaricarum 3 k. = 2 frt 25.
Wigand: Tribunal = 20 kr.
Bilfingerius = 24 kr.
Bel: Compendium Hungariae = 30 kr.
Marlianus: Theatrum politicum = 25 kr.
Menstrua Sanctorum = 30 kr.
Briefe zur Bildung des Geschmacks = 51 kr.
Lanniodus Britannicus = 51 kr.
Schreyer: Studiosus Jovialis = 45 kr.
Von Verbrechen und Strafen = 20 kr.
2 db Peplier: Grammaire à 36 kr. = 1 frt 12.
Ciceronis orationes = 1 frt.
Schraridius: Lexicon = 45 kr.
Acta publica oder Sammlung aller Staatsschriften = 2 frt.
Tractatus rerum moralium in Pannonia = 18 kr.
Beschreibung von Königreich Hungarn = 24 kr.
Kempis Tamás német nyelven = 10 kr.
16 db Finger-Kalender = 45 kr.
Officium hebdomadae sanctae = 51 kr.

MUZEUM KÖNYV-TARA

300 db ábécés könyv = 3 frt.
Principium = 18 kr.
Magyar énekes könyv = 51 kr.
2 db Liliom kert (imakönyv) à 30 kr. = 1 frt.
3 db tót nyelvü imakönyv à 30 kr. = 1 frt 30.
2 db Kern aller Gebeten à 36 kr. = 1 frt 12.
Lelki kints (imakönyv) = 15 kr.
Curtius Rufus = 24 kr.
Historia universa = 17 kr.
3 mázsa makulatura papir = 4 frt 30.
Gottsched: Kern der teutschen Sprache = 20 kr.

III. Nem értékesíthető könyvek.

Vita Sanctae Elisabeth = 1 frt 15.
Peplier: Grammaire = 51 kr.
Monita politico-moralia = 20 kr.
Christ Nacht-Metten = 20 kr.
Joannis a Jesu: Utriusque legis thesaurus = 45 kr.
Adorna: Abhandlung vom Fegfeuer = 12 kr.
Epistolae Joannes Ravesii = 10 kr.
Körner Joannes: (Politique chrétienne) = 24 kr.
Thuróczi Ladislaus = 1 frt 15.
Dionisius Chartusianus = 30 kr.
Hentschius: Philosophia mathematica = 45 kr.
Losontzi: Artis poeticae subsidium = 20 kr.
2 db Pray: Dissertatio de S. Ladislao = 2 kr.
Pray: Dissertatio de Salomone = 45 kr.
Raymund: Biblische Geschichte = 1 frt.
Pinamonti: Christianus in solitudine = 1 frt.
2 db Hanapius: Exempla biblica = 48 kr.
Hamm: Meditationes = 45 kr.
Flores bibliae = 30 kr.
Rousseau prédikációk = 1 frt.
Cellarius: Latinitatis liber memorialis = 30 kr.
Paschaschier auf Reisen = 1 frt.
Fleury: Dissertationes ecclesiaticae = 2 frt.
Rappin: Glauben = 36 kr.
Ferrarius: De rebus gestis Eugenii = 15 kr.

2 db Sebastianus CASTELLIO = 24 kr.
VIDEBURG: Systema theoreticum = 12 kr.
LÖHRER: Innerlicher Christ = 15 kr.
KLAUS: Catechetica 2 k. = 2 frt.
RAMMLER: Einleitung iu die schöne Wissenschaften = 2 frt 30.
Tractatus de novitatibus = 12 kr.
Franciscus SALESIUS = 12 kr.

Ha a leltárban felsorolt munkákon végigtekintünk, mindenekelőtt az ötlik a szemünkbe, hogy a könyvek túlnyomó részben kötött állapotban maradtak fenn. Ezt az örökhagyó mestersége indokolta, ki a könyveket fűzött állapotban vásárolta a könyvnyomtatónál s kötött állapotban adta el.

Tárgyuk szerint elsősorban imakönyveket és tankönyveket tartott raktáron, mert azokat jobban keresték. Különösen ábécés könyvekből volt nagy készlete s azoknál a leltár szerint a kötés jóval nagyobb értéket képviselt a nyomtatott munkánál. Imakönyvekből is sokat és sokfélét tartott raktáron, mert ezek kötött állapotban kerültek forgalomba s a vevő mindig nagy súlyt helyezett a kötés minőségére. Népies munkákat és kalendáriumokat egyáltalán nem tartott, mert ezeket nem kellett bekötni. Voltak tudományos könyvei is (BÉL. PRAY, PÉTERFFY, SCHWANDTNER stb.), de ezekből csak 1—1 példányt tartott raktáron.

A hagyatékban talált könyvek túlnyomó része magyarországi sajtótermék volt, tehát magyarországi könyvnyomtatóktól szerezte be azokat. Külföldi munka csak elvétve akad közöttük s ezek is inkább használt állapotban kerülhettek hozzá.

Különösen a pozsonyi LANDERER nyomdával állhatott élénk üzleti összeköttetésben, mert LANDERER Mihály 1775 december 2-iki számlája szerint 941 frt régi tartozása volt nála s ezenkívül több újabban szállított könyv vételárával is tartozott.

E könyvek a következők voltak:

1 PÁRIZ PÁPAY = 2 frt 18.
2 WERBŐCZY = 1 frt 18.
1 Officium Rakoczianum 12° = 18 kr.
1 KEMÉNY János = 8 kr.

2 Kártigám = 1 frt 30.
1 Articuli diaetales = 1 frt 15.
3 Emmanuelis rhetorica = 1 frt 24.
3 Emmanuelis syntaxis = 1 frt 18.
6 Principia = 3 frt 12.
2 Officium Rakoczianum 8° = 1 frt.
6 Lutheranus Canisius = 18 kr.
2 Werbőczy = 1 frt 18 kr.
6 Officium Rakoczianum 12° = 1 frt 18.
2 Meliboeus = 48 kr.
6 Principia = 3 frt 12.
1 magyar biblia = 4 frt 30
1 Huszti: Jurisprudentia = 2 frt 16.
1 Synonima = 1 frt 27.
2 Synonima = 2 frt 54.
1 Szegedi: Tyrocinium = 48 kr.

Minthogy e könyvek túlnyomó részét már nem találhatjuk meg a hagyatéki leltárban, arra kell következtetnünk, hogy ezeket nem raktára, hanem megrendelői számára hozatta meg. Erre enged következtetni az is, hogy a könyvekből csupán egyes példányokat rendelt, ami egyes megrendelőnek felelt meg.

Az elmondottakból képet alkothatunk magunknak arról, hogy milyenek voltak a pesti könyvkereskedési viszonyok abban az időben, mikor még kezdetleges volt a kultura s a vásárokon összpontosult a könyvforgalom. Ha a város kulturája nagyobb lendületet vett volna, akkor ebből a primitiv könyvkereskedésből épen úgy modern könyvkereskedés lett volna, amint azt a hollandi Elzevireknél láthatjuk. Minthogy azonban ehhez az előfeltételek hiányzottak, ez a primitiv könyvkereskedés az alapító halálával egészen elsorvadt s Müller Jakab fiai már inkább a könyvkötésre helyezték üzletük súlypontját. Bizonyítható ez az 1777 január 4-én elhalt Müller Gellért hagyatéki leltárával,[1] melyben csupán ábécés könyveket találunk nagyobb számmal (400 A B C-Büchl à 6 f. 40 = 26 f. 20), de néhány imakönyvtől eltekintve, más könyv alig volt benne.

Gárdonyi Albert.

[1] Pesti levtár. Inventaria a. 1270.

A MÚZEUMI LEVÉLTÁR GYÜJTEMÉNYEIRŐL.

Az Országos Széchényi-Könyvtár eddigi, közel ötnegyedszázados fejlődése alatt hű maradt a nemes és nagynevű alapítójától megszabott célkitüzésekhez és rendeltetéshez. Gróf Széchényi Ferenc intenciója oly nemzeti könyvtár megalapítása volt, mely a fősúlyt a hungaricumok gyüjtésére fektesse. Hungaricum alatt pedig mindazokat a nyomtatott és kéziratos darabokat értette, melyek Magyarországon jelentek meg, vagy ha külföldön láttak napvilágot, Magyarországra is vonatkoznak. Úgy a gyüjtés körülményei és módozatai, mint a tudományos haladás követelményei magukkal hozták az idők folyamán azt, hogy a Múzeumi Könyvtár eredeti és főjellegének teljes megóvása mellett korlátolt mértékben a tisztán külföldi vonatkozású és nem hungaricum jellegű darabok gyarapodásának is helyet engedjen, anélkül, hogy ezáltal a legnagyobb magyar könyvtár az eredeti programmal ellentétbe jutott volna. Az intézet célkitüzésének ezen meghatározása érvényesült az Orsz. Széchényi-Könyvtár csecsemőkorában és ugyanezek a hagyományok maradtak irányító hatásuak akkor, amikor gyüjteményeink nagyarányú és sokoldalú szaporodásának folyományaképen megalakultak a Könyvtár különböző osztályai. A nyomtatványi osztályon kívül a Mátray Gábor idejében 1866-ban megalakult kéziratтári osztály, a Majláth Béla által 1882-ben megalapított levéltári osztály, az ugyancsak általa 1884-ben felállított hirlaptári osztály és a legujabban megszervezett zenei osztály, mindezek az osztályok külön-külön és együttesen az említett értelemben igyekeztek és igyekeznek rendeltetésüknek megfelelni.

Ezen tradiciókat ápolja a múzeumi levéltár mint a Könyvtár egyik kiváló jelentőségű osztálya, részint az általa őrzött anyag gyarapításával, részint annak osztályozásában és csoportosításában. A múzeumi levéltár egész fejlődésén keresztül különös súlyt a

hazai oklevélanyag és levéltári darabok gyűjtésére helyezett és csak másodsorban törekedett a külföldi anyag gyarapítására, melyet azonban mind tudományos, mind magasabb kulturális és országos szempontokból teljesen elejteni nem lehetett és annál kevésbbé szabad azt a jövőben végleg elhanyagolni. A teljesen külföldi érdekű iratok az intézet célkitüzéseinél és fejlődésénél fogva nem képezvén egy nagy arányokra törekvő és állandó gyüjtés tárgyát, a nem hungaricum-jellegű iratok szaporodásával találkozunk a levéltári anyaggyüjtés régibb, szerényebb lehetőségek között folyó korszakában és az újabb, nagyarányú gyarapodás időszakában egyformán, de mindig csak sporadikusan, rendszertelenül, kimondott céltudatosság nélkül és a legszerényebb terjedelemben. Mégis számottevőbb gyarapodásukat jelentette elsősorban a régibb időkben hozzánk került és nagymértékben a külföldi piacokon szerzett JANKOVICH Miklós-féle gyüjtemény és újabban a véletlen, kedvező körülmények folytán megszerzett több száz darabnyi anyag. Ennek alapján a múzeumi levéltár mai terjedelmes anyaga két nagy általános osztályra oszlik: *a hazai iratok osztályára* és a *külföldi iratok osztályára*.

Minden további csoportosítás csak ezen két főcsoporton belül történhetett és történik. Ha azonban a múzeumi levéltár anyagának ezen első főosztályozása az egész intézet rendeltetéséből kifolyólag az iratok belső tartalmi vonatkozásai alapján jött létre, a következő nagy csoportosítás létrejöttét már nem az anyag tárgyi tartalma, hanem annak gyüjtési, megszerzési módja és feltételei szabták meg. A külföldi iratok általános osztályát különféle szempontok szerint akár tárgyi, akár földrajzi, akár időrendi kritériumok alapján nagyon önnyen lehetne ujabb, kisebb csoportokra osztani. Az ily természetű feldolgozáshoz szükséges munkaenergia állandó elégtelenségén kívül ezen főcsoport aránylag csekély darabszáma járult hozzá ahhoz, hogy a külföldi iratok általános osztályán belül a levéltár fejlődése alatt újabb csoportosítást alig létesítettek. A hazai iratok terjedelmes osztálya azonban újabb és újabb alcsoportosításoknak lett alávetve. Az első alosztályozást a hazai iratoknál az ezek megszerzési módjából kifolyó tulajdonjog

kérdése határozta meg. Aszerint, hogy ez osztály gyüjteményei és darabjai a Magyar Nemzeti Múzeum végleges tulajdonába mentek át akár ajándékozás, akár vásárlás útján vagy egyéb módokon, vagy pedig csak örök időkre való megőrzés végett adták át a Múzeumnak az egyes letéteményezők, a tulajdonjog fönntartása mellett: a múzeumi levéltár hazai iratainak általános osztálya két újabb főcsoportra oszlik: az ú. n. *törzsanyagra,* amely a Magyar Nemzeti Múzeum teljes és végleges tulajdona és az *örökletétképen elhelyezett családi levéltárak* főcsoportjára. A letéteményezett családi levéltárak önálló külön nagy csoportjának felállítását követelték elsősorban az örökletéteményezés eredeti feltételei,[1] melyek értelmében minden ilymódon a Múzeumba kerülő családi levéltár részére biztosítani kell a legtudományosabb, darabonként regesta-szerű feldolgozás mellett a minden egyéb levéltári gyüjteményektől elkülönített önálló felállítást és kezelést. De érthetővé teszi a letéteményezett családi levéltárak külön kezelését és feállítását az a világos tény, hogy az esetek túlnyomó többségében minden családi levéltár befejezett egész, egy összefüggő külön gyüjtemény és az önálló csoport minden kellékeivel rendelkezik. Ennélfogva minden családi levéltár egy külön egyed, egy külön kis gyüjtemény a letéteményezett családi levéltárak összefüggő nagy főcsoportjában, mely máig *129 ily családi letétet* egyesít magában. Ezzel szemben a törzsanyag a legkülönbözőbb forrásokból kerül össze és noha úgy a proveniencia, mint a belső tárgyi tartalom vagy a darabok külső alakja és anyaga szerint igen sok újabb alcsoportra osztható, a valóságban a múzeumi levéltár törzsanyaga sokkal kevesebb alcsoportra oszlik, mint amennyire ez lehetséges és kívánatos volna. Például számtalan oly családi levéltár van a múzeumi levéltárban, mely nem mint örökletét, hanem ajándék vagy vásárlás útján került a Múzeumba. Ezek között és a letéteményezett családi levéltárak között jelentőség szempontjából, vagy

[1] A letéteményezés későbbi, módosított feltételei a vallás- és közoktatásügyi miniszterium által 1914-ben 78.077. sz. alóváhagyott szabályzatban foglaltattak össze, mely napvilágot látott a Magyar Könyvszemle 1915. évfolymában (109—110 ll., és a Turul 1914. évfolyamába (133. l.)

tudományos és általános levéltári tekintetből nincs semmi különbség elekintve a kérdés tulajdonjogi oldalától; és ámbár épúgy mint a letéteményezett családi levéltárak, ezek az ajándékozott vagy megvásárolt családi levéltárak is magukban egyesítik a külön gyűjtemények összes feltételeit, mégsem kezeltetnek és őriztetnek mint külön gyüjtemények, hanem teljesen beleolvasztattak a törzsanyagnak legvegyesebb forrásokból származó és legkülönfélébb elemekből alkotott állományába.

A törzsanyag felállításánál, kezelésénél, fejlesztésénél a főszempont az volt, hogy tekintet nélkül a darabok provenienciájára, belső tartalmára, egymás közti tárgyi összefüggésére, az iratok szigorú chronologikus rendben kerülnek egymás mellé. Tehát a törzsanyag egy oly mixtum compositum-szerű nagy gyüjtemény, melyben a kiigazodást csak minden darabnak pontos regestázása és indexekkel való ellátása tenné lehetővé. Az eredeti programm szerint ezt el is kellett volna végezni, de mivel a szükséges munkaerők hiánya miatt ez lehetetlen volt, az idők folyamán ezen vegyes conglomeratum zavarain úgy próbáltak segíteni, hogy felállítottak néhány kisebb, leginkább tárgy szerinti csoportot. Ezen kisebb csoportok különböző időkben, különböző körülmények között létesültek, és egyik-másik csoport felállításánál a tárgyi vonatkozáson kívül a darabok külső alakja vagy anyaga volt befolyással. Ezek a kisebb csoportok a következők: 1. a városi és kamarai iratok egyesített csoportja, 2. a személyek szerinti iratok csoportja, 3. a céhiratok csoportja, 4. a címereslevelek és nemesi iratok csoportja, 5. az 1848—49-es szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó iratok csoportja összes függelékeivel együtt, 6. a genealogiai táblák csoportja, 7. az iratjegyzékek, elenchusok csoportja 8. a török iratok csoportja; továbbá a következő gyüjtemények: 9. a fényképgyüjtemény, 10. a pecsétgyüjtemény és 11. a gyászjelentés-gyüjtemény.

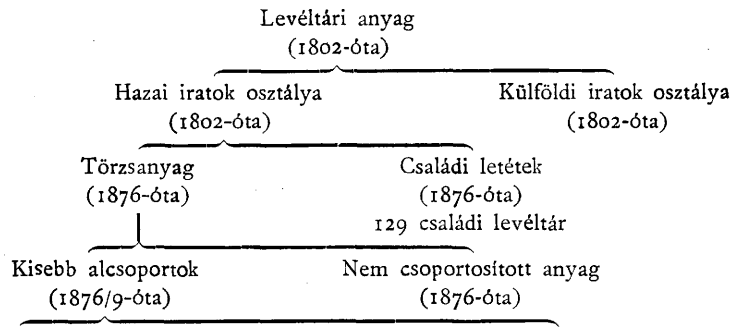
Ezen kisebb csoportok és gyüjtemények egyikénél-másikánál az áttekinthetőség és kezelés megkönnyítése végett a felállításnál még további decentralizáció is van, pl. a céhiratoknál: nagyobb és kisebb céhiratokra való osztályzással, vagy pedig az 1848—49-es

és emigrációs anyagnál egész sereg újabb alcsoporttal találkozunk. Megjegyzendő, hogy mindezek a csoportok, a gyászjelentések csoportjának kivételével, számszerinti mennyiség szempontjából a levéltári anyag, illetőleg a törzsanyag nem csoportosított részéhez képest igen kicsiny, törpe gyüjteményeket alkotnak. Egyik-másik csoport alig áll néhány száz darabból, más csoportok darabszáma ezernél nem sokkal nagyobb; legterjedelmesebb a gyászjelentések gyüjteménye, mely százezernél is több darabot foglal magában; ezután következik az 1848—49-es és emigrációs gyüjtemény, melynek darabszáma körülbelül 50.000. Mindezzel szemben a törzsgyüjtemény hátralévő része több százezer darabot foglal magában és az anyag belső tartalmát és provenienciáját tekintve a legtarkább és legvegyesebb jelleget mutatja. Ennél az egész nagy és osztatlan gyüjteménynél, szigorú időrendben lévén felállítva, még csak azt a megkülönböztetést tesszük, hogy külön szoktuk felemlíteni a mohácsi vész előtti darabokat, mint középkori oklevelek gyüjteményét, és külön a mohácsi vész utáni, ú. n. újkori iratokat. Ezt az időrend szempontjából felállított megkülönböztetést azonban megtesszük az összes többi csoportoknál és gyüjteményeknél is, amelyeknél ez lehetséges.

Tehát az eddigiek alapján a múzeumi levéltár anyagának genealogiai fáját a túloldali módon állíthatjuk össze (l. az 59. lapot).

Levéltári anyagunk családfájáról visszatükröződik levéltárunk egész történeti fejlődése, az egyes csoportok megszületésének időpontja, az intézet jellege és célkitüzései, és a csoportosítás szempontjai. A mi levéltári anyagunk egy része a Könyvtár megalapításával egykorú. Annak legrégibb csiráit gr. Széchenyi Ferenc kéziratgyüjteménye képezte, mely levéltárunk első korszakaiban, a levéltári anyaggyüjtésünk történetének első, hosszabb és szegényesebb felében (1876-ig)[1] Kovachich Márton György, Jankovich Miklós, Illésházy István, Horvát István és Nagy István

[1] A múzeumi levéltár történetének korszakokra való felosztását úgy az anyaggyüjtés szempontjából, mint egyéb szempontokból is lásd a Magyar Könyvszemle 1925. évfolyamában «A múzeumi levéltár és legújabb gyarapodásai» címmel.

a) 1. Városi és kamarai iratok egyesített csoportja (1876/9-óta)
2. Személyek szerinti iratok csoportja (1876/9-óta)
3. Céhiratok csoportja (1881-óta)
4. Cimereslevelek és nemesi iratok csoportja (1886-óta)
5. Az 1848—49-es szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó gyüjtemény összes függelékeivel (1893/6-óta)
6. Genealogiák csoportja (1893/5-óta)
7. Elenchusok, iratjegyzékek csoportja (1893/5-óta)
8. Török iratok csoportja (1893/5-óta)

b) 9. Fényképgyüjtemény (1882/4-óta)
10. Pecsétgyüjtemény (1885-óta)
11. Gyászjelentés-gyüjtemény (1904-óta)

gyüjteményeivel együtt alkotta a múzeumi levéltár anyagának zömét. A levéltár megszületésének idején, de azután is sokáig az anyag rendszeres tudományos feldolgozás alá nem került, tehát annak osztályozását sem találhatjuk meg még ekkor a valóságban is végrehajtva. Mégis a hazai és külföldi iratokra való osztályozást elvileg létezőnek kell tekinteni a legelső perctől kezdve. A Múzeum- és könyváralapító által már 1802-ben pontosan meg volt állapítva az egész intézet rendeltetése és gróf Széchenyi Ferenc célkitüzései és intenciói egyformán vonatkoztak a könyvtár összes gyüjteményeire, tehát a hungaricum és nem hungaricum elve érvényes volt a levéltári természetű anyagra is. Ez az elv nem fiktív, hanem élő irányításul szolgált a Könyvtár összes gyüjteményeinek

további fejlődésére és kezelésére és miután levéltári anyagunk a legelső pillanattól kezdve tartalmazott nem hungaricum jellegű darabokat is, a levéltári anyagnak ezen elv szerinti csoportosítása bennfoglaltatik a nemes gróf által az intézetnek szánt feladatban és rendeltetésben.

A levéltári anyag komolyabb feldolgozásának megkezdésére azonban a mostoha viszonyok következtében csak később kerülhetett sor és így az elvi osztályozás gyakorlati végrehajtása sem lehetett előbb aktuális. Sőt még a levéltár első tudományos korszakában, a PAUR-SUPALA-féle korszakban (1858—1875) sem nyerhetett észrevehetőbb kifejezést. Teljes végrehajtást nyer a hungaricum és nem-hungaricum elvének alkalmazása azon korszak elején, amely először adott rendszeres és céltudatos tudományos levéltári programmot és amelyben a levéltári anyag mai részletes osztályozásának teljes kibontakozása kezdetét veszi, t. i. a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszakban (1875—1879).[1] A FRAKNÓI-CSONTOSI-féle hatalmas levéltári koncepció színvonal szempontjából általában is teljesen fölötte áll a PAUR-SUPALA-féle korszaknak és abban is különbözik az előbbi korszaktól, hogy a levéltári anyagot nemcsak feldolgozza, hanem többféle szempontból is csoportosítja. Ha a mai külön gyüjteményeket és csoportokat nem találjuk is meg mind a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszakban, a mai osztályozás lényegét és szempontjait mind e koncepcióból örököltük. A hazai és a külföldi iratok osztályának tényleges külön-külön felállítása a hungaricum és nem-hungaricum elvének teljes gyakorlati keresztülviteleképen ekkor történik meg; a családi levéltárak örök letéteményezésének 1876-ban meghonosított intézményesítése által ekkor válik először lehetségessé a hazai iratoknak törzsanyagra és letétekre való osztályozása; és végül ugyancsak e koncepcióban gyökeredzik a törzsanyag kisebb alcsoportjainak létrejövetele és elvi fölállítása is. A levéltári anyag nagyarányú gyarapítása érdekében ugyanis az 1875—1879 közötti kimagasló jelentőségű korszak két kiváló reprezentánsa egyrészt meghonosította a családi

[1] Lásd Magyar Könyvszemle 1925. évf. 99. és köv. lapok.

levéltárak örök letéteményezésének rendszerét, másrészről pedig az addig szigorúan kézirattári anyagnak minősített daraboknak egy tekintélyes részét kiválasztandónak és a szigorúan levéltárinak deklarált anyagba olvasztandónak tartotta. Ezáltal megadatott a lehetőség arra, hogy a levéltári anyagot nemcsak hazaira és külföldire lehessen osztályozni, hanem a törzsanyag és a családi letétek csoportjára is, sőt kisebb tárgyszerinti alcsoportokra is, melyek ebben a korszakban épen a kézirattárból a levéltárba átteendő pénzügyi, gazdasági természetű és egyes szereplő személyekre vonatkozó darabokból kezdtek megalakulni.

A kisebb tárgyszerinti csoportok megalakítására vonatkozó tervet megtaláljuk Fraknóinak az 1874—76. évekről szóló könyvtári jelentésében, a közös kézirattári-levéltári osztály átszervezésével és reformálásával kapcsolatban készített tervezetének 2. pontjában, amely így szól: «Eredeti oklevelek és levelek, tekintet nélkül a nyelvre, commassáltatnak; és amennyiben egy személyre, helyre, intézményre több darab találtatik, külön kis gyüjteményekben, a többiek szoros kronologiai rendben fognak csoportosíttatni».[1] A Fraknói-Csontosi-féle nagyszabású kézirattári-levéltári programm végrehajtására igen szerény eszközök állottak rendelkezésre és így Csontosinak alig maradt ideje arra, hogy megkezdhesse a kézirattári anyagból azon darabok kiválogatását, melyek ma a levéltárban az egyesített városi és kamarai iratok, valamint a személyek szerinti iratok csoportját alkotják. Tehát természetes, hogy Csontosinak ez a munkálata nem lehetett nagyarányú és egyáltalában nem volt befejezett. Az anyagkiválogatási és szelekcionálási munkálatok ezen legelső külön, kisebb, tárgyszerinti csoportok részére folytatódtak az 1880-as és 1890-es években és szigorúan véve még a mai napig sincsenek befejezve. Jelentőségük abban áll, hogy velük indult meg a külön kisebb csoportok felállítása, útmutatásul szolgáltak a későbbi hasonló alcsoportok felállítására és az elért eredmények színvonala és minősége kevés kivétellel (a címereslevelek és céhiratok kivételével) nagyjában majdnem minden egyes

[1] Magyar Könyvszemle 1876. 224. lap.

csoportnál egyforma maradt: az első ily munkálatoknál és kisebb csoportoknál tapasztalható alacsony színvonalon. Tehát a legelső kisebb tárgyszerinti csoportoknak: a városi, kamarai és személyekszerinti iratok csoportjainak felállítása annak idején úgy történt, hogy a tisztán kézirattári anyagból a katalogizált és cédulázott kézirattári darabokat, ha egy városra, községre, várra, vármegyére, érsekségre, püspökségre, apátságra, káptalanra vonatkoztak, vagy ha pénzügyi vonatkozású tartalmuk volt és főképen a szepesi és a pozsonyi kamara ügyeire vonatkoztak, vagy pedig végül egy szereplő történeti személlyel vagy családdal álltak összefüggésben, kiszakították a kézirattár kötelékéből és beosztották a levéltári anyagba. Ennek indító oka főképen az volt, hogy a kézirattárban sok oly kéziratra vagy colligatumra lehetett akadni, mely főképen levéltári vonatkozású iratokat tartalmazott. Ezeket szétbontották és áttették a levéltárba. Mivel azonban ez a művelet nem egyszerre hajtatott végre, hanem különböző időkben és nem is nagyon egységes és következetes elv szerint, a végrehajtás is olyan lett: nem teljes és pontos, hanem zűrzavaros. Sok hasonló irat maradt még a kézirattárban, sőt kétfelé szakított: a levéltárba és a kézirattárba osztott összefüggő darabok vannak a mai napig is. Ezek az iratok kézirattári katalóguscéduláikkal együtt kerültek be a levéltárba és ezen régi kézirattári cédulák képezték továbbra is a mai napig az új helyen: a levéltárban ezen külön csoportok mutatóját és regesta-szerű kivonatpótlóját. Eszerint ezen csoportok anyaga egyáltalában nem teljes, de nemcsak azért, mivel a hasonló anyag egy része teljesen vagy szétszakítva a kézirattárban maradt, hanem azért sem, mivel a törzsanyagban már meglévő ilytermészetű darabokat nem válogatták ki pontosan és nem osztották be az újonnan felállított csoportokba, azokat továbbra is otthagyták a törzsanyag tengerében, sőt az új levéltári szaporulatokat sem nagyon vizsgálták meg ebből a szempontból és így igen sokszor minden skrupulus nélkül beosztották a nagy törzsanyagba. Ha pedig azokat hében-korban mégis beosztották a városi-, kamarai- és személyekszerinti iratok csoportjába, akkor meg egyáltalában nem tartották mindig szükségesnek a kézirattárból átkerült anyaghoz hasonlóan megcédulázni.

Tehát innen van az, hogy ma fennáll a levéltári osztályban egy «egyesített városi és kamarai iratok» című és egy «személyek szerinti iratok» című külön csoport, és mégis ha az ezen külön csoportokba vágó darabokat meg akarjuk találni, akkor ezeket a nevezett különcsoportokon kívül a kézirattári osztályban és végül szétszórtan a törzsanyag nem csoportosított részében is keresnünk kell. A jóhiszemű kutató sohasem tételezi fel, hogy ha ő az ezen tárgyhoz vonatkozó darabokat tanulmányozni kívánja, ne legyen elég a külön csoportok cédulái alapján kikérni a neki szükséges darabokat. Ezek a cédulák a kutatót félrevezetik, mert ez a katalogus hiányos; de ha a kutató végigtanulmányozza a cédulakataloguson túl is ezen külön csoportok összes darabjait, akkor sem mehet el azzal a tudattal, hogy az egész rendelkezésre álló anyagunkat kimerítette. Meg kell néznie még a kézirattári osztályban maradt darabokat és végig kell vergődnie a törzsanyag nem csoportosított és nem cédulázott egész terjedelmes részén is. És még hozzá a naiv kutató legtöbbször nem is sejti, hogy neki mindezt meg kell tennie, hiszen még az erre szükséges figyelmeztetés lehetősége sincs meg mindig. Igy joggal felmerülhet a kérdés, szükséges és megokolt volt-e ezen külön csoportok ily zűrzavaros felállítása? Ha mind ennek a magyarázatát esetleg meg is találjuk, kétségtelen, hogy az ezen említett külön csoportokban uralkodó zavart, mely a kutatót, de a levéltárnokot is csak félrevezetni képes, meg kell szüntetni. Kétségtelen az is, hogy ezen zavaros helyzet megszüntetése eddig tisztán csak a munkaerőhiányon mult és végül nem kevésbbé kétségtelen, hogy ennek megszüntetése csak akkor válhatik lehetségessé, ha a levéltári osztály hihetetlenül megcsonkított személyzeti létszáma vissza fog kerülni legalább is abba a mederbe, amelyben húsz évvel ezelőtt volt: amikor nem négy, hanem nyolc munkaerő dolgozott a levéltárban egy a mainál aránytalanul kisebb anyag mellett és kevesebb feladat mellett is. A mai személyzettel a sürgős végrehajtásra váró feladatok őserdejében rendet teremteni sem ezen levéltári csoportnál, sem az anyag többi nagyobb csoportjánál nem lehetséges.

Tehát a városi, kamarai és személyek szerinti iratok csoportjai

alapjának megvetése által a mai összes kisebb levéltári csoportjaink és gyüjteményeink eredete visszavezethető a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle hatalmas kézirattári és levéltári programmra és reorganizációra.[1] E koncepció lényege a levéltári anyag tudományos feldolgozása szempontjából abban kulminált, hogy minden egyes darab regesta-szerű kivonatolásban részesül és az egész anyagról pontos név-, hely- és tárgymutatók készülnek. Miután pedig a mi anyagunk nem hivatalos levéltár, hanem egy nagyon vegyes tartalmú és különböző gyüjtési módokon létrejött gyüjtemény, az összes darabokat általában együtt kell tartani és chronologikus sorrendben felállítani; külön kisebb tárgyi csoportokat csak liminált mértékben szabad felállítani és ezek létjogosultságának elismerése által is ugyanazon eredmény elérésére kell törekedni, melynek érdekében a regestázásnak is folynia kell. Vagyis a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepció alapján a külön kisebb levéltári csoportok jelentőségének el kell törpülnie a regestázásnak és indexkészítésnek az egész levéltári anyagra való kiterjesztésében megnyilatkozó nagysúlyú jelentőség mellett. Ezen tárgyi csoportosításoknak tehát csak alárendelt szerep jutott és juthatott FRAKNÓI és CSONTOSI koncepciójában, mert a múzeumi levéltári anyag különböző szerzeményei között rendes és teljes összefüggés nem nagyon volt lehetséges, sőt még ugyanazon szerzemény külön keretein belül sem volt meg mindig az egyes darabok között sem a tárgyi összetartozás.

Ennek következtében FRAKNÓI mint történész és CSONTOSI mint kézirattárnok és levéltárnok, a külön kis tárgyi csoportok érvényesülését csakis azon végső cél előmozdítása érdekében tartották szükségesnek, melyet a regestázás is szolgálni kívánt: a történész és kutató részére megkönnyíteni a meglévő anyagnak egy bizonyos megkívánt kérdés tisztázása érdekében való gyors és könnyű előteremtését és felhasználhatását. Hiszen különben a külön csoportok hosszú sora úgy is meg volt adva a letéteményezett családi levéltárak külön felállítása és külön tudományos kezelése által. Tehát a limitált számú külön tárgyi csoportok fel-

[1] A FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszakkal külön cikkben szándékozunk tüzetesen foglalkozni.

állításának létjogosultságát csakis a törzsanyagnál kellett már elméletileg indokolni. Kivitelre ezen elmélet FRAKNÓI korszakában nemcsak az idő rövidsége és a rohamos szaporodás melletti munkaerőhiány miatt nem nagyon kerülhetett, hanem épen a kérdés kisebb jelentősége miatt sem a nagy levéltári programm sarkalatos regestázási követelményével szemben. Különben is sokkal észszerűbb és praktikusabb az eljárás, ha a kisebb tárgyi csoportok felállítása az egész levéltári anyag regestázása után, vagy azzal egyidejűleg történik meg, mintha az általános regestázást és tudományos feldolgozást megelőzi ezen csoportok kihámozása és felállítása, melyeknek komoly és pontos összeállítása időtrabló regestaszerű tudományos foglalkozás nélkül nem is nagyon lehetséges. Ezt bizonyítja ennek a sorrendnek a bekövetkezett be nem tartása és a mai helyzet is, amikor az általános regestázás teljes hiánya miatt a törzsanyagban oly gyakran vagyunk még kénytelenek találkozni olyan darabokkal, melyeknek a helye a külön felállított csoportokban lenne; mindez a következetlenség és rendetlenség nagyfokú tanubizonysága.

Ezen okok miatt nem játszottak még ezen külön tárgyszerinti csoportok a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszakban oly különleges szerepet, mint később vagy mint ma. Igy tehát FRAKNÓI idejében a kölön tárgyszerinti csoportok felállítása inkább elmélet maradt mint valóság, mert valóságnak CSONTOSI és FRAKNÓI inkább és előbb szerették volna a nagy anyag teljes regestázásának nagy vonalait látni és elérni, mint a kisebb jelentőségű decentralizáció eredményeit és gyümölcseit, melyek az ő szemükben az előbbi nagy műveletnek természetes következményei kellett hogy legyenek, mert különben a tökéletlenség és filius ante patrem-szerűség zavaró vonásait mutathatták volna.

Nem így és nem sokáig maradt ez azonban a FRAKNÓI-CSONTOSI éra után. Az események, a körülmények, a valóság mégis megfordították a kívánatos sorrendet. Vagyis teljesen elmaradt az általános nagy regestázás, megalakultak idővel anélkül is a külön tárgyi csoportok és ezeknek cédulái képezték és képezik ma is a nagy regestázási művelet szerény, láthatatlan alapjait, miután ezen

munkálatok igazi megteremtőit: a PAUR-SUPALA-CSONTOSI-féle regestákat minden lelkiismeretességük és pontosságuk mellett teljesen háttérbe szorították, főképen azért, mert azok csak az oklevelek konzerváló borítékjaira voltak reávezetve és nem külön cédulákra is, mint az új csoportok tartalmi kivonatai. Úgy, hogy ma ezek a régi gondosan megszerkesztett és tudományos színvonalon lévő regesták meg nem érdemelt feledésbe merülve, átkölcsönözték jelentőségüket és szerepüket ezen fiatalabb céduláknak.

A CSONTOSI-FRAKNÓI-féle eredeti levéltári koncepció ugyanis, ha egyszerű volt is, színvonalon állott és teljes végrehajtása nagyarányú munkaenergiát tételezett fel. Annyira szükséges, korszerű és halaszthatatlan volt, hogy nemcsak FRAKNÓI utóda, MAJLÁTH Béla tette azt mindenben magáévá, hanem FEJÉRPATAKY mint levéltárnok, majd mint könyvtárigazgató is elfogadta, de megvalósítani sohasem tudta, hanem legfeljebb, mint utólérhetetlen pium desideriummal foglalkozott vele. FEJÉRPATAKY egész korszaka ugyanis a CSONTOSI-FRAKNÓI-féle eredeti levéltári koncepcióhoz képest visszaesést jelent. A hatalmas programm fenntartásához és megvalósításához a PAUR, SUPALA és CSONTOSI által mutatott iránynak a levéltári munkálatokban való folytatása volt nélkülözhetetlenül szükséges.[1] Ezt pedig csakis komoly és állandó nagyarányú munkaerőszaporítással lehetett és kellett volna biztosítani. A megfelelő személyzetszaporítás azonban elmaradt és így már CSONTOSI maga is kénytelen volt a PAUR-SUPALA-CSONTOSI-féle munkálatirányt elhagyni és a koncepció kimagasló pontját: az általános regestázási munkálatokat teljesen elhanyagolni; szerény és egyenlőtlen rekompenzációképen pedig a céhiratok kiválogatásával és lajstromozásával alapját vetette meg a céhiratok külön gyüjteményének, ép úgy, mint előbb a városi, kamarai és személyek szerinti iratok csoportjainak.

Ezzel pedig elfelejtetett az eredeti szép programm leglényegesebb pontja és meg volt mutatva a mód, mellyel végig ki lehet játszani a hatalmas koncepció lényegét. Mert a széphangzású és

[1] V. ö. Magyar Könyvszemle 1925. évf. 98—99. l.

nem minden hatás és fontosság nélküli külön kis tárgyszerinti csoportok megalkotása és felállítása által előkészíttetett az út ezen elenyészően kisszámú darabokból álló gyüjtemények részleges regestázásához, ennek későbbi megtörténte pedig az általános regestázási munkálatok kereteinek a láthatatlan minimumra való leszorításához vezetett és így aztán meg volt teremtve az az önámító lelki nyugalom, mellyel végleg meg lehetett feledkezni és le lehetett mondani a nagy levéltári programm egyedüli komoly végső céljáról: a levéltár egész anyagára kiterjeszkedő regestázási munkálatról, melynek teljes és végleges helyettesítésére most az új csoportok szép köntösébe hamisan és nagyképűen beburkolózott cédulázási rendszer magát abszolut alkalmasnak találta és minősítette; pedig alapjában véve ennek csak ösztönzést és figyelmeztetést kellett volna nyújtania arra, hogy az igazi nagy és nehéz munka még hátra van, de ennek szerény megkezdéséül lehet tekinteni az elért jelentéktelen és törpe kis eredményt, melynek nem szabad árván, folytatás és testvérek nélkül maradnia.

A külön levéltári osztály megalakulása után Csontosi utóda, az új levéltárnok: Fejérpataky, amíg másodmagával volt a levéltárban, egy darabig tépelődött; eleinte, mivel bizonyos szabad idővel éveken keresztül rendelkezett, természetszerűen a regestázási munkálatokra volt kénytelen gondolni és figyelmét fordítani. De noha többször is megigérte az általános regestázás abbamaradt fonalának újból való felvételét, mégis jobbnak látta ezen igérete félretételével visszatérni a szorongatott Csontosi korszakához és ugyanazt folytatni, amit Csontosi levéltárnokságának második felében nagy szorultságában végzett. Vagyis a rendelkezésre álló szabad idejében a külön kisebb tárgyszerinti csoportok felállításához gyüjtötte az anyagot, de ekkor még egyáltalán nem cédulázta is azt, hanem ezen cédulázási-regestázási munkálatot is az újabb levéltári személyzetszaporítás utáni időre halasztotta. Igy tehát Fejérpataky levéltárnoksága alatt gyüjtötte az anyagot a városi, kamarai, személyekszerinti iratok, címereslevelek és céhiratok, továbbá a fénykép- és pecsétgyüjtemény, és kisebb mértékben egyéb csoportok részére is. Schönherr Gyula levéltárnoksága alatt

pedig megalakultak az 1848—49-es és emigrációs iratok csoportja, a genealogiák, az elenchusok, a török iratok külön csoportjai és a gyászjelentésgyüjtemény. Ezen kisebb csoportok közül regestaszerű cédulákkal rendelkeznek részben a városi, kamarai és személyekszerinti iratok, továbbá a címereslevelek és céhiratok és az 1848—49-es gyüjtemény egy igen kis hányada: a nyomtatványi része. A városi, kamarai és személyekszerinti iratok céduláit készen kaptuk a kézirattári osztálytól, a többit: néhány ezer darabot a levéltári osztály saját munkaenergiájával készítette. Ezen kisebb csoportok csekélyszámú regestaszerű cédulái a szintén csekélyszámú középkori regestáinkkal és néhány családi levéltárra vonatkozó regestával együtt képviselik ma az egész levéltárunk általános regestázására vonatkozó munkálatok végtelenül sovány és szegényes eredményeit, melyek oly messze maradtak attól, amit Fraknói és Csontosi eredetileg kontempláltak, vagy amit minimálisan meg lehet és meg kell kívánni egy modern levéltártól!

Igy mindezen kisebb levéltári csoportok felállítása elméletileg megmagyarázható a Fraknói-Csontosi-féle levéltári programmból, létrejövetelük azonban, leginkább a körülmények nyomása alatt, ezen eredeti programm kiépítésének egyes természetes stádiumait mégis megelőzte, aminek a Fraknói-Csontosi-féle koncepcióból várható üdvös hatások és eredmények csökkentésére kellett vezetnie. Ez megnyilatkozik egy másik szempont kiemelésében is.

1876-ban született meg a családi örökletétek intézményes rendszeresítése. A családi levéltárak pedig kimondottan hungaricum-jellegű anyagot tartalmaztak, hiszen anyaguk a hazai családok történetére vonatkozott. A családi levéltárak tehát a hazai iratok nagy csoportját növelték és egészítették ki. De különböző okoknál fogva és különösen a proveniencia elvének szigorú alkalmazása folytán ezen családi letéteket el kellett választani a többi hazai irattól és így jött létre a hazai iratoknak törzsanyagra és családi letétek főcsoportjára való csoportosítása. Amíg azonban a családi letétek főcsoportjában az egyes letéteményezett családi levéltárak épen a proveniencia elvének respektálása miatt nyertek különkülön felállítást és kezelést, — a törzsanyagnak kisebb gyüjtemé-

nyekre való csoportosításánál a proveniencia elvének érvényesülését nem tapasztaljuk. A törzsanyag igen vegyes voltánál és tartalmánál, igen különféle provenienciájánál, de nagyságánál, terjedelménél fogva is és különösen könnyebb nyilvántarthatása és számontartása érdekében okvetlenül megkövetelte a további alcsoportokba osztást. Ez az alcsoportokba osztás a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle programmban, de a későbbi fejlődés alatt is kevés súlyt fektetett a proveniencia elvére és elsősorban nem a levéltárnoki, hanem a történészi szempontokat tartotta szem előtt, t. i. a csoportosítandó anyagnak belső tartalmi vonatkozásait. A törzsanyagnak következetesen tárgyszerinti szétosztása a proveniencia elve és ennek fontossága iránti érzék hiányára vall, úgy a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszakban, mint különösen az azutáni időkben. De a FRAKNÓI-féle érában a proveniencia-elv hiányos alkalmazásának van egyéb, az adott helyzetből kifolyó magyarázata is. A törzsanyagnak külön csoporttá alakulása idején (1876) ugyanis nem volt okvetlenül indokolatlan az egész anyag kronologiai rendben való felállítása, tekintet nélkül a provenienciára, sőt talán épen a származás annyira vegyes és bizonytalan volta is elősegítette az opportunitási szempont teljes érvényesülését ebben az időpontban.

Noha kétségtelenül már akkor is sikerrel lehetett volna alkalmazni a proveniencia szempontjának érvényesülését is a levéltári anyag rendezésénél és felállításánál, mégis elsősorban az a momentum döntött, hogy a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle nagykoncepciójú levéltári programm keresztülvitelére igen kevés munkaenergia és fizikai eszköz állott rendelkezésre. Igy a nagyszabású végső cél elérhetése érdekében, mely minden levéltári darabról pontos regestát és tárgy-, hely- és névmutatót követelt, egyszerűsíteni és megkönnyíteni kellett az eljárást. Az egyszerű kronologiai sorrend érvényesülése gyorsabbnak és könnyebbnek látszott, a proveniencia keresésének és minden egyes esetben való bizonyításának és rekonstrukciójának szem előtt tartása pedig nehézkesebbnek és hosszadalmasabbnak tűnt fel. Igy a kézirattári-levéltári reformok megalapítói a kronologiai sorrend elvi és gyakorlati elfogadása mellett megelégedtek a törzsanyag tárgyszerinti csoportosításának elméleti

kimondásával. Ez az ő levéltári koncepciójuknak a nehéz személyzeti viszonyok mellett sokkal jobban megfelelt, mint a proveniencia elvének szigorú érvényesítése. Mert az anyag regestázásának szükségessége és végrehajtása mellett és azzal egyidejűleg a kisebb tárgyszerinti csoportok úgyszólván maguktól adódtak és majdnem minden különösebb fáradtság nélkül a regestázók ölébe kellett hullaniok a regestázási munkálatok közepette, vagy azok teljes befejezése után, ha az eredeti koncepciót és rendszert végig a természetes sorrendben tudják végrehajtani.

Ez okolja meg azt, hogy miért nem fektettek különösebb súlyt a proveniencia kérdésére a kézirattári-levéltári gyüjtemények ujraszervezői. Ha eredeti koncepciójukat minden részletében végre is bírják hajtani, akkor a proveniencia elvének figyelmen kívül hagyásából származó hibák és hátrányok kiegyenlítést nyertek volna a koncepció különbeni teljes végrehajtásából következő előnyökben.

Ebben a korszakban a törzsanyag terjedelme aránylag amúgy sem oly nagy, hogy a proveniencia elvének teljes elhanyagolása mellett nagyobbszabású és jóvátehetetlen kellemetlenségek következhessenek be. Ennek nyilván akkor kell főképen bekövetkeznie, ha a proveniencia kérdésének teljes és következetes, sőt túlzott elhanyagolása oly hosszú időn keresztül tapasztalható, mely alatt a gyüjtemény állománya óriásivá válik. Úgy, hogy ebből a szempontból nem a Fraknói-Csontosi-féle korszakban, hanem azután és különösen ma lehetne súlyosabb kifogásokat emelni. Hiszen a Fraknói-Csontosi-féle korszak után a legújabb időkig az esetek túlnyomó többségében még akkor sem tartották be a proveniencia elvének alkalmazását, amikor ez teljesen összeesett a Fraknói-Csontosi-féle tárgyszerinti csoportosítás elméletével és így történt meg oly számtalan alkalommal, hogy teljes családi levéltárakat, — ha nem letétképen kerültek be a múzeumba — összekevertek mindenféle egyéb iratokkal és így belefullasztották és eltemették azokat a törzsanyag sötét mélységeibe, ahonnan ma kiásni és újból rekonstruálni már lehetetlen feladat, vagy pedig amily mértékben kívánatos kötelesség, ugyanoly nagyarányú munka-

energia fogyasztásával járó munkateljesítményt és szükséges újabb munkatöbbletet jelent.[1]

Igy tehát habár az is bizonyos, hogy FRAKNÓinak és CSONTOSInak a proveniencia-elv teljes és szigorú gyakorlati keresztülviteléhez a maguk korában nem kellett okvetlenül túlzott módon ragaszkodniok és hogy nekik nem volt nagyobbmérvű érzékük a proveniencia elvének nagy levéltári jelentősége iránt, — ez mégis hiba volt: egészen más szempontból. Az ő levéltári koncepciójuk oly nagyszabású és színvonalon álló volt különben, hogy utódaiknál különös respektust tudtak szerezni és miután ezekben még kevesebb érzék volt a proveniencia elvének nagy levéltári fontossága iránt, nem tudták magukat kivonni e koncepció hatása alól és a proveniencia elvének a gyakorlati rendezésekből való kiküszöbölését úgyszólván végig nemcsak következetesen, hanem túlzott mértékben hajtották végre. Ez pedig mégsem történhetett volna meg, ha a koncepció megalkotói nem statuálnak erre oly példát, mely ha a maga idejében esetleg indokolható volt is, a szerényebb invenciójú utódokat és epigonokat mégis teljesen elriasztotta annak elhagyásától. Úgy hogy ma visszamenőleg az ebből következett hibákat jóvátenni már igen nagy munkaenergiát és fáradságot igényelne, amire természetesen a levéltári osztálynak mai végtelen kritikus helyzetében nagyobb arányú személyzetszaporítás nélkül vállalkoznia képtelenség, bármennyire sürgős feladata és kötelessége volna is ezen munkálat programmbavétele.

Ezért jöttek létre a törzsanyagon belül a kisebb csoportosítások a tárgyi tartalom vagy más szempontok és nem a proveniencia

[1] Csak legújabban lehetett bizonyos határig bevezetni a levéltári munkálatokba azt a rendszert, hogy legalább az újabb szaporulatokból a törzsanyaghoz tartozó családi levéltárakat vagy összefüggő gyűjteményeket külön helyeztük el és nem kevertük össze a többi törzsanyaggal. Igy is igen becses anyaggal és egész szép sorával találkozunk már az ily módon külön őrzött nem letétemenyezett családi gyűjteményeknek, pl.: ALMÁSY Pál iratai, BIDESKUTHY iratok, DEÁK iratok, FÁY iratok, HIDEGHÉTHY család iratai, NAGY Iván hamisítványai, gróf NYÁRY család levéltára, OCSKAY család levéltára, herceg ODESCALCHI iratok, PODMANICZKY család iratai, STOCKINGER-SULYOK Mór iratai, SCHEDIUS család iratai, SIRÁKY család iratai, gróf ZICHY Antal levelei ZICHY Mihályhoz stb.

alapján. Különben ezen alcsoportok nagy részének felállítása ellen úgyszólván semmiféle szempontból sem szükséges kifogást emelni. Viszont vannak abszolut zavaros és kellemetlen ily természetű csoportjaink is.

A városi, kamarai és a személyekszerinti iratok csoportjainak állapotát már leírtuk és ebből kiderül az is, hogy ezeket ezen alcsoportok kifogásolható vagy nem kifogásolható részéhez kell sorolnunk.

A *céhiratok* anyagának alapját a múzeumi levéltár leginkább a céhek megszünése után szerezte, nagyrészt az ipar- és kereskedelmi minisztérium ajándékozása folytán, továbbá egyesek adományozása útján és azután rendszeres és céltudatos továbbfejlesztés, vásárlás által. A céhiratoknak külön gyűjteményben való egyesítése mindenképen megokolt. Ezt a munkálatot, mint láttuk, már Csontosi kezdte meg, aki egyrészt kiválogatta a törzsanyagból az idevonatkozó anyagot, másrészt részletes módon lajstromozta is azt. Az általa készített lajstrom feltünteti a céhek nemét, lakóhelyét, az irat keltének időszakát és azt, hogy az irat mily nyelven van megszerkesztve. Az ily részletesen 1880—81-ben összeállított lajstrom 548 tételt foglal magában. Ez a lajstrom nem teljes, mert csak azon céhiratokról készült, melyek egyúttal regestázva is voltak már, a regesták pedig az oklevélkonzerváló boritékokra voltak rávezetve. 1886-ban Csontosi rendezése és lajstromozása alapján és értelmében újból foglalkoztak ezen anyaggal. Az anyagot ezen csoport részére azután is gyüjtötték, míg végre 1894. év második felében tényleg megtörténik ezen csoport feldolgozásának végleges befejezése. Ez abból állott, hogy az egész csoportot két részre osztották: nagyobb és kisebb céhiratokra A nagyobb céhiratok a céhszabályokat, szabadalmakat és kiváltságokat foglalták magukban; a céhek történetére vonatkozó egyéb iratokat: felszabadító leveleket, számadásokat stb. a kisebb céhiratok közé osztották. A nagyobb céhiratok a régi regesták és Csontosi lajstroma alapján katalogizáltattak és a három szempont szerint: céhek, városok és időrend szempontjából ekkor készített cédulák száma 3074. A kisebb céhiratokról ekkor nem készültek

külön cédulák vagy lajstromok; de ezután is csak a nagyobb céhiratok újabb szaporulatai részesültek ily cédulázásban. Pedig ezek ma a felét sem teszik ki ezen gyűjteményünk anyagának: van ugyanis 900 drb nagyobb céhiratunk, 800 drb kisebb céhiratunk, továbbá 263 drb ipartörténeti bizottsági irományunk, melyek a Magy. Történelmi Társulat iniciativájából legnagyobbrészt a törvényhatóságoktól vagy egyéb közegektől kérdőíveken összegyűjtött adatokat tartalmaznak a megszünt céhekre vonatkozólag, és végül 383 iparegyleti irományunk, amelyek szintén ide vannak beosztva és amelyek voltaképen a Magyar Kereskedelmi Társaság 1844 — 1863 közti iratainak egy részét képezik. Újabban Csontosi mintájára új lajstromot szerettünk volna készíteni a nagyobb céhiratokról; de ezt a munkálatot alig lehetett megkezdeni és rögtön abba kellett hagyni a levéltári osztályban uralkodó állandó munkaerőhiány miatt. Mindennek dacára is a múzeumi levéltár rendezési munkálatainak szerény színvonalához és nehézségeihez képest a céhiratok gyüjteményét a jobban rendezett csoportjaink közé kell számítatanunk. Pedig teljes rend és következetesség egyáltalán nem tapasztalható itt sem. A középkori céhiratok nincsenek a céhiratok gyűjteményében, hanem a törzsanyagban vannak összevegyítve a többi középkori oklevéllel, dacára annak, hogy pl. a címereslevelek gyüjteményében a középkori darabok kiszedettek a törzsanyagból és együtt őriztetnek az újkori címereslevelekkel. De a törzsanyag újkori részében is még mindig akadnak céhiratok, sőt még a külföldi iratok osztályában is. Nincsenek számontartva a családi levéltárakban őrzött kevésszámú céhiratok sem, pedig a címereslevelek csoportjánál teljes nyilvántartásban részesülnek a családi levéltárak külön felállított gyüjteményeiben található címeres emlékeink is. Továbbá a kisebb céhiratok közé oda nem tartozó darabok is beosztattak. Mindez pedig a jó rendezés, a használhatóság és nyilvántartás rovására irandó és a múzeumi levéltárban oly nagy mértékben tapasztalható rendetlenség növeléséhez járul csak hozzá.

A céhiratokhoz hasonlóan nagyon helyes gondolat volt a *címeresleveleket és nemesi iratokat* is kiválogatni a törzsanyag

vegyes tartalmából és külön gyüjteményként felállítani a kisebb tárgyszerinti csoportok sorában. E két gyűjtemény külön kisebb csoportjaink között nemcsak a teljesen indokolt és helyes felállítású, hanem egyben a jól rendezett és cédulázott kisebb alcsoportjainkat képviseli. A címereslevelek és nemesi iratok gyűjtése természetesen már régebben is folyt, céltudatos és nagyobbmérvű szaporításuk azonban csak attól kezdve történt, hogy külön gyűjteményt képeztek. A törzsanyagból való kiválogatásuk 1886-ban kezdődött, amikor címeres emlékeink száma kb. 170 drb volt. A következő években a gyűjtés és kiválogatási munkálat továbbfolytatódott. 1890-ben pedig már reákerült a sor ezen külön gyüjtemény teljes rendezésére és regestázására. 235 drb oklevélről ekkor kb. 300 cédula készült. Igy ekkor kezdődött meg annak a külön tárgyszerinti csoportunknak a regestázása, melynek eredményeit később két ízben is ki lehetett adni a könyvtár katalogusai, hivatalos kiadványai között[1] és amely csoport egyedül van máig is teljes egészében úgy feldolgozva, hogy regestái bármikor nyomdafesték alá kerülhetnének, aminthogy dr. Áldásy Antal egyet. tanár és volt múzeumi levéltárnok buzgalmából több kötetre menő erre vonatkozó kész kézirat hosszú évek óta várja a nyomdafestéket. Dr. Áldásy Antal a *Címereslevelek* I. kötetében 1904-ben 631 drb címeres emlék leírását közli. Azóta megkétszereződött a levéltár ily természetű iratainak száma és mindezek cédulázva is vannak. A címereslevelek ezen kivételesen kedvező helyzetét a múzeumi levéltár nem annyira saját munkaenergiájának köszönheti, mint inkább annak a lelkesedésnek, amellyel a külön levéltári osztály harmadik vezetője a Nemzeti Múzeumból való távozása után is immár tizennegyedik éve végzi a levéltár részére ezen gyüjtemény cédulázását. Ehhez hasonló külső segítségben a levéltár csak a régi időkben, Supala és Csontosi korszakában részesült, amikor a múzeumi oklevelek feldolgozásához tisztán tudományszeretetből járultak hozzá sok száz regestával Véghelyi Dezső és Nagy Imre.

[1] Dr. Áldásy Antal, A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címereslevelei. I—II. kötet. Budapest, 1904 és 1923.

A címereslevelek gyüjteménye az összes levéltári csoportokhoz hasonlóan szigorú kronologikus rendben van felállítva és a középkori darabokat is magában foglalja. Függelékképen pedig külön vannak felállítva a külföldi címeresleveleink is. Dacára annak, hogy ez az összes levéltári gyüjteményeink közül a legrendesebb csoport, mégis ha ritkábban is, de megesik, hogy a törzsanyagban még mindig előkerülnek későbbi egyszerű vagy hiteles másolatban címeres levelek szövegei vagy nemesi igazolványok, ami újból azt bizonyítja, mennyire szükséges volna egy komoly rostálás és tudományos revizió az egész múzeumi levéltárban. De ez is sok egyébbel együtt a levéltári osztály mai szomorú személyzeti létszámviszonyai között csak távoli álomként lebeghet előttünk.

Címeres emlékeink száma ma már megközelíti az 1400-at és egyrészt a nagy szeretet, mellyel intézetünk a címeres levelek gyüjteményének gyarapítását és fejlesztését minden eszközzel és áldozattal felkarolta, másrészt ezen külön tárgyszerinti csoport oly korai megalakulása egy közös és különleges forrásra vezethető vissza. 1883-ban alakult meg ugyanis a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, mely a múzeumi Levéltár vezetőjét: Fejérpataky Lászlót választotta meg titkárává és folyóiratának, a Turulnak egyik szerkesztőjévé. Fejérpataky személye nemcsak megfelelő volt az új tisztségre, hanem teljesen össze is nőtt a Genealogiai Társasággal, sőt az egész társaság megalapításában is megvannak a maga érdemei. Ennek következtében ezen tudományos társaság egész fejlődése és működése elejétől végig igen szorosan hozzá volt kötve levéltári osztályunk falaihoz és személyzetéhez. Hiszen a Nemzeti Múzeum mindig minden tudományos törekvést a legmelegebben felkarolt és így nagyon szívesen látta vendégeiül saját épületében úgy a Genealogiai Társaságot, mint a Turul szerkesztőségét: mindkettőnek hivatalos helyisége a levéltári osztály lett. Tehát csak természetes, hogy Fejérpataky nemcsak titkári és szerkesztői minőségében segítette elő a múzeumban a társaság céljait, hanem igyekezett a Levéltár céljait és munkálatait is lehetőleg összhangba hozni nevezett tudományos társaság érdekeivel.

A magyar címertan előmozdítását szolgálta a múzeumi levéltár nemcsak a címeres emlékek szaporítására fektetett különös előszeretettel, hanem a már birtokában levőknek az 1886. évben megkezdett lajstromozásával is és ezáltal a legnagyobb mértékben harmoniába tudta hozni saját feladatait a heraldikai tudományt szolgáló tudományos társaság céljaival, mely egyrészt elnevezésébe vette fel ezen tudomány nevét, másrészt pedig hivatalos organumában is különös súlyt helyez ezen tudományág művelésére és fejlesztésére. Vagyis a múzeumi levéltár odakölcsönözte a Heraldikai és Genealogiai Társaságnak vezetője egyéniségét, tudását és munkaenergiáját; az új tudományos társulat pedig indirekt közreműködött abban, hogy egyik legrendezettebb levéltári csoportunk létrejöjjön és nagyra nőjön.

Ugyancsak a Heraldikai és Genealogiai Társaság jótékony közvetett hatása érvényesült bizonyos mértékben a *pecsétgyüjtemény* létrejövetelénél is. A Genealogiai Társaság és a Turul a sfragistikai tudomány művelését is szolgálta épúgy, mintahogy a múzeumi levéltár is a pecsétgyűjtemény létesítése által ugyancsak a sigillografia érdekeit mozdította elő. De ezen külön gyűjtemény megállapítására és továbbfejlesztésére sem került volna oly hamar sor, ha a múzeumi levéltár nem jutott volna oly szoros kapcsolatba az új tudományos társasággal. A pecsétgyűjtemény épúgy mint a címereslevelek csoportja nemsokára, alig két évvel a Genealogiai Társaság megalakulása után már létrejött és felállítása úgy tudományos, mint múzeális szempontból csak szerencsésnek mondható. 1885-ben ugyanis 92 darab királyi, királynői, káptalani, főúri pecsétről vett gipszlenyomattal alapját vetették meg az új levéltári gyüjteménynek. A múzeumi könyvtár ugyan már 1879 március 5-én ajándékba kapott Torma Károly egyetemi tanártól egy 177 darabból álló pecsétgyüjteményt, legnagyobb részt Erdély fejedelmeinek pecséteiből. A pecsétgyjütemény megalapítását mégis az 1885-ik évhez kell kötnünk, mert csak ettől az időponttól kezdve gyűjtöttük céltudatosan és rendszeresen ezen gyűjtemény anyagát, mégpedig a Levéltár részére akkor először megszerzett gipszlenyomatok által. A következő évben 56 darab pecsétlenyo-

mattal gyarapodott az új gyüjtemény és az intézet vezetősége a pecsétgyüjtemény intenziv és tudományos fejlesztésének biztosítása érdekében azzal a nem nehezen megvalósítható tervvel állott elő, hogy a könyvtár egyik állandó alkalmazottját ki kell képeztetni a pecsétlenyomatok készítésében. A kérdés anyagi oldala miatt természetesen ebből a javaslatból a mai napig sem lett semmi. Pedig megvalósítása esetében ennek megbecsülhetetlen következményei lettek volna: 1. Erre az egész gyüjteményre sokkal több gond fordíttatott volna, mint amennyiben a mostoha körülmények között egyáltalán részesülni tudott; ezáltal pedig ma egy nagyterjedelmű, teljességre törekvő és egyben rendezett és tudományosan feldolgozott büszke külön csoportunk lenne, nem pedig egy törpe, elhanyagolt és teljesen rendezetlen gyűjteményünk. 2. Ennek következményeképen igen sok ma már pótolhatatlan oly pecsétnek pontos és teljes hasonmását birnók, melyek azóta 40 év alatt a mi barbár konzerválási módszerünk, valamint az állandó helyszűkéből következett örökös hányattatások révén a tudomány végtelen kárára egyszersmindenkorra elpusztultak. — Az új gyűjtemény 1885 után tovább fejlődött kisebb-nagyobb szaporulatokkal. Nagy és kiváló jelentőségű tétellel gyarapodott az ezredéves országos kiállítással kapcsolatban, amikor a magyar kir. kereskedelmi miniszter ajándékaképen 330 galvanoplastikai pecsétlenyomatból álló gyűjteményt kaptunk, mely a magyar királyok, királynék, királyi hercegek, erdélyi fejedelmek, főurak, városok és testületek és két idegen uralkodó pecsétjeinek hasonmását foglalta magában. Gipszlenyomatokkal kisebb mértékben ezután is gyarapodott pecsétgyüjteményünk: de az újabb szaporulatok inkább papirra nyomott spanyolvisz lenyomatokat tüntetnek fel. Úgy hogy ma ezen gyüjteményünk áll: gipszlenyomatokból, érczöntvényekből, spanyolviasz másolatokból és nehány eredeti, az okleveleken levált viaszpecsétből.

Ámbár különösen a multban ezen szerényebb nagyságú csoportunk is elég gyakori tudományos használatnak örvendett, természetesen a mai napig is tudományosan teljesen feldolgozatlanul maradt és a legnagyobb rendetlenségben található, kitéve pusztu-

lásnak és eltünésnek, miután, mint legtöbb levéltári darabunknál, komoly nyilvántartás, ellenőrzés, identifikálási lehetőség itt sem foganatosítható. A legnagyobb baj a multban történt, a gyűjtemény kialakulásának első stádiumában. Ha mindjárt a legelső alkalommal, tehát 1885-ben komoly tudományos feldolgozásban részesülhetett volna az első 92 darab pecsétlenyomat és azután ugyanígy minden egyes következő hasonló gyarapodás is, ami fizikailag abban az időben nem lett volna oly túlságosan nehéz és lehetetlen, akkor nem kellett volna ezen a téren is bekövetkezniök a mai állapotoknak. Ezen levéltári gyüjtemény ugyanis mennyiség szempontjából egy abszolut törpe csoport a százezrekből álló nagy csoportjainkhoz viszonyítva. Továbbá levéltárunk egész fejlődése és története csak azt bizonyítja, hogy óriási anyagunkat komoly tudományos feldolgozásban soha sem tudtuk részesíteni; amikor pedig ilyesfélével mégis megakartunk próbálkozni, kénytelenek voltunk a súlyos viszonyok miatt mindig a dolog könnyebb oldalát megfogni. Igy amennyiben a regestázási vagy tudományos feldolgozási munkálatokba fogtunk, mindig a legkisebb levéltári csoportjainkat tettük kedvenceinkké ebben az irányban, pl. a ma körülbelül 1400 darabból álló címereslevelek csoportját vagy a kb. 900 darabból álló nagyobb céhiratok gyűjteményét. És mindezen csekély terjedelmű csoportoknál is a tudományos feldolgozást csak lassan és fokozatosan lehetett elvégezni. Ugyanezt az eljárást foganatosítani lehetett volna nagyobb nehézségek nélkül a pecsétgyüjteménynél is. De mivel a kezdeményezés nem történhetett meg a maga idejében, ma ezt pótolni nagyobbmérvű személyzetszaporítás nélkül megint lehetetlen. Viszont több mint bizonyos és több mint kötelesség, hogy ennek a helyzetnek továbbra is így maradnia nem szabad.

A pecsétgyüjtemény nem úgy jött létre, mint a céhiratok vagy címereslevelek külön csoportjai, amelyek részére a törzsanyag meglévő állományából válogattattak ki az alkotó elemek. A pecsétgyűjtemény alapjai részben mint teljesen újonnan megszerzett és levéltárunkban addig nem létező anyag kerültek be a múzeumba. De ez nem volt az első ily természetű gyüjtemény a

levéltári osztályban. Ugyanígy még az alkotó elemeiben is addig levéltárunkban hiányzó anyagból jött létre a *fényképgyűjtemény*. 1884-ben legrégibb levéltári darabunk egy Imre király által 1201-ben kiadott oklevelünk volt. Vagyis ekkor még nem rendelkeztünk XI—XII. századi eredeti oklevelekkel. Emiatt felmerült annak szüksége, hogy e két század amúgy is gyér okleveles anyagának képviseltetésére szerezzünk be a fontosabb darabokról hű fényképmásolatokat. Igy ebben az évben III. István egy 1162-ből és Imre király egy 1199-ből eredő oklevelének fényképét szereztük meg. S ezáltal megvettetett az alapja a levéltári vonatkozású fényképgyűjteménynek, melynek célja az volt, hogy összegyűjtse olyan oklevelek és levéltári iratok vagy ritkaságok fényképeit, melyek különösebb diplomatikai beccsel vagy történeti jelentőséggel birtak és melyek eredetijének megszerzéséhez kevés kilátás van. Ezt annál is inkább meg kellett tenni, mert a többi könyvtári osztály anyagára vonatkozó hasonló fényképgyüjtemény már két évvel azelőtt létesíttetett elég nagy számú és igen értékes darabokról felvett fényképmásolatok által. Könyvtárunk tulajdonképeni fényképgyűjteménye 1882-ben jött létre, a budapesti könyvkiállításból kifolyólag és a kézirattári osztály alkotórésze lett. A közoktatásügyi miniszter ugyanis az országos könyvkiállításon bemutatott nevezetesebb kéziratok, Corvin-kódexek, régi magyarországi nyomtatványok és kötések másolatairól készített 970 fényképet juttatott a könyvtárnak. Ennek az új könyvtári gyűjteménynek Csontosi János, a kézirattár vezetője maradt a főszorgalmazója, nemcsak azért, mert gondozása és további fejlesztése őreá volt bízva, hanem azért is, mert az azutáni gyarapítás elsősorban Corvin-kódexek és kézirattári vonatkozású anyag egyes lapjairól felvett fényképmásolatokból került ki, melyeket Csontosi különféle külföldi tanulmányútjai alkalmával szerzett meg. Igy a fényképgyüjtemény, mint a kézirattári osztály alkotórésze évről-évre növekedett és ezen gyűjtemény gyarapításához 1884-től kezdve a levéltári darabokról készített fényképmásolatok is hozzájárultak, mert az egész fényképgyűjtemény kezelése és vezetése ezután is a kézirattár feladatát alkotta. 1887-ben a fényképgyűjtemény anyagát Csontosi négy csoportra osztotta: 1. hazai vonat-

kozású középkori kéziratok, 2. Corvin-kódexek, 3. oklevelek és 4. nyomtatványok fényképeinek csoportjára. 1889—90. években Csontosi megkezdte a fényképgyüjtemény egyes darabjainak meghatározását, feldolgozását. Csontosinak a könyvtárból való távozása után a fényképgyűjtemény ideiglenes kezelését a levéltár vezetője vette át, aminek az is következménye lett, hogy a levéltári vonatkozású darabok fényképmásolatai rövid ideig némileg nagyobb számmal voltak képviselve, mint addig. A fényképgyűjtemény ezután nagyobb tétellel az ezredéves országos kiállítással kapcsolatban gyarapodott. Később már csak szerény szaporulatokkal találkozunk és csak 1903-ban és 1913-ban fordulnak elő nagyobb darabszámot feltüntető gyarapodások. Vagyis Csontosi távozása után a fényképgyűjtemény több izben is gyarapodik nagyobb tételekkel, elsősorban kézirattári vonatkozású darabokkal, amint hogy a fényképgyűjtemény egész fejlődése alatt a levéltári vonatkozású darabok fényképmásolatai aránylag igen szerény számmal vannak képviselve. Ily szempontból a levéltári osztály mai törekvése ugyanaz maradt, ami 1884-ben volt: ha a későbbi időszakokból származó oklevelek fényképeit nem tudja is megfelelő módon szaporítani, elsősorban az az ambiciója, hogy XI—XII. századi magyar oklevelekről egy teljességre törekvő gyüjteményt hozzon létre.

Ami azonban a fényképgyüjtemény tudományos rendezését és feldolgozását illeti, Csontosi távozása után ezen a téren úgyszólván alig történt valami. Csontosi is csak megkezdte az anyag feldolgozását, de egyáltalán nem tudta befejezni. Igy a különben elég nagy használatnak örvendő gyüjtemény rendezése és feldolgozása elhanyagoltatik, és anyaga a folytonos használat által minden rend nélkül ide-oda hányattatik. A kézirattári osztály, mely ezt a külön csoportot Csontosi alatt megalapította, gondozta, fejlesztette, osztályozta és annak tudományos rendezését is megkezdte, — Csontosi után egész más dolgokkal volt elfoglalva és amikor a kézirattári növedéki naplók összeállítását befejezte, új kézirattári csoportok: az irodalmi levelestár és a Musica-szak felállítására fektette a fősúlyt. A fényképgyüjtemény igy teljesen

kikerült a kézirattár addigi gondozása alól és annak helyiségéből átköltözött a levéltári osztály helyiségébe. Ez szivesen látta vendégül és a maga szegénységéből gyarapította, sőt lassacskán minden vonatkozásban saját gyermekéül fogadta az egész fényképgyüjteményt. Csakhogy a levéltári osztálynak annyi gondja és baja volt, hogy az új árvát sem részesíthette több kedvezésben, mint addigi édes gyermekeit és igy a fényképgyüjtemény nálunk sem kaphatott egyebet, mint azt, amit a kézirattárban elveszített: helyet. Mi ugyan néhányszor meg akartuk próbálni legalább az ideiglenes rendezést, meg is kezdtük azt, de sohasem tudtuk befejezni és komolyan végrehajtani. Az állandó használat következtében pedig ma a fényképgyüjteményben a legteljesebb rendetlenség uralkodik és miután az idők folyamán sem feldolgozása, sem lajstromozása nem fejeztetett be, ma egyáltalán semmiféle nyilvántartás vagy identifikálási lehetőség nincs megadva darabjai részére. Ezt az állapotot mihamarább meg kell szüntetni. Miután a levéltári osztály ez év folyamán amúgy is fölköltözik az Országos Levéltár épületébe, végleg megszünik minden jogosultsága annak, hogy a fényképgyüjtemény összes csoportjai továbbra is a levéltár gondozása alatt maradjanak. A kéziratok, Corvin-kódexek és nyomtatványok fényképmásolatai teljesen elkülönítendők az okleveles anyag fényképeitől, visszaadandók a kézirattári, illetőleg nyomtatványi osztálynak és a levéltári osztály feladata csak az oklevelek fényképeinek lajstromozása, rendezése és feldolgozása maradjon. Ezt a redukált feladatát is azonban a múzeumi levéltár csak a személyzeti létszám megfelelő felemelése után lesz képes teljesíteni.

Az eddig ismertetett kisebb levéltári csoportok kialakulása leginkább a levéltár története utolsó korszakának első részére esik, a még hátralévő kisebb csoportok létrejövetele pedig arra az időszakra, amikor FEJÉRPATAKY működése már nemcsak a levéltári osztály, hanem az egész könyvtár vezetésére is kiterjed. Kétségtelen, hogy FEJÉRPATAKY utódai a levéltári osztály vezetésében mindenben FEJÉRPATAKY intenciói és útmutatásai alapján fejlesztették tovább a múzeumi levéltár anyagát és a rendezési és feldolgozási munkálatokat. Az újabb levéltári csoportok és gyüjtemények

felállítása is egyrészről külső körülményektől függött, de másrészt mindenben találkozott FEJÉRPATAKY levéltárnoki koncepciójával és könyvtárigazgatói legteljesebb jóváhagyásával. Vagyis az újabb kisebb levéltári csoportok megalakulása természetes következménye és továbbfolytatása volt annak, amit FEJÉRPATAKY a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepcióból át tudott venni és megvalósítani, továbbá annak, hogy a levéltári anyag újabb szaporulatai mily természetű anyagot tartalmaztak. A gyászjelentés-gyüjtemény, a török iratok, sőt az 1848—49-es és emigrációs gyüjtemények külön felállítására is befolyással volt az a tény, hogy a törzsanyag újabb gyarapodásai nagy számban foglalták magukban az odavonatkozó anyagot, noha természetesen a törzsanyag régi szerzeményei sem voltak szegények ily vonatkozású darabokban. Tehát ezen újabb három csoport létrejövetelénél egyformán szerepet játszottak az új szaporulatok tartalmi vonatkozásai és a múzeumi levéltárban uralkodó levéltári felfogás és koncepció. A genealogiák és az elenchusok külön csoportjainak felállításánál azonban inkább az általános levéltári kezelés és a múzeumi levéltári koncepció hatása érvenyesült. Itt nem arra törekedtek, hogy az egész múzeumi törzsanyagból kiválogassák és külön gyüjteményben egyesítsék az ezen csoportok kereteibe tartozó darabokat, hanem csakis az újabb szaporulatokban előforduló idevonatkozó darabokat vették külön kezelés alá és így alapították meg ezt a két új csoportot. A többi kis csoport felállításánál, legalább elméletben, ki volt mondva és el volt fogadva az az elv, hogy az egész törzsanyag rostálás és szelekcionálási munkálat alá vetendő és onnan mindent ki kell szedni és áttenni az új kis csoportokba. A keresztülvitel ugyan nagyon gyöngén történt meg és ezért nincs ezen gyüjtemények tartalmában teljesség, hanem nagyfokú zűrzavar és rendetlenség: az odatartozó anyagnak többfelé való szakítása által. A genealogiák és az elenchusok csoportjai azonban az anyag kezelésében és nyilvántartásában bevezetett újításnak, könnyítésnek értelmében jöttek létre, még pedig úgy, hogy már létesítésük pillanatában kimondatott, hogy csakis a jövőre nézve alkalmazzák és nem a multra is visszamenőleg. A szükséges munkaenergia hiánya ezen újításnak a régi anyagra való kiterjesztését

nem engedte meg. Vagyis a genealogiák és elenchusok csoportjainak felállítása mintegy preludiuma volt a törzsanyag feldolgozásában 1898—99-ben bevezetett azon módosításoknak, melyeket fegyverül lehetett fölhasználni a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepciótól való nagyfokú eltávolodási processus meglassítására és megakasztására. Ettől az időponttól kezdve ugyanis be lehetett vezetni az addigi tömeges feldolgozási gyakorlattal szemben azt az eljárást, hogy minden egyes törzsanyagbeli darabnál megfejtettük a pontos dátumot és az oklevél kiadóját. De ezen újítást nem lehetett végrehajtani visszamenőleg az 1899 előtti levéltári anyagnál is, hanem csakis az újabb szerzeményeknél.[1] Ugyanígy történt a genealogiákra és elenchusokra való csoportosítás is.

Tehát ezen az alapon jött létre 1893—95-ben a *genealogiák* csoportja, mely magában foglalta a törzsanyag újabb gyarapodásaiból mindazon darabokat, amelyek genealogiai táblákat, leszármazásokat vagy ehhez hasonló anyagot tartalmaztak. Ez a gyüjtemény egyáltalán nem teljes, épen azért, mert eredetileg nem a meglévőkhöz hasonló, külön tárgyszerinti kisebb levéltári csoportnak szánták és így anyagát nem egészítették ki a törzsanyagba már régebben belekerült hasonló darabokkal. Innen van az, hogy a törzsanyagnak különösen keltezetlen darabjai között tömegesen találunk ma is genealogiai táblákat. Ez a kétfelé, sőt sokfelé osztott anyag kétségtelenül egyesítendő a genealogiák külön csoportjába, hiszen az ide tartozó darabok nemcsak tartalmuknál, hanem igen sokszor külső alakjuknál fogva is teljesen magukban hordják a külön felállítható csoport kritériumát. Rend tehát ebben a gyüjteményben sincs, sőt annál is kevesebb van, mint a többi kisebb csoportokban, mert a rendetlenség létjogosultsága elismertetett a csoport megszületésének pillanatában és azóta a mai napig fenntartatott Idő és munkaenergia azonban ezen csoport rendbeszedéséhez is szükséges és ez megint csak a levéltári személyzetszaporítást indokolja és követeli.

Ugyanígy állunk az *elenchusok* külön csoportjával is. Ez minden-

[1] Lásd. Magyar Könyvszemle 1925. évf. 104—105. l.

féle iratjegyzékeket, oklevél-összeirásokat, felsorolásokat foglal magában és szintén 1893/95-ben született meg. A felállítás körülményei és módjai ugyanazok ezen csoportnál is, mint a genealogiák csoportjánál, következésképen az idetartozó anyag szétszakítása, valamint a nagyfokú rendetlenség és következetlenség sem kisebb. A zavart itt az is növeli, hogy levéltárunkba az idők folyamán oly darabok is kerültek, melyek különböztek a genealogiák vagy elenchusok csoportjainak, sőt valamennyi többi csoportnak és az egész törzsanyagnak természetétől is és épen ezért külön kezelést kívántak, de kisebb darabszám szerinti mennyiségüknél fogva nem egyesíttettek külön csoportba, hanem egyszerűen az elenchusok fiókjába tétettek. Ezáltal az elenchusok csoportját rajzok, térképek, tervrajzok és egyéb oda nem való darabok is tarkítják. A mindebből levonható konzekvenciák legalább is oly világosak, mint a genealogiák csoportjánál voltak.

Körülbelül e két csoporttal egyidőben állíttatott fel az *1848/49-es szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó anyag* külön csoportja. Ennek az anyagnak gyüjtése szintén már régebben kezdődött. Még MÁTRAY Gábor idejében került a könyvtárba egy igen fontos gyüjtemény, mely az 1847/49-iki országgyülésre vonatkozott és a két ház jegyzőkönyveit eredeti fogalmazásban és hitelesített kiadásban tartalmazta, egy csomó melléklettel együtt. Az olaszországi magyar légiónak az 1860/67. évekbeli működésére vonatkozó és hatezer darabból álló irattára is a legrégibb ilyfajta szerzeményeink közé tartozik. (1871-ben szereztük meg.) 1874-ben vásároltuk meg KOSSUTH Lajos volt titkárának, VÖRÖS Antalnak közel háromezer darabból álló nagyjelentőségű gyüjteményét. Utána pedig kisebb és nagyobb tételekben egyéb igen értékes iratok és apró nyomtatványok kerültek a múzeumba, melyek mind az 1848/49-es szabadságharcra és az emigrációra vonatkoztak. UJHÁZY László hivatalos levelezései 1848/49-ből; GÖRGEY Artur-, KOSSUTH Lajos-, gróf BATTHYÁNY Lajos-, KISS Ernő-, ISTVÁN nádortól származó iratok és levelek; VETTER Antal altábornagynak az emigráció legkiválóbb férfiaival: KOSSUTH Lajossal, KLAPKA Györggyel, TÜRR Istvánnal, PULSZKY Ferenccel, továbbá

CAVOURral folytatott levelezése (122 darab); az 1848/49-iki évi katonai kórházi ügyekre vonatkozó 102 darab irat; SZINTAY János 1848/49-iki kormánybiztos 36 darab irata; ezek alkotják a fontosabb ilytermészetű szaporulatokat az 1870-es, 1880-as években és az 1890-es évek elején. Nagyobb tömegben gyarapodott az ilytartalmú anyagunk az 1890-es évek első felében gróf KREITH Béla gyüjteményei és KOSSUTH Lajos iratai által. A gróf KREITH Béla gyüjteményéből származó, több ezerre menő darab között vannak: KOSSUTH-, GÖRGEY-, KLAPKA-, VUKOVICS-tól stb. eredő iratok, SZEMERE Bertalan rendeletei, EGRESSY Gábor kormánybiztosi működésére vonatkozó ügyiratok, továbbá napiparancsok, pénzügyminiszteri rendeletek fogalmazványai, a KLAPKA által vezérelt 7. és 8. hadtest működési naplója, az 1850 március 14-iki aradi ítéletek kőnyomatú példányai; igen sok proklamáció, rendelet, röpirat és egyéb apró nyomtatvány; ezenkívül a törökországi emigráció hivatalos iratai 1849 augusztustól 1851 október 8-ig; ÉBER Nándorhoz intézett levelek gróf CSÁKY Tivadartól, KMETY Györgytől, KOMÁROMI Györgytől, TÜRR Istvántól stb. KOSSUTH Ferenctől és KOSSUTH Lajos Tivadartól részint vétel, részint ajándék útján kerültek hozzánk KOSSUTH Lajos iratai, levelezése, díszalbumai és díszoklevelei. Kossuth iratainak ez a gyüjteménye mind nagy tömege, mind kiváló történelmi jelentősége által kiemelkedik az addigi, ilytermészetű anyagunkból. 1896 év végéig megszereztük még a josefstadti magyar foglyok kiadásairól vezetett számadásokat (125 darab), TANÁRKY Gyula iratait (78 darab) az emigrációból (naplók, levelek, levélfogalmazványok, emigrációs irományok stb.), a lengyel légió iratait és a KOSSUTH Lajos orvosához, dr. BASSOhoz intézett levelek másolatait.

Ezen anyag céltudatos szaporítása a nevezett gyüjtemények megszerzése után végleg megérlelte a könyvtár és levéltár vezetőségében mindezen iratok egyesítését egy külön csoportban: az 1848/49-es és emigrációs anyag gyüjteményében. Ezen külön csoport felállításához 1893-ban fogtak hozzá és rendezését 1896-ban be is fejezték. Ekkor már a múzeumban volt a GÖRGEY-család levéltára is, amely az 1848/49-es eseményekre elsőrendű anyagot tartalmaz.

Úgyhogy ezáltal ezen külön csoport teljes felállítása pillanatától az 1848/49-es eseményekben és az emigrációban szerepelt kiválóbb személyekre vonatkozó anyag már oly nagy terjedelemben volt egyesítve a múzeum levéltárában, amilyenben Magyarország egyetlen intézetében vagy gyüjteményében sem fordult elő. Számszerűleg ugyanis ekkor a KOSSUTH Lajos hagyatékából származó igen gazdag gyüjteményen kívül az új csoport körülbelül 15—16 ezer darabot tartalmazott. Ez csak újból arra ösztönözte a könyvtár vezetőségét, hogy még nagyobb lelkesedéssel, kegyelettel és áldozatkészséggel fejlessze tovább a Magyarország történetében korszakalkotó 1848/49-es eseményekre és ezek folyományaira vonatkozó emlékeket. Igy 1896 után fokozott odaadással és céltudatossággal folyt az új csoport anyagának nagyarányú kiegészítése, aminek eredményeképen ma ez a csoport hozzávetőlegesen már az ötvenezernyi darabszámot is meghaladja. Egyes darabok, kisebb és nagyobb gyüjtemények megszerzése egyformán hozzájárult ahhoz, hogy ezen csoport jelentőségét és terjedelmét állandóan növeljék. Nagyobb gyüjteményekként HENTALLER Lajos gyüjteménye, gróf KREITH Béla újabb gyüjteménye, KACZIÁNY Géza gyüjteménye, továbbá HELFY Ignác, TÜRR István, MADARÁSZ József, DUNYOV István ezredes, IHÁSZ Dániel, id. SZINNYEI József, SÓLYOM-FEKETE stb. hagyatékai kerültek be e csoport kereteibe. Kisebb terjedelmű kiegészítéseket nyujtottak az IRÁNYI Dániel, KMETY György, DANCS Lajos, MÉSZÁROS Gizella, TANÁRKY Gyula, STAHEL (SZÁMVALD) Gyula, KOSSUTH Lajos Tódor stb. hagyatékaiból kikerült iratok. Belföldi és külföldi antikváriusok rendszeresen gyüjtötték az ilytermészetű anyagot a Nemzeti Múzeum számára. Igy az 1896 utáni ezen nagymérvű gyarapodásokkal együtt nehezen részletezhető, kiváló jelentőségű anyag került hozzánk, amelyből csak néhány szerzeményt sorolunk fel.

Külföldi antikváriustól szereztük meg báró BACH Sándor politikai tartalmú iratainak egy részét. Egy másik külföldi kereskedőtől vásároltuk meg BEM, GUYON, GÖRGEY, DAMJANICH több levelét, SZALAY László két tudósítását a frankfurti birodalmi gyülésről, RAJASICH szerb patriarcha memorandumát WESSENBERG osztrák

miniszterhez és az 1848/49-es magyar miniszterium néhány hivatalos kiadványát, melyek mind Posonyi Sándor kéziratgyüjteményéből származtak. Lőbl Mátyás bécsi lakos ajándékából közel 500 darab, jobbára bécsi eredetű 1848/49-es proklamációt kaptunk. Dunyov István olasz légióbeli ezredes levelezése 1269 darabot tartalmaz, melyek között Kossuth Lajos, Ihász Dániel, Pulszky Ferenc, Klapka György, Türr István, Helfy Ignác és mások levelei találhatók. Ugyancsak az olaszországi emigrációra vonatkozik egy másik szerzemény, mely a Krivácsy-ügyre tartalmaz intim jellegű adatokat. Az Ellenzéki (később Radikál) Körnek tagajánló könyve és jegyzőkönyve is hozzánk került. Wodiáner Samu bankár hagyatékából származik egy 85 darabból álló gyüjtemény, mely az 1848/49-es magyar kormánynak a fegyverszállítással kapcsolatos pénzügyi működésére nézve tartott fenn érdekes adatokat. Több kiáltványgyüjteménnyel is gazdagodott e csoportunk, melyek az erdélyi mozgalmakra és a kassai eseményekre vonatkozó ritka darabokat tartalmaznak. Gróf Leiningen Károly honvédtábornok naplója és levelezése (69 darab) egy főúri család egyik sarjának nemes ajándékaképen egészítette ki ezen csoport anyagát. Vétel útján szereztünk meg egy fontos politikai vonatkozású államokiratokat tartalmazó gyüjteményt, mely az 1848/49-es szabadságharc utolsó napjaira, Kossuth Lajos lemondására, a főhatalom Görgeyre való átruházásának előzményeire, a világosi fegyverletételt követő korszakra derít világosságot. Egy későbbi alkalommal szereztük meg Görgey Arturnak 1849 augusztus 21-iki levelét Kiss Sándorhoz, Pétervárad parancsnokához, melyben a világosi fegyverletétel körülményeiről fontos adatokat közöl. A nagykunsági honvédegylet 1861/69. évi működésére vonatkozó, 125 darabból álló gyüjtemény ajándék útján jutott birtokunkba. A 3538 darabból álló Hentaller-féle gyüjtemény Kossuth Lajosnak a szabadságharc előtti működésére, a szabadságharcra és a törökországi és olaszországi emigrációra, valamint az emigránsoknak a krimi háborúban való részvételére vonatkozik. Egy 345 darabból álló gyüjtemény az egykori pesti főharmincadhivatal irattárát mentette meg számunkra, amely jobbára az 1848/49-es évek pénzügyi igaz-

gatására tartalmaz adatokat. NAGY Sándor József tábornok 1849-iki levelezésének egyrésze is nálunk van. A HELFY Ignác hagyatékából származó és két részben megszerzett gyüjtemény KOSSUTH Lajos, KOSSUTH Ferenc, KOSSUTH Lajos Tivadar, KOSSUTH Lujza stb. emigráció-korabeli levelezésének jelentékeny részét foglalja magában. A GÁL Sándor által 1860/62 között tervezett erdélyi betörésre vonatkozó ismeretlen részleteket őrzött meg egy vétel útján megszerzett gyüjtemény. KOSSUTH Lajosnak és fiainak TANÁRKY Gyulához intézett bizalmas természetű és leginkább KOSSUTH Lajos amerikai körútjáról szóló levelei TANÁRKY hagyatékából származnak. A gróf KREITH Béla újabb gyüjteményéből megvásárolt iratok különösen az emigráció első időszakára, de későbbi történetére is tartalmaznak becses adatokat, másrészt a komáromi vár parancskönyvét 1849-ből is magában foglalja e gyüjtemény. TÜRR István tábornok hagyatéka 7284 darabot foglal magában. Ezek között van az ő életére és működésére vonatkozó 1420 darab irat, köztük a Korinthusi- és Panama-csatornára, az olaszországi magyar légióra és az emigrációra vonatkozó darabok; a levelek száma 2834 darab; TÜRR hirlapi cikkei 1141 darabbal vannak képviselve; a TÜRRre vonatkozó nyomtatványok száma pedig 283 darab. Egy másik szerzemény a szabadságharc déli ütközeteiről szóló és a karlócai szerb nemzeti bizottsághoz intézett jelentések szerb nyelvű fogalmazványait foglalja magában. A KACZIÁNY Géza gyüjteménye különösen az 1848/49-es apró nyomtatványokat szaporította ritka és értékes darabokkal. Nemsokára ezután szereztük meg az 1848/49-iki honvédsereg központi halálozási nyilvántartó anyakönyvét, mely az elhunytak nevét, elhalálozási napját s a csapattest megnevezését, a halál okát, az eltemetés helyét s a temető lelkész nevét tartalmazza. Hozzánk kerültek még a pestmegyei nemzetőrség II. zászlóalja 3. századának jegyzőkönyve, a budai nemzetőrök első zászlóaljának parancskönyve és a budai nemzeti őrseregre vonatkozó egyéb iratok. Özv. KOSSUTH Ferencné ajándékából kaptunk a világháború elején egy láda iratot, mely IHÁSZ Dániel emigrációs levelezését tartalmazta. Ugyanekkor szereztünk meg egy 41 darab igen érdekes

KOSSUTH-levelet SIMONYI Ernőhöz az 1867—81-es évekből. STAHEL (SZÁMVALD) Gyula iratai pedig nevezettnek Világos utáni szereplését világítják meg, mely alatt az 1861-ben kitört amerikai polgárháborúban altábornagy és hadtestparancsnok lett, azután pedig az Egyesült-Államok diplomáciai szolgálatában töltött be magas állásokat. A világháború alatti utolsó nagyobb szerzeményünk MADARÁSZ József hagyatéka volt, mely az emigrációra jellemző darabokat, MADARÁSZ Lászlónak öccséhez, MADARÁSZ Józsefhez és hozzátartozóihoz Amerikából intézett leveleit tartalmazza. Legújabban pedig HELFY Ignác hagyatékának második részét szereztük meg.

Ezek a megszerzés időrendjében felsorolt nevezetesebb gyarapodások eléggé igazolják, mily következetességgel, céltudatossággal és kegyelettel gyüjtötte a mi intézetünk az 1848/49-iki szabadságharcra és az emigrációra vonatkozó anyagot. Amikor ezen anyag gyüjtését a könyvtár megkezdte, ezt a nagy események friss benyomása alatt tette és az intenziv szaporítás is a nagy események szereplőinek egy részét még életben találta. Hiszen magát az emigrációt tulajdonképen KOSSUTH Lajos halálával már befejezettnek lehetne tekinteni, ámbár az emigráció egyikmásik szereplője még azután is élt és politikai működést fejtett ki. Tehát a levéltári anyaggyüjtés itt jóformán az eseményekkel egykorúan vagy közel egykorúan folyt. Sőt, a mi levéltárunk a háború előtti honvédegyesületek működésében is az emigrációs működés folytatását látta és így emigrációs iratnak tekintett minden ezzel vonatkozásban álló darabot is, ezáltal pedig az emigrációs iratok korszakát a legújabb időkig kitolta. Az emigráció eszményeit megtestesítő KOSSUTHnak igen sok az emigrációban is résztvett híve visszatérve az országba, az 1848-as függetlenségi párt kötelékén belül igyekezett az 1848/49-es és az emigrációs politika célkitűzéseiért harcolni. Igy az 1848/49-es szabadságharc és az emigráció eszményei a legteljesebb népszerűségre tettek szert az egész országban és a nemzet összes társadalmi osztályaiban. A nemzet legteljesebb kegyelete az 1848/49-es eseményekkel szemben elvitathatatlanul és letagadhatatlanul ott élt minden magyar szívben és

lélekben, akár összhangban állott ennek momentán politikai meggyőződése és hazafias ítélete a nagy 1848/49-es eseményekkel és az azokból ridegen levonható tanulságokkal, akár nem. Ez az általános, országos jellegű kegyelet áttörte a múzeum vastag falait is, behatolt a levéltári osztályba és ott fő- és döntő indítóoka lett egy önálló levéltári csoport felállításának, az 1848/49-es és emigrációnális anyag külön csoportban való egyesítésének. Ezt a nagyfokú kegyeletet mindenképen respektálni kell és ebben a vonatkozásban is le kell szögezni jelentőségét. Ennek a külön levéltári csoportnak különben tudományos és történeti szempontból is óriási a jelentősége, ami abban is megnyilvánul, hogy a kérdéses események történetét a múzeumi anyag felhasználása nélkül megírni és összeállítani nem lehet. Vagyis a múzeumi levéltárban van egy nagy jelentőségű levéltári csoport, mely létrejöttét nem levéltári szempontok és postulátumok érvényesülésének köszöni, hanem az említett nagyfokú kegyeletből kifolyó érzelmi momentumoknak és legfeljebb a historikusi szempontok és kívánalmak érvényesülésének. Kétségtelen, hogy az ilyen általános jellegű hazafias kegyelet által diktált szempontok érvényesülésének általánosítása esetében okvetlenül külön levéltári csoportokat kellett volna felállítani II. Rákóczi Ferenccel, a mohácsi csatával, Mátyás királlyal kapcsolatban is. De ezen érzelmi momentumok oly messzire való visszavezetése mégsem történt meg, ellenben újabb érvényesülésük kifejezést nyert ugyancsak a friss benyomások hatása alatt a világháború idejében a világháborús gyüjteménynek a könyvtárban való felállítása által. Tehát az 1848/49-es és emigrációs csoport felállítását — ha nem látunk is benne és az általa képviselt rendszerben valami vaskövetkezetességet — indokolják és indokolhatják a kegyeleti, érzelmi és a historikusi szempontok, ez által pedig, amennyiben bele akarjuk azt kapcsolni a múzeumi levéltári gyakorlatba és felfogásba, ezt a csoportot is külön tárgyszerinti csoportnak kell tekinteni. És ha a felállításánál követett rendszer tökéletesen és nem zavarosan van végrehajtva, akkor ezen tárgyszerinti csoport ellen sem szükséges kifogásokat emelni. Különösen akkor nem, ha azt sem felejtjük el,

hogy végeredményben bármily különben kifogásolható levéltári felállítást és rendezést jónak kell elfogadnunk, ha annak segítségével gyorsan és könnyen tudjuk nyilvántartani és előteremteni az odatartozó összes levéltári darabokat. Nézzük tehát, hogyan és mily módszer alkalmazásával történt e csoport rendezése és felállítása?

Ez a levéltári csoport egy két évhez kötött nagy történelmi eseményre és ennek hosszú évekig tartó bizonyos irányú következményeire vonatkozó történeti emlékek nagyarányú összegyüjtését tűzte ki célul. Ha a többi kisebb tárgyszerinti levéltári csoportunk felállításánál a történetírói szempontok kívánalmainak kielégítését is konstatálhatjuk, ennél a csoportnál már egy nagy horderejű történetírói probléma megoldásához szükséges teljes alapvetést lerakva találjuk meg. Az eme levéltári csoport által felölelt tárgykör azonban oly hatalmas, hogy — noha a csoport keretei meg vannak szabva és limitáltaknak látszanak — a valóságban a szükséges anyag összegyüjtésénél határokat és elválasztó falakat szabni nem lehet és nagyon bajos dolog az, hogy a levéltárnok állapítsa meg: mi tartozzék az ő anyagából ezen csoport kereteibe, ami tulajdonképen már felállítása pillanatában megszűnik levéltárnoki feladat lenni és teljesen a historikus hatáskörébe tolódik át. Nagyon problematikus feladat az, hogy a levéltárnok, aki a mi törzsanyagunkból már kiválogatta az összes többi kisebb csoportjaink részére a megfelelő darabokat, a megmaradt anyagot az illető időszakon belül még mindig fel tudja osztani két élesen elkülönített részre: az ország történetének minden irányban való megnyilvánulását magában egyesítő szabadságharc, meg egy semleges, ezzel össze nem függő terület csoportjára. Pedig ezen külön levéltári csoport felállításánál ugyanazon módszer és hagyományok szerint jártak el, mint a többi kisebb csoportunk legtöbbjénél: a törzsgyüjtemény anyagából kiválogattak bizonyos darabokat, amelyeket az új csoport kereteihez tartozóknak ítéltek, a megmaradt darabokat pedig általános törzsanyagnak minősítették továbbra is. Az új csoport anyaga 1848 március 15-ikével kezdődik és az emigráció megkezdéséig, 1849 októberig a szabadságharc időközének anyagát foglalja magá-

ban, azután pedig a legújabb időkig az emigráció anyagát. Már most, hogy mi tartozzék a meglévő anyagból az új csoport fogalmához és mi az általános törzsgyüjtemény fogalmához, ezt szabatosan meghatározni szinte lehetetlen és nem tudták megtenni sem az új csoport felállítói, sem későbbi fejlesztői és kezelői. Innen van az, hogy az új csoport fogalmának meghatározásához hiányzott egy szükséges útmutatás és így nem csoda, hogy az új levéltári alkalmazottak sohasem kaptak senkitől direktivákat az új csoport anyagának osztályozására, rendezésére, felállítására nézve. Ennélfogva mindenki az eddigi rendezési mód saját szorgalmából való tanulmányozása és saját józan ítélete és tudása alapján volt kénytelen az 1848/49-es és emigrációs anyag mibenlétét meghatározni és azt eszerint rendezni. Mindennek logikus és természetes következménye az lett, hogy az új csoport anyagában és az általános jellegű törzsgyüjtemény megfelelő részében teljesen egyforma természetű, vonatkozású, tartalmú darabokat lehet találni, mert ugyanazt az anyagot az idők folyamán kétfelé osztották. Vagyis tökéletes rend, következetesség ezen csoport felállításánál és az odatartozó anyag kiválogatásánál sem tapasztalható; zürzavar és rendetlenség ezen csoportnál uralkodik legalább is annyi, mint a többi csoportnál és a zavar csiráját ezen külön csoport felállítása mintegy önmagában hordozta.

Az kétségtelen, hogy egy kiváló levéltárnoknak egyszemélyben jó diplomatikusnak, heraldikusnak, genealogusnak, sphragistikusnak és historikusnak kell lennie. Minél erősebb valaki ezen melléktudományokban, annál könnyebben töltheti be feladatát egy levéltár tudományos rendezésénél. De az is bizonyos, hogy egy kiváló levéltárnoknak elsősorban levéltárnoknak kell lennie és csak azután historikusnak, diplomatikusnak stb. Ha valaki először historikus és diplomatikus és csak másodsorban archivárius, akkor ez kétségtelenül meg fog látszani egész archivariusi működésén. A mi levéltárunk vezetői is elsősorban elismert diplomatikusok és történettudósok voltak és csak azután archivariusok. Innen van az, hogy levéltári működésükkel is elsősorban a diplomatika és történettudomány érdekeit igyekeztek előmozdítani és előnyben részesíteni,

de ugyanez a törekvés teremtette meg az előbb említetthez hasonló fonák helyzeteket is. Ámbár az 1848/49-es és emigrációs csoport felállítását a szabadságharc iránti nagyfokú kegyelet mellett a történettudósi mentalitás sugallta, az új csoport felállítása által teremtett zavar a történettudósnak is kárára és hátrányára vált, mert az általa keresett anyagot mégsem tudta gyorsan és egy helyen megtalálni. Minden kutató érdekei ellen van az, hogy ugyanazon eseményekre vonatkozó adatokat nemcsak az erre kizárólagosan hivatott külön csoportban, hanem az általános törzsgyüjteményben is kutatnia kell, ami pedig épen az új csoport felállításánál tapasztalt rendszertelenség, következetlenség miatt állott be. Mindennek pedig el kellett volna maradnia, ha a kegyeleti-historikusi szempontokkal szemben az elfogulatlan hideg levéltárnoki felfogás érvényesül a levéltári anyag rendezésénél.

Ennek hiánya, továbbá a múzeumi levéltárban tapasztalt örökös munkaerőhiányból származott nagyfokú kapkodás a munkálatok végzésében és az emiatt szinte rendszerré vált gyorstalpalás-jellegű munka okozta azt, hogy az új külön csoporton belül is a legteljesebb rendetlenség uralkodik.

Az 1848/49-es és emigrációs csoport ugyanis igen sok alcsoportra oszlik, amelyek felállításánál és rendezésénél a rendszertelenség és következetlenség megint teljes. Ez a csoport t. i. 3 nagyobb alcsoportot foglal magában: *az iratok, a nyomtatványok és a képek alcsoportját.* Nem kell hangsúlyozni, hogy az iratok között találunk nyomtatványokat és a nyomtatványok között iratokat és hogy hasonló iratok és nyomtatványok a törzsanyagban is még mindig előfordulnak. Úgy az iratok, mint a nyomtatványok és képek további decentralizációnak is alá vannak vetve. — A képek csoportja magában egyesíti: az 1848/49-es eseményekre vonatkozó torzképeket, az egyes szereplők fényképeit és ujságokból kivágott képeit. A körülbelül 30 dbból álló torzképgyüjtemény külön felállított alcsoportként kezeltetik, a fényképek és kivágott képek azonban nem részesülnek ezen kezelésben, hanem rendszertelenül az egyéb alcsoportok közé vannak keverve. — A nyomtatványok alcsoportja az 1848/49-es és emigrációs eseményekre vonatkozó

különféle aprónyomtatványokat egyesíti magában: kiáltványokat, falragaszokat, hirdetményeket, röpiratokat, Armée Bulletin-eket, országgyűlési irományokat, ujságszámokat vagy kivágatokat stb. A nyomtatványok alcsoportja további alcsoportokra oszlik: 1. a *belföldi nyomtatványoké* a Magyarországon megjelent darabokat tartalmazza; 2. a *külföldi nyomtatványoké* a külföldön, főképen Ausztriában megjelent és az osztrák és magyar idevonatkozó eseményeket illető aprónyomtatványokat gyüjti; 3. az *országgyűlési nyomtatványok* csoportja pedig az 1847/49-iki országgyűlésre vonatkozó nyomtatványokat, irományokat, jegyzőkönyveket foglalja magában. Ezen alcsoportokon belül is nagyfokú a rendetlenség: az egyik alcsoport darabjai a másikba vannak beosztva és viszont. — Az aprónyomtatványok alcsoportja azáltal válik ki az 1848/49-es csoport darabjai közül, hogy ennek az alcsoportnak darabjai részletesebb nyilvántartásban részesülnek, illetőleg cédulázva vannak, a cédulák pedig feltüntetik a nyomtatvány keltét, címét, kezdőszavait és aláírását. Néhány ezer darab ily cédulával rendelkezünk, míg az 1848/49-es és emigrációs iratok tízezrei egyáltalán nincsenek így katalogizálva. Továbbá könyvtárunk szempontjából ezen aprónyomtatványok katalogizálása azért is jelentőségteljes, mert ha a nyomtatványi osztályban maradtak és ott kezeltettek volna, a mostoha munkaerőviszonyok miatt sok egyéb aprónyomtatvánnyal együtt még a mai napig sem részesülhettek volna ily cédulázásban és nyilvántartásban.

A képek és nyomtatványok alcsoportja az 1848/49-es és emigrációs anyagnak csak igen kis hányadát képezi. Ennek a csoportnak zömét az iratok alcsoportja alkotja. Ez részint terjedelménél fogva, részint még szükebbre megszabott tartalmi vonatkozásai miatt, részint pedig bizonyos proveniencia-szempontok szemelőtt tartása folytán újabb és újabb alcsoportokra oszlik. Van egy általános jellegű nagy alcsoport, mely tekintet nélkül közelebbi tartalomra vagy provenienciára magában egyesít minden 1848/49-es és emigrációs iratot, mely nem került be valamely külön felállított alcsoportba. A külön felállított alcsoportok száma nem kicsiny, de az ezen alcsoportosításnál szem előtt tartott mér-

téket és szempontokat nem egyformán alkalmazták az összes idevonatkozó gyüjteményeknél. Megszereztünk oly gyüjteményeket, melyek jellegük, tartalmuk, terjedelmük és provenienciájuk tekintetében ugyanazon elbírálás alá eshetnek, mint a külön alcsoportban felállított gyüjtemények és mégis beolvasztattak az 1848/49-es és emigrációs iratok általános részébe. De a külön felállított alcsoportok sem egyesítik magukban az összes odatartozó darabokat: egy-egy ilyen alcsoport alkotó elemeit nagyon gyakran szétszórva találjuk a külön fölállított alcsoportokban, az általános jellegű 1848/49-es és emigrációs anyagban, sőt még a nagy törzsanyagban is. Tehát itt is példás a rendetlenség és következetlenség.

Az 1848/49-es és emigrációs iratoknak külön felállított szükebb vonatkozású alcsoportjai a következők:

1. *Országgyűlési iratok.* Az 1847—49-iki országgyűlés jegyzőkönyveit és irományait foglalja magában ez az alcsoport, de egy csomó erre vonatkozó nyomtatvány is ide van beosztva. Ezen alcsoportnak legnagyobb része az egyik legrégebben megszerzett idevonatkozó és teljesen összefüggő gyüjteményből áll, amely nevezett országgyűlésnek eredeti jegyzőkönyveit, mellékleteit és irományait tartotta fenn, eredeti fogalmazásban és példányokban. Ez a gyüjtemény eredetileg Supala Ferenc idejében a kézirattárban volt elhelyezve és csak a Fraknói—Csontosi-féle nagy kézirattári-levéltári reformok bevezetése után került a levéltárba. Amikor pedig az 1848/49-es és emigrációs anyag csoportját felállították, ezt az összefüggő gyüjteményt szétbontották és szétosztották ezen csoport általános jellegű részébe. Csak újabban próbálták e gyüjteményt némileg rekonstruálni, a szétszórt darabokat újból egyesítették és egyéb újabb ilytartalmú szerzeményekkel kiegészítve külön alcsoportként állitották fel. Hibája ennek az alcsoportnak az, hogy az eredeti gyüjteményt nem lehetett teljesen, eredeti formájában visszaállítani, másrészt pedig az, hogy egy csomó nyomtatványt is ide helyeztek, olyanokat is, amelyek az eredeti gyüjteményben nem voltak meg és így dacára annak, hogy, amint láttuk, az országgyűlési nyomtatványoknak van egy külön alcsoportjuk, ez mégsem egyesíti magában az összes ilyvonatkozású

nyomtatványokat, hanem egy részüket kölcsönadta az országgyűlési iratok megcsonkított alcsoportjának. Sok logika, következetesség és rendszer itt sincs.

2. *Az olasz légió iratai (1860—1867).* Ez az alcsoport az olaszországi magyar légionáriusok irattárát foglalja magában. Ép oly régi, becses szerzemény és összetartozó külön alcsoport, mint az előbbi gyüjtemény. A többi gyüjteményünkhöz hasonlóan szoros időrendben van felállítva, de emellett külön állították fel a parancskönyveket, az iktatókönyveket és a vegyes tartalmú iratokat. Ezen gyüjtemény zömét még MÁTRAY és SUPALA idejében szereztük meg, de újabban is jutottak birtokunkba idevonatkozó darabok. A külön felállított alcsoportba azonban az újabb idevágó szerzemények közül alig került be valami; e szaporulatok, noha ezen külön alcsoportban lett volna a helyük, mégis az emigrációs iratok általános anyagába helyeztettek el. Tehát itt is szétszórtan őriztetik az együvétartozó anyag.

3. Ezen gyüjtemény függelékéül és kiegészítéséül lehet tekinteni *Dunyov István* olasz légióbeli ezredes *levelezését és iratait.* 30 évvel az olaszországi magyar légió irattárának megszerzése után jutottunk ezen külön felállított gyüjtemény birtokába, amely az 1859/1887. évekre vonatkozólag 1269 darabot tartalmaz.

4. *Vörös Antal gyüjteménye.* Szintén egyik igen régi és végtelen becses szerzeményünk. VÖRÖS Antal KOSSUTH Lajosnak titkára volt 1849. év végéig és így e gyüjteményből is elsősorban az ezen időszakig terjedő és KOSSUTHra vonatkozó darabok a legértékesebbek. A gyüjtemény KOSSUTH Lajos 1848 előtti működésére, sőt a KOSSUTH család XVII. és XVIII. századi történetére is tartalmaz sok fontos és érdekes adatot. Az egész gyüjteményről igen lelkiismeretes és részletes, három vastag kötetben foglalt lajstromot állított össze annak idején még CSONTOSI János. Ezáltal pedig ez a gyüjtemény egyike nemcsak a nagyobb jelentőségű, hanem a legkönnyebben használható és legjobban nyilvántartott gyüjteményeinknek is, ami a múzeumi levéltár ilyvonatkozású általános és nagyfokú visszamaradása mellett magától kiemelkedik.

5. A VÖRÖS Antal-féle gyüjteményben sok oly darab van,

amely nem vonatkozik az 1848/49-es és emigrációs eseményekre, tehát nem is való ezen külön tárgyszerinti csoport állományába. Mégis legnagyobbrészt az egész gyüjteményt együtt tartották főképen azért is, mert CSONTOSI három kötetes lajstroma a gyüjtemény összes darabjaira vonatkozott. Bizonyos anyagot azonban az 1848/49-es és emigrációs csoport felállítása után kivettek a gyüjteményből és másfelé helyezték el. A gyüjtemény nyomtatványi részéből ugyanis a hirlapokat áttették a hirlaptárba, az 1848/49-es országgyűlési nyomtatványokat és aprónyomtatványokat pedig a megfelelő külön alcsoportokba osztották be. Ezenkívül KOSSUTH Lajos 1841/44. évi *Pesti Hirlap*jának *kefelenyomatait* szintén kiemelték a VÖRÖS-féle gyüjteményből és külön alcsoportként állították fel. A cenzura törléseivel ellátott ezen hirlapsorozat a cenzura történetére is jellemző adatokat nyujt. Ámbár tartalmilag ez semmiféle összefüggésben sincs az 1848/49-es és emigrációs eseményekkel, mégis, mivel ez az anyag VÖRÖS Antal gyüjteményének kiegészítő része, jónak találták az 1848/49-es csoport alcsoportjaként kezelni.

6. *Kossuth Lajos iratai.* KOSSUTH Lajos halála után, az 1894 év legutolsó napjaiban került hozzánk az örökösök kezéből ez a nagyértékű gyüjtemény, mely KOSSUTH Lajos politikai, történeti és irodalomtörténeti jelentőségű és vonatkozású iratait, levelezését, díszokleveleit és a hozzáintézett feliratokat tartalmazza, valamint nagyszámban hírlapokat, ujságkivágatokat, folyóiratokat, könyveket, rajzokat, térképeket, fényképeket stb. Az örökösökkel való megállapodás értelmében a gazdag gyüjtemény a múzeumba kerülése után teljes két évig három ládában kettős zár alatt volt elhelyezve és csak 1896 után lehetett megkezdeni rendezését és feldolgozását, mely hosszú évekig tartott. De ugyancsak az eredeti kikötés alapján a már feldolgozott gyüjteményt is további zár alatt kellett tartani és 1924-ig kegyeleti és óvatossági szempontokból a kutató közönség számára zárva is maradt. Ámbár igen kivételes esetekben a tudomány érdekei azelőtt is megkívánták a kisebbmérvű betekintés lehetőségét ezen anyag tartalmába, korlátlan és annál nagyobb használatnak ez a gyüjtemény csak azóta

örvend, amióta semmiféle tilalom sem akadályozza már annak tudományos tanulmányozását. Erre nagy terjedelme és sokoldalú tartalma teljes magyarázatul szolgálhat. Ép úgy, mint a VÖRÖS Antal-féle gyüjtemény, ez a szintén speciális KOSSUTH-gyüjtemény sem vonatkozik kizárólagosan az 1848/49-es és emigrációs eseményekre. Bő anyag vonatkozik itt is KOSSUTH 1848 előtti működésére, sőt a KOSSUTH-családnak az előző századokbeli történetére is. A család történetére már a XVI. századtól kezdve vannak adatok ebben a gyüjteményben; a KOSSUTHhoz intézett levelek száma nagy és a legrégibb darab 1835-ből való; KOSSUTH termékeny levelezése pedig 1829-ben kezdődik. Díszalbumainak, díszokleveleinek, a hozzáintézett feliratoknak száma túlhaladja a négyszázat. Mindez, továbbá KOSSUTH Lajos iratai, különféle természetű jegyzetei, beszédei, hirlapi cikkei és dolgozatai, harcászati tanulmányai török nyelvtana, az *Irataim az emigrációból,* valamint az emigráció magyar nemzeti igazgatósága levéltárának iktatókönyvei és egyes darabjai oly elsőrendű és bő tanulmányozási forrásokat nyujtanak, melyek a legmohóbb és legmélyebb tudományos érdeklődés igényeit is kielégíthetik. Ebben a gyüjteményben azonban még sincsenek egyesítve az összes KOSSUTH-iratok és levelek. A VÖRÖS Antal-féle gyüjteményen kívül a HELFY Ignác hagyatékából származó iratok, egyéb emigrációs gyüjtemények és az 1848/49-es és emigrációs csoport általános jellegű része is igen nagyszámú Kossuth-iratot és levelet tartalmaznak. Bizonyos összesítés, rendszerezés ezen anyag használhatóságát csak megkönnyítené. Az azonban elvitathatatlan, hogy mindezen anyag a szintén nálunk lévő KOSSUTH-család levéltárával és KOSSUTH Lajos könyvtárával együtt az 1848/49-es események és az emigráció legfőbb szereplőjére, vezetőjére és ennek kiváló történeti egyéniségére nézve oly nagy mennyiségben tudta összegyüjteni a szükséges forrásokat, amilyenben sehol máshol megtalálni nem lehet. Ez egymagában is megköveteli ennek az egész csoportnak revizióját, rendbehozását.

7. *Helfy Ignác hagyatéka.* Ennek nagyobb és értékesebb részét 1906-ban szereztük meg. Igen sok KOSSUTH-levelet tartalmaz, úgyszintén KOSSUTH iratai egy részének kéziratát. A máso-

dik részét 1925-ben vásároltuk meg. Ennek ismertetését folyóiratunk mult évi számában közöltük.[1]

8. *Kossuth Lajos Tódor hagyatéka.* Igen kis gyűjtemény. Összesen 66 darabot tartalmaz. Ebből 31 darab KOSSUTH Ferenc-féle levél KOSSUTH Lajos Tivadarhoz, 35 darab pedig diszoklevél, útlevél stb. utóbbi részére. KOSSUTH Lajos Tivadartól számos HELFY Ignáchoz intézett levelet találunk az előbbi alcsoportban, a HELFY-iratok között is.

9. *Tanárky-iratok.* Ez az alcsoport az 1895-ben TANÁRKY Gyula hagyatékából hozzánk került 78 darab iratot foglalja magában. Legnagyobb részt naplószerű kéziratok, melyek az emigrációra vonatkozólag tartalmaznak érdekes följegyzéseket. Néhány eredeti levél, valamint ujságkivágatok vannak hozzáragasztva a naplók egyes lapjaihoz. Ezen alcsoport azonban megint nem teljes. A későbben, 1908-ban és 1910-ben több ízben is megszerzett újabb TANÁRKY-féle anyag ugyanis — dacára annak, hogy természetesen ebben a külön alcsoportban lett volna a magától értetődő helye — mégsem ide osztatott be, hanem részint az 1848—49-es és emigrációs iratok általános jellegű részébe, részint pedig tözsanyagunk állományába. Következetesség ebben sincs, de korrigálásra váró rendellenesség annál több van.

10. *Klapka György levelezése.* Egy 51 darabból álló kis gyűjtemény, melyet 1823-ban az első LANTOS-féle aukción szereztünk meg és az 1861—1877. évekre vonatkozik. Természetesen ez is csonka alcsoport. Az 1848—49-es és emigrációs iratok általános jellegű részében még igen sok KLAPKA-levél található.

11. *Ihász Dániel-féle iratok.* E csoport IHÁSZ Dániel levelezésének egy részét tartalmazza és egyéb rá vonatkozó iratokat. Az 1677 darabból álló gyüjteményt özv. KOSSUTH Ferencné ajándékozta a Múzeumnak 1915. év elején. Nem kell mondanunk, hogy IHÁSZ-levelet és iratot sokat lehet találni a többi alcsoportban és az 1848—49-es anyag általános részében is. Az együvé való anyag itt is többfelé szét van szakítva.

[1] Magyar Könyvszemle 1925. A múzeumi levéltár és legújabb gyarapodásai. 120—133 ll.

12. *Irányi Dániel-iratok.* Egy kisebb gyüjtemény, mely szintén nem foglalja magában az IRÁNYI Dániel hagyatékából a Múzeumba került összes darabokat.

13. *Türr István iratok.* TÜRR István tábornok hagyatékából 1910. év elején vásároltuk meg. E hagyaték részletes tartalmáról már megemlékeztünk; még csak azt említjük meg, hogy a gyüjtemény 7284 darabja a rendezés alkalmával a következő alcsoportokra osztatott: a) 1420 drb irat, b) 2262 drb TÜRRhöz intézett levél, c) 172 drb nem TÜRRhöz intézett levél, d) TÜRR nagyobb munkái: 415 darab, e) TÜRR hirlapi cikkei: 1141 drb, f) TÜRRre vonatkozó nyomtatványok: 283 drb, g) nem TÜRRre vonatkozó hirlapok: 709 drb, h) nem TÜRRre vonatkozó egyéb nyomtatványok: 385 drb, i) rajzok, térképek, hangjegyek: 97 drb. Az bizonyos, hogy ezen gyüjtemény segítségével TÜRR István egész működését könnyen össze lehet állítani. De TÜRR-iratokat is találunk szétszórva a többi alcsoportban.

14. *Madarász József hagyatéka.* 1917-ben szereztük meg. 620 darabból áll és az emigráció amerikai vonatkozásaira tartalmaz adatokat. Kiválik belőle MADARÁSZ Lászlónak, a volt 1848—49-es rendőrminiszternek levelezése.

15. *Stahel (Számvald) Gyula iratai.* Ezt a gyüjteményt PIVÁNYI Jenő helyezte örökletétbe szintén 1917-ben. 99 darabból áll és ugyancsak az emigráció amerikai részére vonatkozik.

16. *A Josefstadti Magyar Foglyok Számadáskönyvei.* A szabadságharc után Josefstadtba zárt 79 magyar fogoly ellátásával kapcsolatos kiadásokról vezetett számadáskönyvek ezek (125 darab irat).

17. *A budai nemzetőrségre vonatkozó iratok.* R. BURIÁN László ajándékaképen 1916-ban jutott birtokunkba ez a 647 darabból álló gyüjtemény. Az ajándékozó nevéről a levéltár vezetősége annak idején BURIÁN-iratoknak nevezte el.

18. *Levelek a Budavár bevételének ötvenéves évfordulóján ünnepet rendező-bizottsághoz.* Ez az alcsoport a Magyarország különböző községeiből 1899-ben küldött és az ottani 1848—49-es honvédekre vonatkozó leveleket tartalmazza. Ez a 286 levél 1910-ben került a levéltárba.

Ez a 18 kisebb alcsoport az 1848—49-es és emigrációs iratok általános jellegű alcsoportjával, továbbá az idevonatkozó nyomtatványok 3 külön alcsoportjával és a képek alcsoportjával együtt összesen 23 ágra osztja az 1848—1849-es és emigrációs anyag terebélyes törzsét, melyet újabb lombokkal és ágakkal lehetne felékesíteni, ha a letéteményezett családi levéltárakban található ugyanily vonatkozású darabokat is külön nyilvántartás alá vennők. A vonatkozásban lévő nagy események jelentőségével arányban álló gazdagságról tesz tanuságot az anyagnak ez a sokoldalú szétágazása, de egyben másirányú tanulságok levonására is alkalmat szolgáltat. Ez a külön levéltári csoport a felállítása után eltelt 30 év alatt megkétszerezte állományát és amikor konstatáljuk, hogy a félszázezernyi darabszámot is meghaladta, ehhez a számhoz nem számítjuk hozzá a külön felállított családi levéltárakban őrzött megfelelő iratokat, melyek közül különösen jelentőség szempontjából messze kimagaslik a GÖRGEY-család levéltárának anyaga. De ezen külön levéltári csoport 30 éves története nemcsak annak örvendetes nagy fejlődését mutatja, hanem a rendezésében követett eljárások által egy darab szomorúan jellemző kultúrtörténetet is visszatükröztet. Ez a levéltári csoport minden kísérő jelenségével együtt a legélesebben foglalja magában levéltári osztályunk vergődését abban a heroikus küzdelemben, amit az utolsó 30 év alatt a FRAKNÓI—CSONTOSI-féle nagy levéltári programmtól való eltávolodási processzus meglassításáért vivott.[1] Ezen nagy, de korszerű és kívánatos programm megvalósítása érdekében megfelelő arányú munkaerőt kellett volna sorompóba állítani. De a megfelelő munkaenergiát nem adták meg sem a programm felállítása idejében, sem később a külön levéltári osztály felállítása után. Sőt a helyzet ily vonatkozásban állandóan és fokozatosan rosszabb lett. A levéltári osztály feladatait és munkálatait minden egymásra következő esztendő, sőt minden egyes nap csak növelni és hatványozni tudta. A rendelkezésre álló munkaenergia pedig az egész idő alatt megfordított arány-

[1] Lásd Magyar Könyvszemle 1925. évf. 99—105. ll.

ban állott a feladatok megtöbbszöröződésével. Világos logikával és igen rövid idő alatt bekövetkezett az az állapot, amikor aránytalan küzdelmében önmagának látszólagos felszínen tarthatása érdekében a levéltári osztály kénytelen volt a gyorstalpalás-jelleget és a kapkodás minden nemét bevezetni rendezési munkálataiba. Ez megnyilatkozik az összes kisebb levéltári csoportok rendezésében, de legtipikusabban épen az 1848—49-es és emigrációs csoport felállításánál tapasztalt módszerben. Ezen tárgyszerinti csoport felállításának ismertetett motivumait teljes tisztelettel kell fogadnunk, de azok nem fakadtak elsősorban levéltárnoki gondolkodásból. Igy ha ezen lévéltárnoki szempontból bizonyos mértékben elhibázott felállítású csoport önmagában hordta is a rendszertelenség és következetlenség csiráit, mégsem lehet és szabad az ezen csoport különböző részeiben tapasztalt nagyfoku zavar és következetlenségek okát kizárólagosan ebben látni, hanem elsősorban a viszonyok mostohaságából származott említett kapkodás és gyorstalpalás elkerülhetetlenségében kell keresni. Szomorú kultúrkép az, mikor egy tudományos intézet saját akaratán kívül, sőt a végzet elkerüléseért vívott titánikus harca ellenére is, magasabb és láthatatlan pénzügyi okoknál fogva oly helyzetbe kerül, hogy munkálataiban kénytelen az említett módszert tűrni. Nagyon jellemző és végtelenül fájdalmas tünet az, hogy a levéltári osztály az idők folyamán a feladatok és tennivalók rengetegében munkaenergiája legteljesebb megfeszítése mellett is fejét volt kénytelen elveszíteni és oda kényszerült jutni, hogy amit az egyik nap az egyik tisztviselő az egyik levéltári alcsoportba osztott, ugyanazt másnap vagy következő alkalommal vagy a másik tisztviselő épen az ellenkező jellegű alcsoportba osztotta be. A fejetlenséget sehol a világon nem lehet elkerülni, ahol emberfeletti munkát raknak néhány ember vállára és azokat annak elvégzésére kényszerítik.[1] Minderről

[1] Az 1848/49-es és emigrációs belföldi nyomtatványok alcsoportjába beosztatott annak idején és ma is ott található I. Ferenc Józsefnek 1908. október 7-én Budapesten kelt fejedelmi szózata Bosznia-Hercegovina népeihez, mely az akkori annexióval kapcsolatban horvát és szerb nyelven bocsáttatott közre. Ugyanezen sorsban részesült egy 1906. április 10-ről keltezett proklamáció, melyet I. Ferenc József a Fejérváry kormány javaslatára Magyarországhoz

sem a levéltár, sem a könyvtár nem tehet, mert nem rajtuk mult, hogy a megfelelő arányú személyzetszaporítás mindig elmaradt. Újabban pedig még a meglévő munkaenergiát is csökkentették, ahelyett, hogy azt nagy arányokban felemelték volna. A levonható konzekvenciák itt tiszták és sürgősek. A mai helyzetben építőmunkát végezni a mai személyzeti létszám mellett nem lehet; ezzel csak a megkezdett temetést lehet befejezni. Felemelt létszámmal is hosszú ideig a romokat kell először eltakarítani és csak ezután következhetik az igazi építő munka.

A törzsanyag külön felállított csoportjainak ismertetése sorából hátra van még a török iratok csoportja és a gyászjelentésgyűjtemény. A *török iratok* csoportját a Magyarországra vonatkozó és leginkább a török hódoltság korából fennmaradt török nyelvű vagy török hatóságok által kiadott iratok képezik. A török iratok gyűjtésével szintén egyaránt találkozunk régibb és

szándékozott intézni, de amelynek kihirdetése a koalició kormányrajutásával lehetetlenné vált. Ezek a példák és egyéb hasonló esetek amellett bizonyítanak, hogy az 1848/49-es és emigrációs csoport fogalmának pontos és szabatos meghatározása oly nehézségekbe ütközött, melyek következményeképen a rendezési munkálatok gyakorlati kivitelében ily elcsuszamlások is előfordulhatnak. De ezen kisiklásoknak igazi okát mégis a hangsúlyozott fejetlenség és kapkodások elkerülhetetlenségében kell megkeresni. Ugyancsak a gyorstalpalási rendszer és a kapkodó póstamunka módszere magyarázza meg azt, hogy az egyes levéltári iratok feldolgozásánál igen gyakran feltünően téves megállapításokkal találkozunk, melyek az iratokat konzerváló borítékokra vannak rávezetve és melyek a kutatót félrevezetik vagy mód felett bosszantják. Ezek a tévedések nem okvetlenül a feldolgozó tisztviselő tudatlanságát bizonyítják, hanem annak a rendszernek a tarthatatlanságát, mely kénytelen volt arra törekedni, hogy a leghiányosabb eszközökkel, a rendelkezésre álló lehetetlenül kevés munkaenergia felhasználásával gyorsan és rövid idő alatt nagy eredményeket tudjon kifelé felmutatni. Ha pl. az egyik konzerváló borítékon azt olvassuk, hogy a benne lévő irat az 1560-as évekből van keltezve és mégis II. Rákóczi Ferenc adta ki, ennek csak a jelzett eljárás az oka. A sok tennivaló rengetegében az óriási munkarestanciák minél gyorsabb leapasztása érdekében két tisztviselő összeállott: az egyik villámgyorsan diktált és a másik írta a konzerváló borítékra kollegája megállapításait. Ha téves lett a megállapítás, nem az a tisztviselő hibás, kinek kezeírását ismerhetjük fel a borítékon, de az sem, aki diktálta. Mindkettő kényszerhelyzetben volt és annak a rájuk kényszerített tarthatatlan rendszernek a nyomása alatt dolgozott, amely a feladatok sokaságát hihetetlenül csekély munkaenergiával kívánta végrehajtani.

újabb időkben. Már az első nagyobb erdélyi vonatkozású anyagban, az 1875-ben birtokunkba jutott TUNYOGI gyüjteményben találkozunk ilyentermészetű darabokkal. 1877. év februárjában vétel útján szereztük meg MUSZTAFA budai pasa 48 darab magyar és török levelét, melyeket az 1572—78 közötti időszakban MIKSA és RUDOLF császárhoz, ERNŐ főherceghez és magyarországi pasákhoz intézett. Húsz évvel később báró MYLIUS Ferenctől, az osztrák urakháza tagjától megvásároltunk egy 105 darabból álló iratgyüjteményt, mely Erdély 1661—91 évekbeli történetére vonatkozott, és ezen gyüjtemény 76 darabja török-magyar okirat volt. A gyüjtemény török-magyar részét alkotják: portai követek jelentései, levelezések török pasákkal, továbbá 13 drb igen díszes kiállítású török szultáni és nagyvezéri 1686-beli államokirat, melyeknek hátán az utolsó török deák, ROSNYAI Dávid hivatalos magyar fordítása olvasható. Ez az egész gyüjtemény annak idején az erdélyi orszagos levéltárból báró BRUCKENTHAL Sámuel erdélyi kancellár révén a BRUCKENTHAL család tulajdonába ment át, ettől pedig a beházasodott MYLIUS család birtokába. Ezen nagyobb gyüjteményeken kívül kisebb számmal közben és azután is gyarapodott levéltárunk ilyentermészetű darabokkal. Ezen darabokat, mint külön levéltári csoportba tartozandókat, 1893. évtől kezdték jelezni a növedéki naplókban «török levelek», 1895 óta pedig «török iratok» elnevezés alatt. Az anyagot ezen külön csoport részére a mai napig gyüjtöttük, de ez az aránylag oly kis terjedelmű, szép és jelentőségteljes gyüjteményünk a mai napig sincs rendezve és feldolgozva. Pedig a legjellemzőbb a múzeumi levéltári helyzetre az, hogy több mint tiz év óta szolgál a levéltár kötelékében egy oly kiváló képzettségű tisztviselő, aki másodmagával az egész Magyarország területén egyedül van ma tudományosan kiképezve a török palaeographia és diplomatika terén. Tehát dacára annak, hogy levéltárunk fennállása óta először rendelkezünk oly munkaerővel, akinek speciálitása a török nyelv, történelem és oklevéltan ismerete, ez mégsem tud hozzájutni ahhoz, hogy a nem nagy mennyiségű török irataink csoportját tudományosan rendezze és feldolgozza. És mindez csak azért van,

mert a levéltári munkálatokban meghonosított kapkodó rendszer mellett sok egyéb sürgős kívánságot kénytelen kielégíteni s épen erre a legfontosabb munkájára nem jut ideje.

Legújabb keletű külön csoportunk a *gyászjelentésgyűjtemény.* Ennek felállítására külső tényező szolgáltatott okot. Az 1904. év vége felé ugyanis az egyik nagylelkű letéteményező, kinek családi levéltárát is mi őrizzük, közel 100.000 darabból álló gyászjelentésgyűjteményét a múzeumnak adta azzal a kikötéssel, hogy ez a gyűjtemény egyesíttessék a mindenkori hasonló múzeumi anyaggal és mint külön felállított csoport őriztessék és kezeltessék továbbra is a levéltári osztályban. SZENT-IVÁNY Zoltán ezen nagyjelentőségű ajándéka a darabszám nagyságával is kiemelkedett a hasonló természetű gyűjtemények közül és a nagyszámú másodpéldányoktól eltekintve 64.896 személy gyászjelentését foglalta magában. Ezekről az ajándékozó egy általa készített lajstromot is átadott a levéltárnak. A lajstrom ABC rendben van összeállítva, a gyászjelentések azonban, nem a legszerencsésebb módon, időrendben állíttattak fel. A nagylelkű ajándékozó kívánságának teljesíthetésére a meglévő levéltári személyzet nem volt elegendő. Az új gyűjtemény felállításával, kiegeszítésével, rendezésével és feldolgozásával járó munkálatok egy külön munkaerőt követeltek, melyet a levéltári osztály épen ezen a címen és erre a célra 1905-ben meg is kapott. Ez volt a hatodik munkaerő a levéltári osztályban és egy-két évig ez a munkaerő tényleg végezte is rendesen azt a munkálatot, amelynek teljesítésére megbízatása volt. A levéltári anyag azonban oly rohamosan szaporodott és a levéltári halaszthatatlan feladatok és munkálatok oly mértékben növekedtek, hogy minden rendelkezésre álló munkaenergiát koncentrálni kellett a folyó sürgős rendezések elvégzésére és minden elhanyagolhatót el kellett hanyagolni. Igy nemsokára meg kellett feledkezni arról, hogy az egyik levéltári munkaerő a gyászjelentés-gyűjtemény rendezésére és katalogizálására volt szánva; a gyászjelentés-gyűjtemény további feldolgozását teljesen félre kellett tenni s annak elhanyagolva és az újabb szaporulatok katalogizálása és nyilvántartása nélkül rendetlenségben kellett várnia a

jobb időket. Amikor 1904-ben ez a külön csoport megalakult, azt is remélni lehetett, hogy a múzeumi gyászjelentéseknek a nyomtatványi osztályból a levéltárba való áthelyezése folytán a levéltári osztály ezen apró nyomtatványok feldolgozása és katalogizálása által szerény mértékben könnyíteni fog a nyomtatványi osztály nehéz helyzetén. Az idő azonban azt bizonyította be, hogy ezek a gyászjelentések voltaképen minálunk sem kerültek kedvezőbb helyzetbe, mint amilyenben eredeti helyükön, a nyomtatványi osztályban voltak. Újabban ugyan külső munkaerő ideiglenes igénybevételével próbáltunk némi rendteremtést megkezdeni, amelynek célja lett volna a gyászjelentések betűrendbe szedése és későbbi lajstromozása. De mint minden jó szándék, pénzügyi okokon ez a kisérletünk is megbukott a kezdet kezdetén és így itt is a gyors reparaciót várjuk, amelynek késnie itt sem szabad. A gyászjelentés-gyüjteménynek ugyanis igen nagy genealogiai és családtörténeti jelentősége van és terjedelme által nemcsak a hazai, hanem az európai hasonló gyüjtemények között is kimagaslik. Közel 20 év óta az új szaporulatok nincsenek sem feldolgozva, sem nyilvántartva, pedig nemcsak itt kellene rendet teremteni, hanem a családi levéltárakban jelentékeny számban, sőt még a törzsanyag régibb részében is előforduló gyászjelentéseket is jegyzékbe és nyilvántartásba kellene venni.

A gyászjelentés gyüjteménnyel a törzsanyag kisebb csoportjai ismertetésének végére értünk. Mielőtt ismertetésünket befejeznők, tisztáznunk kell még egy kérdést. Újabban a külön kisebb tárgyszerinti csoportokhoz szokták helytelenül sorolni a külföldi iratok osztályát is. Dacára annak, hogy a külföldi iratok osztályának egész történeti fejlődése egyáltalában nem indokolja ezt a ferde beállítást, bizonyos külsőségek hasonlósága folytán még a hivatalos felfogás is az újabb időkben teljesen egy kalap alá vette a külföldi iratok osztályát a kisebb tárgyszerinti levéltári alcsoportokkal. Ezen vélemény kialakulására hatással volt egyrészt levéltári csoportjaink történeti fejlődésének nem ismerése, másrészt pedig a külföldi iratok és a kisebb levéltári csoportok között fellelhető hármasirányú hasonlóság. Közös

vonás közöttük az, hogy úgy a külföldi iratok osztálya, mint a kisebb csoportok legnagyobb részének felállítása a belső tartalmi vonatkozások alapján alakult ki külön osztállyá, illetőleg csoporttá. Közös vonás az is, hogy mindkét részen a darabszámszerinti mennyiség aránylag kicsiny; és végül, a külföldi iratok osztályában ép oly nagy rendetlenséget tapasztalhatunk, mint amilyent a kisebb tárgyszerinti csoportoknál látunk. A külföldi iratok osztálya ugyanis, mint láttuk, a hungaricum és nem hungaricum osztályozási elv alapján jött létre. Könyvtári tradicióinknál fogva a hungaricum kifejezés nagyon tág fogalom befogadására alkalmas és így, miután hungaricum alatt minden olyan külföldi darabot is értünk, mely Magyarországgal valamely vonatkozásban van, kétségtelen, hogy számos külföldi iratunkat hungaricumnak lehet minősíteni és okvetlenül nem egy fontos darabot őrzünk a külföldi iratok osztályában, mely külföldi származása dacára is jobban és megfelelőbben foglalhatna helyet a hazai levéltári darabjaink osztályában. Vagyis számos magyar vonatkozású külföldi eredetű irat el van temetve ezen osztályban és hozzáférhetetlenné van téve a kutatás és tudomány részére, mivel oly természetű, kisterjedelmű külön osztályban őriztetik, melyben a dolgok természeténél fogva senki sem keresi, mert általában tudományos viszonyainknál fogva alig használja valaki nálunk ezt az egész osztályt. Másrészt pedig regesták és indexek hiányában semmiféle nyilvántartásunk nincs, mely a szükséges figyelmet ide irányítaná. Így tehát, ha a többi külön tárgyszerinti csoportnál azt tapasztaljuk, hogy összeállításuk kapkodva, rendszertelenül és fogyatékosan történik, miáltal a hasonló vonatkozású és tartalmú darabok még mindig kétfelé szakítva össze-vissza találhatók a külön csoportokban és a törzsanyagban, ehhez hasonló, de megfordított irányú rendellenességet láthatunk a külföldi iratok osztályánál is. Itt nem annyira az a kifogás merülhet fel, hogy nem egyesíti magában az összes odavaló anyagot, hanem inkább és elsősorban az, hogy olyat is foglal magában, aminek nem okvetlenül itt a helye, hanem inkább volna a maga helyén, a törzsanyagban. Ennyiben megint rokon és közös vonást találhatunk a külföldi iratok osztálya és

a külön kisebb tárgyszerinti csoportok között. Vannak azonban közöttük elválasztó falak is. Vonatkoznak ezek az eltérések az eredetre, a létrejövetel idejére, az osztályozás fajára és céljaira. A külföldi iratok osztályának tényleges külön felállítása egykorú FRAKNÓIval és CSONTOSIval, époly idős, mint ezek levéltári koncepciója, a többi csoport felállítása pedig újabb eredetű. A külföldi iratok csoportja csak darabszám szerint volt kicsi, különben mint osztály, egyenlő rangú volt a hazai iratok osztályával. Minden további osztályozás és csoportosítás a törzsanyagon belül e két alapvető nagy osztállyal szemben csak alosztályt, alcsoportot jelentett és képviselt. Vagyis a külföldi iratok osztálya a hazai iratok osztályával szemben coordinált viszonyban volt, viszont az összes törzsanyagbeli levéltári csoportok a külföldi iratokkal szemben csak subordinált viszonylatban állottak.

Ennek dacára az utolsó 30 év alatt a teljes testvéri rokonságot vélték a kétféle csoportosítás között felfedezni. Ezen hibás felfogás terjesztésében közreműködött a MAJLÁTH utáni könyvtári korszak hivatalos megállapítása és véleménye, mely a Könytár és Múzeum százéves jubileuma alkalmával részesült irásbeli magyarázatban. Hogy azonban ez a felfogás mily zavaros, kiderül ezen hivatalos magyarázatnak SCHÖNHERR Gyula levéltárnok tollából származó következő szavaiból is: «Igy jött létre a középkori levéltár, mely a mohácsi vész előtti időszak összes eredeti iratait (s függelékül az e korból származó iratok újabbkori másolatait) szigorú időrendben foglalja magában; s a mohácsi vész utáni oklevelek és akták nagy csoportjából, mely az újabbkori iratok gyüjtőnevét viseli, így választattak ki és állíttattak fel külön csoportként a címereslevelek, a céhiratok gyüjteménye, az 1848—49-iki szabadságharc és az emigráció levéltára és a külföldi iratok.»[1] Ezen hivatalos megállapításból két dolog derül ki. Az egyik az, hogy a külföldi iratok osztálya teljesen coordinált viszonyban áll a céhiratok, címereslevelek és az 1848—49-es és emigrációs iratok csoportjaival. Ennek a helytelen felfogásnak

[1] A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene. 1902. 57. l.

evéltárunk történeti fejlődése és az egyes csoportok kialakulásának időpontja, mint láttuk, teljesen ellentmond. A másik tarthatatlan dolog az, hogy a külföldi iratok egyéb csoportokkal együtt az újabbkori iratok közül választattak ki és állíttattak fel külön csoportként. Ha az egyes iratok korának szempontjából nézzük ezt a megállapítást, akkor tényleg megfelel a valóságnak az, hogy az 1848—49-es és emigrációs csoport anyaga természetszerűen az újabbkori iratok közül választatott ki. De már a címereslevelekre nézve ezt nem lehet állítani, hiszen a címereslevelek csoportjának legkiválóbb részét épen annak a szép számban képviselt középkori anyaga képezi. Még kevésbbé szabad és lehet ezt a megállapítást alkalmazni a külföldi iratokra nézve. A külföldi iratokról tudnunk kell, hogy darabszámszerinti szempontból egy kis terjedelmű levéltári főcsoportot képviselnek. De ezen kisebb darabszámszerinti mennyiségben is 800 darab középkori oklevél volt még 1896 előtt, amikor 150 darab középkori külföldi iratot adtunk át cserébe a müncheni állami levéltárnak, az Országos Levéltárba került HUNYADY-iratokért. Talán mégis csak bajos fönntartani oly megállapítást, melyből az derüljön ki, hogy a külföldi iratok 800 középkori darabja az újabbkori iratok gyüjteményéből válogattatott ki. Ezen megállapítás szelleme kétségtelenül összhangban áll a levéltári osztály nehéz küzdelmeiben tapasztalt kapkodásszerű megnyilvánulások szellemével. És a forrását épen ezekben a súlyos küzdelemből származott elkerülhetetlen kapkodásokban kell és szabad megkeresni, tehát megint vis maior-szerű helyzetekben, amelyeket akkor sem lehetett volna megszüntetni másképen, mint személyzeti létszámszaporítás által és ma még kevésbé lehetséges azt máskép elképzelni.

Ha az eddigiekből le akarnók vonni az összes tanulságokat, akkor újból ismételni kellene néhány észrevételünket. Tehát csak annyit konstatálunk, hogy a múzeumi levéltár egyaránt gazdag darabszámban, jelentőségben és sokoldalúságban. De ezen gazdag anyag rendezésénél nem találkozunk egyúttal a rendnek nélkülözhetetlen gazdagságával is. Ellenkezőleg a múzeumi levéltár legkülönfélébb gyüjteményeinél és csoportjainál általánosnak és nagy-

fokúnak mondható a rendezés tökéletlensége, gyakori rendszertelensége, zűrzavara és következetlensége. Ez pedig igen nagy mértékben csökkenti mindazon relativ előnyöket és könnyítéseket, amelyeket a külön csoportok felállításából várni és kívánni lehetett. Tekintve pedig, hogy e szomorú megállapítás az összes önálló csoportokra vonatkozik, mindez, az egyéb kívánnivalók hosszú sorozatával együtt, elég aggasztó ismertető jelét mutatja annak a chaotikus állapotnak, mely a mi levéltárunkban uralkodik és mely a kutatót búvárkodásaiban megtéveszti és félrevezeti, a levéltárnokot pedig munkálataiban zavarja és hátráltatja. Most, mikor a múzeumi levéltár új, megfelelő elhelyezést nyer az Országos Levéltár épületében, mi sem lehetne szebb ambiciója és sürgősebb munkaprogrammpontja, mint az itt leírt állapotoknak megszüntetése. Kétségtelen, hogy mindennek végrehajtása nem a múzeumi levéltár akaratán és kívánságán fog múlni. Lehetetlen elképzelni, hogy mindazok a magasabb tényezők, melyek annyira a szívükön viselik a Magyar Nemzeti Múzeum sorsát és amelyek épen a jelen pillanatokban adták tanujelét a múzeumi levéltár iránti nagyfokú érdeklődésüknek, az Országos Levéltárba való költözködési tervvel kapcsolatban, megállanának szeretetük és kötelességük feleútjánál és ha már a múzeumi levéltár anyagának zsúfoltsági kérdésén annyi jóakarattal igyekeztek segíteni, megengednék azt, hogy a múzeumi levéltár a nélkülözhetetlen munkaenergia hiánya miatt mégis átváltozzék kristálytiszta, élő és életet fakasztó forrásból fullasztó mocsárrá, eleven organizmusból becsukható, halott raktárrá. SULICA SZILÁRD

ADATTÁR.

A sárospataki nyomda leltárai. (1666., 1669., 1674.)

1. Némelyek azt állítják, hogy Sárospatakon már a XVI. században volt nyomda. A WINDISCH-féle Ungarisches Magazin IV-ik k. 450-ik lapján ugyanis az olvasható, hogy «Saáros-Patak hatte gleichfalls (előtte Csepregről volt szó) eine Druckerey, in der des J. V. BALSARATII Werke gedruckt wurden». Ennek az állításnak igazságát — sajnos — nem tudjuk teljes hitelességgel ellenőrizni, mert BALSARÁTI Vitus János spataki tanár († 1575) nyomtatásban megjelent latin *(De remediis pestis prophilactis.* H. n. 1564. RMK. III. 531.) és magyar *(Az keresztyéni vallás ágazatinak rövid summája.* 1571. Spataki Füzetek. 1864 : 229.) munkájából egy példány sem maradt ránk. E WINDISCH-közölte adaton kívül egyetlen egy adatot sem ismerünk, mely arról beszélne, hogy Sárospatakon már a XVI. században nyomda működött volna. (FRAKNÓI V. *Pázmány P. és kora* I. 35. lapján tévesen sorolja a pataki nyomdát a XVI. századi magyar nyomdák közé.) Nem is valószínű, hogy volt itt nyomda a XVI. században, mert lehetetlen, hogy 8 év leforgása alatt a BALSARÁTI munkáin kívül valami egyéb nyomtatvány is ki ne került volna az ottani sajtó alól. BALSARÁTI tanártársának, SZIKSZÓI FABRITIUS Vazulnak munkái, köztük a BALSARÁTI felett tartott halotti beszéd is, Wittenbergben jelentek meg (RMK. III. 579., 604., 658.). Valószínű, hogy BALSARÁTI műve; is Wittenbergben nyomattak. Könyvészeti irodalmunk XVI. századi sárospataki nyomtatványt nem ismer.

Mások azt mondják, hogy ők 1606-ból, illetőleg 1618-ból ismernek spataki nyomtatványt. Így pl. SZIRMAY Antal történetíró azt állítja, hogy: «Tractatus pacis sub nomine Pacificationis Viennensis Decreto Regni insertus, dein *Patakini sub titulo Reconciliationis cum Hungaris A 1606. factae typis procusus» (Notitia hist. com. Zempl.* Budae, 1804. pag. 129. v. ö. *Adalékok Zempl. vm. tört.* 5 : 300). Följegyzése szerint tehát a bécsi békekötés pontjai 1606-ban Patakon nyomattak ki. SZIRMAY azonban téved, mert SZABÓ-HELLEBRANT szerint (RMK. III. 1026) e békepontok 1606-ban először Bécsben (a kiadási hely megnevezése nélkül)

majd Prágában nyomattak ki. CORNIDES Dániel pedig *Bibliotheca Hungarica* c. művében (Pestini, 1792), a 73. lapon azt írja, hogy a *Genethliaca in natalem Puelli D. Sigismundi Rakoci* . . . c. füzet Patakon jelent meg 1618-ban *(Patachini, 1618.)*. SZABÓ K. azonban ezt a kiadási hely megjelölése nélkül megjelent alkalmi füzetet kassai nyomtatványnak minősíti (RMK. II. 380.).

2. Teljesen megbízható, hiteles forrásaink szerint csak a XVII. sz. harmincas éveiből vannak adataink arra nézve, hogy I. RÁKÓCZY György erdélyi fejedelem komolyan tervezte egy nyomdának Sárospatakon való felállítását. TOLNAI István spataki ref. lelkész ugyanis 1635 márc. 2-án kelt levelében ezt írja I. RÁKÓCZY Györgynek: «Az tipographiának elkészítésére tudom nagyságodnak szorgalmatos gondja vagyon, mindazáltal mégis alázatosan könyörgünk nagyságodnak, mint kegyelmes fejedelmünknek, hogy legyen oly reá való vigyázása nagyságodnak, hogy rövid idő alatt készüljön el. Soha meg nem mondhatjuk minemü nagy szükségünk vagyon reá».[1] SZILÁGYI Sándor I. RÁKÓCZY Györgynek TOLNAIhoz 1636 aug. 12-én Gyulafejérvárról írott levele alapján,[2] melyben a fejedelem arról értesíti TOLNAIt, hogy «most az odakivaló 3 prelumhoz való minden eszközöket csinálják és egynehányféle szedőmatriceket csináltatnak»: bizonyosra vette (I. RÁKÓCZY Györgyről írott művében, a 290. lapon), hogy a sárospataki nyomda három sajtóval már 1636-ban felállíttatott. Később azonban, mikor MEDGYESI Pálnak III. RÁKÓCZY Zsigmondhoz 1649 okt. 22-én kelt levelét olvasta, helyesbítette korábbi megállapítását. MEDGYESI e levelében ugyanis a nyomda felállítását javasolja a hercegnek. «Igen jó volna — úgymond — ha Nagyságtok Typographiának erectioja felől is gondolkodnék Patakon: az idvezült urunk sok szép Typusi csak rosdában állanak: hiszem egy ház nem sokat tenne Nagyságtoknak és holmi famüszerbeli segittetés. Találkoznék, aki conventio nélkül is örömest felvállalná azt a hivatalt, mint szintén Váradon; sőt az a váradi is örömest segétene erectiojában, csak Nagyságtok kivánná s venné, pro tempore Typographust is mindjárt illendöt találnánk bele».[3] ZSIGMOND herceg aztán és édesanyja, LORÁNTFY Zsuzsánna, részint a MEDGYESI, részint az általuk Sárospatakra hívott COMENIUS sürgetésére a nyomdát rövid idő alatt föl is szereltetik, úgy

[1] Prot. egyh. és isk. lap. 1875. 778. l.
[2] Prot. egyh. és isk. lap. 1875. 802. l.
[3] Erdélyi Prot. Közlöny. 1876. 320. l.

hogy RHENIUS György nyomdász 1650 végén már meg is kezdi a nyomtatást.[1] A nyomda első terméke COMENIUS pataki paedagogiarchának *Primitiae laborum...* c. s RÁKÓCZY Zsigmondnak ajánlott munkája, melynek címlapján az 1650. és 1651. évszám olvasható.[2] RHENIUSnak 1657-ben bekövetkezett halála után ROSNYAI János volt az udvari nyomdász, a collégiumnak 1671 okt. 20-án történt elüzetéséig, amikor a tanárokkal és tanulókkal együtt ő is elmenekül Debrecenbe, magukkal vivén a könyvtár megmentett könyveit (anyakönyv, stb.) a nyomdai fölszereléssel[3] s a félbehagyott nyomtatvánnyal (CZEGLÉDI: *Sion vára,* RMK. I. 1187.) együtt. ROSNYAI a nyomdai fölszerelést a debreceni nagytanácsháznál ládákba elraktározva (DR. CSŰRÖS: *A debr. városi nyomda tört.* 147. l.), 1672 febr. havában a pataki menekült tanárokkal: PÓSAHÁZIval és BUZINKAIval, meg a tanulókkal Gyulafejérvárra vándorol, hol APAFI Mihály fejedelem az üres BETHLEN-collegiumban telepíti le őket. ROSNYAI, bár a debreceni tanács 1672 jún. 23-án meghívja őt az ottani nyomda élére, nem megy Debrecenbe, hanem Erdélyben bujdosik s Kolozsváron folytatja s végzi be 1675-ben a *Sion vára* c. mű nyomtatását. (4r. 656 l.) Két évvel később (1677) azonban már Debrecenben találjuk, hol haláláig (1682) a városi nyomda vezetője volt.[4]

Ez az I. RÁKÓCZY György által alapított s fia III. R. ZSIGMOND által teljesen fölszerelt s működésbe hozatott nyomda tehát 21 évig működött s ez idő alatt SZABÓ K. és SZTRIPSZKY adatai szerint 62 magyar és 35 latin, összesen 97 nyomtatvány került ki sajtói alól, nem említve néhány olyan *hely nélkül* megjelent nyomtatványt (PÓSAHÁZI vitairatai, az *1667-iki vizsolyi kánonok* stb.), melyek valószínűleg Sárospatakon nyomattak.

A Debrecenbe vitt nyomda azonban nem folytathatta többé működését, mert összes betűit, fölszerelésével együtt, a labanchadak elpusztították 1706 okt. 21-én.[5]

[1] BOD Péter szerint (Erdélyi Féniks, B. 2. lev.) a pataki nyomdát LORÁNTFY Zs. állíttatta fel 1650 tájban.

[2] Részletes ismertetése SZILÁGYI Sándortól: M. Könyvszemle. 1886. 11. l.

[3] SZINYEI Gerzson: A főiskolai nyomdáról. (Spataki Ref. Lapok, 1905 299. lap.)

[4] Dr. CSŰRÖS id. m. 338., 118., 126. l.

[5] SZŰCS: Debr. tört. III. 716. («A pataki tipographia ott [t. i. a tanácsháznál] levén, a betűk kiforgattattak és elhordattak.») CSŰRÖS id. m. 147. *Sd. Ref. L.* 1905. 300. l.

A sárospataki nyomda 1650—1660-ig, LORÁNTFY Zsuzsánna haláláig († 1660 ápr. 18.) a fejedelmi RÁKÓCZY-családé volt, 1660-ban LORÁNTFY Zs. a spataki collegiumnak hagyományozta. A collegium birtokában működött 1671-ig.

Az alább közölt három leltár meglepő részletességgel sorolja föl e nyomda teljes fölszerelését az utolsó gyertyatartóig. Az első két leltár címéből kitűnik, hogy azok készítésénél a collegium rektora is jelen volt. E becses leltárak arról is tájékoztatnak, hogy a nyomda mellett azzal kapcsolatosan *könyvkötőműhely* is volt berendezve. Az 1666-iki leltár gazdag adataiból a nyomda épülete, annak nagysága, beosztása és teljes fölszerelése is reconstruálható. A második leltár a zempléni diocesisnek 1669 febr. 6-án Sárospatakon hozott egyházmegyei határozata alapján készült.[1] A nyomdával kapcsolatosan könyvraktárhelyiség is volt. Ezt igazolja az a körülmény, hogy az említett egyházmegyei gyűlés admoneálta a typographust, hogy «a Typosokra és nyomtatott Exemplarokra gondott viseljen, akarkit be ne bocsasson, hogy idő nap előtt az Exemplarokat el ne lopják.»[2]

A harmadik leltár Debrecenben készült a városi tanácsháznál, 4 évvel a collegium elűzetése után.

Részletes adataival mindhárom leltár becses adalék a magyarországi XVII. századi nyomdászat és könyvkötészet történetéhez. Mindhárom leltár a sárospataki ref. főiskolai könyvtár kézirattárában őriztetik, abban az 1113. sz. *Rákócziana* nevet viselő gyüjtelékes kötetben, melyet SZOMBATHI János spataki tanár és könyvtárnok 1805-ben köttetett be Sárospatakon. Az 1666-iki, mely egy hosszában kettéhajtott ív papiros 1—5 lapjára van írva, 4-ik, az 1669-iki (félívpapiros, hosszában kettéhajtva, 1-sső lapja beírva) a 6-ik, az 1674-iki pedig (mely szintén félívpapiros, 1—3 lapja beírva) az 5-ik darab az értékes gyüjteményben.[3]

[1] «A Bötűk Másálása felől rendelték: Hogy mihellt á mostani munkákat elvéghezi a Typographus egy terminusson Másállyák megh.» *Az alsózempléni egyházmegye jkvei.* III. k. 847. l. (Kézirattár.)

[2] *Az alsózempléni em. jkvei.* III. 850. l.

[3] A gyüjtelékes kötet többi darabjai: 1. Catalogus librorum Illustr. Sigismundi Rakoczi Inventatorum. 2. Catalogus Librorum Cl. Stephani Simándi. 3. Fragmentum Catalogi antiqui Libror. Bibliothecae Collegii Ref. S. Patakiensis. 7. Series Professorum in Ref. Collegio S. Patakino. 8. Series togatorum Patakiensium. 9. Series librorum Bibliothecae S. Patakinae. Ao. 1728.

I. Inventatio Typorum Latinorum, Graecorum & Hebraeorum Illustr. Scholae Sáros Patachinae. Ao. 1666. Die 6. Aprilis.

Praesentibus Rev. ac Clarissimis viris Steph. Comáromi, Pauli Szántai & Scholae Praefatae Rectoribus inchoata & absoluta.

Hebraea Cicero. Cent. 1. Lib. 36.
Graeca Cicero. Cent. 1. Lib. 116.

Sequuntur Typi Latini.

1. Canon Magnus.	Cent.	2.	Lib.	90.
2. Canon Parvus.	Cent.	1.	Lib.	117.
3. Secunda Magna.	Cent.	2.	Lib.	73.
4. Secunda Parva.	Cent.	2.	Lib.	34.
5. Paragon Antiqva.	Cent.	1.	Lib.	119.
Item.	—	—	Lib.	106.
6. Paragon Cursiva.	Cent.	2.	Lib.	15.
Item.	Cent.	1.	Lib.	39.
7. Tertia Antiqua.	Cent.	1.	Lib.	67.
Item.	Cent.	1.	Lib.	83.
8. Tertia Cursiva.	Cent.	2.	Lib.	15.
Item.	—	—	Lib.	118.
9. Media Antiqua.	Cent.	2.	Lib.	18.
Item.	Cent.	1.	Lib.	92.
10. Media Cursiva.	Cent.	1.	Lib.	80.
Item.	Cent.	1.	Libr.	118.
11. Cicero Antiqva.	Cent.	1.	Libr.	82.
Item.	Cent.	1.	Lib.	136.
12. Cicero Cursiva.	Cent.	2.	Lib.	15.
Item.	Cent.	1.	Lib.	69.
13. Gármont Antiqva.	Cent.	2.	Lib.	76.
14. Gármont Cursiva.	Cent.	2.	Lib.	34.

Külömb külömbféle czifrák.
— — Cent. 2. Libr. 10.
Kalendáriumhoz való czifrák avagy jegyek.
— — Cent. 1. Libr. 82.
Summa Cent. 48. Libr. 40.
Egesz öregbik Alphabetum het czifrájával együt, egeszlen meg van.

Második Alphabetum, öreg utan valo, czifrájával együt meg vagyon.

Harmadik Alphabetum, czifrájával együt egeszlen meg vagyon.

Negyedik Alphabetum, ket bötü (h. u.) es az kissebbik czifra héjával vagyon.

Az hulladék bötük, az harmadik rendbeli B. J. és H. héjával vagyon, az czifrák egeszlen vadnak s-meg szaporodtak egy sassal s-özzel.

Compactoriához való vas szerszámok.

Meg vadnak az regi Inventálás szerént.

Compactoriához valo egyéb eszközök.

Compactoriához valo hoszu asztal, két sép ládájával, egyike plehes, numer. 1.

Az Turculárok öregek numer. 3. közép szerö nr. 4. Summa numr. 7.

Varro láda hat vashoroggal együt numer. 1.

Aranyazashoz valo párna nr. 1.

Meczö Gyalu kolcsostul. nr. 1.

Meczö Gyalu agy vasa nelkül nr. 1.

Enyvezö lábas réz serpenyö nr. 1.

Könyverö pöröly nr. 1.

Fel kez verö nr. 2.

Olló nr. 1.

Asztalosnak valo hoszu nyelö kés. nr. 1.

Vy keresztyen csinálta szaru nyeleö kés. nr. 1. nintsen.

Vesö fa nyelestöl nr. 1. az másik nintsen.

Ráspolly nr. 1.

Kés köszorülö aczél. nr. 1. nintsen.

Csíriznek valo fa edény borosztájával együt. nr. 1.

Festekhez valo borosta. nr. 1. nintsen.

Könyv hátát sinorozo, öreg és apro deszka, sinorjával együt. nr. 2.

Deszka gyalu vasastul. nr. 3.

Kétkez vono. nr. 1.

Füresz, kesz eszközevel. nr. 1.

Veszszös gyertya tartó, hammu vésöstöl. nr. 1. nintsen.

Formalo vas linea. nr. 1.

Formalo fa linea. nr. 2. egyik nintsen.

Simito csont nyelestöll. nr. 2.

Sorof tablaja nelkeöll. nr. 3.

Bé sotulni valo öreg deszka. nr. 2.

Ket apro be sotulni valo deszka nintsen.

Donat fedeléhez valo deszka tabla jó. nr. 48.

Szenelő vagy szegő vas üstöczke, vas lábastoll. nr. 1.

Typographia pitvara.

Aytaia meczet czifrázattal valo, sarkvasas, hevederes, plehes, kolcsos. nr. 1.

Keő kentse, vagy katlanka, nr. 1.

Bal kezre nyilo, gerendas öregh kamora.

Aytaia bellett, sarkvasas, plehes, kolcsos. nr. 1.

Vas keresztes ablak, ablak rámával, üveg nelkeőll. nr. 2.

Pitvarboll job kezre nyilo gerendás szoba: aytaia bellett, vas kelincses, sarkvasas, hevederes. nr. 1.

Kemenczeje zöld kályhás, kivül fütő. nr. 1.

Vas rostéllyos, paraszt üvegkarikás, négy felé nyilo hat ablaka: huszon egy karika hejával. nr. 6.

Négy szegő lábas asztal.

Három rosz egyes székek.

Bötü tarto theca. nr. 2.

az elött üres volt, most typus benne. nr. 16.

X. Bötünek valo materia libr. 21.

Prælum, avagy saito minden hozza tartozo eszközevel, jo. nr. 2.

Vas Gyerta tarto. nr. 2.

Jo punctura. nr. 3.

Ollo pengelye nélkül. nr. 1. deest.

Kopot vesük fa nyelestöl. nr. 2.

Hitván reszelők. nr. 2.

Keresztes vesö. nr. 1.

Vas rámat srofolo pörölyöcske. nr. 1.

Patko verő, fa nyelestöl. nr. 1.

Nyomtatáshoz valo kesz lapta. nr. 2.

Gyántár főző réz fazék fedelestöl, lábastol. nr. 1.

Tekkelyre valo jo vas ráma. nr. 4.

Bötühöz valo cásták, az Typographiaban paria. nr. 29.

Az Coetus Bibliothecajaban paria. nr. 13 & unus.

Bötühöz valo hajok. nr. 8.

Bötü szedő vas. nr. 6.

Fa, nr. 2.

***

II. Inventatio Typorum Latinorum, Graecorum & Hebraeorum. Illustr. Scholae S. Patachinae. Anno Domini 1669 Die 19 Novembris Praesentibus Rever. ac Clar. Viris Paulo Szanthai & Scholae praefatae Rectoribus inchoata & Die praefato Mensis ejusdem absoluta.

Hebraea Cicero. Cent. 1. Lib. 37.
Graeca Cicero. Cent. 2. Lib. 9.

Sequuntur Typi Latini.

1. Canon Magnus. Cent. 2. Lib. 100.
2. Canon Parvus. Cent. 2. Lib. 5.
3. Secunda Magna. Cent. 2. Lib. 89.
4. Secunda Parva. Cent. 2. Lib. 27.
5. Paragon Antiqva. Cent. 2. Lib. 117.
6. Paragon Cursiva. Cent. 3. Lib. 47.
7. Tertia Antiqva. Cent. 2. Lib. 117.
8. Tertia Cursiva. Cent. 3. Lib. 38.
9. Media Antiqva. Cent. 4. Lib. 6.
10. Media Cursiva. Cent. 3. Lib. 105.
11. Cicero Antiqua. Partim Cursiva Cent. 4. Lib. 52.
12. Cicero Cursiva. Cent. 2. Lib. 86.
13. Gármont Antiqva. Cent. 3. Lib. 16.
14. Gármont Cursiva. Cent. 1. Lib. 104.

Külömb külömb fele cziffrák. Cent. 2. Lib. 9.

Kalendariumhoz valo cziffrák avagy Jegyek. Cent. 1. Lib. 83.

Egesz eöregbik Alphabetum hét cziffrajaval edgyütt egeszlen megh van.

Masodik Alphabetum, öregh utan valo cziffrajaval edgyütt, megh vagyon.

Harmadik Alphabetum cziffrajaval edgyütt egeszlen megh vagyon.

Negyedik Alphabetum. (ket betü) H & U es az kissebb cziffra hijjaval vagyon.

Az hulladek betü az harmadik rendbeli B. J. és H. hijjaval vagyon.

Az Cziffrák egeszlen vadnak s' megh szaporodtanak edgy Sassal s eözzel.

Ujjobban szaporodott két Banyasz Csakannyal.

Compactoriahoz valo vas szerszámok.

Summa horum omnium, Cent. 48. Libr. 92.

***

III. Inventatio Typorum Latinorum Graecorum & Hebraeorum Illustr. Scholae SPatachinae facta Debreczinj A: 1674. Mens. Januarÿ Die 13.

Hebraea Cicero duarum Castar. Cent. 1. Libr. 52.
Graeca Cicero duarum Castar. Cent. 1. Libr. 74.

Sequuntur Typi Latini.

1. Canon Magnus conf. duar. castar. Cent. 2. Libr. 38.
2. Canonis Parvi conf. una casta. Cent. 1. Lib. 7.
   Altera Casta ejusdem Can. Par. Cent. 1. Lib. 14.
3. Secunda Magna duar. Castar. Cent. 2. Lib. 76.
4. Secunda parva Castar. duar. Cent. 2. Libr. 2.
   Tertia Casta ejusdem 2 dae par. Libr. 98.
5. Paragon antiqua trium Castorum Cent. 2. Libr. 94.
6. Paragon Cursiva trium Castar. Cent. 2. Libr. 106.
   Ejusdem Cursivae quarta Casta confusa Libr. 22.
7. Tertia antiqua quatuor Castarum. Cent. 2. Libr. 74.
8. Tertia Cursiva quatuor Castarum Cent. 3. Libr. 22.
9. Media Antiqua quatuor Castarum Cent. 2. Libr. 2.
   Eadem Antiqua Media duarum Castar. Cent. 1. Libr. 38.
10. Media Cursiva quinque Castor. Cent. 2. Libr. 70.
11. Cicero Antiqua, quatuor Castarum. Cent. 2. Libr. 62.
12. Cicero Cursiva quatuor Castarum. Cent. 2. Libr. 18.
13. Gármunt Antiqua 4. Castarum Cent. 2. Libr. 12.
14. Gármunt Cursiva 4. Castarum Cent. 1. Libr. 104.

Külömb külömb féle floresek.
Két Castaval conf. Cent. 1. Libr. 100.
Kalendariumhoz valo jegyek. Castar. duarum. Cent. 1. Libr. 70.
Media Antiqua, Cursiva két kis Ládában. Cent. 1. Libr. 90.
Cicero Antiqua, Cursiva, confusa két Ládában. Cent 1. Libr. 44.
Cicero Antiqua, Cursiva két Ládában conf. Paragon. Cent. 1. Libr. 41.
Media Graeca egy Ládában. Libr. 48.
Cicero Graeca egy Ládában. Libr. 69.
Masodik Ládában Cicero Graeca. Libr. 88.
Secunda Magna egy Ládában. Libr. 48.
Tertia Graeca conf. Cent. 1. Libr. 48. egy Ládában.
Kalendariumhoz valo media signatura egy Ládában. Cent. 1. Libr. 90.

Uj Garmunt Antiqua, többekkel edgyüt egy Ládában. Libr. 43.
Hoszszu Ládabeli uj Typusok. Cent. 2. Libr. 88.
Gármont Antiqua Cursiva egy Ládában. Libr. 55.
Summa Cent. 55. Libr. 47.

A Prælumhoz tartozo eszközök.

Meg vagyon a kissebbik prælum minden szerszámával a Rámák Srophjain kivül.

Az eöreg prælumis a szerént, két rámájával edgyütt; edgyikben nints srofja, a másikban vagyon hatt.

A két prælumhoz valo fundamentum Rez kettö. Hasonloképpen Réz-Tygelyj, a nagy —s— kicsin fannak prælumhoz.

Az Eöreg prælumhoz ket oszlopa elmaratt még Patakon.

A Betü szedeshez valo Vinckelhak vannak hatan.

A két prælumhoz valo, öszve-járo, ket vas-gyertya tarto.

Vagyon egy félágu patkoverö.

Vagyon hat gyarlo sroph rámában való.

Vagyon harom szegü strophlo vas.

Vagyon két gyarlo punctura.

Prælumhoz valo fa strophok.

Az öreg Alphabetum egeszlen megh van.

Masodik Alphabetum, öreg utan, megh van.

Harmadik Alphabetum megh van V. hijjával.

Negyedik Alphabetum sok hijjával van. Ugymint nintsen a B. F. H. J. O. T. X. Z. V.

Az ötödik betü vagyon H. U. V. hijjával.

A hulladék betük vannak tizenöten.

Ugymint két H. három M., egy E. két N. három S. két V. egy R. s-L.

. Könyvek vegeben, s-Titulus eleiben levő czifrak. nro. 26.

Compactoriahoz valo tizenhet czifrazo vas. egy raspoly, és egy arany Lineat illető czifrazo vas.

***

A XVII. századból, tudtunkkal, egyetlen magyar nyomdának sem maradt ránk olyan részletes leltára három különböző évről, mint a sárospataki nyomdáé. Nyomdatörténeti, könyvkötészeti s általában mü-

velődéstörténeti szempontból igen becses források e leltárak. Az első leltár szerint 1666-ban a nyomda betűállománya 48 mázsa és 40 font; 1669-ben 48 mázsa és 92 font; 1674-ben pedig 55 mázsa és 47 font volt.

HARSÁNYI ISTVÁN.

Ének a részegségről.

SZILÁDY Áron gyüjteményével a kecskeméti városi könyvtárba került egy régi magyar nyomtatványtöredék, melynek betűi azonosak a XVII. századi lőcsei nyomtatványokéval. Terjedelme 31 verssor, tárgya: elmélkedés a részegségről. Ez az ének irodalmunkban és könyvészetünkben eddig tudtommal ismeretlen, tehát új adalék a *Régi Magyar Könyvtár*-hoz. A sárospataki nagy énekmutató sem tud róla (HARSÁNYI István szíves értesítése szerint). Nevezetes szava a *zuhatar,* melynek döntő szerepe volt egy Jókai-polemiában. (L. *Vasárnapi Ujság* 1881. é. 46. sz. 734. l.; *M. Nyelvőr* 1881. é. 563. l.; *M. Nyelvtört. Szótár* III. k. 1294. h.) Töredékünk szövege a következő:

(Előlap.)

TAnullyon minden nép raytam tőlt példámbol
Fejemen el-forgot nyomoruságombol,
Kit rendel meg-irok nem ônmutatáíbol,
Sőt Iſtenhez fordult poenitentiábol.
Urnak kezeiben bűntetesűl eſni,
Rettenetes dolog ellene hazudni,
Ha ki mit Iſtennek ſziben kezd fogadni,
Tőkélleteſſęggel meg-is kell azt adni.
Régen mondta Dávid ô Soltár kőnyvében,
Negyven kilentzedik kedves énekében,
Ha mit az Iſtennek fel fogadſz hűtődben,
Ne tétovázz, add meg-tellyes életedben.
Kegyes Iftenemnek én-is fel-fogadám,
Hogy az réſzegſeget meſzſze távoztatnám.
. . . . . .

(Hátlap.)

Zuhatar módgyára ſzegény lelkem buſult,
Mint el-hagyot árva tsak magának ſzorult,
Tsak alig hogy néha kétſęgben nem borult,
Sathán probájában voltam nagy nyomorult.

Tsak alig hogy hűtőm éppen meg nem romlot,
Hogy az álnok őrdőg ſzűntelen oſtromlot,
Sűrű tűzes nyila ugyan reám omlot,
Neha reménſęgem réſz ſzerint meg-bomlot.
Zugva jőt fűlemben az őrdőg ſugása,
Kegyetlemb volt hogy ſem az Tatár rabláſa,
Feleytet vétkemnek eléſzámláláſa,
Ez volt romláſomra rémitő ſzolláſa:
Emlékezzél reá hogy fogadáſodat,
Fel bontád, s-meg-tsalád teremtő Uradat,
El-vesztetted immár ſzép boldogſágodat,
Metſzeſz életeddel? őld meg te magadat.
Puskával ſzablyával avagy hegyes tőrrel
.....

HAJNÓCZY IVÁN DR.

Adalék Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára I. kötetéhez.

SZABÓ Károly *R. M. K.* I. k. 334. l. 778. sz. a. a következőket közli:

«(Nagy-Szombat.) 1645. KERTI Fábián. *Maria Aeternitatis Beatae Porta Sancta, azaz, Maria Az Boldog Őrökke-Valoságnak Szent Aitaja* Mellyet maga költségével Nyomtattatott, és a' Jesus Tarsasaganak gondviselése alatt, a' Nagy-Sombati és Győri Collegiumban levő Boldog Szűz Maria Congregatioinak ajándekozott 1645. esztendőben. A' Tisztelendő és Bőcsűletes KERTI Fabian. Pap. Weszprémi Kanonok és Szalai Esperest. 12-r. 188 lap. — Elül: ciml., ajánlás 4 sztlan lev.

Vajon azonos-é e könyv azzal, melyet SÁNDOR István, *M. Könyvesház* 34. l. *Epitome Pietatis Marianae* czim alatt mint lőcsei 1647-iki nyomtatványt emlit, s melyet HORÁNYI szerint SÁMBÁR Mátyás jésuita irt, meg nem határozhatom.

Egyetlen péld. a pesti egyetem kvtárában.»

SZABÓ Károly tehát a fenti könyvet KERTI Fábiánnak tulajdonította és feltette, hogy Nagyszombatban nyomtatták. Az állítás első része nem fogadható el. A könyv cime csak annyit mond, hogy a kiadás költségeit KERTI Fábián viselte. Ezért került a neve a címlapra; ennek a kornak általános szokása az irodalmi mecénás nevének ilyen módon való megörökítése. Hihetetlen is volna, hogyha ő volna a könyv szer-

zője vagy sajtó alá rendezője, oda tegye neve elé, hogy «A' Tisztelendő és Bőcsületes.»

Magában az imádságoskönyvben is két helyen találjuk bizonyítékát annak, hogy KERTI Fábián csak a nyomtatási költséget adta. A könyv ajánlását «KERTI Fábián Pap» írta (Marianak Az Boldog Őrőkke Valoság Szent Aitajanak Es az halálra vált hiveknek Kegyelmes Annyának). Ebben ennyit mond magáról: «Meltosagos, 'felséges Szűz, im, ennek a' kis kőnyvecskének ki nyomtatására... én két fillyért hozok.» A másik adat a könyv legvégén olvasható: «Kegyes ólvasóm, Immár elvegeztem és a' kőnyu-nyomtató prés alá-is adtam volt e' kőnyvecskémet, mikor hír, és level érkezett Simegből, hogy a bőcsületes kerti FÁBIÁN Pap, a' ki kőltséget adott volt a Congregationak ennek a kőnyvecskének ki-nyómtatására, el-nyugodott a' Jesusban...» Ebben az utóbbi idézetben már nyilván a szerző beszél KERTI Fábiánról, mint tőle különböző személyről.

Ha nem KERTI Fábián, ki más hát e könyv szerzője? Okunk van arra, hogy a Jézus Társaságából való NÁDASI Jánost tartsuk annak. SOUTHWELL Nathanael,[1] jezsuita bibliografus (1598—1676) szerint kortársának, NÁDASI Jánosnak 1645-ben «*Maria porta sancta aeternitatis*» címen magyarnyelvű munkája jelent meg. Ilyen című könyvet 1645-ből, vagy csak a XVII. századból sem ismerünk egyebet, mint a SZABÓ Károly által ismertetett és tévesen KERTI Fábiánnak tulajdonított művet. El kell tehát fogadnunk e könyv szerzőjének NÁDASI Jánost.

A nyomtatás helyéül Nagyszombatot jelölte meg SZABÓ Károly. De csak a valószínűség alapján. (Zárójelben.) SOUTHWELL szerint Pozsonyban nyomtatták. Ha tehát hitelt adunk ennek a határozott állításnak SZABÓ Károly föltevésével szemben, akkor kimondhatjuk azt is, hogy a könyv nyomtatási helye: Pozsony.

Állításaink ROSTY Kálmán S. J.-nek a *Magyar Könyvszemle* 1881. évf. 238. lapján megjelent közlésére támaszkodnak. Ugyane közlés alapján SZTRIPSZKY Hiador (*Adalékok.* Budapest 1912.) 143. l., 181. sz. a. NÁDASI János könyvét (a szerző nevének említése nélkül) mint külön

[1] Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu. Opus inchoatum a R. P. Petro RIBADENEIRA Eiusdem Societatis Theologo anno salutis 1602. Continuatum a R. P. Philippo ALEGAMBE Ex eadem Societate, usque ad annum 1642. Recognitum, et productum ad annum Jubilaei 1675. A Nathanaele SOTVELLO Eiusdem Societatis Presbytero. Romae, ex Typographia I. A. de Lazzeris Varesii. 1676. Fol. pp. XXXVI—982, et 1 f.

művet említi. Ez az adat az Adalékokból törlendő lenne — Szabó Károly i. h.-ének a fentiek értelmében való helyesbítése után.

László Vince
ciszt. r. tj.

Adalékok a külföldi magyar sajtó bibliographiájához.

Az alábbiak első részében az 1919—1925 közötti időben külföldön megjelent forradalmi irányú magyar időszaki sajtó, az úgynevezett emigrációs sajtó bibliografiájához adok nehány adalékot. Hozzácsatolván a második részben egyéb külföldi hirlapokban és folyóiratokban megjelent cikkek jegyzékét, melyek ugyancsak forradalmi irányzattal magyar viszonyokkal foglalkoznak vagy a forradalmak bukása után külföldre menekült magyarok tollából származnak.

I.

1. **Ádám és Éva.** Fel. szerk. Stenzel, Johann. Ind. 1924 márc. 14-én. Wien. Kiad. Julius Fischer Verlag. Ny. «Ring» Druck-u. Verlagsgesellschaft. Megjelent hetenkint. 1924. I. évf. 1—9. sz.

2. **Akasztott Ember.** Az egyetemes szocialista kultúra orgánuma. Fel. szerk. Hartl, Franz. Ind. 1922 nov. 1-én. Wien. Kiad. Barta Sándor. Ny. Elbemühl. Megjel. határozatlan időközökben. 1922. I. évf. nov., dec., 1923. febr., 1923. márc. 20-án *Ék* címen.

3. **Bécsi Kurir.** Fel. szerk. Zilahi László. Ind. 1924 jan. 17-én. Wien. Kiad. Major József. Ny. Engel u. Söhne, jan. 31-től Köstelbauer Fr. és Tsa. Megjel. minden csütörtökön. 1924. I. évf. 1—12. sz. Az 5., 8. és 9. számnak két, ill. három kiadása van.

4. **Bécsi Magyar Ujság.** Szerk. Róna Lajos, 1920 febr. 13-tól Lázár Jenő. Főszerkesztő 1923 febr. 1-től Jászi Oszkár. Fel. szerk. a lap megindulásakor Konstandt Richard, 1920 aug. 31-től Tollmann A. J. Ind. 1919 okt. 31-én. Wien. Kiad. Róna Lajos, 1922 okt. 18-tól Barna S. Ny. Vernay, 1923 máj. 23-tól «Vorwärts». Megjel. naponta. Megszünt 1923 dec. 16-án. 1919. I. évf. 1—49. sz., 1920. II. évf. 1—308. sz., 1921. III. évf. 1—312. sz., 1922. IV. évf. 1—299. sz., 1923. V. évf. 1—293. sz.

5. **Bunkó.** Szerk. Nagy Andor. Fel. szerk. Tonwebel Károly. Ind. 1921 márc. 12-én. Wien. Ny. Hamburger, ápr. 24-től a Norbertus nyomda «Ipag» osztálya. Megjel. hetenkint. 1921. I. évf. 1—8. sz.

6. **Diogenes.** Fel. szerk. Brakl Károly, 1923 júl. 28-tól Antal I.

Viktor. Ind. 1923 júl. 7-én. Wien. Kiad. dr. Fényes Samu. Ny. Brakl Károly, 1923 júl. 28-tól «Iona». Megjel. hetenkint. 1923. I. évf. 1—26. sz., 1924. II. évf. 1—38. sz.

7. **Egység.** Irodalom, művészet. Szerk. KOMJÁT Aladár és UITZ Béla. Fel. szerk. STERNBERG T., 1923 máj. 1-től KÖHLER, Karl. Ind. 1922 máj. 10-én, Wien. 1923 máj. 1-én, Berlin. Kiad. Sternberg T. 1923 máj. 1-én Köhler. Ny. Steinmann Ig., 1923 máj. 1-én. Friedrich-strasse Druckerei G. Megjel. havonta. 1922. I. évf. máj. 10. 1. sz., 1923. II. évf. máj. 1. 6. sz.

8. **Ék.** Az egyetemes szocialista kultúra orgánuma. Fel. szerk. HARTL F. Ind. 1923 márc. 20-án. Előbb *Akasztott Ember*. Wien. Kiad. Barta Sándor. Ny. «Elbemühl». Megjel. határozatlan időközökben. 1923. I. évf. márc. 20., máj. 15., szept. 1-i sz.

9. **Az Ember.** GÖNDÖR Ferenc politikai hetilapja. Főszerkesztő GÖNDÖR Ferenc. Fel. szerk. SCHUBERT Károly, 1920 jan. 9-től SCHWARZ Frigyes, 1921 nov. 20-tól ANTAL I. Viktor. Ind. Bécsben 1919 nov. 13-án. Wien. Kiad. Göndör F. Ny. Steyrermühl, 1921 jan. 16-tól Wiener Graphische Werkstätte, márc. 13-tól Gesellschaft für graph. Industrie, ápr. 24-től Norbertus nyomda «Ipag» osztálya, máj. 29-től Weiss és Neumann, 1922 márc. 11-től Steinmann, 1923 júl. 15-től «Ivna», szept. 30-tól «Ring», 1924 máj. 22-től «Ivna». Megjel. hetenkint. 1919/20. III. évf. 1—59. sz., 1921. IV. évf. 1—52. sz., 1922/23. V. évf. 1—36. sz., 1924. VI. évf. 1—30. sz., 1925. VII. évf. 1. sz.

10. **Értesítő.** Könyomatos. H. és é. n. 14. sz.

11. **Értesítő.** Fel. szerk. SCHLESINGER Gusztáv. Wien. Kiad. a szerk. Ny. «Elbemühl». Megjel. hetenkint. 1921. II. évf. 20—52. sz. (43. és 47. száma *Új Világ*, 45. száma pedig *Szegény Ember* címen is megjelent.) 1922. III. évf. 1. sz.

12. **Fiatal Kommunista.** A csehszlovákiai kommunista ifjúmunkások lapja. Fel. szerk. FUCHS Imre. Prága. Kiad. a szerk. Ny. Občanska nyomda. 1921. I. évf. 8., 10—11. sz.

13. **Halmi József Riportlapja.** Fel. szerk. RICHTER Robert. Ind. 1922. Wien. Kiad. Halmi József. Ny. «Elbemühl». Megjel. kéthetenkint. 1922. I. évf. 1. sz. 1923. II. évf. 1—7. sz.

14. **A III. Internationale.** Jekaterinburg. A *Die III. Internationale* c. lap magyar része. 1920. 16. sz.

15. **Ifjúmunkás Internationale.** A kommunista ifjúmunkás internationale lapja. Wien. Ny. «Elbemühl». 1921 márc.

16. **Internationale.** Kommunista tudományos folyóirat. Fel. szerk. Rödl Lajos. Ind. 1920 febr. Kiad. a Kommunisták Németausztriai Pártja. 1920. I. évf. 1—2. sz.

17. **Jövő.** Szerk. Garami Ernő és Lovászy Márton. Fel. szerk. Róth Géza, 1921 márc. 4-től Eitelberg M. Ind. 1921 febr. 23. Wien. Kiad. Garami Ernő és Lovászy Márton, 1921 márc 4-től «Jövő». G. m. b. H. Ny. «Vorwärts» nyomda. Megjel. naponta. Megszünt 1923 máj. 3-án. 1921. I. évf. 1—271. sz., 1922. II. évf. 1—299. sz., 1923. III. évf. 1—102. sz.

18. **Kérges Tenyér** egyesítve a Férges kenyérrel. Kőnyomatos h. és é. n. (1919?) I. évf. 1. sz.

19. **Kongresszusi Tudósító.** Fel. szerk. Schlesinger Gusztáv. Ind. 1921. Wien. Kiad. Schlesinger Gusztáv. Ny. «Elbemühl». 1921. okt. 1-én. 50. sz.

20. **Köztársaság.** Lapvezér Károlyi Mihály. Főszerkesztő Veér Imre. Szerk. Dugovich Viktor. Júl. 11-től Károlyi és Dugovich nincsenek a lapon megnevezve. Ind. 1925 máj. 1-én. Az első évfolyam megjelent Budapesten 1919 aug.—szept. havában. Páris. A kiadóhivatal igazgatója Sziklay Béla, júl. 11-től Kenéz Béla. Ny. Imprimerie de la Bourse de Commerce. Megjel. szombaton. Negyedik oldala a lap francia nyelvű kivonata *La République* címen. 1925. II. évf. 1—12. és 21. sz.

21. **Ma.** Aktivista művészeti és társadalmi folyóirat. 1921 márc. 15-től Aktivista folyóirat. Főszerkesztő Kassák Lajos. Fel. szerk. Brügel, Fritz. 1921/22. VII. évf.-tól Kalmer, Josef, 1924 szept. 15-én Suske, Hermann. Mint a Budapesten megjelent Ma folytatása indult 1920 máj. 1-én. Kiad. a felelős szerkesztő. Ny. Vernay A.-G. Megjel. szabálytalan időközökben. 1920. V. évf. 1—4. sz., 1921. VI. évf. 4—9. sz., 1921/22. VII. évf. 1—8. sz., 1922/23. VIII. évf. 1—10. sz., 1924. 8—9. sz.

22. **Panoráma.** Képes hetilap. Fel. szerk. Jankó Ferenc. 1923 jan. elejétől a németországi szerk. Bölöni György szept. 30-ig. 1924-ben szerk. Bolgár Imre, fel. szerk. Stenzel, Johann. Ind. 1921 nov. 20-án, megszünt 1923 okt. 14-én. Újra ind. 1924 ápr. 12-én. Wien. Kiad. a szerkesztő, 1924 ápr. 12-től Panorama Verlagsgesellschaft. Ny. Öst. Zeitungs- u. Druckerei A.-G. és Vernay A.-G. 1922 dec. 24-től Phönix Berlin. 1923 szept. 30-tól Gesellschaft für graphische Industrie, 1924 ápr. 12-től a szöveget «Ring» és a mélynyomást a Gesellsch. f. graph. Industrie, júl. 13-tól «Ring» nyomda egyedül állítja ki a lapot. Megjel.

hetenkint. 1921. 1—6. sz., 1922. II. évf. 1—51. sz., 1923. 1—41. sz., 1924. 1—14. sz.

23. **Párisi Futár.** Le Courrier de Paris. Szerk. Ben Ami. Ind. 1924 febr. 10-én. Páris. Kiad. «Párisi Futár» Lapkiadóvállalat. Ny. Polgár V. Megjel. minden vasárnap. 1924. 1. sz.

24. **Párisi Munkás.** Szerk. Leleu R. Ind. 1924. Páris. Kiad. a C. G. T. U. kötelékébe tartozó Magyar Szakmaközi Bizottság. Ny. Beresniak L. Megjel. havonta kétszer. 1924. I. évf. 7. sz. és II. évf. 16. sz.

25. **Párisi Ujság.** Journal Hongrois de Paris. Főszerkesztő: Halmi József. Ind. 1923 dec. 9-én, megszünt dec. 10-én. Páris. Kiad. Volsky Viktor. Megjel. naponta. 1923. I. évf. 1—2. sz.

26. **A Pénzvilág.** Szerk. Róna Lajos. Fel. szerk. Konstandt, Richard. Wien. Kiad. Róna Lajos. Ny. Vernay A.-G. Megjel. hetenkint. 1919. IX. évf. 16. sz.

27. **Politikai Hiradó.** (Könyomatos napilap.) Szerkesztőbizottság: Madzsar József, Sebestyén József és Simonyi Henry. Wien. Ind. 1922 ápr. 5-én. Megjel. naponta. 1922. XII. évf. (!) 1—26. sz.

28. **Proletár.** A III. internationale magyarországi lapja. Fel. szerk. Pobisch Rudolf. Ind. 1920 jun. 30-án. Wien. Kiad. a szerk. Ny. Erste Wiener Vereinsdruckerei. 1920 okt. 7-től «Elbemühl». Megjel. hetenkint. 1920. I. évf. 1—27. sz., 1922. II. évf. 1—52. sz., 1922. III. évf. 1—4. sz.

29. **Roham.** Fel. szerk. Suzar Béla. Irkuck. Kiad. az 5. hadsereg politikai osztályának nemzetközi csoportja. Ny. Typ. nro. 1. 1920. 58. sz.

30. **Új Március.** A kommunisták magyarországi pártjának (a kommunista internacionálé szekciójának) hivatalos lapja. Fel. szerk. Zinner, Karoline. Ind. 1925 júl. Wien. Kiad. Arbeiterbuchhandlung. Ny. Hermann, Carl. Megjel. havonta. 1925. I. évf. 1—2. sz.

31. **Új világ.** Az **Értesítő** 43. száma.

32. **Új világ.** Főszerkesztő Bakonyi Endre, fel. szerk. Neubrand Ferenc. Ind. 1920 szept. 3. Wien. Kiad. Új Világ irodalmi vállalat. Ny. iX., Berggasse 31. Megjel. hetenkint. 1920. I. évf. 1—9. sz.

33. **Szabadság.** Kemény László riportlapja. Fel. szerk. Steiner Anton. Ind. 1920. Wien. Kiad. Kemény László. Ny. «Elbemühl». Megjel. hetenkint. 1920. I. évf. 2—13. sz.

34. **Szegény ember.** Az **Értesítő** 45. száma.

35. **Tanácsi Magyarország.** Fel. szerk. Elek Béla. Ind. 1920. Barnaul. Kiad. az altai gub. O. K. P. magyar osztálya. Ny. Sochnarchoza nro. 3. Megjel. hetenkint. 1920. I. évf. 2. sz.

36. **Tűz.** Az egyetemes kultúra magyar nyelvű folyóirata. 1922 júl.-tól Szépirodalmi, művészeti, tudományos, társadalmi és kritikai folyóirat. Fel. szerk. GÖMÖRI Jenő. 1922 júl.-tól Ausztriában SILBERWERK J., nov. 26-tól ANTAL I. Viktor. Ind. 1921 nov. 15-én. Bratislava. 1922 júl.-tól Wien-Bratislava. Kiad. a szerkesztőség. Ny. Wigand K. T. 1922 ápr.-tól Waldheim—Eberle. 1922 júl.-tól Swoboda et Cie., nov. 26-tól Steinmann. Megjel. kéthetenkint, 1922 júl.-tól hetenkint. 1921. I. évf. 1—2. sz., 1922. II. évf. 1—3. sz. és 1—23. sz., 1923. III. évf. 1—6. sz.

37. **Vasárnap.** Irodalmi hetilap. Szerk. KACZÉR Illés, máj. 2.-tól ERDÉLY Jenő. Fel. szerk. OBLATT Ferenc. Ind. 1920 márc. 28. Wien. Kiad. Erdély Jenő. Ny. Vernay r.-t. Megjel. hetenkint. 1920. I. évf. 1—15. sz.

38. **Világforradalom.** Az O. K. P. Korm. Bizottság magyar agitációs és propaganda osztályának hivatalos lapja. A szerkesztésért felelős a sajtóbizottság. Ind. 1919. Jekaterinburg. Megjel. hetenkint. 1920. II. évf. 1., 4., 7. sz.

39. **Világosság.** Szerk. KUNFI Zsigmond. Fel. szerk. PÖTZL Pál, 1920 aug. 11-től TONWEBEL Károly. Ind. 1920 jún. 1-én. Wien. Kiad. Pötzl Pál, 1920 aug. 11-től Tonwebel Károly. Ny. Vernay r.-t. 1920 nov. 3-tól Wiener Graphische Werkstätte, 1921 márc. 12-től Gesellschaft für graphische Industrie, 1921 márc. 30-tól Norbertus nyomda. Megjel. hetenkint. Megszünt 1921 ápr. 13-án. 1920. I. évf. 1—30. sz., 1921. 1—14. sz.

40. **Világszabadság.** A külföldi munkások és földmívesek turkesztáni komm. szervezete orsz. bizottságának hivatalos közlönye. Fel. szerk. LORAND. Ind. 1919. Taskend. Kiad. a külf. munkások és földmívesek komm. szervezete. Megjel. hetenkint. 1919. I. évf. 25. sz., 1920. II. évf. 12. sz.

41. **Vörös Ujság.** A Kommunisták Magyarországi Pártjának külföldi lapja. Fel. szerk. GABBEY Th. Ind. 1922 aug. 19-én. Berlin. Kiad. Gabbey Th. Ny. Friedrichstadt Druckerei. Megjel. kéthetenkint. 1922. I. évf. 1—5. sz.

42. **Vörös Ujság.** Kiadja az oroszországi kommunista párt magyar csoportja. Moszkva. Ny. Typ. Internationala. Megjel. hetenkint. 1920. II. évf. 19—56. sz., 1921. III. évf. 1—20. sz.

43. **Vörös Ujság.** Ind. 1920. Omszk. Kiadja az O. K. P. magyar agitációs osztályainak szibériai területi irodája. 1921-ben ny. Typ. Internationala. Megjel. hetenkint. 1920. I. évf. 19., 32., 42. sz., 1921. II. évf. 1., 14., 23., 25—28. sz.

44. **Vörös Ujság.** Wien. A *Die rote Fahne* melléklete 1920-ban. III. évf. 219—316. sz.

45. **Vörös Ujság.** A Kommunisták Magyarországi Pártja ellenzéki csoportjának lapja. Fel. szerk. SARLAI Sándor. Ind. 1921. nov. 19-én. Wien. Kiad. Sarlai Sándor. Ny. «Elbemühl». Megjel. kéthetenkint. 1921 IV. évf. 1—5. sz., 1922. V. évf. 1. és 3. sz.

II.

A. FR. B. Die Pakete des Onkels in Horthy-Ungarn. Jüdischer Preßbericht. 1921. 14. sz.

B. S. Die Publizisten des weißen Terrors. Jüdischer Preßbericht 1920. 8. sz.

BALÁZS, BÉLA: Meine Bibliothek. Der Tag. 1923. 152. sz. — Das Land nebenan. U. o. 1925. 774. sz. — Das stumme Jahr. Jugend-Internationale. Berlin. 1921. 6. sz. — Teatern i den ungerska rådsrepubliken. Zimmerwald Kommunistisk månads tidskrift. Koppenhága. 1921. 10. sz. — Die verglichene Welt. Der Tag. 1924. 494. sz. — Violas Tod. Der Tag. 1923. 131. sz.

BALOG, LADISLAUS: Die jugendlichen Opfer des weißen Terrors. Jugend-Internationale. Berlin. 1922. 6. sz. — Wie lange noch? U. o. 1922. 6. sz.

BIRÓ, LUDWIG: Neues Heidentum. Die Wahrheit. 1922. 3. sz. — Der Weg der Juden. Die Wahrheit. 1922. 4—6. sz.

BOROSS, L.: Die Finanzlage und Finanzpolitik in Sowjetrußland. Internationale Presse-Korrespondenz. 1923. 38. sz. — Die Lage in Ungarn. U. o. 1923. 46. sz.

BOROSS, LADISLAUS: Die erste Gruppe der aus den ungarischen Zuchthäusern befreiten Kommunisten in Moskau. Internationale Presse-Korrespondenz. 1921. 22. sz.

FOGARASI, ADALBERT: Zur Frage der Lehrwerkstätten. Jugend-Internationale. 1920/21. 11. sz.

FRIEDMANN, ALEXANDER: Oskar Beregi. Jüdischer Preßbericht. 1920. 11. sz. — Jüdische Märtyrer: Der Abonyer Schames. U. o. 1921. 20. sz. — Jüdische Märtyrer: Arje Grünbaum, der Metzger von Fülöpszállás. U. o. 1921. II. évf. 18. sz. — Jüdische Märtyrer: Elsa Horovitz U. o. 1921. 19. sz. — Offener Brief an einen Oberrabbiner in Horthy-Ungarn. U. o. 1921. 17. sz.

GÁBOR, ANDOR: Litteratur och revolution. Zimmerwald kommu-

nistisk månads tidskrift. 1921. 4. sz. — Michael Horthy. Jugend-Internationale. 1920/21. 8. sz. — Orgovány. Jüdischer Preßbericht. 1921. 18. sz. — Im Orgoványer Wald. Jugend-Internationale. 1922. 6. sz.

GELLERT, ANDREAS: Geschichte der Arbeiterjugendbewegung in Ungarn. Die Internationale der sozialistischen Proletarierjugend. 1921. 2. sz., 1922. 1. sz.

GEORG: Das Budapester Urteil. Internationale Presse-Korrespondenz. 1923. 22. sz. — Der Budapester Kommunistenprozeß. U. o. 1923. 21. sz. — Der Eisenbahnerstreik in Ungarn. U. o. 1923. 32. sz. — Der Parteitag der ung. Sozialdemokratie. U. o. 1923. 1. sz. — Die Streikwelle in Ungarn. U. o. 1923. 10. sz. — Die Wirtschaftslage in Ungarn und das ungarische Proletariat. U. o. 1923. 2. sz. — Ein Brief aus Ungarn. U. o. 1923. 8. sz. — Neue Massenverhaftungen in Ungarn. U. o. 1923. 28. sz. — Sozialistische Loyalitätserklärung im Horthy-Parlament. U. o. 1923. 29. sz. — Vor neuen Bluturteilen im Horthy-Land. U. o. 1922. 209. sz.

HATVANY, LAJOS: Vor den ungarischen Wahlen. Die Wage. 1922. 20. sz.

HEVESI, A. Die altrussische landwirtschaftliche Ausstellung im August 1923. Die Arbeit 1923. 6. sz. — Kleinbetrieb und Großbetrieb in der Landwirtschaft. Internationale Presse-Korrespondenz. 1922. 156. sz. —

JÁSZI, OSZKÁR: Der Wahlkampf in Ungarn. Die Wage. 1922. 21. sz. Die Spaltung der ungarischen Reaktion. Die Glocke 1923. 1. sz. —

KÁLDOR: Kommunistische Jugend-Erziehung vor der Diktatur des Proletariats. Jugend-Internationale. 1920/21. 7. sz.

KÁROLYI, MICHEL: Ai democratici e ai pacifisti di tutto il mondo. Critica Sociale 1922. 8. sz.

KELEN-FRIED, JOLANTHA: Die Volksschulpolitik der Kommune. Das Proletarische Kind. 1922. 1. sz.

KIRÁLY, A.: Die Bedeutung der ungarischen Streiks. Internationale Presse-Korrespondenz. 1922. 197. sz. — Der 7. Kongreß der ungarischen Gewerkschaften. U. o. 1923. 15. sz.

KIRÁLY, ALBERT: Die Henkersknechte Horthys für die Enthaftung der Sozialrevolutionäre. U. o. 1923. 6. sz.

KOLLONTAY, A.: Die Prostitution und die Proletarische Jugend. Jugend-Internationale 1920/21. 3. sz.

KUN, BÉLA: Die Hände weg, — die Hilfe her! Internationale Presse-Korrespondenz 1921. 17. sz. — Die Lage in Ungarn. U. o. 1921.

19—20. sz. — Le réveil du proletariat hongrois. La Correspondance Internationale 1921. 15. sz. — Les portes des prisons s'ouvrent. U. o. 1921. 7. sz. — Martow contre le menchévisme. U. o. 1921. 11. sz. — Martow — gegen die eigenen Illusionen. Internationale Presse-Korrespondenz. 1921. 14. sz.

KUNFI, SIGMUND: Der Sonne entgegen! Der Kampf. 1923. 4—5. sz. — Die Bedeutung der ungarischen Wahlen. U. o. 1922. 7. sz. — Die Friedenspolitik des Proletariats. U. o. 1923. 2. sz. — Die Interventionspolitik gegen Österreich. U. o. 1922. 11. sz. — Krisen im Britischen Reich. U. o. 1922. 4/5 sz.

LANDLER, EUGEN: Das «konsolidierte» Horthy-Ungarn. Internationale Presse-Korrespondenz. 1924. 2—3. sz. — Sozialdemokratische Prozeßkontrolle — eine Komödie. U. o. 1922. 78. sz.

LASSEN: Amerikas ungarische Arbeiterschaft für die in den Horthy-Kerkern Leidenden. U. o. 1923. 15. sz.

LÉKAI, JOHANN: Das Abendlicht geht aus. Jugend-Internationale. 1920/21. 10. sz. — Maierinnerungen, Budapest. 1919. U. o. 1920/21. 9. sz. — Die Totenlichterfabrik. U. o. 1920/21. 2. sz. — Der wirtschaftliche Kampf der jugendl. Arbeiter vor der Übernahme der Macht. U. o. 1920/21. 8. sz. — Zur Frage der Sozialistischen Reorganisation der Arbeit. U. o. 1920/21. 5. sz.

LENGYEL, J.: Två slags omdömen. Zimmerwald kommunistisk månads tidskrift. 1921. 4. sz.

LENGYEL, JULIUS: Zur Frage der Reorganisation der Arbeit. Jugend-Internationale 1920/21. 10. sz.

LÖWINGER, ANDOR: Sklavenzucht. U. o. 1922. 6. sz.

LUKÁCS, GEORG: Organisatorische Fragen der revolutionären Initiative. Die Internationale é. n. III. évf. 8. sz. — Partei- und Jugendbewegung in Ungarn. Jugend-Internationale 1920/21. 9. sz. — Spontaneität der Massenaktivität der Partei. Die Internationale é. n. III. évf. 6. sz. — Zur Frage von «Partei und Jugend». Jugend-Internationale. 1920/21. 11. sz. — Zur Frage der Bildungsarbeit. U. o. 1920/21. 7. sz.

M.: Das Parlament der Mörder, Räuber und Defraudanten. Jüdischer Preßbericht. 1920. 11. sz.

MAGYAR, LUDWIG: Der große Prozeß. Internationale Presse-Korrespondenz. 1922. 99. sz. — Die Moskauer landwirtschaftliche Ausstellung. U. o. 1923. 36, 37, 39, 40. sz. — Justizschmach und Justizkomödie in Moskau. U. o. 1922. 140. sz. — Kleine Notizen zum großen Pro-

zeß. U. o. — Stimmungsbilder zum SR. Prozeß. U. o. 1922. 139. sz. — Was wird im SR. Prozeß bewiesen? U. o. 1922. 127. sz.

Moses Julius: Ungarn als Räterepublik. Der Arbeiter-Rat. 1919. 39, 40, 42. 1920. 1, 2, 11—13. sz.

Oriens: En dialog om litteratur och revolution. Zimmerwald kommunistisk månads tidskrift. 1921. 3. sz.

Pogány, Joseph: Die neue Etappe in Ungarn und das Proletariat. Internationale Presse-Korrespondenz. 1922. 9. sz.

Rákosi, M.: Das Programm der italienischen Fascisten und seine Verwirklichung. U. o. 1923. 11. sz. — Die italienische Lehre. U. o. 1922. 197. sz. — Die neue Stellungnahme der K. P. B. U. o. 1923. 29. sz. — Die Sitzung der erweiterten Exekutive. U. o. 1922. 102. sz.

Révai, J.: Das Ergebnis der Wahlen in Ungarn. U. o. 1922. 102. sz. — Wirtschaftliches aus Ungarn. U. o. 1924. 8. sz.

Rónai, Zoltán: Kapitalistische und sozialistische Interventionspolitik. Der Kampf 1924. 2. sz.

Rudas: Vorwärts! Die rote Fahne 1912. 1061. sz.
politik. Der Kampf. 1924. 2. sz.

Rudas, Béla: Die inneren Widersprüche des weißen Terrors. Jugend-Internationale. 1921. 6. sz.

Rudas, Ladislaus: Kastrierter Marxismus. Die Internationale é. n. IV. évf. 12—13. sz.

Schäfter, Richard: Die ungarische Gewerkschaftsbewegung. Der Arbeiter-Rat. 1920. 7. sz.

Sebio: Der Bankrott der Assimilationspolitik. Jüdischer Preßbericht. 1920. 9. sz. — Die Damen des weißen Terrors. U. o. 1920. 8. sz. — Hartmann, Ujfehértó. U. o. 1920. 12. sz.

Singer, Ernő: Der weiße Terror und die ungarischen Jugendlichen. Jugend-Internationale. 1922. 6. sz.

Szende, Paul: Wissenschaft und Autorität. Der Kampf. 1922. 9—10. sz.

Varga, Eugen: Die Agrarpolitik des proletarischen Staates. Neue Erde. 1920. 8—9. sz. — Les arguties socialistes et la nouvelle politique des soviets. La Correspondance Internationale 1921. 12. sz. — Diktatur des Proletariats und sozialdemokratischer Sozialisierungsschwindel. Internationale Presse-Korrespondenz 1921. 21. sz. — Es gibt keine «endgültige» Lösung! U. o. 1923. 17. sz. — Die Genua-Konferenz und die Weltwirtschaftslage im April 1922. U. o. 1922. 67. sz. —

Die Krise Rußlands und die Weltwirtschaftskrise. U. o. 1922. 64. sz. — La nouvelle politique économique de la Russie. La Correspondance Internationale 1921. 9. sz. — Die neue Wirtschaftspolitik Rußlands. Internationale Presse-Korrespondenz 1921. 17. sz. — Die Neuorganisation der russischen Industrie. U. o. 1921. 19—20. sz. — Die Parole der Arbeiter- und Bauernregierung. U. o. 1923. 25. sz. — Das Problem der Stabilisierung der Mark. U. o. 1924. 8. sz. — La réorganisation de l'industrie russe. La Correspondance Internationale 1921. 16. sz. — Ruhrbesetzung — deutsche und französische Industrie. Internationale Presse-Korrespondenz 1923. 11. sz. — Die russische Getreideanleihe. U. o. 1922. 136. sz. — Que faut-il au relèvement de la Russie? La Correspondance Internationale. 1921. 24. sz. — Die Weltwirtschaft im ersten Vierteljahr 1922. Internationale Presse-Korrespondenz 1922. 51. sz. — Die Weltwirtschaft im dritten Vierteljahr 1922. U. o. 1922. 208. sz. — Die Weltwirtschaft im vierten Vierteljahr 1922. U. o. 1923. 18. sz. — Die Weltwirtschaft im ersten Vierteljahr 1923. U. o. 1923. 68. sz. — Das Weltwirtschaftsjahr 1923: U. o. 1924. 4. sz. — Wirtschaft und Wirtschaftspolitik im vierten Vierteljahr 1922. Die Arbeit 1923. 6. sz. — Die Wirtschafts- und Finanzlage vor Genua. Internationale Presse-Korrespondenz 1922. 40. sz.

WAGERECHT, FRANZ: Magyariens Schuld — Ungarns Sühne. Die Wage 1923. 5. sz.

WINKLER, M.: Haut die Juden! Jüdischer Preßbericht 1921. 20. sz.

GORIUPP ALISZ.

Az első hazai hivatalos névbélyegző.

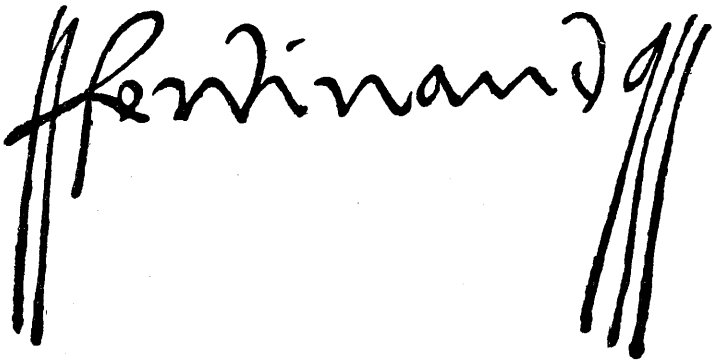
(Négy szövegközti hasonmással.)

A névaláírás nálunk eleinte nem volt feltétele valamely okirat hitelességének. Ehhez elégséges volt a kiadó vagy kiállító pecsétjének reányomása, vagy függesztése. Magyar vonatkozásban az első aláírt oklevélnek NÁPOLYI LÁSZLÓ ellenkirály 1403 okt. 19-én kelt, Sebencio Trau és Spalato városok részére szóló kiváltságlevelét tekinthetnők[1] amennyiben ez a legelső oklevél, melyet magyar király aláírt. Ez a kivételes eset azonban nem hazai, hanem olasz eredetre mutat s jelentősége a mi szempontunkból annál alárendeltebb, mert hiszen — mint ismeretes — az ellenkirály az országba be se tette a lábát. Hazai gyakorlatban ilynemű névaláírás először Ulászlónál fordul elő, azután

[1] Nemz. Múz. levt.: Törzsanyag.

V. Lászlónál,[1] majd már többizben Hunyadi Mátyás királynál; utána Beatrix özvegy királynénál, II. Ulászlónál és II. Lajosnál még gyakoribb lesz, akár sajátkezüleg, akár az oklevélíró kezével írva.[2] A Habsburgok alatt aztán mind sürübben láthatók az okleveleken névaláírások, melyek előbb a királyi kiadványokon állandósulnak, majd idők folyamán nemcsak a királyi, hanem lassacskán mindennemű más okirat hitelességének és érvényességének a pecsételés mellett szintén úgyszólván elengedhetetlen követelményei lesznek.

A könyvnyomtatás feltalálása s nyomdák felállítása a mohácsi vész után lehetővé tette, de a hivatalos ügydarabok növekvő szaporodása is megkívánta, hogy a tömeges példányszámban kiállítandó kivált királyi kiadványok nyomdailag sokszorosíttassanak. Ezek mindegyikére a királynak külön-külön kellett volna nevét aláírnia. Ezen már kezdetben, I. Ferdinánd idejében, úgy segítettek, hogy az uralkodó névaláírását külön kimetszették és a szöveggel együtt nyomtatták. Igy látjuk ezt nálunk például I. Ferdinándnak 1563 okt. 12-én Pozsonyban és 1564 ápr. 10-én Bécsben kelt idézőlevelein, melyekben Robles Menyhértet, aki Gersei Pethő Jánost a pozsonyi országgyülés idején megtámadta, ad andiendum verbum maga elé idézi.[3] Mindakét oklevél nyomtatott, úgyszintén Ferdinánd aláírásai is. Az 1563-ikin láthatót hasonmásban itt bemutatjuk A többi aláíró hivatalos személyek azonban már sajátkezűleg írták oda neveiket valamennyi példányra. Mind-

[1] Szilágyi S.: A magy. nemz. tört. IV. k. 24. és 118. l.

[2] Ilyen eset pl. II. Ulászló egyik 1492-ből való nova donatioja, melyben ez olvasható:... «harum nostrarum manu nostra propria et secreto sigillo nostro annulari, consignatarum, vigore... Wladislaus Rex manu propria scripsit.» (Nemz. Muz.: Perényi-levéltár.) Az aláírás itt az oklevélíró tollából való.

[3] Nemz. Múz. levt.: Törzsanyag, 1563. és 1564. év.

azonáltal Ferdinándnak a külföld számára kiadott nyomtatott oklevelei között ismerünk olyant is, melyen az uralkodóé mellett a többi aláírást is nyomták.[1]

Hogy itt nem névbélyegzővel állunk szemben, nemcsak a papirosba mélyen, barázdákba süppedő vonalakból ismerhető fel, hanem abból is megítélhető, hogy FERDINÁND mind a három fentemlített kiadványán névaláírásainak a méretei, egyes vonalai és betümegszakitásai leghatározottabban különböznek egymástól, bizonyságául annak is, hogy azokat az aláírt eredeti példány után mindegyik nyomda maga metszette ki.

Az első nálunk használt hivatalos névbélyegző létrejöttét véletlen, kivételes eset idézte elő, illetőleg tette szükségessé. 1714-ben érdemeiért az öreg KOHÁRY István grófi, az egykori füleki várkapitány és THÖKÖLY rabja, az irodalomtörténetből is ismert költő, lett az országbíró. Még 1687 végén érte az a szerencsétlenség, hogy midőn Eger alatt a törököknek a várból való kirohanását hősileg visszaverte s heve egészen a kapuig ragadta, a bástyáról irányzott golyó jobbját súlyosan megsebesítette. Kézsebe lassan és hibás kezelés következtében oly rosszul gyógyult, hogy jobb kezének nem vehette többé hasznát;[2] még nevét sem volt képes ezentúl leírni. Levelezéseit, verseit s minden egyéb írásbeli dolgait ettől fogva másokkal kellett iratnia, mely célra állandóan tartott maga mellett házi lelkészt. Mindezt nemcsak életírói említik,[3] hanem maga is fájdalmasan panaszkodik keze elnyomorodásáról későbbi verseiben, «melyeket iratott mások pennájával»:

«Ha éltem marad is, igen forog koczkán,
nem lészek-é holtig jobbkezemre csonkán.»

Ezért a Boldogságos Szűzhöz fordul:

Könyörögj érettem az élő Istennek,
. . . . . .
ne tegyen csonkává fájdalma sebemnek
s vehessem éltemig hasznát jobb kezemnek.»[4]

Keze azonban — mint említők — holtáig béna maradt, amibe aztán lebe is törődött: «nem is remélhetvén immár jobbulását».[5]

[1] 1562. Prága. Ferdinánd csehnyelvű parancsa az utak kijavítására. (U. o.: Külföldi iratok, 1562. év).

[2] KAZY és TIMON alapján ILLÉSSY János: Gróf KOHÁRY István élete és munkái. Karczag, 1885. 39. l.

[3] Lásd *Szinnyei:* Magyar Irók. 14. k. 685—692. l.

[4] Nemz. Múz. Kézirattár: Quart. Hung. Nr. 195.

[5] U. o.

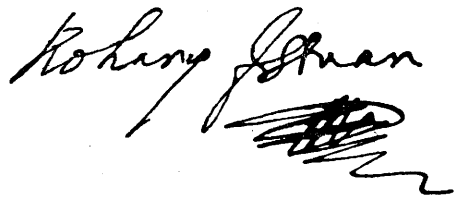
1687 végétől tehát már nem találkozunk többé KOHÁRY kezeírásával. Nevét a mindennapi írásokon, levelezéseken csak egyszerűen iratta alá; ellenben okiratokon magyarázó megjegyzéssel: «Comes Stephanus KOHÁRY ob vulneratam dextram manu aliena.»[1] Mint országbíró azonban hivatalos kiadványain ugyanezt nem alkalmazhatta. Ezzel visszaélésekre adhatott volna alkalmat, mert az ilyen idegenkezű aláírást bárkinek is módjában lett volna az oklevélre rávezetni. Minthogy pedig ebben az időben a névaláírás az ilynemü okiratokon nem volt mellőzhető, ez okból az 1715 : 29. törvénycikkben megengedik, hogy nevét ezüst lapra vésethesse és azt az országbírói hivatalához tartozó összes, úgy törvénykezési, mint más kiadványaira saját aláírása helyett rányomhassa, nehogy ezek hitelességére nézve kétely merülhessen fel vagy a perlekedő feleknek kifogásra legyen alkalmuk;[2] a karok és rendek a 3. §-ban külön is hangsúlyozván, hogy az ilyen kiadványok, melyek az imént említett módon az új országbíró nevének lenyomásával adatnak ki, mindig és mindenütt törvényeseknek, érvényeseknek és igy hiteleseknek ismertessenek el.

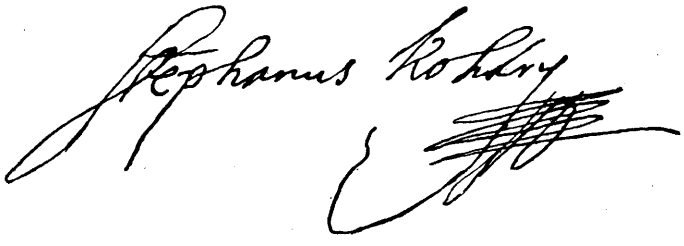
Ekként ezt a rendkivüli esetből kifolyólag engedélyezett névbélyegzőt magával az országbírói pecsétnyomóval mintegy egyenrangúnak nyilvánították, ami ez időben, amikor közokiratokon pecsételés és aláírás egymást legtöbbször már föltételezik, szinte önként következik. Használatának a rendes gyakorlattal szemben szokatlanságát eléggé mutatja, hogy kivételes törvényhozási intézkedést provokált. A törvény szavaiból továbbá világos, hogy annak felhatalmazása Kohárynak kizárólag országbírói minőségben kibocsátott kiadványaira szólt, aminthogy másfajta iratain ezzel a tisztán hivatalos névbélyegzővel sehol sem találjuk nevét lenyomva. Érdekes, hogy az országbíró abba nem a saját

[1] U. o. Quart. Hung. Nr. 2056. melléklete.

[2] 2. §. Et quia praetitulatus modernus dominus judex curiae regiae, occasione praeteriti belli Turcici, sub obsidione fortalitii Agriensis, per Turcas eotum possessi, graviter in manu dextra vulneratus, adeoque usu ejusdem privatus, pro exigentia officii sui, juridicas et alias expeditiones, ad instantiam causantium emanari solitas, propria manu sua subscribere nequiret: hinc ne aliquis eatenus defectus, aut disputationis, et inter causantes exceptionis ansa emergere possit; altefata sua majestas sacratissima, eidem domino comiti judici curiae regiae clementer indulsit; quatenus in lamina argentea, nomen suum insculpi facere, ejusdemque in universis expeditionibus, ad praefatum judicatus curiae regiae officium spectantibus, in vicem propriae subscriptionis, impressione uti possit. (Corp. Jur. Hung. Millenniumi emlékkiadás.)

régi, jobbjának megbénulása előtt szokott aláírását vésette be, hanem idegen kéz által, inkább calligraphicusan leiratott nevét. Valamennyi sajátkezű aláírása,[1] így az itt bemutatott 1686. évi magyar és 1687-ből, tehát az utolsók közül való latin is — mint látható — merőben elüt a névbélyegzővel lenyomott, egy 1716-iki kiadványáról[2] vett — hasonmásban itt utolsónak szintén közölt — névaláírástól.

Maga a typarium aligha maradt fenn. Ugyanaz a törvény, mely készítését engedélyezi, az országbíró halála esetére elrendeli, hogy ezt a nyomtató eszközt, illetőleg lapot[3] visszaélések meggátlása végett az akkor épen ott tartózkodó hiteles vagy más személyek pecsétjük alatt a nádor útján, vagy pedig az örökösök közvetlenül őfelségéhez adják

[1] Nemz. Múz. levt. Törzsanyag. — U. o.: Br. Balassa-levéltár. — Orsz. Levt.: Missilisek.

[2] Nemz. Múz. levt.: Törzsanyag.

[3] . . . «impressionis instrumentum seu lamina». . .

be. Úgy kellett tehát lennie, hogy mikor az agg Koháry 1731-ben 82 éves korában meghalt, utódja csak az országbírói pecsétnyomót vette át, míg a már úgyis érvényét vesztett névbélyegző az udvarhoz került, ahol azt minden valószínűség szerint hivatalból megsemmisítették.

DR. CZOBOR ALFRÉD.

Lósy püspök levele Pázmány Postilláiról.

PÁZMÁNY Péter utolsó munkájáról, a néhány hónappal halála előtt kiadott *Prédikáczziók*ról, emlékezik meg LÓSY Imre egri püspök alább közölt, röviddel a mű megjelenése után írt levele. Két példányról esik ebben szó, melyek egyikét a bíboros magának a püspöknek, a másikat Homonnai DRUGETH János országbírónak, — kihez LÓSY levele szól, — szánta. Érdekes a püspöknek — úgy látszik — PÁZMÁNYnak a küldeményt kísérő leveléből vett ama megjegyzése, hogy e munkából még a kevésbé tanult is, csak olvasni tudjon, képes prédikációt mondani. Ez ugyanaz más szóval, amit újabb irodalomtörténetírásunk mond, hogy t. i. PÁZMÁNY a régi magyar kath. irodalom e mesterművében «első sorban az értelemre kívánt hatni, semmint ékesszóló részletekkel ragyogni», hogy «a gyakran gyengébb készültségű plébánosok» is megfelelő prédikációs könyvvel rendelkezzenek. (PINTÉR: A magy. irod. tört. Budapest, 1909. II. k. 203—204. l.)

Az öregedő PÁZMÁNYt ez utolsó munkájának megírása idején már betegségek gyötörték; szól is benne elgyengüléséről: «Állítom, hogy ez lészen vége a negyven esztendőtül fogva való prédikállásomnak . . .» Kevéssel halála előtt, amikor LÓSYnak megküldi a fenti két példányt, már bizonyossággal jósolja közeli végét, írván, hogy hamarosan le fogja tenni porsátorát. 1637. február 20-án értesíti minderről LÓSY püspök DRUGETHet s rá egy hónapra, márc. 19-én, a «magyar bíboros Ciceró» már árván hagyja az esztergomi érseki széket.

A levelet, mely a Nemzeti Múzeum levéltára törzsanyagának legújabb szerzeménye, többi szintén közérdekű vonatkozásai miatt egész terjedelmében adjuk:

Illustrissime Domine Comes uti fili observandissime. Salutem et servitiorum meorum paratissimam commendationem.

Megh adá PUTNOKY János Uram az kegyelmed levelét és szóval az Plebanus állapattyát is elömbe adá: bizonyos dologh, hogy erős Correctiot szántam vala neki, de minthogy ez uttal megh engesztelte

kegyelmedet, szóbeli erős dorgálást és fenyegetést tevén, ha ezután jól és exemplariter nem viseli magát, az kegyelmed kívánsága szerint ez uttal még visszabocsátottam oly reménséggel, hogy emendállya magát. Cardinal Uram ez napokban irván mégis sajnálkodik az Szakmári dolgon, de megirtam, hogy máson, nem kegyelmeden mult ennire: irja, hogy bár ő neki adgya Isten azt az gonoszt, az mellyet kegyelmednek kiván, csak hogy nem lehet panaszolkodás nélkül: ha Isten föl viszi kegyelmedet, tudom, hogy megh enyhitti, mely fölmenetel előt kivánok kegyelmeddel beszélgetni. *Az ki nyomtatot Predicatioiban két kötetlen exemplart küldöt én hozzám Cardinal Uram ö Nagysága,* egyiket magamnak, másikat pedig ugy, hogy kegyelmednek praesentállyam, azért ezt most praesentálom kegyelmednek PUTNOKI Uram által, vegye jó néven kegyelmed Cardinal Uramtul ö Nagyságától. *Ugy rendelte ö Nagysága az Postillat, hogy akár mely együgyö ember is, ha olvasni tud, tudgyon belöle prédicalni:* ezen szókat is irja Cardinal Uram, törödöt állapattyához képest: Certus sum, quod velox est depositio tabernaculi mei: de én azt irám, hogy sokáigh való életét kivánom Istentül.

Császár Urunk elérkezett immár Bécsben, ugy irják énnékem, és emberem is hozta onnét fellyül: Az Duna fagya hirtelen föl bomolván, nagy károkat mondgyák hogy tet Posonyban, és az Bécsi hidakat is modgyák hogy el szaggatta volna. Az mely Lengyelség Silesiába szorult volt, azt eloszlatták, ugyan erővel, mert szép szóval nem akartak oszlanni. Az békesség oda föl igen lassan procedál, az Török mindaz által Oratort sollicitál innét az Portára, az békességhnek megh ujjittására. Vácznál feles szegény legényeket csapkodot le és vit rabságra, de magok vétke, hogy az nagy alkolmatlan üdöben vétették próbára magokat. Isten tarcsa megh kegyelmedet.

Datum Jaszoviae die 20. Februarii Anno 1637.

Illustrissimae Dominationis Vestrae addictissimus ad servitia.

Emericus Losi Episcopus Agriensis.

Cimzés: Illustrissimo Comiti Domino, Joanni DRUGETT de Homonna Perpetuo de Ung (stb.) ... Domino uti filio mihi observandissimo.

Dr. CZOBOR ALFRÉD.

A könyv mint zálogtárgy.

A könyv becséről és pénzben is kifejezett értékéről tanuskodnak azok a régi záloglevelek, adás-vételi szerződések, melyeknél fogva valamely értékesebb irodalmi, vallásos, vagy másfajta műre tulajdonosuk anyagi szorultságában mint zálogtárgyra kölcsönt vesz fel, vagy attól hasonló okból pénzért örökre megválik. Az alább közölt I. okiratban ISTVÁNFFY Miklós Historiája szerepel ily zálogként. Tudjuk, hogy e történelmi alkotás századokon át nagy tekintélyben állott s még királyi adománylevélben is, mint a SZÉCHÉNYIeknek I. LIPÓT által 1697-ben adományozott grófi diplomában egyik ősük érdemeinek a felsorolásánál, hivatkoznak rá, az idézett helynek zárójelben pontos, inkább történetíróknál szokásos módon való feltüntetésével. (Nemz. Múz. Gr. SZÉCHÉNYI-levéltár.) E belső becse külső értékelését is emelte. 1676-ban — az alább közölt okirat szerint — 2 magyar forint kölcsönt nehézség nélkül lehetett rá kapni, vagyis körülbelül két köböl búzát. De egy-egy régi családi biblia sem igen maradt mögötte: 2 rajnai forintot erre is kölcsönöztek; vételnél pedig 3 frt.-ot is megadtak érte.

I.

Én üdősbik BERZEVICHY János Néhai Nemzetes és Vitézlő BERZEVICHY András Uramnak Fia recognoscalom per presentes, hogy a mely *Isthvánfy nevü Hystoricus könyvet* attam volt ez el mult Esztendőkben kölcsön az én Jóakaró Sógor Uramnak, Nemzetes és Vitézlő Ifjabbik Czerneky DESŐFFY István Uramnak ő kigyelmének, arra vettem ő kigyelmétül in Anno Currenti 1676. ac die 30 Aprillis egy köböl Buzát per Florenum Unum et Denarios (üresen hagyott hely!) és egy Magyar Forintot. Melynek nagyobb bizonyságára és ő kigyelme jövendőbeli Cautiojára (hogy ő kigyelme azon könyvet ki ne adja se nekem, sem másnak, miglen plenarie et totaliter nem contentáltatik) attam ez levemet kezem Irásával és peczétemmel megerősítvén. Actum in Berzeviche die 30 Aprillis Anno 1676.

Idem qui Supra.

(Pecséttel ellátott eredetije a DESSEWFFY-család margonyai ágának levéltárában, a Nemzeti Múzeumban).

II.

Én Bagoniai BARTAKOVITS Susanna Nemzetes GÁNY Péter Uram házastársa recognoscálom per praesentes, hogy az minémő *Biblia köniv* marat az én édes attiamtól az néhai Nemzetes és Vitézleő Bagonia BARTAKOVITS János Uramtul, azon Bibliára ujónan vettünk föl mai napon ugymint 25 Julii egy Rénensis forintot, (betoldva:) azelőt kétt rénensis forintot, Nemzetes és Vitézlő Ráhoi JÁNOKY Sigmond Uramtul, és az eő kegyelme szerelmes házastársátul Nemzetes Bagoniai BARTAKOVITH Kata Asszonytól eő kegyelmétől; oly conditióval, hogy az után nem lévén semminémő praetensionk eő kegyelmeken, hanem eörökre fölljül specificalt Bibliát eő kegyelmeknek cedáltuk és adtuk megh másolhatatlanul. Melynek is nagyob bizonyságnak el hitelire adván ezen recognitionalis Levelünket, saját kezünk irássával és pecsétünkkel meg herősítvén. Actum Schem(n)itii die 25. Julii anno 1701. GÁNY Péter — correcta per eundem. BARTAKOVIT Susanna saiát keze köröszt voniása. (Nemz. Múz. Levt. Törzsanyag: 1701. év.)

Dr. CZOBOR ALFRÉD.

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I., II. és III. kötetéhez.

I. kötet.

[533] Bécs, 1660.

Kéri Sámuel A Boldogságos Szűz Zsoltár-Könyve. Irta deákul Sz. Bonaventura. Bécs, 1660. 8-r.

Igy közli címét Szabó Károly a R. M. K. I. 954. sz. alatt Sándor István *Magyar Könyvesháza* nyomán, de nem ismer belőle példányt. A műnek négylapos töredéke megvan a M. N. Múzeum könyvtárában, amely az Amade Judith grófnőhöz intézett *Aiánló Leuél* teljes szövegét tartalmazza. Az ajánlólevél a könyvet így nevezi meg: «az Boldog Szűz Maria Zóltár könnyuét mutattyuk-bé Nagyságodnak magyar nyeluen, mellyet régenten deák nyeluen amaz nagy Seraphim Doctor, és Cardinál ß: Bonaventura az Boldogságos ßűznek buzgo ßiuel éneklett». — «Költ ßűz ß: Katalin kalastromában. Kis Aßßony havának 2. Napián 1660. Nagyságodnak Isten imádó szerzetes Káplányi Szent Ferencz ſzerzetén lévő Sz: Katalin kalastromabéli Barátok.»

M. N. Múzeum Könyvtára.

[534] Kassa, 1668.

Kereſztyén | CATECHISMVS. | *Az az:* | A' Kereſztyéni Hitnek ágazatira való | rővid tanítás kérdéſek és feleletek által. | *Melly mostan a' kérdéſeknec s' feleleteknec ſummás | értelmekkel, és azokban foglaltatot dolgokat fel | fejtegető kérdezkedéſeckel, s' némelly ſzükséges ma- | gyarázatockal; a' Sz. Irásbéli bizonyságoknac e- | géßßen való le-irásával, végre a' Catechizálásra | való ut-mutatáſſal, ujjobban, megjobbitva s' | őregbitve ki-bocsáttatott.* | Ez ötődik illyen formán való nyomtatás mivel őregbűlt, | láſd az Olvasóhoz való elől-járó beſzédnek a' vége felé. | CASSAN, *Nyomtatta TÜRSCH DAVID MDCLXVIII.* 8-r.

Első ívének egy könyvtáblából kifejtett öt példánya megvan a M. N. Múzeum Könyvtárában. Szabó Károly nem ismeri.

M. N. Múzeum Könyvtára.

II. kötet.

[291] Lőcse, 1651.

Felicitati Perpetuae Florentium Conjugij Candidatorum M. Jobi Zableri...

Szabó Károly R. M. K. II. 750. sz. a. így írja le: 4-r. A—B ív, 8 sztl. levél. A Szabó leírta példány azonban csonka volt, amit a 8. levél végén olvasható «Quid» őrszó is mutatja. Szabó nem is láthatott teljes példányt, mert csak a N. M. Könyvtárában lévő 8 leveles csonka példányt s az innen a Ráth György-féle gyüjteménybe került még csonkább duplumot ismerte. Most azonban a N. M. Könyvtárának apró nyomtatványai között előkerült a fentemlített nyomtatványt kiegészítő C ív, amely Perack Bálint, Werner Kristóf, Schultetus János és Neërer Jakab latin- és Spilenberger Dávid németnyelvű Zablerhez intézett üdvözlő verseit tartalmazza. A teljes nyomtatvány tehát 4-r. A—C ív, 12 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[292] Zsolna, 1666.

SORS PILARIKIANA | LOs Pilárika Sstépána, | Roku. 1666. | Wytlačeno Nakladem Pana Jana Pilárika. 12-r. A—C ív, 36 sztl. levél. Colophon: Wytlačeno w ziliné w Jm | preſſý Jana Dábana. | Leta 1666.

Szabó Károly R. M. K. II. 1094. sz. a. Gyurikovits György nyomán így adja a címet: Pametné Prihodi Stepana Pilárika Szeniczkého nekdy kneze Leta Páne 1663. od Tatáru zajatého ale zwlásstnim rizenim Bozsim ze rajeti vyszvobozeného. W Ziline, 1666, példányt azonban nem látott belőle.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[293] H. n., 1705.

D. P. | FATA UNGARIÆ | *Sub* | memorabilibus LADISLAI & | MATHIÆ CORVINORUM | vicissitudinibus in Scenam data à | Praenobili ac Ingenua Ludi Evan | gelici Iuventute Bosnyaviae! | Anno quo | Spe aCCenDaMVr! 4-r. A ív, 4 sztl. levél.

Iskolai színjáték programmja a szereplők névsorával. Minden bizonnyal hazai, valószínűleg lőcsei nyomtatvány.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[294] Zsolna, 1707.

EPISTOLA | PROOEMIALIS, | Itineris | Medicinae Rationalis Theoreti | co Practicae, | JESU CHRISTO | Archiatro Fabricae Humanæ | PRAEEUNTE, | Ad | PROCERES | I. R. H. | Inclyti Comitatus Trinchin | & Vicinorum locorum, | Opera privatâ | NICOLAI PRIVIGYEI, | Medic: Rat: Pract: p. t. Inclyti Comis: | Prophyl: | PERSCRIPTA, | EST | ORDO Anima rerum, Confusio Mater er | rorum. | *Solnae, Typis Dādaneis per Wilhelmum Kauder* | ANNO 1707. 8-r. 8 sztl. levél.

Szinnyei (Magyar Irók XI. 634. has.) említi a művet, de tévesen 1717-es évszámmal.

M. N. Múzeum Könyvtára.

III. kötet.

[86] Bécs, 1512.

GRAMMATICAE OPVS NOVVM, MIRA | quadam arte: & compendiosa excuſsum, Quo | Regū Nominis & Verbi, ingens Bellum, | ex cōtentione principatus in | oratione, deſcribitur. 4-r. A—D iv 18 sztl. levél. Colophon: Viennae Pannoniae, per Hieronymum Vietorem, | Philouallē, & Ioannē Singreniū de Oeting | Calcographos solertes. Tertio No | nas Aug. Anno MDXII. |

Az első lapon Adrianvs Wolfhardvs Transsylvanvs Ad Lectorem. Tízsoros latin vers.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[87] Velence, 1512.

Missale secūdū cho4 al- | me ecclesie Strigonieñ. *Trónoló Madonna szentekkel fametszetben. A kép alatt:* Urbanus Keym Librarius Budensis. 2-r. a — 4 + A — K 292 sztl. levél. Elől címlap, naptár, index stb. 20 sztl. levél.

Colophon: Uenetijs accuratiſſime impreſſum. In | Edibus Petri Liechtenſtein Coloniē- | ſis Germani. Impensis vero | Urbani Keym Librarij | Budenß. Anno virgi | nei Partus. 1512. | Die. 3. Auguſti.

A Szabó Károlynál *R. M. K. III.* 180. szám alatt leírt műtől eltérő kiadás

M. N. Múzeum Könyvtára.

[88] Páris, 1521.

Pomerium ſermonū | de beata virgine. | vel | stellarium corone | beate virginis. | ℂ Per religiosum et deuotum Patrem sacrarum littera- | rum Profeſſorem: earūdem & cōcionatorem ardentissimū | fratrem Pelbartum de Themeſwar. Ordinis Minorum | de obseruantia, diligentissime complexum. Et in libel | los duodecim discriminatum | 8-r. a — 4 + A — (s) 336 sztl. levél.

Colophon: ℂ Ad laudē ſctiſſime trinitatis | ꝛ intemerate virginis marie to | tiuſ qꝫ celestis exercitꝰ hoc opꝰ | gloriosum oibus p̄dicatoribus | pijſ qꝫ virginis marie cultoribꝰ ſumme quadrās quod stellariū | corone virginis marie intitulat | Nouissime fuit correctum emē- | datum ꝛ Impressum Parisius (sic) Per magistrū Petrum Uidoue. | Anno immēse reparationis mil | lesimo quingentesimo vicesimo | primo die XVIII. Junij. |

Az utolsó oldalon a kiadó jelvénye: FR-betűket tartó elefánt FRANCOYS REGNAVLT aláírással.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[89] Rouen, 1521.

Pomerium | ſermonum. | De ſanctis | Pars hyemalis. 8-r. AAA — ZZZ + AAAA — UUUU iv 355 sztl. levél.

Pomerium | ſermonum. | De ſanctis | Pars eſtiualis | 8-r. A — X + Aa — Xx + Aaa — Ggg iv 401 sztl. levél.

Colophon (a Pars estiualis Ggg II levelének verso oldalán) ℂ Pomeriū ſermonuȝ | ſaluti ferrimorū de sctis Eſti- | uali tpe celebrādis p Religioſū et | deuotū Patre dinina4 | littera4 | Profeſſorē pfundū: fratrē Pelbertū de Themeswar Ordinis | Mino4 de Obseruātia accōmo | datiſſime 2 glomeratū. Impſſuȝ | Rothomagi p magiſtrū Petrū | Olivier pro honesto viro Fran | ciſco regnault. Anno dñi viceſi | mo primo ſupra millesimū ꝛ qui | gēteſimū die vero quīta mensis | Aprilis.

Mind a két kötet végén Françoys Regnault kiadói jegye.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[90] [? 1521.]

Pomerium ſer | monum. | de tempore. | Pars hyemalis. ℂ Per Religioſum et deuotum Patrem: littera | rum diuinarum Profeſſorem eximiiſſimuȝ: fratrē | Pelbartum de Themeſwar Ordinis Minorum | de

obſeruātia accuratiſſime christifidelibus ſertū. | 8-r. aa — ꝛꝛ + AA — ⓢⓢ 319 sztl. levél.

Pomerium | ſermonum | De tempore | Pars estiualis. 8-r. AAA — BBB + aaa — ꝛꝛꝛ + AAA — DDD^{iv} 253 sztl. levél.

A Pars hyemalis utolsó oldalán François Regnault kiadói jegye. A 88, ill. 89. sz. alatt leírt művekkel való egybevetés alapján a Pars hyemalis valószínűleg roueni, a Pars estivalis pedig párisi nyomtatvány.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[91] [Bécs, 1527.]

Abſchrifft Kü. Ma. zw Hun | gern vnnd Behaim ꝛc. offen | mandatz das jr Kü. May. jetz am jüngſten | zu Ofen wider die Lutheriſch, Carolo- | ſtadiſch, Zwingliſch, vnd Oeco- | lampaſch, auch jren anhan | ger, ketzeriſch vnnd verfie- | riſch leren hat laſſen außgeen. 4-r. a—c iv 10 sztl. levél.

Latin fordítását leírja Szabó Károly R. M. K. III. 1. 269. sz. a.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[92] Basel, 1582.

Neünhundert | *Gedächtnuß- | würdige Geheimnuß vnnd | Wunder- werck,* | Von mancherley Kreutern, | Metallen, Thieren, Vögeln vnd | andern natürlichen Künſten | vnd Hiſtorien | *Erſtlich durch den Hochge | lehrten Antonium Mizaldum* | auß Frankreich in Latin | zuſammen getragen. | *Jetzt aber newlich allen Kunſtliebendē zu | nutz vnd gut, auch beſſer erklärung, in Hoch-* | teutſche ſprach gebracht, durch Georgium | Heniſch von Bartfeld. | *Sampt | Einem Büchlin Sexti Platonici Philoſophi* | von den krefften der zamen vñ wilden Thier, ſo in | der Artzney mögen für allerley Kranckheiten gebraucht werden. | *Mit Kö. Kay. May. Gnad vnd Freiheit.* | Zu Baſel bei Peter Perna. 1582. | 8-r. ? + A — Z + Aa — Ii iv, 500 l. Címlap, elöszó 8 sztl. levél, register 6 sztl. levél.

Utána külön címlappal:

Artzney Büch | **Sexti Plato** | nici philoſophi, Von vöglen, | wilden vnd zamen thieren, wie man die | ſelb in der artzney für allerhandt kranck | heiten brauchen ſoll, gantz luſtig, nutzlich | vnnd gut gemeinen haußhaltern, auch allen liebhabern der artzney, | zu leſen vnnd zu | wiſſen. | Jetzt erſtmals ver- teutſcht durch | Georgen Heniſch von Bartfeld. 1582. | Getruckt zu Baſel. bey | Peter Perna. 8-r. a—d iv, 64 l.

M. N. Múzeum Könyvtára.

A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

[93] H. n. 1594.

MODESTA ET | CHRISTIANA | DISCEPTATIO | DE QVÆSTIONE | An Imagines in Templis Chri | ſtianorum vel etiam privatim | ad aliquem ſacrum uſum haben | dae aut tolerandae ſint. | QVAM | *GENEROSO DOMI* | *no Gregorio Horvath aliter Stanſit,* | *de Gradecz: Domino in Neerer aliter Stráſa.* | *THOMAS FABRICIUS THOLNEN:* | *Miniſter verbi divini in Aula Keiſmarcenſi,* | *ſtudio propagandae veritatis* | *propoſuit* | *EXCVSA Anno MDXCIIII.* 8-r. A—E iv 73. l. Címlap és ajánlás 4 sztl. levél. Errata Typographica 1 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[94] Basel, 1596.

[Feguernekinus, L. Isaacus: Enchiridii Locorum Communium Theologicorum Rerum, Exemplorum, atque Phrasium sacrarum... Basileae, 1596.] 8-r. α — β + A — Z + Aa — Vu iv 655 l. Epistola dedicatoria, Ode, Ad Lectorem 15 sztl. levél. Index 22 sztl. levél.

Hozzájárul külön címlappal:

AMANDI | POLANI A | POLANSDORF | Partitionum Theologica | rum Logica Methodo | institutarum, | *LIBELLI DVO.* | Χάρις βαιοῖσιν ὀπηδεῖ. | BASILEÆ | Per CONRAD. WALDKIRCH | CIↃIↃXGVI 8-r. Xx—Yy iv. 28 l.

Az Enchiridion címlapja hiányzik. Az évszám és nyomtatás helye a hozzájáruló Polanusból állapítható meg. Az előző harmadik kiadást, amely Baselban 1595-ben jelent meg, leírja SZABÓ R. M. K. III. 846. és 847. szám alatt, 1610-ben Baselben megjelent hatodik kiadást pedig R. M. K. III. 1081. sz. a.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[95] [Frankfurt a/O] 1599.

ΕΥΦΗΜΙΑΙ | *In honorem & gratiam humaniſ-* | *ſimi et doctiſſ. Juvenis* | D, A; FRIDERICI MOL | LERI FRANCOF. | Cum ipſi honores in Philoſophie ſummi | una cum alijs octo Viris iuvenibus | RECTORE MAGNIFICO | *Reverendo & excellentiſsimo viro Dn.* | ANDREA VVENCELIO | SS. Theol. D. & Profeſſore Eccleſiae | Francof. Paſtore, & vicinarum | Superattendente | â | *Spectatae eruditionis & dignitatis Viro Dn:* || M. CALEBO TRYGOPHORO | CORBACENSE Ordinis Philoſophici Decano & Organi Ariſtotelice | Profeſſore Publico decer | nerentur | *V. Id.*

Octob. Anno MDXCIX. | *SCRIPTAE A PRAECEPTORI-* | *BVS ET AMICIS,* | Typïs Sciarinis. | 4-r. A iv 6 sztl. levél.

Az üdvözlő versek szerzői között szerepel Andreas Hermelius Coronaeus Transylvanus.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[96] Basel, 1600.

[Feguernekinus, L. Isaacus: Enchiridii Locorum Communium Theologicorum, Rerum, Exemplorum, atque Phrasium Sacrarum... Basileae, 1600.] 8-r. α — β + A — Z + Aa — Vu iv 655 l. Epistola dedicatoria stb. 15 sztl. levél, Index 22 sztl. levél.

Hozzájárul külön címlappal:

AMANDI | POLANI A | POLANSDORF | Partitionum Theologica- | rum Logica Methodo | institutarum, | *LIBELLI DVO.* Χάρις βαιοῖσιν ὀπηδεῖ. | *BASILEAE* | Per CONRAD WALDKIRCH | CIↃIↃC. 8-r. Xx iv, csonka.

Az Enchiridion címlapja hiányzik, de a nyomtatás helye és ideje a hozzáfűzött Polanusból megállapítható. Ez a 94. sz. alatt ismertetett 1596-i baseli kiadásnak változatlan lenyomata.

M. N. Múzeum könyvtára.

[97] Basel, 1604.

[Feguernekinus, L. Isaacus: Euchiridii Locorum Communium Theologicorum, Rerum, Exemplorum, atque Phrasium Sacrarum... Basileae, 1604.] 8-r. α — β + A — Z + Aa — Vu iv 655 l. Epistola dedicatoria stb. 15 sztl. levél. Index 22 sztl. levél.

Hozzájárul külön címlappal:

AMANDI | POLANI A | POLANSDORF | Partitionum Theologicarum, Logica Methodo | institutarum, | *LIBELLI DVO.* | Χάρις βαιοῖσιυ ὀπηδεῖ | *BASILEAE* | Per CONRAD WALDKIRCH | CIↃIↃCIV. | 8-r. Xx iv 28 l.

Az Enchiridion címlapja hiányzik, de a hozzájáruló Polanusból megállapítható a nyomtatás helye és ideje. A 94. sz. alatt leírt 1596-i, ill. a 96. sz. alatt leírt 1600-i kiadás lenyomata.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[98] Prága, 1611.

Gratulationes & vota | SERENISSIMO ET POTEN | TISSIMO PRINCIPI | AC | DOMINO | DOMINO MAT- | THIAE SECVNDO REGI HUN | gariae, Archi Duci Austriae, Marchioni | Moraviae, Duci Silesiae, Marchioni Lusatiae, & c. | cum ante triennium designatus Rex Bo | hemiae feliciter 23. Maji Anno | 1611. coronaretur | Instituta ab | ACADEMIA PRAGENSI. | *PRAGAE*, | TYPIS GEORGII HANUSSII. | 4-r. A—C iv 10 sztl. levél.

A versek szerzői közt van Petrus Fradelius Schemnicenus.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[99] Augsburg, 1612.

Newer und Alter | **Schreybkalender*** | Auff das Schalt Jar: | **MDCXII.** | Gestelt: Durch Georgium Henischium, der* | Artzney Doctorem vnd Professorem Ma | thematicum zu Augspurg. | Getruckt zu Augspurg, durch Dauid Francken. Mit Röm: Kay: May: Freyheit.* 8-r. 16 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

* A *-gal jelölt részek vörösbetűsek.

[100] Prága, 1612.

(Konečni Matthaeus: Kniha O Powinnostech Křestianských...) 8-r. A—X iv 349 l.

Colophon: Wytisstěno w | Starém Městě Pražském | w | Impressy Sjumanské. | Léta Páně: | MDCXII. |

Címlaptalan példány, a 19. lappal kezdődik. 1611-i prágai kiadását leírja Szabó Károly R. M. K. III. 1. 1101. sz. alatt.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[101] Genf, 1613.

THESAVRVS | S. SCRIPTVRAE | PROPHETICAE ET | APOSTOLICAE, | Nominum, Verborum, Rerum, Exemplorum, quae | in S. Bibliis continentur, SVMMAM comple- | ctens, & breuiter indicans. A D. Avgvstino Marlorato *ex S. Scriptura, primùm | collectus: deinde per* D. GVIL. FEVGVEREIVM *digestus & in amplum Codicem relatus: Tandem* ISAACI FEGVER | NEKINI, *aliorum denique Theologiae Studiosorum piorumque | virorum operâ in Enchiridij formam contractus.* | Prioribus

omnibus Editionibus auctior, ſicuti ſub | iuncta ſeq. paginis ad Lectorem prae | fatio demonstrat. | *Cum Triplici* INDICE. | GENEVAE. | APVD Petrum & Jacobum Chouët. | MDCXIII. | 8-r. ⁎—⁎⁎⁎+A—Z+Aa—Zz+Aaa ív 716 l. Praefetio, Index Vocum 19 sztl. levél, Index, Errata 58 sztl. levél.

1608-i genfi kiadását leírja SZABÓ Károly R. M. K. III. 1. 1056. szám alatt.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[102] (Wittenberg, 1615.)

Rector Academiae Wittebergensis, Comes Emericus Thurzo De Bethlemffalva, Liber Ac Haereditarius Comes de Arva (sic), ejusdemq'; Comitatus Arvensis Supremus ac perpetuus Comes: Palatini Ungariae & c Filius... 4-r. C_{III}—D 3 levél, 19—24. l.

Gyászbeszéd HUTTER Lénárdné MANLICH Borbála felett. Kelte P. P. die III. Novembr. Anno MDCXV. A beszéd teljesen megvan, kiszakítva egy terjedelmesebb alkalmi kiadványból.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[103] (Wittenberg, 1616)

Rector Academiae Wittebergensis, Comes Emericus Thurzo De Bethlemffalva, Liber Ac Haereditarius Comes de Arva, ejusdemq'; Comitatus Arvensis Supremus ac perpetuus Comes, & c. 4-r. D ív, 4 sztl. levél.

Gyászbeszéd Ágost szász herceg felett. Kelte P. P. Februarii die IV. Anno MDCXVI. A beszéd teljesen megvan, egy nagyobb alkalmi nyomtatvány D íve.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[104] Wittenberg, 1618.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ | SACRÆ | *DISPUTATIO XXV.* | AD | STATUM REPARATIONIS | PERTINENS, | *De* | MERITO ET SA | TISFACTIONE CHRI- | STI PHOTINIANIS OP- | POSITA. | & | In inclyta Witteb. Academia | ad placidam collationem propoſita, | SUB PRAESIDIO | BALTH. MEISNERI, SS. TH. D. | & Profeſs. Publ. | RESPONDENTE, | MICHAELE SOPORNIO | HUNGARO. | *Habebitur ad diem 22. Octobris.* | WITTEBEGAE, | Typis GORMANNIANIS, Anno 1618. | 4-r.

Csak címlapja van meg.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[105] H. n., 1619.

Copia | Eines Sendſchreibens | **So von Betlehem Ga** | bor dem Fürſten in Siebenbürgen, aus Weiſſenburg, sub dato den 20. Augusti | dieſes ablauffenden Jahrs, | An die Herrn Directores deß Königreichs Bö | heim abgelauffen. | Auß welchem der Außländiſchen, vnnd | dem Türcken verpflichtete Potentaten affection | vnd fürnemen gegen der Chriſten- | heit zu erſehen. | Auß dem Latein in vnſer Teutſches durch einen | Philohistorem fleiſſig vberſetzet. | Gedruckt im Jahr Chriſti | 1619. | 4-r. A iv, 4 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

106 H. n., 1621.

DOMINI GEORGII CHEZII | RECTA ANIMI AFFECTIO, | Et | **GABRIELIS** | BETLEHEMII | DIABOLICA INFIDE- | LITAS. | Ergā | *DEVM Omnipotentem* | *Caesarem Sacratiſſimum,* | *Totam CHristianitatem.* | Anno MDCXXI | 4-r. A iv, 6 l., címlap, 1 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[107] H. n., 1621.

SAC. CAES. MA- | IESTATIS CVM IMPERA- | TORE TVRCICO CON- | CLVSV. | Pacificationis Articuli. | Friedenſchluß, Anno 1627. | Den 13. September. | So zwiſchen der Röm: Kay: May. Vnſern allergnädigſten Herrn FERDI- | NANDI deß Andern Vnd dem Türckiſchen Kayſer | vermittels deren von behden Thailen abgeordneten, anſehen- | lichen, vollmächtigen Herren Geſandten auffgerich-tet worden. | *(Kétfejü sas.)* Gedruckt Jm Jahr, 1627. | 4-r. A—B iv, 8 sztl. levél.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[108] Róma, 1633.

MELCHIORIS INCHOFER | E SOCIETATE JESV | AVSTRIACI, | TRACTATUS SCYLLEPTICUS, | In quo, | QVID DE TERRAE, SOLISQ MOTV, VEL STATIONE, | secundum S. Scripturam, & Sanctos Patres ſentiendum, | quauē certitudine alterutra ſententia tenenda ſit, | breuiter oſtenditur ROMAE, | Excudebat Ludovicus Grignanus MDCXXXIII. | SVPERIORVM PERMISSV. | 4-r. A—N iv, 53 l. Index 3 sztl. levél.

A kőszegi születésű Inchofer munkái a R. M. K. keretébe tartoznak.

M. N. Múzeum Könyvtára.

[109] Róma, 1634.

PROPOSITIONES THEOLOGICAE | AVSPICIIS | *Eminentissimi Principis* PETRI. CARDIN. PAZMANY | ARCHIP. | STRIGONIENSIS. PRIMAT. | HVNG. | S. SED. A. LEGATI NATI re | defensae a Georgio Pohroncio Szelepcheny Vng. | Coll. Ger: et Vng. Alum: | ROMAE PERMISSV | *superiorum* | ex officina | Franc. Corbelle | 8-r. A—E ív, 38 l. 1 sztl. levél.

A címlapon Pázmány rézmetszetű arcképe 1634-es évszámmal és Geor. Szelepcheny inuen et fecit aláírással. V. ö. LUKINICH Imre: Szelepcsény György esztergomi érsek mint rézmetsző. Bibliofil Szemle 1925. SZABÓ Károly R. M. K. III. 1. 1363. sz. a. De BACKER nyomán közli címét, tévesen 1624-re téve a megjelenés évét, de példányt nem ismer.

M. N. Múzeum Könyvtára.

PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

TÁRCA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁRÁNAK 1925. ÉVI ÁLLAPOTÁRÓL.

Az elmult év a Széchényi-Könyvtár elhelyezésének kérdésében igen jelentős és örvendetes fordulatot hozott. Az eddig özv. KRENNER Józsefné által lakott, a múzeumépület földszintjén lévő lakás ugyanis felszabadult, minthogy nevezett özvegynek a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr Őexcellenciája a miniszterium egyik bérházában más lakást adott. Az igy megüresedett földszinti 35. számú helyiségek evvel a Könyvtár rendelkezésére állanak s azok a jelen 1926-ik évtől a könyvtári tisztviselők dolgozó helyiségeiül fognak szolgálni; a levéltár új elhelyezése után pedig a földszinten megürülő összesen 14 szoba fogja e célt szolgálni, amivel elérjük majd azt, hogy szemben az eddigi gyakorlattal, — a tisztviselők dolgozószobái nem a raktárhelyiségekben lesznek, s igy a raktárak elzárása s ezáltal a bennük őrzött anyag teljes biztossága megvalósítható lesz.

A Könyvtár új elhelyezésének azonban ez csak kiinduló lépése, s a természettudományi táraknak a központi — a könyvtárat is magában foglaló — épületből való, már folyamatban lévő kitelepítésével kapcsolatban remélhetőleg megoldást nyer a hirlaptár, nyomtatványosztály és levéltár égető helykérdése is. A jövő, 1926-ik évre e programmunk keresztülvitele lesz az elhelyezés megoldásában főfeladatunk.

Amily örvendetes és boldogabb jövővel kecsegtető a helykérdésben a vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr támogatása mellett a Nemzeti Múzeum Főigazgatósága és a könyvtár Igazgatósága együttes munkásságával elért eredmény, mégis nehézségekkel küzd a Széchényi-Könyvtár egyéb feladatai teljesitésében anyagi eszközeinek elégtelen volta s a tisztviselői és altiszti létszám csekély száma miatt. Vásárlásainkat lényegesen redukálnunk kellett. Pedig Könyvtárunk feladatai s az ezek megvalósításához szükséges kiadások az ország feldarabolása óta tetemesen megnövekedtek. A megszállott területeken egyre örvende-

tesebben izmosodó magyar irodalom termékeit — mint hungaricum-könyvtárnak — okvetlen meg kell szerezni. Az erdélyi anyagot a budapesti STUDIUM rt. és GYÖRGY Lajos kolozsvári tanár úr fáradozásával csaknem teljesen össze tudtuk gyüjteni, szintúgy a felvidéken termelt magyar nyomtatványokat SIKABONYI Antal múzeumi könyvtáros önzetlen buzgólkodásából. Mind e gyüjtések azonban igen tekintélyes kiadásokkal járnak, mert az eddig kötelespéldányként e területekről kapott nyomtatványokat a trianoni béke óta pénzen kell megvásárolnunk.

Igen nagy anyagi terheket ró a könyvtárra, mely — könyvmúzeum s nem népkönyvtár vagy kölcsönkönyvtár lévén — elsősorban az összegyüjtött könyvek konzerválását kell hogy feladatának tekintse, a könyvkötés, melyet a minimumra kellett redukálnunk. Feltétlenül szükséges ezenkívül az erősen fatartalmú papirra nyomott újabb könyv- és hirlapanyag konzerválására szolgáló eljárások bevezetése is. Ez utóbbira a kezdőtárgyalások folyamatban vannak.

Emellett anyagunk kötelespéldányok, ajándékozás és — bár kis mértékre szabott — vásárlás útján rohamosan, nagy tételekben gyarapszik. Ez vezet rá a könyvtár mostani helyzetének másik nehézségére: a könyvtári személyzet csekély számára. Megnövekedett anyagunk feldolgozásához, megsokasodott feladataink végzéséhez jelenlegi, a B listák alkalmával ismételten csökkentett tisztviselői és altiszti létszámunk nem elegendő. A rendes folyó könyvtári munkálatok elvégzésére alig elegendő személyzetünk mellett félős, hogy a jelenleg folyamatba tett átköltözés végzése a rendes könyvtári munkálatokat akadályozni fogja.

A Könyvtár gyarapodásában legelsősorban természetesen az 1925. április havában elhúnyt gróf APPONYI Sándor fejedelmi könyvtárajándékát kell kiemelnünk. Ilyen méretű és értékű adomány a Könyvtár ötnegyedszázados történetében páratlanul áll. Az adomány jelentőségét ezúttal nem akarom méltatni, minthogy arról HÓMAN Bálint, a nemzeti múzeum Főigazgatója, a *Magyar Könyvszemle* 1924. évfolyamában avatott tollal a legméltóbb beszámolót adta. Ezenkívül megvásároltuk vagy csere útján megszereztük a következő ősnyomtatványokat és régi magyar könyveket: SZELEPCHÉNYI *Georgius Propositiones theologicae*, Róma, 1634, CARACCIALUS, *Opus quadragesimae Coloniae.* 1473, GUILLERMUS, Postilla. (S. l. et a.), CLUSA Jac, *De apparitionibus.* Burgdorf 1475, VALLA Laur: *De libero arbitrio* (S. l. et. a.), AUGUSTINUS *De doctrina.* Mainz. Fust, AQUINO Th., *Summa cath. fidei.* Venetiis, 1478, *Biblia* latina. Venetiis. 1480, *Aeneas Sylvius, Epistolae familiares.* Nürnberg, 1480,

BOETHIUS, *Consolatio* Coloniae, 1481, AQUINO Th. *Summa teologiae.* P. I. Venetiis 1484, *Sermones, Thesauri novi,* Argentorati, 1484, CLEMENS V. *Constitutiones.* Nürnberg, 1486, *Speculum exemplorem,* Argentorati, 1487, AUGUSTINUS, *De trinitate.* Basileae, 1489, AUGUSTINUS, *De civitate Dei* Basileae, 1489, *Vocabularius breviloquus.* Argentorati 1489, *Biblia* latina. Basileae, 1491, BONAVENTURA. *Perlustratio.* Nürnberg, 1491, CARCHANO Mich. *Sermones.* Venetiis, 1492, *Biblia* latina. Venetiis. 1494, BLONY Nic. *Sermones.* Argentorati 1494—95, KEMPIS Th. *Opera.* Nürnberg, 1494, TRITTENHEIM Joh. *De scriptoribus eccl.* Basileae 1494, BONAVENTURA. *Opuscula.* Argentorati. 1495, BIEL, *Sermones* P. 1. 2. Tubingae, 1499, AMBROSIUS Operum P. 3. (S. l. et. a.) BONAVENTURA. *Opus super primo libro Sententiarum.* Nürnberg. *Calendarium* 1619, Unicum, csonka, TEMESVÁRY Pelbárt *Pomerium* Páris 1521. 5 kötet.

A kézirattár szintén páratlan értékű darabbal gyarapodott. A Nemzetgyülés ugyanis megvásárolta az eddig EHRENFELD-kódex néven ismert, a mult évi JÓKAI-centenárium alkalmából JÓKAIról elnevezett első magyar nyelven irott könyvet s azt örökletétkép a SZÉCHÉNYI-Könyvtárban helyezte el. Ez adomány méltánylása dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtáros avatott tollából a *Magyar Könyvszemle* 1925. évfolyamában jelent meg. A rendkívül becses darabnak a Múzeumban való elhelyezése alkalmából a kormányzó úr Őfőméltósága könyvtárunkat látogatásával tisztelte meg. (1925. április 4-én.) Megszereztük ezenkívül HEINRICH Gusztáv és CSENGERY Antal kézirati hagyatékát.

A Levéltár is sok értékes darabbal gyarapodott részben vásárlás és ajándék, részben örökletét útján. Különösen kiemelendő egy 1302-ből való oklevél, mely úgylátszik KÁROLY RÓBERT legelső ránk maradt oklevele és egy másik 1307-ből, mely palaeographiailag érdekes. Örökletéteményként vagy régebbi letétemények kiegészítéseként kerültek a Múzeum birtokába a SZÉCHÉNYI, FORGÁCH, PÉCHY, SZÁDECZKY, KARDOSS, REVICZKY, ABAFFY, SIMONYI, ZÁMORY és FEJÉRPATAKY családok levéltárai, vagy azok részei.

Külön meg kell emlékeznem LEFFLER Béla stockholmi tanár úr szíves adományáról, aki egy egész sorozat svéd JÓKAI-fordítást juttatott a Könyvtár birtokába.

A rendes könyvtári munkálatok a normális mederben folytak. A nyomtatványi osztály ez évben is HAVRAN Dániel osztályigazgató vezetése mellett müködött, aki az osztály folyóügyein kívül vezette a II. számú növedéknaplót s az ajándék, vétel és csere útján beérkező

anyagot feldolgozta. Dr. SIKABONYI Antal könyvtáros intézte a vásárlásokat, nyilvántartja már harmadéve a hiányzó könyveket s kiválogatta a másod-, illetőleg a harmadpéldányokat. Előkészítette a Könyvtár aukcióját s tovább folytatta a felvidéki magyar nyomtatványok gyüjtését. Dr. PÁNITY Vukoszava könyvtárnok kezelte a háborús és proletár gyüjteményt, rendezte az 1897 óta beérkezett falragaszokat, illetőleg azokból kiemelte a szinházi, zenetörténeti vonatkozásu és művészi jellegű képes plakátokat. PUKÁNSZKYNÉ dr. KÁDÁR Jolán könyvtáros rendezte a *Régi Magyar Könyvtár* III. részét, kezelte az első és második részt s az ebben megállapitott hiányok kiegészitését intézte. Dr. NYIREŐ István egyetemi könyvtárőr végzett vegyes könyvtári ügyeket és az új gyarapodás szakbeosztását. HÓMAN Borbála könyvtártiszt irta az összes beérkező anyag céduláit s a kartothék-rendszerü cédulákat is készitette. A kölcsönzést SOHÁR Lajos, az olvasótermi felügyeletet EPERJESY János könyvtártisztek látják el. A nyomtatványosztály könyvkötéseit eddig intéző dr. GARDA Samu nyugalomba vonulván az ő teendői végzésével LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadót biztam meg.

A hirlaposztály dr. FITOS Vilmos főkönyvtáros vezetése mellett dolgozott, aki ezenkivül kezelte a beérkező kötelespéldányokat, dr. BORZSÁK István könyvtáros kezelte a külföldi folyóiratokat, vezette a II. növedéknaplót és feldolgozta a nem-kötelespéldányként beérkező hirlapokat. Azonkivül kezelte a megszállott területi anyagot s intézte a kölcsönzést. Dr. GORIUPP Alisz alkönyvtáros végezte a kötést helyettesitő fedéllappal való ellátását a hirlapoknak s ezt az anyagot cédulázta is. Intézte a hirlapok kötését és a 48—49-es hirlapgyüjtemény kiegészitését. A XVIII. századi, az 1848—49-iki, a proletárdiktaturai s az ú. n. «emigrációs» hirlapgyüjtemények folyómunkáit ellátta. A FESTETICH-istálló lovászszobájának januárhavi átadásakor a kiköltözési munkálatoknál dolgozott. Az ugyanott elhelyezett magyar és német anyag jegyzékét felvette dr. GÁSPÁR Margit könyvtári s. tiszt, készitette a végleges cédulákat s közreműködött a hirlapok fedőlappal való borításában. Résztvett a FESTETICH-istálló január havi átadásakor a kiköltözési munkálatokban.

A kézirattár dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtáros vezetésével működött, aki ezenkivül folytatta a középkori kódexek bibliografiai leirását, a TAGÁNYI és ÉRDY gyüjtemények feldolgozását. Dr. RÉDEY Tivadar könyvtáros kezelte az újkori kéziratokat s résztvett azok feldolgozásában, intézte a vételügyeket, idevágó becsléseket. Dr. RÉDEY Tivadarné, dr. HOFF-

MANN Mária könyvtáros a kézirattár új anyagát kezelte és dolgozta fel, közte a Magyar Tört. Társulat letéteként külön feldolgozásra kerülő SZILÁGYI Sándor-féle levelezés anyagát, valamint folytatta az Irodalmi Levelestár leíró címjegyzékének sajtó alá rendezését.

Levéltár. Dr. SULICA Szilárd vezetésével működött, aki a vásárlásokat és a folyóügyeket intézte, tanulmányozta a levéltár multját s a levéltári helyzet javítására tervezetet készített. Dr. ZSINKA Ferenc könyvtáros rendezte a családi levéltárakat, résztvett a folyómunkálatokban, könyvtárbecslésekben s előkészítette a Múzeum sporttörténeti kiállításának könyvtári anyagát. ERNYEY József I. o. őr folytatta és befejezte a céhlevelek rendezését és feldolgozta az új gyarapodást. Dr. CZOBOR Alfréd vm. főlevéltáros írta a végleges növedéknaplót, rendezett családi levéltárakat s feldolgozta a beérkező törzsanyagi iratokat.

A Kötelespéldányosztályt dr. GULYÁS Pál főkönyvtáros vezette, aki nyilvántartotta és ellenőrizte a kötelespéldányok beérkezését is. Dr. GREXA Gyula alkönyvtáros naplózta, részben törzskönyvbe vezette a beérkező kötelespéldányokat és reklamálta a hiányokat. E munkálataiban ISTVÁNFI Károly könyvtári főtiszt segédkezett neki.

A Zenei osztályt dr. ISOZ Kálmán vezette. LAVOTTA Rezső zeneművészeti előadó katalogizálta az összes magyar zenei könyv- és kótakiadványokat.

A TODORESZKU-HORVÁTH könyvtárt az adományozó dr. SCHÖFFER Aladárné szerető gonddal gyarapította, AKANTISZ Viktor könyvművészeti előadó segítségével. Házi könyvkötészetünk is ez utóbbi vezetése alatt állott, melynek munkásságát a pénzhiány erősen bénította.

A központi adminisztrációval járó teendőket dr. BARTONIEK Emma alkönyvtáros, dr. PARÁDY Lászlóné könyvtártiszt és RAKSSÁNYI Anna kezelőnő látták el. Előbbi kettő megírta a KOSSUTH Könyvtár karthotékcéduláit (sajtóra). 1925. év tavaszán a JÓKAI-centenárium alkalmából a SZÉCHÉNYI-Könyvtár nagysikerű JÓKAI-kiállítást rendezett, melyet dr. RÉDEY Tivadar könyvtáros nagy tudással és buzgalommal rendezett. Könyvtárunk immár e harmadik kiállítása oly szép erkölcsi és anyagi sikerrel járt, hogy az időleges kiállítások rendezését állandósítani fogjuk.

A) A könyvtár használata a) A könyvtár helyiségében. 1. A nyomtatványosztályban 12.344 kutató 32.809 művet használt; 2. a hírlaptárban 3930 kutató 5631 kötetet használt; a kézirattárban 293 kutató 674 kéziratot, 1210 irodalmi levelet, 44 zenei kéziratot és 1 analektát használt; 3. a levéltárban 337 kutató használt 65.232 oklevelet és kéz-

iratot. *b)* 1. A könyvtáron kívül a nyomtatványosztályból 4159 kutató 6410 művet kölcsönzött. 2. a hirlaptárból 66 kutató 179 hirlapot kölcsönzött; 2. a kézirattárból 20 kutató 73 kéziratot kölcsönzött; a levéltárból 18 kutató 603 oklevelet kölcsönzött.

B) Kötésre a nyomtatványi osztályból 1648 művet adtunk. A hirlaptárból 30 kötet hirlap köttetett és 1197 kötet borítékoztatott.

C) Gyarapodás. 1. A nyomtatványi osztály *a)* kötelespéldány útján 10.226, *b)* ajándék útján 2598 darabbal, *c)* vétel útján 1599, *d)* áttételi útján 4, cserével 58 darabbal, összesen 14.842 darabbal gyarapodott. (Ide nincs beszámítva a még fel nem állított APPONYI Könyvtár.) 2. A hirlaposztály *a)* kötelespéldány útján 35.687 számmal, *b)* ajándék útján 1270 számmal és 363 kötettel, *c)* vétel útján 6 számmal és 15 kötettel, összesen 36.963 számmal és 387 kötettel gyarapodott. 3. Kézirattár *a)* ajándék útján 220 darab, *b)* vétel útján 439 darabbal és 25 fényképpel, *c)* áttétel útján 1480 darabbal gyarapodott. Összesen 2164 darabbal. 4. A levéltár *a)* ajándék útján 1985 darabbal és egy láda irattal, *b)* vétel útján 1105 darabbal és 7 fényképpel, *c)* áttétel útján 304 darabbal és egy láda irattal gyarapodott. Újabb letétek, illetve azokhoz kiegészítés a gróf SZÉCHÉNYI, gróf FORGÁCH, PÉCHY, SZÁDECZKY-KARDOSS, REVICZKY, ABAFFY, SIMONYI, ZÁMORY, FEJÉRPATAKY családok levéltáraival, vagyis 1474 darabbal és négy láda irattal.

A könyvtár tisztviselői az 1925. évben a következő irodalmi munkásságot fejtették ki:

DR. LUKINICH IMRE

könytárigazgató, egyetemi ny. r. tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

1. A szatmári béke története és okirattára. (Budapest. 1925.)

2. Rákócziné életéből. (Gróf Klebelsberg Emlékkönyv 1925.)

3. Szelepcsény György mint rézmetsző. (Magyar Bibliofil Szemle 1925.)

4. A Budapesti Szemle történetéből. (U. o.)

5. A Zrínyiek családi története. (Turul 1924.)

6. Nagy Péter orosz cár és a szatmári béke. (Akadémiai Értesítő 1925.)

7. A Magyar bibliografiaírás első kisérletei. (Magyar Könyvszemle 1925.)

8. Szerkesztette a Gróf Klebelsberg-Emlékkönyvet. (Budapest, 1925.)

HAVRAN DÁNIEL
osztályigazgató.

1. Nekrolog. (Magyar Könyvszemle 1925.)
2. Könyvismertetés. (Magyar Bibliofil Szemle 1925.)

DR. ISOZ KÁLMÁN
főkönyvtáros.

1. Buda és Pest zenei művelődése I. k. nyomás alatt.
2. Az O. M. K. Liszt Ferenc Zeneművészeti főiskola Liszt szobájának Kalauza 1925.
3. A magyar szépliteratura virágos kertje. (Magyar Könyvszemle 1925.)
4. A müncheni állami könyvtár astrologiai-astronomiai kiállítása. (U. o.)
5. Kacsó Pongrác hagyatékának árverezése. (Magyar Bibliofil Szemle 1925.)
6. A lipcsei Musikbibliothek Pethers. (U. o.)
7. Bogeng: Die grossen Bibliophilen. (U. o.)
8. Múzeumi kiállítások. (Protestáns Szemle 1925.)
9. Filharmonikus hangverseny. (U. o.)
10. Filharmonikusok háborúsága. (U. o.)
11. Az operaházi zürzavar. (U. o.)
12. A Zenei szemle. (U. o.)
13. Művészi zene templomainkban. (U. o.)
14. Zenei beszámoló. (U. o.)
15. A filharmonikusok első hangversenye. (U. o.)
16. A zenei szemle. (U. o.)
17. Ifj. Somssich Andor: Liszt Ferenc élete. (U. o.)
18. Az O. M. K. Zeneművészeti Főiskola jubiláris emlékkönyve. (U. o.)
19. Incipit... (Szózat 1925.)
20. A müncheni közlekedésügyi kiállítás. (Budapesti Hirlap 1925.)
21. A müncheni Deutsches Museum. (U. o.)

DR. FITOS VILMOS
főkönyvtáros.

Jövőbe látó gondolkodás. 4 közlemény. (A Nemzet 1925.)

Dr. Sulica Szilárd

főkönyvtáros.

1. A múzeumi levéltár és legújabb gyarapodásai; Kossuth Lajosra vonatkozó újabb adatok. (Magyar Könyvszemle 1925.) [Erről különnyomat is.]

2. A Magyar Nemzeti Múzeum családi levéltárai. (Turul 1925.) [Erről külön lenyomat is.]

Dr. Jakubovich Emil

főkönyvtáros, a Magyar Tud. Akadémia l. tagja.

1. Az Ehrenfeld kódex a Magyar Nemzeti Múzeum kézirattárában. (Magyar Könyvszemle 1925.)

2. Az eredeti Bonfini kódex második töredéke. (Magyar Könyvszemle 1925.)

3. A legrégibb kéziratos magyar könyv a Magyar Nemzeti Múzeumban. (Magyar Nyelv 1925.)

4. Adalékok a legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. II. r. (U. o.)

5. A legrégibb magyar nyelvű missilis levél. (U. o.)

6. P. mester Adalékok az Anonymus kérdéshez. Akadémiai székfoglaló értekezés. (Klebelsberg Emlékkönyv 1925.)

Dr. Gulyás Pál

főkönyvtáros, ny. rk. egyetemi tanár.

1. Magyar Életrajzi Lexikon, Budapest, 1925. 1—3. füzet. Aachs—Altmann 1—384. sz.

2. Ady Endre élete és munkái, Budapest, 1925.

3. A könyv sorsa Magyarországon a középkortól a trianoni békéig. 1—10 közlemény. (Néptanítók Lapja.)

4. Franz v. Kazinczy und die ungarische Buchkunst. (Mainzi Gutenberg Festschrift.)

5. Kazinczy Ferenc és a magyar könyvművészet. (Magyar Bibliofil Szemle 1925.)

6. Magyar Könyvészet. (Corvina 1925. évf.)

7. Elhúnytak és folyóiratszemle. (Irodalomtörténet 1925.)

8. Francia nyelvi és irodalmi cikkek. (Révai lexikon.)

Dr. Rédey Tivadar

könyvtáros, a Magyar Irodalmi Társaság tagja.

1. A félszázados Magyar Könyvszemle. (Magyar Könyvszemle 1925. 1—4. sz.)
2. Apponyi, Alexander, Graf: Hungarica. (U. o.)
3. Klebelsberg Emlékkönyv. (U. o.)
4. Vegyes Közlemények. (U. o.)
5. Arany János egy ismeretlen levele. (Magyar Nyelv 9—10. sz.)
6. Két Jókai Mór egy színházi bemutatón. (Napkelet 1. sz.)
7. Surányi Miklós irodalmi tanulmányai. (U. o.)
8. Színházi Szemle. (U. o. 1—2. sz.)
9. Kozma Andor. (U. o. 3. sz.)
10. Nagy Emma verseskönyve. (U. o. 4. sz.)
11. Ady koszorúja. (U. o.)
12. Mécs László. (U. o. 5. sz.) Megjelent a Prágai Magyar Hirlap 1925 május 20-iki számában is.
13. Mihályfi Károly. (U. o.)
14. Erdélyi József. (U. o. 6. sz.)
15. Környey Paula drámai költeménye. (U. o. 7. sz.)
16. Verses-könyvek. (U. o.)
17. Reményik Sándor lyrája. (U. o. 8. sz.)
18. Egy posthumus könyvről. (U. o. 9. sz.)
19. Én, az asszony. (U. o.)
20. Babits Mihály legújabb lyrai kötete. (U. o. 10. sz.)
21. Zsigmond Ferenc: Jókai. (Századok 1925 1—3. sz.)
22. Jókai és a történelem. (U. o. 4—6. sz.) Különlenyomatban is.
23. Jókai emlékkiállítás. (A Magyar Nemzeti Múzeum Kiállításai 3. füzet, u. ez megjelent 2., 3. és 4-ik kiadásban is.)
24. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét és Bulletin c. melléklapját.
25. Felolvasás a Magyar Történelmi Társulat febr. 18-án tartott, Jókai emlékének szentelt ünnepi ülésén Jókai és a történelem címmel.

Dr. Rédeyné Hoffmann Mária Dr.

könyvtáros.

1. Adalék a magyar emigrációhoz. (Századok 1925.)
2. Muzsafiak százévvel ezelőtt. (Protestáns Szemle 1925.)

3. Egy régi halasi diák emlékeiből. (Az Erő 1925.)

4. A magyar lovas nemzet. (Magyar Nyelv 1925.)

5. A magyar lovas nemzet. (Felolvasás a Magyar Nyelvtud. Társaságban 1925.)

ERNYEY JÓZSEF

I. o. múzeumi őr.

1. Morvaország magyar urai. (Turul 1925.)

2. Hathalmiak címere. (U. o.)

3. Armalisok a körmöcbányai levéltárban. (U. o.)

4. Bonyodalmak a Vellesz armális körül. (U. o.)

5. A Magyar «Angel Gold». (Közegészségügyi Értesítő. 1925.)

6. A lakás fűtése a multban. [Bevezetés Ordódy J. és Gyulay J. könyvéből: Korszerű szabad kályhák szerkezete.] (Budapest, 1925., kiadja a Tüzelőberendezések kiállítása.)

7. Pragensia: Pick, Friedel három könyvének ismertetése. (Századok.)

8. Szláv lapszemle. (Hadtört. Közl. 1925)

9. Az akác vándorlása. (Előadás a Természettud. Társ. botanikai szakoszt.)

10. A nagyszombati egyetem orvosai és gyógyszerészei. (Két előadás a Gyógysz. Tudom. Társban.)

11. Cseh nyelv és irodalom. (Előadás heti 6 órán a Közgazd. Egyetemen.)

12. Általános terminologia. (A székesfővárosi droguista akadémia hallg. előadás heti 1 órában.)

13. A pharmakopoeák műnyelve. (Előad. a Gyógyszerészgyak.-tanfolyamon heti 2 óra.)

14. Bajmócz vára. (Négy közlemény. A Nép. 1925.)

SIKABONYI ANTAL

könyvtáros.

1. Szerkesztette a Magyar Bibliofil Szemlét.

2. Ugyanott cikkek.

3. Jókai és szülővárosa. A komáromi Jókai Emlékkönyvben (különnyomatban is).

4. Cikkek a Pesti Hirlapban.

5. A Romain Rolland hatvanadik születésnapjára Párisban alakult

szerkesztői bizottság tagja s az Emlékkönyv munkatársa. (Romain Rolland a magyar irodalomban).

6. Herczeg Ferenc jubileuma Orsz. Nagybizottságának tagja.

7. Az Athenaeum megbizásából sajtó alá rendezett egy Rákosi Jenő kötetet (megj. 1926.).

Dr. Zsinka Ferenc

könyvtáros.

I. Szerkeszti a Protestáns Szemlét.

II. Ismertetések: 1. a Századokban.

2. Protestáns Szemlében.

3. Az Erőben.

Dr. Pukánszkyné Kádár Jolán

könyvtáros.

1. Krecsányi Ignác hagyatéka a Magyar Nemzeti Múzeumban. (Magyar Könyvszemle 1925.)

2. Szinésztörténeti vonatkozású pesti nyomtatványok a XVIII. századból a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában. (Magyar Bibliofil Szemle 1925.)

3. Az Országos Széchényi Könyvtár. (Magyar Lapok 1925.)

4. Könyvismertetés (Magyar Bibliofil Szemle 1925.)

5. Két szinészettörténeti vonatkozású cikk. (Új Nemzedék 1925.)

Dr. Bartoniek Emma

alkönyvtáros.

1. Az Árpádok ércpecsétjei. (Turul 1924—25. évf.)

2. Tudományos Akadémia és Nemzeti Múzeum. (Magyar Könyvszemle 1925.)

3. Könyvismertetések. (Századok.)

4. Könyvismertetések. (Magyar Könyvszemle.)

Dr. Goriupp Alisz

alkönyvtáros.

1. Irodalomtörténeti repertorium 1925. I. f. é. (Irod.-tört. Közl. 1925.)

2. Lapszemle. [Hazai Hirlapokból.] (Századok 1925.)

3. Adalékok az 1848—49-iki hirlapok bibliografiájához. (Magyar Könyvszemle 1925.)

Dr. Grexa Gyula
alkönyvtáros.

Hoffmann tábornok könyvének birálata. (Századok 1925.)

Lavotta Rezső
zeneművészeti előadó.

1. Magyarországon 1875-ig megjelent régi zeneművek bibliografiája. (Kéziratban.)

2. Jókai és a zene. (Az Est Hármaskönyve. 1925.)

Dr. Gáspár Margit
I. o. könyvtári s. tiszt.

Újabb elméletek a pleistocenről és azok alkalmazhatósága Magyarországon. (Megjelent a budapesti kir. Pázmány Péter tud. egyetem által kiadott Doktori Értekezések kivonatai között.)

Dr. Czobor Alfréd
beoszt. vm. főlevéltáros.

1. Országos Levéltár felállításának terve 1701-ben és az ország iratainak korábbi megőrzése. (Levéltári Közl. 1925.)

2. Közreműködött a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis III-ik köteténél.

Dr. Nyireő István
egyetemi könyvtárőr.

Könyvismertetések, birálatok és apróbb cikkek:

1. A Magyar Könyvszemlében.

2. Magyar Bibliofil Szemlében.

3. A Protestáns szemlében.

Lukinich Imre.

SZAKIRODALOM.

Ballagi Aladár: *Buda és Pest a világirodalomban. 1473—1711. I. kötet.* Budapest szfőv. kiadása 1925. 481 l.

Amikor a főváros tanácsa 1923 november 17-én Buda, Pest és Óbuda egyesítésének ötvenedik évfordulóját az országra nehezedő balsors hatása alatt komoly csendben ülte meg, megértette a kor szavát és a külsőségek helyett maradandó kultúrértékkel akarta jelezni a két főváros és a történelmi multban hasonlóan gazdag mezőváros egyesítésének jelentőségét. Az ünnepélyes hangulat hatásaként született meg többek között a fővárosok mindeddig hiányzó történelmi bibliografiájának kiadási terve is, amelynek megvalósításával a főváros közönsége egyrészt a hazai történelmi kutatás számára nyujtott hatásos segédeszközt, másrészt a külföld figyelmét is felhívta az ősi «Buda regia»-ra, melynek kincsei, majd balsorsa oly sokszor állottak a XV. sz. harmadik negyedétől Európa érdeklődésének homlokterében.

A főváros széles horizontú bibliografiája nem lehetett ez alkalommal ötletszerüen összeállított mű, melynek kiadását csak az alkalomszerűség tenné indokolttá. Ezért e mű összeállítására a főváros Ballagi Aladár egyetemi tanárt kérte fel, akinek már több mint félszázados, a kontinens minden jelesebb könyvtárában végzett bibliografiai kutatása birtokába juttatta a főváros multjának irodalmi adatait. Ballagi megbizatása az első nyomtatványok korától 1711-ig terjedő idő bibliografiájának összeállítására vonatkozott, a hatalmas könyvészeti mű második részének összegyüjtésével pedig, melynek anyaga 1712-től 1873-ig terjed, a főváros tanácsa Kremmer Dezsőt, a Fővárosi Könyvtár igazgatóját, bízta meg. A munkának az 1711-ik évvel történő szétválasztását, ha e dátum a főváros történetében nem is jelent nevezetesebb eseményt, eléggé megokolja az irodalom- és a kortörténetben is általánosan elfogadott uzus, mert a szatmári béke évszáma korjelző a városi kultúra fejlődésében is.

A bibliografiai mű első része: az általában az első budai nyomtatványként elfogadott *Chronica Hungarorum* kiadási évétől, 1473-tól az

1600-ig terjedő anyag készen áll előttünk. Az első budai nyomtatvány kérdésére vonatkozóan a tudós szerző nem foglal határozott állást. A második helyen felvett «*Leonardi aretini in opusculum Magni Basilii*» c. munkánál DENIS és PANZER alapján lehetségesnek tartja e mű elsőségét, de GALEOTTInak a harmadiknak jelzett «*Liber de homine*» c. műve mellett ÁBEL és PROCTOR hasonló erejű érvelését nem fogadja el. E kérdésben különben utalunk TRÓCSÁNYI Zoltánnak a «*Régiségek és furcsaságok*» első könyvében (7. l.) közzétett fejtegetésére, amely külső és belső argumentumok alapján GALEOTTI művének adja az elsőséget. Mindjárt ez az elsőségi kérdés is igazolja BALLAGInak az előszóban nyilvánított intencióját, mely szerint művében nem a szigorú külsőséges bibliografiai szempontokat tartja szem előtt, hanem inkább a tartalmi jelentőségét tekinti és ennek alapján gyüjti össze a főváros irodalmát, tekintet nélkül arra, hogy a címlap vagy kolofon említi-e a testvérvárosok nevét. Mindazonáltal a szoros értelemben vett könyvészeti anyagot az egyes művek címeiben előforduló Buda, Pest és környékének nevei mellé tett csillagjel szemlélhetővé teszi. E kiindulópont szerint természetes, hogy a mű meghaladja a szorosan vett bibliografia jellegét és egyszersmind forráskritikai munkává lesz, melyet BALLAGI úttörő vállalkozásnak nevez, nemcsak nálunk, hanem a világirodalomban is.

A kötet első részét Buda elfoglalásának évszáma két részre osztja. Mindegyik részhez BALLAGI a főváros történelmi jelentőségét kidomborító tömör történeti összefoglalást nyujt, melyeknek megállapitásai történelmi irodalmunknak is értékes anyagává válnak. Buda jelentősége a világtörténelmi újkor kezdetével egyidős. A világirodalomban «királyi» melléknévben nyert jelentősége elismerést, amelyet MÁTYÁSnak, a renaissance uralkodók igazi típusának köszönhetett. MÁTYÁSnak fejedelmi alakja, politikai és kultúrális tetteinek rugói erős jellemző erővel domborodnak ki a tudós professzor tolla alatt. A világirodalom azt bizonyitja, hogy MÁTYÁS nemzetközi értéklését hatalmas kincstára és hadereje mellett főképen a humanizmus felkarolásának köszönheti, és általa jut a magyar főváros is világtörténelmi jelentőségre. Immár közel félezer esztendő óta irnak minden nyelven a Korvinák jelentőségéről, melyek MÁTYÁSnak és fővárosának örök életet biztosítanak a kultúra történetében. A Korvinák MÁTYÁS halála utáni sorsát tömör összefoglalásban, hasonlóan nagy jellemző készséggel irja meg a szerző. Már MÁTYÁS másik kultúrális alkotásának, egyetemének jelentősége elenyészően

csekély. A felsorakoztatott hatalmas irodalomban csupán *Petrus Niger* 1481. évi munkája magasztalja MÁTYÁS nevét egyetemével kapcsolatban. Az egyetem ismertetésénél hosszabban foglalkozik a mű a 40.000-es szám magyarázatával, amely hazai történelmünk számos hasonló közlése alapján nem határozott számot, hanem általában nagy sokaságot jelentett. A középkor végén elterjedt hitetlenség ellenére a városoknak nemcsak dicsősége, hanem az idegenforgalom révén jólétüknek is biztosítékai voltak a szentek ereklyéi, amelyekben Buda is bővelkedett. Thomas *Fremperger Historia translationis* c. a XVI. sz. elejéről származó munkája mutatja, hogy mily kegyelettel vette körül a középkor a kisded JÉZUS ruhácskájának bal ujját, amely a Margitszigetről került Kölnbe. Alamizsnás SZT. JÁNOSnak ereklyéjét a budai várpalota kápolnájában, REMETE SZT. PÁLét a budaszentlőrinci páloskolostorban, SZT. GELLÉRT koporsóját a ferencesek pesti klastromában, BOLDOG MARGIT tetemét pedig a margitszigeti domokos apácáknál nagy kegyelettel őrizték. (V. ö. Petrus de NATALIBUS 1506 és Hieronymus BEATUS, HADNAGY Bálint (Fr. VALENTINUS) 1511 stb.) Buda jelentőségének kétségtelen bizonyítéka, hogy TOLLHOPF János MÁTYÁSnak ajánlott kéziratos művében a budai meridiánt választotta számításaiban elsőnek; MÜNTZ János 1495. évben megjelent művében «super meridiano Budensi» kezdi meg csillagászati művét. Buda képe és jelentősége, melynek súlyt MÁTYÁS és BEATRIX egyénisége adott, Bécs elfoglalásától az uralkodópár állandó bécsi tartózkodása miatt már veszít fényéből, melyet a Jagellók uralkodása mindinkább elhomályosít, bár a külföld ezután is sokat foglalkozik a magyar főváros eseményeivel. A «lengyel felfordulás» kora következik be, melyet a sok lengyelszabású rokosz karakterizál. Érdekes BALLAGI fejtegetése a Rákos vizéről, melynek eredetét a rokoszból magyarázza. E nyelvtudományi alapon is lehetséges magyarázat mellett BALLAGI másik fejtegetését, mely szerint «az alkotmány sáncai» mögé való vonulás szólam a köznemességnek a körülárkolt sátrak mögötti tartózkodásából eredt volna, nem látszik teljesen megokoltnak.

Az 1542-ig közölt nyomtatványok sorában számos a főváros történetével közelebbi vagy távolabbi összefüggésben álló szerfölött ritka mű ragadja meg figyelmünket. Az 1474. évtől megkezdődik AENEAS SYLVIUS számos kiadást ért *Historia bohemica*, 1475-ben pedig *Epistolae familiares* c. műve, melyeknek mindegyikében számos Budense van. A könyvnyomtatás első periodusát nálunk túlnyomó számban az egyházi művek kiadásai jelzik. Már 1480-ban megjelenik az első *Breviarium*

Strigoniense, melyet azután számos más, a liturgiai használatra szánt mű követ. TEMESVÁRI PELBÁRT beszédeinek gyüjteményei 1483-tól, LASKAI Ozsvát beszédei pedig 1497-től hasonlóan gazdag sorban jelennek meg. TURÓCZI János *Chronica Hungarorum*-a (1488), SCHEDEL Hartmann világkrónikája (1493) egyformán sok értékes adatot tartalmaznak a főváros történetére vonatkozóan és számos kiadásuk kelendőségüket bizonyítja. A könyvészeti és történelmi szempontból egyaránt nagyértékű művek sorában találjuk a III. FRIGYES és MÁTYÁS trónörökösödési szerződését tartalmazó 1486-i *Tractatus Concordiae*-t, 1490-ben jelenik meg a latin és német kiadásban ugyancsak e szerződés pontjairól a *Capitula concordiae*, FRIGYES és ULÁSZLÓ pozsonyi békéjét pedig a *Concordia Hungarica* közli. REGIOMONTANUS budai tartózkodásáról ír Jacobus Philippus BERGOMENSIS 1485-i művében, a *Supplementum Chronicarum*-ban és a neves csillagász megfigyeléseit tartalmazza az 1490. évben kiadott *Tabule directionum*. Budán 1500-ban a pápa, Franciaország, Spanyolország és Velence követei és a magyar méltóságok jelenlétében megkötött törökellenes szövetkezésnek elsőrangú történelmi kútfője az 1501-ben két kiadásban megjelent *Die Ordnung zu Ofen wider den Thurcken gemacht*, melyben Budára vonatkozóan számos művelődési adatot is találunk. Külön meg kell még emlékeznünk a budai könyvárusok által kiadott művekről, melyeknek a könyvészeti és históriai értékén kívül a rajtuk levő fametszetű könyvárus jelvények művészeti szempontból is nagy értéket kölcsönöznek. Az első budai könyvárus, kinek kiadó jelvényét a *Turóczi krónika* első augsburgi kiadásából ismerjük, Theobaldus FEGER volt. Kívüle Georgius RUEM, Johannes HAMAN és különösen Johannes PAEP [PAP] budai könyvárus, akinek hat jelvénye ismeretes, emelkedtek a XV. sz. végétől a XVI. sz. elejéig terjedő időben csodás szépségű jelvényeik által jelentőségre. A budai könyvárusok a XVI. sz. első három évtizedében is számos jelvényükkel ellátott művet jelentettek meg. Közülök legismerősebb Urbanus KAYM, aki mellett Stephanus de WARDIA, Stephanus HECKEL, Antonius MURARIUS, Matthias MILCHER, Jacobus SCHALLER, Leonardus de SESSARDIA, Michael PRISCHWITZ és Georgius GRYNEUS könyvárusok neveit sorolhatjuk fel, akiknek jelvényei közül a mű többet facsimilében közöl. A közölt művekből látjuk, hogy a XVI. sz. első évtizedeiben is sokat foglalkozott a külföld a magyarországi, ill. budai eseményekkel. Az 1514-iki paraszlázadás részletes leírásának, mely tudvalevően Budán és Pesten vette kezdetét, már 1514-ben élénk visszhangra talál a külföldön is, aminek bizonysága, hogy az *Ain gross*

Wunder zaichen című Augsburgban megjelent műnek ugyanez évből ötféle kiadása van. Ugyanezzel az eseménnyel még több mű is foglalkozik, melyek között Janus Vitalis egyedülálló kútfőértékű művét emeljük ki. Cuspinianus [Spieszhammer] Johannes több munkájában foglalkozik Budával és a magyar királyi udvarral; értesítéseinek különös értéke, hogy Ulászló és Miksa tárgyalásainak követi szerepében szem- és fültanuja volt. Több munka foglalkozik Ulászló és Miksa szerződésével is, amely a Habsburgok világuralmának fontos biztosítéka volt. Magyarország állapotának megragadó rajza tárul elénk a négy évvel a mohácsi vész előtt megjelent *Turcken puechlein*-ben. A szerző a törökkel mondatja el, hogy nem tart többé a magyar királytól, mert annak sem pénze, sem hadserege, sem hadvezére nincs; elmult a «künig Mathiasco» ideje. Általában látjuk, hogy a külföld irodalmában is sokszor felmerül a mohácsi vész előtti időben a magyarság vigasztalan állapota miatt a töröktől való veszedelem közelsége. A mohácsi vész tragédiája hamarosan eljut a külföld irodalmába. Magáról az eseményről ismét Cuspinianus munkája, a valószinüen 1526-ban megjelent *Oratio Protreptica* ad részletes ismertetést és emellett számos művelődési adatot is nyujt Buda korviszonyairól. Különben számos mű foglalkozik ezekkel az eseményekkel, amelyek között megemlítjük még *Ein Sendbrief* és a sok változatban ismert *Hernach volgt des Bludthunds* című munkákat. Ugyancsak 1525-tel indul meg a török időkre oly sok jelentős és aprólékos eseményt megörökítő «Zeyttung»-ok kora is. Ferdinandnak trónja érdekében folytatott küzdelmei is számos nyomot hagynak az egykorú irodalomban, amelynek 1516 után állandó aktuális témája lett a magyarság és Buda vára ügye. Aki az eseményekre vonatkozóan az egykoru irodalmat kívánja tanulmányozni, kétségtelen Ballagi útmutatásai nyomán kitünő útmutatást talál. A külföldiek mellett a magyarság is kiveszi részét e kor irodalmában. Frangepán Farkas, Gyengyesi György, Pesti Gáspár, Erdősi Sylvester János, Tatai Antal munkái hasonlóan értékes irodalmi adatokat szolgáltatnak e kor viszonyainak ismeretéhez.

A nagykiterjedésü bibliografia, melyet e mű Buda elfoglalásáról nyujt, oly hatalmas anyagot állit a kutató rendelkezésére, hogy ennek részletezésébe csak nehezen bocsájtkozhatunk. (A közölt könyvcímek száma összesen 1097.) Ballagi e hatalmas adatgyüjtemény birtokában szerzett nagyvonalú ismeretei alapján biztos kézzel rajzolja meg e második részhez is mellékelt előszavában Buda helyzetét és jelentőségét

a 145 éves török uralom alatt. Buda ez időben a szultán birodalmának legfontosabb katonai pontja volt. Mint a birodalom végvára állandóan harcra készen állott az események forgatagában, amelyet mint a tudós szerző mondja, igen találóan jellemez az a körülmény, hogy a budai basa, akit hivatala fontossága miatt vezérbasának is hívtak, jórészt a vízikapu mellett felütött sátorban tartózkodott. Buda helyzetének fontossága a várháborúk e tipikus korában önmagától adódik, mert hiszen, akié Buda, azé volt Magyarország kétharmada is. A magyar főváros közállapotainak vázolásában azokon az eléggé ismert leírásokon kívül, melyek Budának és Pestnek teljes leromlásáról írnak, BALLAGI mérlegeli a török uralom idejének másik oldalát is, mert kétségtelen, hogy a török Budán a civilizációnak is voltak jelentős nyomai. A Hungaricumokból látjuk, hogy a világirodalom sokszor egész kisjelentőségű magyar eseményt is megörökített lapjain. E korból származó minden jelentősebb könyvtermékben közelebbi vagy távolabbi vonatkozásban szerepel testvérvárosunk is. Természetes, hogy ennek következtében e második rész bibliografusát csak a szorosabb értelemben vett Budense anyag érdekelhette, amely jelentősebb adattal járulna hozzá a török idők Budájának kor- és művelődéstörténetéhez. BALLAGI e részben talán még nehezebb feladatot oldott meg, mert az ismertetésünk elején vázolt szempontok e második rész hatalmas anyagában sokkal nehezebb kritikai mérlegelés elé állítják a bibliografust. Az 1542. évtől közölt bibliografia nyomán figyelemmel kísérhetjük azt a nagy rémületet, amely főkép Németországban keltett erős visszhangot a török terjedésének hírére. A német nyomtatványok hangsúlyozzák, «Das der Türck ein erbfeind aller Christen» és követelik a birodalmi seregeknek felvonulását a török ellen. Ennek eredménye volt 1542 szeptemberében JOACHIM brandenburgi őrgróf csúfos kudarccal véget ért vállalkozása. Ugyancsak nagy része van az irodalom keltette közhangulatnak, MÁTYÁS fhg 1598-i, valamint NÁDASDY és PÁLFFY 1599-i sikertelen kísérletének. Ambrosius MOIBANUS 1543. évi *Epistola Consolatoria* c. művében élénken látjuk azt a nagy gyűlöletet, mely Európa lakóit a török ellen tüzelte. Paulus RICIUS ugyanezt a célt szolgálja 1544-i művében, amelynek szószólója nálunk főképen SYLVESTER János volt. MINSTER hires cosmographiája, mely 1544-től oly sok kiadásban jelent meg, Budáról csak kevés szóval emlékezik meg, de HERBERSTAYN, JOVIUS és DRESCHLER munkái már részletesebb tudósításokat tartalmaznak. HELTAI Gáspár 1552. *A Resegnec Es Tobzodasnac veszedelmes voltáról való Dialogus*, mint a *Nem oda Buda!*

első emléke kuriozitásánál fogva szintén itt szerepel. TINÓDI jól ismert munkái, a pesti származású BORNEMISSZA Péter Electra-fordítása, az *Első része az Evangéliumokból és az Epistolacból való tanulságoknak,* az *Ördögi kisértetekről* és a *Predicatioc* c. művei, SZÉKELY István krónikája, a hitvitázó MELIUS Péter *Az Aran Tamás hamis eretnec tevelgesinec... meg hamisittási* c. 1562-i műve, melyben tiltakozik, hogy a reformáltak és a nem reformáltak Budán és Tolnán ugyanegy templomban imádkoznak, DÁVID Ferenc *Az Egy Attya Istennec* kezdetű, MÁTYÁS királyt a budai kapásokkal együtt emlegető 1571. évi műve e kor magyar nyelvű ritkaságai közé tartoznak. SLEIDANUS, MELLINI, ULLOA, LONICERUS, LEUNCLAVIUS, BUSBEQUIUS, REUSNER, ROO, DOGLIONI, HULSIUS stb. munkái a többkevesebb budai vonatkozású anyagnak gazdag sorozatát adják. E munkák első kiadásai mellett a nevezetes későbbi variansok is nem egyszer szerepelnek, a többi kevésbbé fontos kiadásokra pedig sokszor jegyzetekben utal a szerző.

Mindezekből könnyen megállapíthatjuk, hogy mily rengeteg munkát végzett BALLAGI professzor e hatalmas bibliografiai mű összeállításával. A mű jelentőségét könyvészeti érdemeinek hangsúlyozása mellett főképen azzal kívánjuk jellemezni, hogy e munka nagyban megkönnyíti a történelmi kutatást is és remélhető, hogy ennek alapján lesz majd vállalkozó a török idők Budájának megírásához, hogy a főváros történetét nemcsak kiszakított részleteiben, hanem összefüggő egészében is megismerhessük.

Végezetül megemlítjük, hogy a főváros házinyomdája mintaszerű munkát végzett e mű technikai részében és megmutatta, hogy mind tipologiája, mind gondos munkája által méltán foglal helyet Budapest első nyomdavállalatai között. KELÉNYI B. OTTÓ.

Hoffmann, Edith: *Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices.* Különnyomat a «Belvedere» című folyóiratból. Wien, 1925. 130—156. (19 képpel.)

A Corvina kutatásokról szóló beszámolók és a CORVIN-kódexekkel foglalkozó alapvető értekezések zöme a *Magyar Könyvszemlé*ben jelent meg, amely azonfelül mindig tüzetesen ösmertette a MÁTYÁS király világhírű könyvtárának s e könyvtár maradványainak szentelt s egyébütt megjelent hazai és külföldi tanulmányokat. Semmi sem természetesebb, minthogy HOFFMANN Edithnek a bécsi *Belvedere* című művészettörténeti folyóiratban legutóbb megjelent értekezésével is behatóan foglalkozzunk.

HOFFMANN Edith, egyik legképzettebb és legfinomabb ízlésű művészettörténetírónk, évek óta folytatott Corvina-kutatásainak főleg művészettörténeti szempontból fontos eredményeit tárja elénk elevenen és szellemesen megírt formás művében. A Corvináról tervezett alapvető munka megjelenését, amelyre a Szent István Akadémia még bold. FRAKNÓI Vilmos megbízásából vállalkozott, az összeomlás utáni mostoha körülmények egyelőre megakasztották. A *Belvedere*ben közölt tanulmány igazolja, hogy a Corvinával művészettörténeti szempontból, amire jelentőségének fősúlya esik, foglalkozni alig lehet hivatottabb más, mint HOFFMANN Edith, aki a középkori miniatürfestészetben avatottságának már nem egy szép dolgozatával adta bizonyságát.

MÁTYÁS király könyvtárát kortársai tudományos és művészeti szempontból egyaránt nagyra becsülték. A fényes kiállítású kódexek tartalma tudományos szempontból ma már igen kevés embert érdekel, művészi díszítésük iránt az érdeklődés hullámai világszerte annál szélesebb körökben gyűrűznek s alig hihető, hogy valaha el fognak simulni.

Az olasz renaissance, amelynek MÁTYÁS, az ízig-vérig humanista király, szinte rajongója volt s amelyben, mint az antik művészet új életrekeltőjében, kevesen hittek annyira, mint ő, a bőkezűségéből készült művészi alkotások közül miniaturás kódexeiben tükröződik a legtisztábban. Építkezései közben Budán, Visegrádon és egyebütt az elődeitől rámaradt alkotásokat rombadöntetnie lehetetlenség volt. A renaissance ezekben csak mint itáliai ragyogásának verőfénye az átalakított épületek és termek díszítésében érvényesült. Bizonyos, hogy festőkben, miniatorokban Budán sem lehetett hiány. Hogy már a XIV. században is mennyire megbecsülték festőinket, annak nem utolsó bizonysága JÁNOS mester, NAGY LAJOS király festőjének hatalmas sírköve, amely a budavári Nagyboldogasszony-templom falába foglalva maradt ránk. A miniaturás kódexek, amelyeket III. FRIGYES, mint V. LÁSZLÓ királyunk gyámja százszámra hurcoltatott Budáról Bécsbe, zömükben, különösen ZSIGMOND korában ott készülhettek. Egyéb magyarországi eredetű XV. századbeli kódexeinknek a külföldiektől elütő jellegére, mestereiknek a felfogás frisseségében, naivitásában nyilvánuló és keleti hatásokra utaló sajátosságaira nemrégiben HOFFMANN Edith is rámutatott.[1]

[1] Középkori könyvkultúránk néhány fontos emlékéről. Magyar Könyvszemle 1925.

Az olasz renaissance stílust, amelyet MÁTYÁS király szinte egynek tartott az antikkal, cimeres leveleink és egyéb emlékeink bizonysága szerint festőink még a XV. század derekán sem igyekeznek utánozni, sőt, nem tekintve a későbbi könyvdiszítéseket, stílusuk az évszázadok óta elvitázhatatlan olasz hatás ellenére velejében mindvégig északi jellegű marad, amint ezt százával ránkmaradt szárnyasoltáraink és falképeink is bizonyítják. Bizonyos, hogy MÁTYÁS király kezdettől fogva könyvei diszítését ezért nem bízta magyar mesterekre, bár várai, palotái festményekkel, szobrokkal való diszítésében ezeknek is juttatott szerepet.

Az 1467-ben másolt bécsi Ptolemaeus-kódex egyelőre diszítés nélkül maradt, TAMÁS barátnak 1469-ben ajándékozott római *Missaléját*, ha nem is olasz mesterrel, de Bécsben festeti. Itáliából, VITÉZ János és JANUS PANNONIUS hagyatékából MÁTYÁS király könyvtárában már sok olasz miniaturás kódex gyülhetett föl, amire Budán is felmerültek olasz renaissance ízlésben dolgozó miniatorok s ezek sorában magyarok is. Utóbbiaknak a Corvina könyvdiszítő műhelyében való szerepére a XV. század utolsó negyedéből ránkmaradt cimeres levelek diszítéséből is lehet következtetnünk.

HOFFMANN Edith megállapítása szerint az első miniatorok egyike, akit MÁTYÁS király Budán foglalkoztatott, BLANDIUS volt, aki 1471-ben számára Rómában könyveket vásárolt. Kétségtelenül olasz volt a név szerint még nem ismert festő, aki a király másoktól készen vásárolt kódexeibe címerét festette s akinek keze nyomával 36 kódexben találkozunk. Ez a címerfestő lehetett a modenai ALBERTI-kódex firenzei jellegű címlapjának mestere is.

BEATRIXszel kötött házassága után MÁTYÁS király könyveinek pompája egyre fokozódik. Udvarában ettől fogva olasz mestereknek még nagyobb szerep jut. Legkiválóbb miniatorai firenzeiek, akik azonban maguk nem jönnek Budára, jóllehet számára számos kódexet diszítenek. ATTAVANTE, LIONARDO jóbarátja s VERROCCHIO műhelyében valószínüleg tanulótársa, legszívesebben a nagy királynak dolgozik. A fönnmaradt CORVIN-kódexek sorában 31 került ki műhelyéből s 18 kódex diszítése nagyjából ATTAVANTE sajátkezű munkája.

ATTAVANTE irányának legkiválóbb követője Giovanni BOCCARDI, 1486-tól kezdve szintén sokat dolgozott MÁTYÁS király számára, ám utóbbi halála után a legtöbb Budára szánt kódex a MEDICIek firenzei könyvtárába került, ahol MÁTYÁS címereit átfestették. BOCCARDI főműve a bécsi PHILOSTRATUS-kódex, 1486—88-ból, melyet eddig általában

ATTAVANTEnak tulajdonítottak. Ha dekoratív pompa tekintetében nem is, tisztán művészi szempontból különösen az ékítmények közé szőtt bájos és eleven alakos kompozíciókkal ATTAVANTEn is túltesznek a del FORA testvérek: Gherardo és Monte. Legszebb munkáik a flórenci *Psalterium* és a newyorki DIDYMUS-kódex. Ők díszítették a prágai Aquinoi Tamás-kéziratot és két modenai CORVIN-kódexet is. A játszi díszítések derűs és költői felfogású mesterének, CHERICOnak, firenzei műhelyéből hét fönnmaradt CORVIN-kódex került ki s a legszebb három darab ezek közül a modenai *Origenes*, a wolfenbütteli *Psalterium* és a bécsi PTOLEMAEUS-REGIOMONTANUS-kódex BEATRIX számára készült.

Firenzén kívül Milánóban és Rómában is dolgoztak MÁTYÁS király számára miniatorok. A veronai Girolamo dei LIBRI kezétől azonban, HOFFMANN Edith megállapítása szerint, nem származik egy Corvin-kódex sem, amint ezt eddig többen állították, mert a művész a nagy király halálakor még csak 16 éves volt, a kéziratok pedig előbb még más gyűjtő birtokában is voltak.

Numizmatikai és heraldikai adatok segítségével szerzőnk igen érdekesen állapítja meg, hogy a CORVIN-kódexek közül melyek készültek Itáliában s melyek Budán. A Corvina-könyvtárral kapcsolatos festőműhelyről és utóbbi mestereiről, valamint munkáikról szóló fejtegetések HOFFMANN Edith gazdagon illusztrált tanulmányának legérdekesebb lapjai. A budai miniatorok közül mindenekelőtt két új címerfestővel ismerkedünk meg, akik 1485 után tűnnek föl. Majd a kódexek aranymetszésére festett mértani- és virágékítmények alapján a budai miniatorműhellyel kapcsolatos könyvkötőműhely létezéséről szerzünk kétséget kizáró tudomást.

A Budán készült kódexek díszítését különféle iskolák stílusának sajátos keveréke jellemzi, amelybe magyar, német, olasz elemek mellett hellyel-közzel francia és burgundi hatások is vegyülnek, mint a bécsi nagy *Antifonale* címlapján, amelyre az építészeti részletek szempontjából a római *Missale* kanon-képe is emlékeztet. Tudós elődeinek, főleg CSONTOSInak és SCHÖNHERRnek kutatásain továbbépítve, HOFFMANN Edithnek egész sor kódexet sikerült körülhatárolnia, amelyek díszítésében különböző olasz iskolák hatása kereszteződik, de amelyek olyan sajátosságokat is mutatnak, hogy ezek alapján minden más miniatoriskola alkotásaitól határozottan elkülöníthetők. Ennek a sajátos budai keverékstílusnak egyik jellegzetes emléke a velencei FILARETE-AVERULINUS-kódex, amelynek díszítésében főleg velence-ferrarai hatás érvényesül s egyik címlapja a Budán járt Ercole dei ROBERTIre emlékeztet.

Sajnos, a budai műhely festői közül névszerint alig ismerünk valakit. Közülök való lehet Franciscus de KASTELLO ITHALLICO DE MEDIOLANO, aki KÁLMÁNCSEHI prépost lambachi Breviariumát díszítette s valószínűleg az 1489-ben nemesített horvát-dalmát de CASTELLIONO ET DE MEDIOLANO-család tagja volt, aminthogy az élén álló RAGUZAI FÉLIXszel együtt a budai könyvdíszítőműhelyben még nem egy dalmata származásu festő dolgozhatott.

MÁTYÁS király utolsó éveiben a műhelynek egy tiszta milanói stílusban dolgozó mestere is volt, akinek remeke a párisi CASSIANUS-kódex. HOFFMANN Edith finom elemzőképességgel igen meggyőző módon mutatja ki, hogy ez a kódex milanói jellege ellenére csakis Budán készülhetett. Mesterét is sok valószínűséggel sikerült megállapítania s ez JÁNOS madocsai apát volt, akit ULÁSZLÓ király is foglalkoztatott. Utóbbi számadáskönyveiben az apáton kívül még három festő szerepel, akikről azonban egyelőre még nem sikerült megállapítani, hogy egyben miniatorok is voltak.

HOFFMANN Edith nagy gonddal megírt, alapos és sok új megállapítást tartalmazó tanulmányának ismertetését szerzőnk zárósoraival fejezhetjük be a legcélszerűbben:

«MÁTYÁS korában s az utána következő időben Budán tényleg volt miniatorműhely. Kutatásaink eredményei azonban további megállapításokra is feljogosítanak. Ez a műhely, bár tagjai nagyrészt külföldiek voltak s motivumait sűrűn merítette külföldi alkotásokból, végeredményként mégis eredeti, sehol egyebütt fel nem található s általános hatásában könnyen felismerhető stílust fejlesztett: a könyvdíszítésnek ezt a jellegzetes modorát teljes joggal magyarnak mondhatjuk.» DIVALD KORNÉL.

Isoz Kálmán: *Buda és Pest zenei művelődése.* (1686—1873.) I. kötet. (A 18-ik század.) Kiadja a Magyar Népszinházi Bizottmány. Budapest, 1926. Budapest Székesfőváros házinyomdája. 8 r. IV, 227 (1) l.

Tartalomban és kiállításban egyaránt magas színvonalú könyv Isoz Kálmánnak a magyar főváros zenei művelődését tárgyaló munkája, melynek most megjelent első kötete a pesti és budai zenei művelődésnek 18. századi képét festi meg nagy apparátussal, töretlen úton járva és mégis mindig érdekesen és színesen. Ehelyütt nem bocsátkozhatunk a könyv érdemleges méltatásába. De szemlénk keretébe tartozik mindenekelőtt a budai és pesti hangjegykiadás és hangjegykereskedelemről

írott fejezete folytán, amely eddig teljesen ismeretlen adatokkal gyarapítja idevágó tudásunkat.

Ebben az időben a kóták túlnyomó többsége írott, a hangjegynyomás technikája kezdetleges s általában egysoros nyomásokra szorítkozik. A nyomtatott hangjegy importárú s csak később metszik itthon is. A másolók nagyrészt zenészek, de akadnak hivatásos hangjegymásolók is, noha ez nem lehetett a legrózsásabb kenyérkereset; egy ívért 4—6 krajcárt fizettek. Az első ismert pesti hangjegykiadó a WEINGAND és KÖPF budai és pesti könyvkereskedő cég volt. Gazdag könyvraktárában hely jutott a zenei műveknek is. A raktárán lévő zeneművekről külön katalógust adott ki, amely azonban elveszett. De két fennmaradt könyvjegyzékében felsorolt egyéb gazdag könyvanyag megerősíti azt a feltevést, hogy kora java zenei termékét tartotta raktáron. Legfőbb érdeme azonban a helybeli zeneszerzők műveinek kiadása; így BENGRAF József pesti regenschori műveiből 1784-ben négy füzetet jelentetett meg. KÖPF halálával a cég nem foglalkozik többé hangjegykiadással és szerepét LIEDEMANN János Sámuel veszi át. «A szép magyar nőhöz» címzett boltjában hangjegyeken kívül sok mindent árúsított, mint selymet, piperecikkeket. Ő adta ki BENGRAF *Kirchenlied*jének szólamait s árúsította BENGRAF-nak a bécsi Artaria-cég kiadásában megjelent *12 magyar táncok klavicembalóra valók* című munkáját. A sokszorosítók közül kivált MAYER Ágost pesti rézmetsző gondos munkájával és ízléses címlapjaival. Ő keszítette BENGRAF *XII. Lieder*jeinek WEINGAND és KÖPF-nél megjelent kiadásához a címlapot. A részecskékből összerakható tipusokkal szedett hangjegynyomást az Egyetemi Nyomda gyakorolta. Az itt készített művek közül kiemelendők RIEGLER Frantz Paul *Anleitung zum Gesange und das Klavier oder die Orgel zu spielen* és GÁTI István *A kótából való klavirozás mestersége* c. művek. A nagyobb könyvkereskedők és díszműárusok mind foglalkoztak hangjegyárúsítással, az országos vásárokon idegen könyvkereskedők is kereskednek bódéikban hangjegyekkel. 1806-ban a bécsi *Industrie Comptoir* fiókot nyit Pesten s fellendíti a hangjegykereskedelmet.

Külön kiemelendő Isoz könyvének értékes képanyaga, mely a Nemzeti Múzeum könyvtára zenei gyüjteményének gazdag anyagából s az ott szétszórtan található becses színészettörténeti emlékekből ad ízelítőt. Pesti és budai magyar és német zsebkönyvek fejlécei és záródíszei, pesti és budai kiadású hangjegyek, szinházi zsebkönyvek és szövegkönyvek címlapjainak hasonmásai értékes szemelvények a 18. szá-

zad pesti és budai nyomdászatának munkájából; legszebb díszei a könyvnek az ERDŐDY-féle operatársulat zsebkönyvéből vett színész-silhouettek, amelyek először ismertetik ennek a gyönyörű kiadványnak művészi képanyagát. PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN.

Haebler, Konrad: *Handbuch der Inkunabelkunde.* Leipzig, 1925. K. W. Hiersemann. (4 lev. + 187 l.)

Az ősnyomtatványkutatás lényegét és módszertanát aligha írhatta volna meg ma szakavatottabb kéz, mint a HAEBLERé. Valóságos könyvtárt tesz ki már az a sok monografia, amit évek hosszú során át erről a kérdésről feldolgozott s amelyek nélkülözhetetlen segédeszközei a XV. század bibliografusainak. A kérdés bonyolultságát jól ismerve, HAEBLER maga sem mert korábban vállalkozni az első összefoglaló ősnyomtatványtan megírására, annyi bizonytalanságot látott még a különböző felfogásokban; csak miután MILKAU az idevágó előadásait már gyorsírással lejegyeztette s azok kéziratban kezdtek elterjedni, dolgozta fel a tárgyat végleges alakban.

HAEBLER az ősnyomtatványtant nem számítja önálló feladatkörnek, csak a könyvtudomány egyik részének, jóllehet a bibliografia általános szabályaitól sokban eltérő különleges módszerekre támaszkodik. Az ősnyomtatványok jelentőségét főképen abban látja, hogy a nyomdászat bölcsőkorából származó könyveken, melyeket a könyvnyomtató még egészen egyéni módon állított elő, ma is igen jól felismerhetők és végigkisérhetők a mai könyv fogalmának és külső jellegének lassú kialakulása és fejlődéstörténete, mindazokkal a sajátosságokkal, amelyek az Európaszerte egymástól eltérő módon szétágazott új eljárást megkülönböztetik. Csak ennek az időnek lejártával válik a könyvnyomtatás minden országban más és más jelleggel tulajdonképeni mesterséggé.

A könyvnyomtatás eme bölcsőkorát nem egyforma időponttal zárják le a szaktudósok. 1480, 1499, 1500, a XVI. század első évtizedei (de legkésőbb 1550, mint a könyvnyomtatás feltalálásának első száz esztendeje) azok az évek, melyekkel a korszakot befejezettnek látják. Kétségtelenül nehéz is egy ilyen általános érvényű korszakjelölő évszámot megállapítani, mert ha a német könyvtermelésben bizonyos megalkuvással némileg korhatárt jelent is a XV. század vége, amennyiben 1501-től 1517-ig meglehetősen terméketlen évek következnek, Olaszországban azonban (nevezetesen Velencében) inkább az 1480, Franciaországban (Párisban) az 1495. évek, tehát már korábbi időpont zárja

le az ősnyomtatványok korát, viszont ez utóbbi országok elszigeteltebb vidéki nyomtatómühelyeinek termékei s főképen a spanyol, angol és északi nemzetek, valamint hazánk később induló nyomdaipara a XVI. század elején is kezdetleges jelleget mutatnak. HAEBLER maga az 1500 év, mint egy középidő elfogadását találja a többséggel tartva legcélszerűbbnek, de bizonyára azért is, mert a német szempontokkal ez a legösszeegyeztethetőbb.

Az ősnyomtatványok irodalma a könyvnyomtatás első, kétszázéves jubileuma alkalmával 1643-ban kiadott művekkel kezdődik. Majd Cornelis A BEUGHEIM 1688-ban Amsterdamban, Michael MAILLAIRE 1719-ben Hágában, Michael DENIS 1789-ben Bécsben, Franc. Xav. LAIRE és két évvel később 1793-ban Georg PANZER Nürnbergben és Ludwig HAIN 1826-ban Stuttgart és Párisban megkezdték a tervszerű feldolgozását, illetve fokozatos kiegészítését annak a hatalmas anyagnak, melynek példányszámát a legújabb ősnyomtatványkutatások 450.000-re becsülik s amely hatalmas bibliografiai vállalkozás a mult évben megindított nagyarányú *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*-ben fog évekmulva méltó befejezést nyerni.

Az ősnyomtatványtan HAEBLER megállapítása szerint nem azonos a könyvnyomtatás bölcsőkorának történetével, mert a könyvelőállítás legkorábbi *módszereit* kutatja, míg az utóbbi a könyvnyomtatás *eseményeit* kiséri figyelemmel. Mindkét studium azonban egymásra van állandóan utalva és annyira összefügg, hogy gyakran alig választhatók el. Ezért az ősnyomtatványkutató nem nélkülözheti ott sem az alapos ismereteket. Minthogy az ősnyomtatványok meghatározására minden kétséget kizáró általános érvényü kritériumokat meghatározni nem lehet, HAEBLER végigkiséri a könyv előállításának minden külsőségét, hogy a sokféleképen felmerülni szokott kérdések megoldását megkönnyitse.

Könyvének második szakaszában részletesen foglalkozik ezért a papiros, nyomásalak, iv- és lapjelzés (registrum, signatura és custos) használatával, elterjedésével, illetve kormeghatározó jelentőségével. Majd ismerteti a könyvek nyomástechnikáját a betüöntéstől és sajtótól kezdve azok alkalmazásáig. Felsorolja a használatos betüalakokat és nagyságfokozatokat, iniciálékat, szedéshasábokat, cim- és jegyzetszedési módokat, év- és kiadásjelzéseket, fametszetü illusztrációkat, nyomdászjelvényeket, kötéseket, könyvárakat, könyvengedélyezéseket, cenzurát, utánnyomásokat, az elveszett fontosabb ősnyomtatványokat és az idevágó irodalomtörténetet.

HAEBLER munkája kitünő kiegészítője az újabban megjelent SCHNEIDER-féle bibliografiának. Tárgyát nem dolgozza fel hosszadalmasan és ezért talán még áttekinthetőbb tájékoztatást nyujt. Bizonyára jó szolgálatokat is fog tenni a magyar könyvtárak ősnyomtatványainak egységes feldolgozásánál. DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Schneider, Georg: *Handbuch der Bibliographie.* 2. Unveränderte Auflage. Leipzig, 1924. Karl W. Hiersemann. XVI+544 l.

Egy évvel ezelőtt jelent meg ennek a sok tekintetben úttörő munkának az első kiadása s máris a másodikra került a sor. Ez mindenesetre a legjobb kritikája a könyv hasznosságának. Alapos, gondos munka s bár nincsen minden tévedés, sőt elfogultság nélkül, amit alig is vethetünk egy ilyen természetű munkánál a szerző szemére, hiszen annyira érezhető a német és angol-amerikai bibliografiai szempontok eltérése, bizonyára igen jó szolgálatot fog tenni a bibliografiai kérdések mai sok tekintetben ellentmondó álláspontjainak a kiegyenlítésére.

A munka két főrészre oszlik. Az elméleti-történeti részben SCHNEIDER a bibliografia lényegét, fogalmát és a könyvekkel, kutatókkal valamint a tudományok egészével való kapcsolatait megállapítva, részletesen tárgyalja a fejlődés menetét, az alaki és faji megoszlásokat. Majd a bibliografikus munka alapelveit igyekszik megállapítani a könyvcímek összegyüjtése, a gyüjtés korlátainak meghatározása tekintetében, összefoglalja a címfelvétel módját és alaki kellékeit, a címek nominális és tárgyi szempontú rendszeres csoportosítását. Részletesen foglalkozik a bibliografikus szakrendszerekkel, azokat egybevetve a tisztán tudományos szempontokkal. A fontosabbakat nem minden elfogultság nélkül kommentálva be is mutatja. Majd az újabban itt-ott felkapott rendszókatalógus szabályait igyekszik vázolni, amennyire lehetségesnek találja ezek állandó bizonytalanságában rendszert csinálni. Foglalkozik a nominális-, rendszó- és szakkatalógusok kombinálásából származó s a gyakorlatban be nem vált vegyes formákkal. Végül jó áttekintetést ad a bibliografia világirodalomtörténetéről.

A leíró részben a bibliografiák rövid bibliografiáját adja, felsorolja a legfontosabb nemzetközi jellegű bibliofil-, ősnyomtatvány- és kritikai-, továbbá az általános nemzeti, biografiai-, hírlap- és folyóirat-, végül a többi egyéb szempontú bibliografiákat. Magyar vonatkozású adatai meglehetősen jók.

Ez az igen jó bibliografikus-bibliografia még fokozza a könyv használhatóságát és helyet biztosít SCHNEIDER könyvének legszükségesebb kézikönyveink között is. DR. NYIREÖ ISTVÁN.

Grafikai művészetek könyvtára. I-II. Budapest, 1925/26. Világosság ny.

NOVÁK László szerkesztésében és kiadásában régóta érzett hiányt pótló könyvsorozat indult meg, mely igéretéhez képest minden aprólékosságra kiterjedve fogja ismertetni a grafikai sokszorosítás egy-egy munkakörét vagy ismeretágazatát. Nagyon kívánatos volna, ha ez az elöre felvázolt terv megvalósulna, mert nemcsak annak volna a tanujele, hogy a magyar nyomdászság egyértelmüen szükségét látja szakképzettsége fejlesztésének, de azt elő is segíti. Kissé téved azonban a szerkesztő, mikor ezeket az eljárásokat általában közös címen sokszorosító művészeteknek nevezi. Ezek tisztán technikai műveletek, melyek végső és *legmagasabb értékü teljesítményeikben* valóban produkálhatnak művészit és részt kérhetnek ugyan legfelsőbb fokon a könyvművészet — mint disztőművészet — fogalmából, ellenben odáig a technikai eljárások nagy fáradsággal begyakorolt sokféleségén kell művelőjüknek keresztülhatolni s valósággal átszellemíteni a munkát, hogy abból mesterkedések, ügyeskedések helyett igazán művészi eredmények kristályosodjanak ki. Csak nem egészen találó példaként hozom fel, hogy zenével is mily sokan próbálkoznak és mégis milyen kevesen tudják megközelíteni a művészetet. Be kellene érnünk a grafikánál is az egyszerűbb, de jellemzőbb «eljárás» kifejezéssel.

Az I. kötetben NOVÁK László — kinek hosszú szakirodalmi munkássága az alapos hozzáértésről tesz tanubizonyságot — a grafikai sokszorosító eljárásokat foglalja össze. Ezek három csoportba oszlanak, melyek a magas-, sík- és mélynyomás módszerei szerint meglehetősen eltérők is. Szerző igen jól tájékoztat ezek sokféleségében, bár gyakran megtévesztheti a szakembert is, mikor oly sok -típiáról és -gráfiáról hall állandóan. Sok nehézséget okoz a megfelelő szakkifejezések használata, amennyiben a helyesnek talált magyar szavak alig-alig tudják még ma is kiszorítani az idegenből átvett szótorzításokat. Hisszük azonban, hogy ez a könyvsorozat e tekintetben is eredményeket fog tudni elérni.

A II. kötet a betű művészetével foglalkozik. E terjedelmes anyagnak az első felét: a betű röviden összefoglaló történetét dolgozza fel s a betű értelmi részét vázolja. Mindkét kötetet hasonmások élénkítik s maga a mű szedése, nyomása igen jó ízlést árul el. Kár, hogy a kötés

kevésbbé csinos. A további köteteknél az ügy érdekében nem volna szabad elfelejtkezni a jó tárgymutató mellett az áttekintést megkönnyítő részletes tartalomjegyzékről sem. DR. NYIREÖ ISTVÁN.

Gutenberg Fetschsrift, zur Feier des 25jähringen Bestehens des Gutenbergmuseums in Mainz. A nemzetközi Gutenberg-Társulat kiadványa. Mainz, 1925. 4-rét, XVI+448 lap, 1, 46, mell., 12 sztl. mell. és 10 l. hirdetés.

A mainzi GUTENBERG-MUSEUM 25 éves fennállásának ünnepére a nemzetközi GUTENBERG-TÁRSASÁG hatalmas kötetet jelentetett meg, amely az ősnyomtatványoktól kezdve a mai tipografiai problémákig mindennemű szakkérdést felvet és e nagy ismeretterületről tallózza cikkeit. Ez a hatalmas kötet a tudományos és gyakorlati ismeretek haladásán kívül arról is akar tanuságot tenni, hogy a negyedszázaddal ezelőtt, nemzetközi érdeklődés mellett alakult társulat, a népeket elválasztó nagy események dacára az emberiség közös vagyonává lett felfedezés történetének tanulmányozásában és gyakorlati fejlesztésében újból megtalálja a nemzetközi érintkezés kapcsait. RUPPEL A. a mainzi GUTENBERG-MUSEUM és a Városi Könyvtár igazgatója, ki a szerkesztés nagy munkáját végezte, előszavában büszkén mutat reá, hogy ez az ünnepi kiadvány a földkerekség kultúrnépeinek újból feléledt közösségének jeleként lép a nyilvánosság elé, s hogy közel 80, a legkülönfélébb nemzethez tartozó tudós, művész és gyakorlati szakember cikkét tartalmazza. Német, olasz, francia, spanyol, holland és dán cikkekkel találkozunk benne. A magyar, svéd, norvég, dán, braziliai, orosz és cseh írók cikkei — egynéhány kivételtől eltekintve — német fordításban jelentek meg.

A pontosan megszámlálva 77 cikk a figyelemreméltó dolgok oly tömegét tartalmazza, hogy azok mindegyikével foglalkozni nem lehet, meg kell elégednünk azzal, hogy azok egynéhányáról emlékezzünk meg. Minket magyarokat mindenekelőtt az érdekel, hogy hazai vonatkozású három kiváló dolgozat jelent meg benne. DR. SEBESTYÉN Gyula az első magyar nyomdáról, DR. GULYÁS Pál: Kazinczy Ferenc és a hazai nyomdászatról, VÉGH Gyula pedig a magyar barokk-könyvkötésről értekezik. MOHOLY-NAGY László tollából pedig, ki neve szerint hozzánk tartozik és Dessauban egy állami intézetben vezető állást foglal el, modern tipografiai kérdésekkel foglalkozó cikket találunk. Könyvtárnokok nagy haszonnal fogják olvasni BOHATTA Hans (Bécs) cikkét, melyben dió-

héjba összesürítve nyujtja a könyvcsonkok korának (nyomtatási idejének) megállapítását megkönnyítő terminus a quo adatait. Ez a cikk belekívánkozik minden könyvtárnoki kézikönyvbe. (Tankönyvet szerettem volna mondani, mert — magunkról lévén szó — egy megfelelő s kezdő könyvtárosoknak adandó s a könyvről szóló münek amúgy is érezzük nagy hiányát.)

A könyvnyomtatás legelejével foglalkozó tanulmányok közül, hadd említsük meg SCHORBACH Karl (Baden-Baden) Neue Strassburger Gutenberg-Funde címen, az 1900. évi mainzi ünnepi kiadványban közölt dolgozatában foglaltak kiegészítésére szolgáló adatokat. SCHORBACH azért közli ezeket az adatokat most, mert jó időre megszünt annak lehetősége, hogy német tudós a strassburgi levéltárban dolgozhasson s hogy ő ott folytathassa GUTENBERGre vonatkozó kutató munkáját. A közölt okmányok bizonyos járadékok élvezéséről szólnak és az azokról való lemondás kérdését tisztázzák. Szintén a könyvnyomtatás legrégibb idejével foglalkozik KRUITWAGEN Bonaventura, aki *Die Ansprüche Hollands auf die Erfindung der Buchdruckerkunst* címen tisztázni akarja a haarlemi «COSTER-ügyet». E célból közli a JUNIUS Hadrián által feljegyzett legendát s azt pontról-pontra megvizsgálva, kimutatja, hogy CORNELIUSnak, COSTER állítólagos munkatársának, nyolcvanéves korában tett vallomásai tarthatatlanok s a holland tudományosság jó hírnevének érdekében állónak mondja, hogy a haarlemi lokalpatriotizmusból származó mese végleg elvettessék. Ezzel szemben a könyvnyomtatás végével az orosz LISSITZKY foglalkozik *Typographische Tatsachen* című illusztrált cikkében, amely a tükör felhasználásáról odavetett mondatokban mondja el véleményét. Nézete szerint a magasnyomtatás (betük) túlhaladott álláspont. A jövő technikája mélynyomás és a különféle fotomechanikai eljárás.

A kezdet és a feltételezett vég között igen sok minden van, amiről az emlékkönyv megemlékezik. Ezek között talán legtanulságosabb LEITMEIER Hans: *Deutsche Pressen* című cikke, mely az orosz tagadással szemben a nyomdászat életigenlésének mondható s amely illusztrációkkal igazolja, hogy lehet az értelmes soregymásután dacára, szép betükkel, gondos nyomással, szép könyveket nyomtatni. Isoz K.

Die Deutsche Bücherei nach dem ersten Jahrzehnt ihres Bestehens. Lipcse, 1925. Deutsche Bücherei. VII + 211 l. + 1 mell. 8-r.

A Deutsche Bücherei, amint ezt az ismertetendő könyv címe már elárulja, fennállásának első tíz esztendejéről ad beszámolót. E hatalmas

intézmény valóban méltó figyelmünkre. 1912-ben alakult meg olyképen, hogy a szász állam, Lipcse városa és a német könyvkereskedők képviselője, a lipcsei «Börsenverein der deutschen Buchhändler» oly megállapodást kötött, hogy a könyvtár létesítésére a város adja a telket s viseli az adminisztrációnális költségek egyik részét, a szász állam felépíti a könyvtárat s viseli a mondott kiadások másik részét, míg a Börsenverein a német kiadványok ingyenes beszolgáltatásának keresztülvitelét vállalta magára. Ez az intézmény tehát nem parancsszóra, hanem önkéntes elhatározásból létesült. Az 1914 májusában megkezdett hatalmas épületet — mely az egész tervnek egyik része — 1916 szeptemberében befejezték. Az intézmény célja, hogy az 1913 január 1-je óta megjelenő német nyomdatermékeknek hiánytalan letéteményese legyen. A német *könyvkiadás* archivumaként természetszerűleg gyüjti a német birodalomban megjelent nem németnyelvű kiadványokat, valamint a külföldön kiadott németnyelvű nyomtatványokat is. Miután a német birodalom nyomdái szinte áttekinthetetlen tömegü nyomtatványt öntenek magukból, bizonyos korlátozásokkal kellett élniök, ezért a *Deutsche Bücherei* kizárta gyüjtési köréből a hangjegyeket és a napisajtónak a német birodalomban megjelenő termékeit. Ezzel szemben a Németországon kivüli németnyelvű politikai lapokat gyüjti. Így tehát ez intézmény gyüjtési köre a földteke németségének egyetemére terjed ki.

Imponáló az a pompás szervezői munka, amellyel a kiadókat, legyenek azok kereskedők, magánosok vagy az állam (hivatalok), a közös munkára sorompóba tudták állitani. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a beszolgáltatásnál nemcsak a nyomtatvány mint érték, hanem az e kötelességgel való törődés gondja, mint munka, bizony nem egy szükebb látókörü kiadót tart vissza attól, hogy az önkéntes könyvtárgyarapitásra kötelezze magát. Hiszen könnyen megfigyelhető, hogy ott, ahol a «köteles példány» beszolgáltatását törvény irja elő, ennek mily pontatlanul és ímmel-ámmal tesznek az arra kötelezettek eleget s mily ritka e téren a kifogástalan munka — mily nehéz feladat tehát — a rendszeres, pontos, önkéntes kiadványbeszolgáltatás biztosítása. A *Börsenverein*, a *Deutsche Bücherei* vezetőinek segítségével, óriási agitációt fejtett ki e téren. Sikerült is vállvetett munkájukkal rövid idő alatt általános tudattá tenni, hogy minden német kiadó (nem a nyomdász) erkölcsi kötelessége a *Deutsche Bücherei* támogatása.

Arról a munkáról, amit a *Deutsche Bücherei*ben végeztek, némi halvány képet nyerünk, ha elképzeljük azt, hogy ez intézmény tiszt-

viselői kara a könyvkiadók Börsenblattjából s más prospektusokból figyelemmel kísérte a piacra kerülő munkákat, számba vette saját gyarapodásukat s a kettő egybevetésével kivilágló hiányok beküldését kérte s ennek kapcsán pártolásra szólította fel azokat, akik még távoltartották magukat a *Deutsche Büchereitől*.

Ami e könyvtár hasznosítását illeti, nagyon helyesnek találjuk a *Deutsche Büchereinek* ama sarkalatos elvét, hogy könyvállományát csak helyi, azaz olvasótermi használatra adja ki. Sajnos, a legutóbbi időben, a mostoha viszonyok súlya alatt, e helyes elven azt a csorbítást kellett tennie, hogy oly művekre nézve, melyek más könyvtárakban hiányzanak, a kikölcsönzést megengedte. Az alapelv azonban magával hozta, hogy a használók részére nagy, világos, levegős olvasóterem álljon rendelkezésre, amely ezidőszerint naponta tizenkét órahosszat áll nyitva. E szempontból első Németországban. A kiszolgálás kérőlapok alapján történik, amelyet kitett gyüjtőládikákba kell dobni. E ládákat négyszer ürítik ki napjában s a kiürítéstől számított két óra mulva áll a könyv az olvasó rendelkezésére. (Ezzel óriási munkafecsérlést lehet elkerülni, mert nem történhetik meg az, hogy pl. az olvasótermi altisztnek öt olvasót egymásután szolgálva ki, ötször kelljen 200—300 métert a raktárakban oda s vissza megtenni, hanem az öt kívánságot összegyűjtve, egyszerre lehet mind az öt könyvet az olvasóterembe vinni s így csak egyszer kell a 200—300 métert végigjárni!)

A könyvállományt a raktárrendszer elvei szerint helyezik el s jó lajstromokkal könnyítik meg használhatóságát. A háborút követő kegyetlen idők a lajstromozás munkáját bizonyos mértékben megbénították. A «leépítés» áldásos hatása pl. abban is mutatkozik, hogy a tárgylajstrom készítését egyelőre meg kellett szüntetni.

Bár megérné a fáradságot, mégsem tehetjük, hogy a tíz esztendő ezer baja közepette végzett óriási munkát, az elért eredményt s a kénytelen-kelletlen elhalasztott terveket részletesen ismertessük, de azért legalább arra kell rámutatnunk, hogy a *Deutsche Büchereiben* készül a német könyvtermelés egységes lajstroma s hogy itt van a német szellemi munka központi gyüjtő- és őrizőhelye.

Az itt folyó munka egymásutánja ez:

1. Gyüjtés. (Egyesületektől s társulatoktól. Könyvkiadóktól. Hivataloktól. Magánkiadóktól.)

2. A beszolgáltatás ellenőrzése.

3. Bibliografiai ellenőrzés. (Napi- és hetijegyzékek elkészítése.)

4. Leltározás. (Növedéknaplók vezetése.)

5. Lajstromozás. (Betűsoros, tárgyi, szállítói és a különgyüjteménybeli cédulakatalógus.)

6. Bekötés és elraktározás.

7. Használat.

Könyvtárosoknak, könyvkereskedőknek s általában a könyv barátjának ez élvezetes emlékkönyv elolvasását a legmelegebben ajánlhatjuk, mert sok minden a könyvvel kapcsolatos dolgon kívül azt a legfőbb tételt is megtanulhatni: él, ki élni akar! Isoz K.

Fuchs, Wilhelm: *Signiertechnik. Ein Praktikum für Anfänger im Bibliotheksdienst.* H. 1. 2. Leipzig, Harrassowitz 1924—25. 45 és 109 l. 8-r. Ára 2 és 4, 60. Rm.

A könyvtári munka lényege, hogy a nyomtatványokat katalógizáljuk, a katalógus vezérfonalán keressük, megtaláljuk a könyvtárban. Az utóbbi a Signierdienst (rá magyar szót hamarjában nem is tudok), melyen azt értjük, hogy a kért könyveknek megkeressük és kiírjuk könyvtári jelzetét.

Ez az esetek nagy részében olyan egyszerű és átlátszó munka, mint a kristály. Nyilvános könyvtárakban javarészt altisztek végzik, akik egyes tan- és kézikönyveket, folyóiratokat katalógus használata és könyvtári szignatura nélkül mintegy elő tudnak teremteni a könyvtár méhéből. Sőt nem egyszer ilyen altisztek, hogy csak a debreceni kollégiumi anyakönyvtár boldogemlékű Károly bácsiját említsem, hihetetlen gyakorlatra tesznek szert és munkájukat virtuozitásig emelik.

Nagyobb könyvtárakban a százával és ezrével beözönlő kívánságok teljesítése, már a tömeg miatt is, nagyobb feladat. A kívánatlapokat betűrendbe rakjuk és felosztjuk több tisztviselő között. A művelet bonyólódik azáltal, hogy a keresés folytán kiderül, hogy az egyes cédulák más rétegbe tartoznak, teszem azt az A—F. rétegbe osztott kérés a K—P. szakaszba. Nehézség fejlődik ki azáltal is, hogy egy olvasó kérése több szignáló kezébe kerül, ahonnét azokat a kölcsönzők betűrendje szerint újra össze kell állítani.

A megtalálást igazában nehézkessé, sokszor lehetetlenné teszik a nyujtott cimek hiányos volta avagy tévedései. Kisebb üzemekben segít az emlékezőtehetség, az olvasóval való személyes érintkezés. Avagy a könyvtár — közkeletű kifejezéssel élve — ha a dolognak könnyebb véget fogja meg, ezeket az első pillanatra teljesíthetetlen kéréseket elutasítja és joggal teszi is, bizonyos ethikai szempontból is, ha elsősorban azokat

elégiti ki, kik pontosan és világosan kértek. (Fuchs utal e tekintetben a német postahivatalokra, amelyek a hiányosan cimzett leveleknél a cimnek utánajárnak, de a következő pecsétet nyomják a levélre «verspätet zugestellt, weil Strasse und Hausnummern fehlen.» Gyermekkoromban közkeletűen elterjedt volt a Felvidéken, hogy egy Lontón cimzésü levél kikerült Londonba, ahol reáirták, hogy Lontó, Comitat Hont Hongrie.)

A hibák a kérő felületességéből vagy emlékezőtehetségének fogyatékosságából származnak vagy onnét is, hogy a kölcsönző az egyetemi előadásban egyes cimeket rosszul értett meg, sőt tudományos munkákban tévesen talált idézve. A leggyakrabban a szerző nevére, a tárgyi címre avagy a megjelenési évre vonatkoznak ezek a hibák, ritkábbak azok az esetek, amelyekben bibliográfiailag önállótlan nyomtatványokat önálló jelenségek gyanánt jelölnek meg. Ilyen esetekben reá vagyunk utalva, hogy a pontos leírásnak katalógusokban, bibliográfiai segédeszközökben utánanézhessünk.

Ennek az utánanézésnek módozataival, lehetőségével, általán technikájával foglalkozik Fuchs Vilmos *Signiertechnik* c. 2 füzetes műve, amely 350 olyan a szerzőnek saját praxisában előfordult könyvkérést sorakoztat fel, jegyzékbe foglalva, amely cimleírások alapján a katalógusokban eligazodni nem lehet.

Egész kórtanát kapjuk a kívánságoknak, a Pathologie der Bestellungen, a szerző szavával, egy következő szakaszban pedig megoldásukat, majd egy külön kisebb szakaszban csoportositva vannak ezek a kóros példák. A második füzetben lévő mintegy 87 oldalnyi vezérfonal, Leitfaden für Siegnierende, egy tudományos könyvtár berendezését irja le, röviden és tömören, majd végig visz a helyes cimek keresésének útvesztőin és kiútain. A finomabb vonások és minuciozitások mellett elemi ismereteket is nyújt a kezdők számára irt praktikumban, mert a főcél a pedagógiai volt, a jelző-szolgálat gyakorlatába és elméletébe való bevezetés, a téves kérések jellegzetes hibáinak összefoglalása. Épen azért ajánlatos, hogy a kezdő a hibás kéréseket önmagától igyekezzék megoldalni, azaz megtalálni azt a könyvészeti segédeszközt, amelyben megvan a hű és teljes cimleírás.

Erre azonban nemcsak a keresésnél, hanem voltakép a katalógizálásnál is szükségünk lehet. Mert az esetek nagyobb részében elég ugyan a könyv és a cimleírás módjára vagy a cimtár egyes céduláinak készitésére vonatkozó szabályok és utasitások ismerete, de ha kevés számban is, vannak kétes és nehéz esetek, amelyekben (csonka és cim-

lap nélküli művek leírásánál ez az egyetlen mód) bizony legjobb, ha mintegy consiliumot tartunk egyes bibliográfiai művekkel.

Természetes, hogy lényegesen könnyebb a helyzetünk, amikor kezünkben a könyv, mint a keresésnél, amikor egy hiányos vagy téves címleírás a kiinduló pont: az ismeretes tényező.

Ilyenkor mintegy reá vagyunk utalva arra, hogy a pontos leírást megkeressük és a hiányokat kiegészítsük, a tévedéseket helyreigazítsuk. A Signierdienst tehát nem is egyéb, mint megkeresése és megtalálása annak a helynek, amelyütt megvan a mű bibliográfiai leírása, a *Signiertechnik* c. szóbanforgó mű pedig bemutatja azokat a módszereket, amelyek szerint ezek a helyek után kutatnunk kell.

Amennyiben minden felvételnél és keresésnél reászorulunk a segítségre, lassan haladnánk, mankókon járnánk,de kivételes esetekben elengedhetetlen a pontos utánanézés. Ezáltal megmentjük a könyvtárt attól, hogy az szegényebbnek és fogyatékosabbnak lássék, mint amilyen (hiszen elég szomorú az a szegénység és hiány, amely valójában megvan), másrészt a kézikönyvekkel és bibliográfiai segédeszközökkel való ez a tudatos bánásmód az, mely könyvtári munkánkat a technikai és adminisztrativ tevékenységből tudományos munkássággá emeli.

Fuchsnak ez értékes művét magyar példákkal kiegészítve, a magyar könyvészeti irodalmat is fel kellene használni a *jelzőszolgálatban.*

A végére hagytam (mintegy annak jeléül, hogy súlyt fektetnék reá), hogy mint Fuchs is kiemeli, a Signierdienst is olyan tevékenység, amelynek megvannak a maga emberi korlátai és határai. Vannak olyan hiányos és felületes kérések, amelyeket minden igyekezetünk ellenére sem tudunk megoldani. Elvégre a könyvtáros minden ilyen esetben champollioni és grotefendi szerepekre nem vállalkozhatik, már csak azért sem, mert idejének javát nem töltheti el az olvasóközönség rossz írásainak fejtegetésével, hibáinak legyezgetésével. De azért a könyvtárosnak fel kell vértezve lenni ilyen tudományos fegyverekkel is, hogy kétes és nehéz esetekben tudjon feleletet adni a közönségnek.

(Debrecen.) Medveczky Károly.

Zalán Menyhért: *Árpád-kori magyar vonatkozású kéziratok az osztrák kolostorok kézirattáraiban.* Különnyomat a «Pannonhalmi Szemle» 1926. I. évf. 1. számából.

A tatárjárás előtti magyarországi latin irodalomnak eredeti kéziratban vagy közelkorú másolatban nagyon kevés emléke maradt fenn.

A XI. századból csupán csak egy ilyen emléket ismerünk, Szent Gellért marosvári (csanádi) püspök Magyarországon írt «*Deliberatio*»-jának a müncheni kir. könyvtárban őrzött, minden valószínűség szerint a XI. század végéről származó másolatát (6211. sz. kódex, 2°, a bajorországi freisingeni társaskáptalan könyvtárából került oda, régi jelzete Codex Frisingensis 11.).

A XII. századi, kétségtelenül magyar eredetű vagy ilyenekről másolt kódexek száma is nagyon csekély még. E századból való Szent István király I. és II. *Decretum*-ának a stájerországi admonti bencéskolostorban őrzött kézirata (a 712. sz. 4° kódex 119^a — 126^b levelén), Hartvik (győri?) püspök «*Vita S. Stephani regis*»-ének Majna-Frankfurt városától 1814-ben kapott magyar nemzeti múzeumi kódexe (Cod. Lat. medii aevi 17. sz. 4°), Szent Gellért kisebb legendájának KARÁCSONYI János szerint egy 1173 körül írt velencei kódexben (Bibliotheca Marciana, Classis IX. cod. XXVIII. v. ö. Századok 1892. 134. és Pannonhalmi Rendtört. I. 409.), Szent István nagy és kisebb legendájának az osztrák heiligenkreuzi ciszterci kolostor 1181—1200 közt írt nagy passionaléja III. kötetében olvasható másolata (u. o. I. 418.). Firenzében őrzik Magister Thaddaeus Ungarusnak egy kéziratát, ki 1175-ben Toledóban Ptolemaeus Pheludensis görögül Megazeh-, arabul Almagesti-, latinul Vigilnek nevezett, görögből arabra fordított s latinra visszafordított művét revideálta vagy csak másolta (Bibl. Laurentiana és Bibl. Gaddiana plut. LXXXIX. 45. v. ö. Magyar Könyvszemle, 1879. 297. és Irodtört. Közlemények 1898. VIII. 192—195.). A XII. század utolsó éveiben írták az ismert legrégibb magyarországi missalét, a *Pray-Kódexet*, mely tudvalevőleg a Halotti Beszéden kívül az első esztergomi zsinati határozatokat és az egyetlen középkori magyar annalest is tartalmazza (a pozsonyi káptalan ajándékából 1812 óta a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtáráé, Nyelvemlék 1., régi jelz. Quart. Hung. 387.). — Talán még a XIII. század első feléből való második Árpád-kori misekönyvünk a *Németújvári Missale* s alig egy évvel a tatárjárás előtt állították össze az e korszakból való egyetlen magyarországi chartulariumot, a pannonhalmi *Liber Rubert.* — Csak átmenetileg volt hazánk területén a XIII. század közepéig a zalamegyei csatári bencésmonostorban a két óriási kötetes XI. századi admonti *Gut-Keled-Biblia* (Magyar Könyvszemle, 1892/93. 5—22.), még ezt sem mondhatjuk kételkedés nélkül II. Endre feleségének, a meráni Gertrudnak tulajdonított azon díszes X. századi *Psalteriumról*, mely a friauli káptalan tulajdona és a cividalei múzeumban őrzik (u. o. 1880. 173.). — A *váradi*

tüzesvaspróbák 1208—1235 évi *registruma* még a XVI. vagy XVII. században elveszett. A XIII. század második feléből való másolatban maradt fenn II. Béla király *P.* névkezdőbetűs jegyzőjének «*Gesta Hungarorum*»-a (bécsi Nemzeti Könyvtár 514. sz. kódex), fr. Richardus domonkosrendű szerzetesnek rendtársa Julián 1236. évi nagymagyarországi útjáról szóló jelentése *(De facto Ungariae Magnae,* Róma, Tabularium Castelli S. Angeli, armarium XV. N° 1.) és Szent Imre hercegnek a XII. század elejéről származó legendája Szent István nagyobb legendájának egy régi szerkesztésével egyetemben (a stájerországi, reini ciszterciták apátság könyvtárában 69. sz. kódex.). Magyar Pál domonkosrendű kánonjogtudós-, bolognai egyetemi professzornak († 1241.) «*Notabilia primae, secundae et tertiae compilationis*» c. műve az angersi városi könyvtár XIII. századi (361 sz.), a giesseni egyetemi könyvtár XIII—XIV. századi (2° MCVI. B. G. (3) 1.) és a lipcsei egyetemi könyvtár (975. sz.) XIV. századi kódexéből ismeretes (Magy. Könyvszemle, 1910. 19—20.). Gestáink és krónikáink legrégibb, XI—XII. századi részleteit még ezeknél is fiatalabb, XIV—XV. századi kódexek és XV. századi nyomtatványok tartották fenn. Szent István Intelmeinek, Szent László és Kálmán törvényeinek legkorábbi másolata is csak Mátyás király korából való.

Mindössze ennyi eredeti vagy közelkorú másolati emlékét ismerjük ma tatárjárás előtti irodalmunknak. Harmadfél század magasra nőtt kulturájának ily csekély számban fennmaradt, vagy helyesebben mondva ismert dokumentuma mellett nagy örömmel kell üdvözölnünk ZALÁN Menyhért pannonhalmi bencéstanárnak a «Pannonhalmi Szemle» ez évben megjelent 1-sö számában fentirt címen közölt nagybecsü értekezését (46—62. l.), mely egy, a XII. század derekán irt, magyar vonatkozású s igen nagy valószinüséggel Magyarországon is keletkezett műről és annak nem kevesebb, mint hat másolatáról először ad részletes tudósitást. A legnagyobbrészt osztrák kolostorokban őrzött másolatok közül *négy* még a tatárjárás előtti korból, a XII. század végéről vagy a XIII. század elejéről származik. Ezen magyar bibliografiai szempontból rendkívül fontos körülményhez járul még a műnek nagy irodalomtörténeti értéke. Magyar vonatkozásának első felismerője, Pater J. de GHELLINCK louvaini jezsuita a görög egyházatyáknak nyugatra szállt egyik első fecskéjeként üdvözli. A mű tudniillik két keleti görög egyházatya, *Szent Maximus* és *Damaszkusi Szent János* műveiből vett latin nyelvű műfordítás. Szerzője egy *Cerbanus* nevü, egyébként teljesen ismeretlen szerzetes, ki gyakorlott stilisztára való, gondos, hibátlan, de — sajnos — töredékes fordítását

a II. Béla királyunk korában élő és a pannonhalmi monostor leégett egyházát hamvaiból újra építtető *Dávid apátnak (1131—1150.)* ajánlja. A magyar bencéskolostorok XII. századi magasfokú kulturális életére és külföldi irodalmi összeköttetéseire nagyon kedvező fényt vető előszavában azt is elárulja *Cerbanus*, hogy a görög kódexeket, melyekből fordításait készítette, szintén magyar kolostorból, a pásztói cisztercita-apátságot megelőző pásztói bencésapátság könyvtárából kapta.

Az előszóval SZENT MAXIMUS apát és hitvalló — az éleseszű dogmatikus és mélygondolkozású misztikus — «*Centuriae* (Cerbanus *Ekatontades*-szel fordítja) *seu de caritate ad Elpidium*» c. munkájának szép és teljes latin fordítását vezeti be. Ennek magyar vonatkozású, bennünket tehát különösen érdeklő sorait ZALÁN Menyhért kitűnő fordításában érdemesnek találjuk a közlésre: «Prefatio Cerbani in librum Ekatontadum Maximi philosophi et monachi». «Főtisztelendő *Dávid atyának, a kiváló apát úrnak (domino David archimandrite)* Cerbanus szeretettel párosult készséges szolgálatát ajánlja. Midőn a minap Szentséged engedélyével, mint előre mondottam, *a pásztói («Pastuchi») monostort* meglátogattam, ott Szent Maximus bölcselő és szerzetes néhány könyvét találtam; elhatároztam, hogy ezekből Isten segítségével néhány fejezetet lefordítok és a szent nyájnak, melyet legeltetsz, átadom. Ha ez a szorgoskodás valaki előtt feleslegesnek látszanék azért, mert *Szent Mártonnak azon konventje, melynek élén állasz, az atyák életében, rendelkezéseiben* és *mindennemű szentírási könyvekben bővelkedik*, bocsássa meg, kérlek, a szeretet egyszerűségének, amely ha valakiben megvan, nem tétlen, amit a Te és testvéreid Isten és embertársaitok iránt való szeretete nagyon sok példával bizonyít. Mert ki tudná elmondani, valahányszor hozzátok megyek, a Ti fogadástoknak, *hogy a többi mindenünnen Hozzátok sereglőkről hallgassak*, irántam való érzelmeit. Valahányszor Tőletek visszatérek, testileg és lelkileg felüdülve érzem magamat. Sőt egyáltalában sem röviden, sem hosszasan nem mondhatja el senki sem a szeretet erőinek nagyságát, mert az nemcsak kimondhatatlan, hanem kigondolhatatlan, mert hiszen a szeretet maga az Isten. Azért, mint ama két, Isten előtt sok talentumnál értékesebb garas, legyenek ezek Szentséged előtt kedvesek, melyeket az én könyörgő alázatosságom tisztelete felajánl» stb. stb.

A bibliai szegény asszony simbolicusan felajánlott második garasa, a második fordítás, csak a két legrégibb másolatban, az admontiban és reiniben van meg, mindkettőben közvetlenül Szent Maximus művének fordítása után következik s mint ZALÁN Menyhért sikeresen bizonyítja,

szintén *Cerbanus* munkája. Damaszkusi Szent János görög egyházatya «*De orthodoxa fide*» c. műve III. rész 1—9. fejezetének fordítása ez, melyet Cerbanus «*Incipit tractatus Johannis Damasceni de Incarnatione Verbi*» szavakkal vezet be.

Damaszkusi Szent János «*De orthodoxa fide*» c. műve tudomásunk szerint Burgundio Pisanus 1148—1150. körüli fordításával vonult be a nyugati egyházi irodalomba, korra nézve Cerbanus 1131—1150. közti fordítása tehát vetekszik vele, ha ugyan meg nem előzi, csak terjedelemben marad el mögötte, mennyiben amaz teljes, ez pedig töredékes, csak a III. rész kilenc fejezetét adja. A pisai Burgundio fordítását a XII. század derekán Párizsban tanító «*magister sententiarum*», Petrus Lombardus citálja először. De Cerbanusé is hamar elkerült nyugatra. A nagyhírű Reichersbergi Gerhoch testvére, Arno de Reichersberg tudós ágostonrendű már felhasználja fordítását «*Apologeticus contra Folmarum*» c. művében Tiefensteini Folmárral folytatott vitájában. Arno 1175-ben hunyt el. Cerbanus fordításának tehát már a XII. század harmaik negyedében el kellett jutnia Bajoroszágba. Zalán Menyhért ez okból Cerbanust fordításának kétszeres magyar vonatkozása ellenére sem meri kétségtelenül magyar bencésnek nyilvánítani. Előszavából annyi mindenesetre kitűnik, hogy Pannonhalmán és Pásztón csak vendégként járt. Nagy theologiai műveltségű, görögül és latinul egyaránt jól tudó pap, szerzetes, gyakorlott latin stiliszta volt. Latinizált *Cerbanus* nevéből olasz, vagy balkáni oláh származására *(Cerbani, Cserbán, Serbán)* is következtethetnénk. Épúgy lehetett azonban magyar, vagy hazai görög szerzetes is.

Hisz jól tudjuk, hogy a XI—XII. században Magyarországon számos görög kolostor működött (Csanád, Oroszlámos, Visegrád, Veszprémvölgy) s az Árpád-ház családi összeköttetései révén a XI. század végén és a XII. elején nemcsak Bizánccal, de a görög kultúrájú Dél-Itáliával is szoros összeköttetésben voltunk. (I. Géza Nikefor görög fővezér unokahugát, Komnen János bizánci császárfi Szent László leányát, Piroskát, Kálmán király a délitáliai Buzillát veszi nőül.) Simon pécsi püspök 1108-ban követségben jár Kálmán király szövetségesénél, Komnen Elek császárnál, 1109-ben pedig hibátlanul átírja és latinul interpretálja Szent Istvánnak a veszprémvölgyi apácák számára kiadott 1001—1002 körüli, szövegére legelső és leghitelesebb, görög nyelvű oklevelét.[1]

[1] Karácsonyi János püspök legújabban, a Katholikus Szemle 1924. évfolyamában szinte érthetetlen módon újra és ismételten cáfolni igyekszik a görög

A Szent Imre-legenda szerzője 1109-ben II. Béla atyjával, Álmos herceggel Konstantinápolyban tartózkodott.

Cerbanus származását a további kutatás lesz hivatva eldönteni. Fordításának rendkívüli irodalmi becsét abban kell keresnünk, hogy egyike azon műveknek, mely a görög egyházi irodalmat Nyugat felé közvetítette még pedig magyar monostorban lelt és használt görög kódexek segítségével. Mi viszont a magyar műveltségnek a Kelet és Nyugat közt végzett kulturális közvetítő szerepére derít világot. A magyar kolostoroknak a Nyugattal való kapcsolatát pedig mi sem bizonyítja ékesebben, mint hogy J. de GHELLINCK atya és ZALÁN Menyhért buzgó kutatása a XII. századi pannonhalmi bencésapátnak ajánlott mű másolatát már eddig is hat nyugati kolostorban meglelte: 1. az *admonti* bencésapátság (767. sz. 8°) és 2. a *reini* ciszercitaapátság (35. sz. 8°) XII. század végéről vagy a XIII. elejéről való hártyakéziratai egy közös forrásra mennek vissza, még pedig úgy látszik arra, melyből ARNO de REICHERSBERG idézeteit merítette; 3. a *zwettli* (328. sz. 4°) XII—XIII. századi pergamenkódex a reinivel rokon másolás, de csak Szent Maximus művének fordítását tartalmazza, miként a következők is; 4. a *heiligenkreuzi* ciszercitaapátság (236. sz. kis 2°) ugyanezen korból származó másolata a zwettliről vétetett; 5. a csehországi *hohenfurthi* ciszercitaapátság (CXX. sz. 4°) XIV. századi másolatának forrása a heiligenkreuzi kézirat; végre 6. a *st. floriani* (15. sz 2°) másolat a XV. században St. Florianban készült.

Cerbanus fordításáról és felsorolt másolatairól írt nagybecsű értekezését megszerzi még ZALÁN Menyhért annak kimutatásával is, hogy a reini ciszercitaapátság kézirattárában őrzött 69. sz., XIII. századi, kisfólió alakú pergamenkódexet, melynek első része a Szent Imre-legendának a legrégibb, a Szent István-legendának is egyik régibb szerkesztésű másolatát tartalmazza, a XV. században *Sopronban* használták. A kézirat kötésének hátsó fedőlapjára írt «*Martinus, Odenburg*» és «*Capella Sancti Spiritus in Supronio*» XV. századi bejegyzések kétségtelenné teszik, hogy a kódex ez időben Sopronban bizonyos Mártoné volt, ki nyilván a Sopronban ma is fennálló Szent Lélek tiszteletére épült temp-

kultúra hatásának intenzivitását, szöveg szerint fennmaradt legrégibb, kétségtelen hitelű veszprémvölgyi görög oklevelünket pedig (természetesen a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárának pecséttelen példányáról van szó) hamisítványnak minősíti. Érdemes tudósunk soha megbocsáthatatlanabb tévedésbe nem esett, mint ez alkalommal.

lom papja lehetett. A két legenda szövegének ugyanezen kézzel végzett emendatiói pedig azt látszanak igazolni, hogy a bejegyző *magyar ember volt.*

Midőn magas színvonalon megindult laptársunkat, a «*Pannonhalmi Szemlét*» szeretettel köszöntjük, szerzőnknek is számos hasonló sikert kívánunk a magyar bibliografiai kutatás terén.

JAKUBOVICH EMIL.

A SZERKESZTŐSÉGHEZ BEKÜLDÖTT KÖNYVEK:

Gutenberg-Gesellschaft, Mainz: Gutenberg-Festschrift zur Feier des 25jährigen Bestehens des Gutenberg-Museums in Mainz. Mainz, 1925.

Tóth Zoltán: Mátyás király idegen zsoldosserege (A fekete sereg). Bp., 1925.

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest: SZINNYEI Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. II. köt. Bp., 1926. — SZINNYEI Ferenc: A regény. (A belső világ rajza a regényben.) [Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIV. köt. 8. sz.] Bp., 1926.

Budapesti Magyar Népszínházi Bizottmány: Isoz Kálmán: Buda és Pest zenei művelődése (1686—1873). I. köt. Bp., 1926.

Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. Bp., 1926.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1925. évf. 9—12. sz. és 1926. évf. 1—2. sz. *Einundzwanzigste Versammlung Deutscher Bibliothekare in Freiburg am 3. und 4. Juni 1925.* A német könyvtárak egyesülete, mely oly kiváló központi intézménye a német könyvtárak egységes szellemi működésének, mult évi kongresszusát rendkívül érdekes programmal Freiburgban tartotta meg. Minthogy az egyesület ez évben töltötte be működésének 25-ik évfordulóját, a kongresszus első pontja a huszonöt év eredményének beszámolója volt. — G. ZEIDLER a német tudományos könyvtárak könyvállítási és szakbeosztási rendjéről értekezett. Ismertetve a rendszó- és szakcímtárak tekintetében erősen megoszló véleményeket, alapos kritikával tör pálcát az újabban több helyen felkarolt rendszócímtárak látszólagos előnyei felett. Előterjesztése azonban nagyon vitatható térre síklik, mikor a könyvtár szakok szerinti felállítását is védelmezi, illetve ezzel kapcsolatosan újabb bonyolult számozási rendszert állapít meg. Szakrendszertervezete, melyet A—Z és a—z betűkkel, továbbá 1—9999 ugrósszámokkal osztályoz és jelez, époly kevéssé egységes és áttekinthető, mint veszedelmes a későbbi gyarapodás tekintetében. E szempontból talán még az elavult müncheni rendszer is jobbnak látszik. — Chr. W. BERGHÖFFER: *Der Frankfurter Sammelkatalog.* 35 évvel ezelőtt kezdte meg a frankfurti városi könyvtár egy központi könyvcímtár alapját, mely a fontosabb nyomtatott bibliografiák címeinek felhasználásával ma már igen jelentékeny és a kutatók által nagyon gyakran használt kartoték-címtárrá fejlődött. — Josef REAL: *Automatischer Leihverkehr zwischen den südwestdeutschen Bibliotheken.* A német könyvtárközi kölcsönzések túlságosan igénybevették a müncheni és berlini államkönyvtárak anyagát, azért, hogy azok erősebb rongálódását elkerüljék, de még inkább, hogy a leggyakrabban használt könyvek a vidéki átkölcsönzések miatt ne vonassanak el állandóan a helybeli nagyobb szükséglet elől, a délnémet tudományos könyvtárak szoros kölcsönzési kapcsolatba léptek egymással. Automatikus kölcsönző rendszerük a kért könyveket elsősorban a kisebb forgalmú könyvtárakban keresi fel és a kérőlap a legrövidebb idő alatt addig továbbíttatik a meghatározott sorrendben, míg a könyv valamelyik könyvtárból elő nem kerül. A müncheni államkönyvtár utoljára kapja meg a kérőlapot, ha a könyvet máshol nem találnák, de ha itt sem lenne meg, még Berlinben is utánanéznek. Ez a rendszer, mely csak másfél éve működik, máris rendkívül bevált és a legjobb munkamegosztást biztosítja a német könyvtárak között. Követése nálunk is nagyon megokolt volna. — W. RIEDNER: *Die deutsche Buchausstellung in Chicago und das amerikanische Bibliothekswesen.* — H. PRESENT: *Die deutsche Buchausstellung in Barcelona und das katalanische Bibliothekswesen.* A német könyvipar minden eszközt megragad, hogy visszaszerezhesse régi külföldi könyv-

piacait. Fáradozása azonban nem könnyű, mert a német könyvek ára, mely esetenként a békebeli ár ötszörösét is eléri, nagyon magas a nemzetközi viszonylatban. Megtörtént, hogy jól javadalmazott amerikai könyvtárak kénytelenek voltak a német folyóiratok egyrészének folytatólagos rendelésétől elállani Az amerikai Public Libraries nagy teljesítőképessége és üzemgyorsasága erősen meglepi a német könyvtárak nehézkességéhez szokott szerzőt, Barcelonában viszont a katalan emancipáció erős fellendülése érdekes, mely céljaira a könyvtárakat is erősen kihasználja. — W. BUDDECKE: *Gedanken über den Austausch wissenschaftlicher Bibliothekare.* A könyvtárak tudományos tisztviselőinek csereakciója, mely minket magyarokat is joggal érdekelhet, egyre komolyabb kérdésként mutatkozik, mert ez az új törekvés, úgy a könyvtár anyagának szakszerűbb feldolgozására, mint a tudományos tisztviselők szaktudásának kiegészítése, nyelvkészségének fejlesztése tekintetében egyformán igen hasznos. Mindig akad könyvtári feladat, mely a személyzetcserével sokkal jobban és szakszerűbben oldható meg, mint egyébként. De különösen kiváló ez a módszer a külföldi kapcsolatok kiépítésére. — H. TREPLIN: *Bibliotheksrechtliche Fragen.* A könyvtárüggyel kapcsolatosan a közjogi és magánjogi kérdéseknek nagy változata merül fel, mely külön tanulmány tárgyát képezheti. Ezek feldolgozása az egységes szokásjog megállapítása szempontjából is kívánatos. — F. H. WEISSBACH: *Transskriptionsfragen.* Az idegen írásfajú szövegek latinbetűs átírásának egységes szabályait igyekszik megállapítani. — Rövidebb referátumokban ismertették továbbá az értekezleten a *löweni* könyvtár helyreállításának utóbbi munkálatait, a *berlini* államkönyvtár történetének bibliografiáját, a hatósági könyvtárak kérdését, a *wolfenbütteli* könyvtár átszervezését, a technikai és közgazdasági szakokban jártas könyvtárosok szükséges voltát. Végül Gustav ABB számolt be az utolsó *erfurti* kongresszuson a régi könyvgyüjtemények felkutatása és megmentése érdekében és Georg LEYH a könyvtári statisztika ügyében kiküldött bizottság eredményeiről. Az 1926. évi kongresszust *Wienben* fogják megtartani. — H. HÜLLE: *Geschichte und Inhalt der Wissenschaft von Ostasien.* A kinai japán, koreai, anamita, tibeti, mandzsu, mongol és maláj kultúrák fejlődéstörténetének, sokoldalú anyaggazdagságának rövid áttekintése a rájuk vonatkozó legfontosabb irodalom felsorolásával. — G. LEYH: *Die Neuordnung des höheren Dienstes an den Württembergischen Staatlichen Bibliotheken.* A könyvtári tisztviselők szakképzettségének biztosításáról egyre több országban gondoskodnak intézményesen. — P. LEHMANN: *Zum Beneventanischen Schrifttum.* A monte-cassinoi benedekrendi anyakolostor most felfedezett XI—XII. századi kéziratairól. — H. KREYENBORG: *Zum Problem des Altsinaitischen Alphabetes.* Ujabb eredmények a sinai félszigeten 1905-ben talált s az egyiptomi írásokhoz hasonló ó-héber szövegek meghatározásában. — K. M. MAYER: *Die Bibliothek des Joh. Schulze zu Berlin.* A nagy tudományos jelentőségű s Amerikába kikerült könyvtár története. — *Preussische und bayerische Ordnung für die Verleihung von Handschriften und Drucken an Ausserdeutsche Bibliotheken.* A szabályzatot a Magyar Könyvszemle jelen számában más helyen közöljük. — C. M. ROTHER: *Ein Ausleihregister der Augustiner Chorherren zu Sagan.* Könyvtártörténeti adatok az 1394—1812 évekből. — W. WEINREICH: *«Bücherbettel» und Bibliotheksrabatt.*

Ismételt kifakadás a német könyvek drágasága ellen. A könyvtárak számára nagyobb árengedményeket kell biztosítani. — A. BÖMER: *Coster und Gutenberg, oder nur Gutenberg?* G. ZEDLER újabb Coster-kutatásának eredményét vitatva megállapítja, hogy GUTENBERG elsőbbségét ez alkalommal sem sikerült megcáfolni. — G. KRICKER: *Ein medizinisches Kollegbuch aus Köln vom Anfang des 15. Jahrhunderts.* A középkori orvostudományi kéziratok rendkívül ritkák, de a wiesbadeni Landesbibliothekban őrzött kézirat tartalmilag is igen nevezetes

Zeitschrift für Bücherfreunde. 1925. Heft. 3—6. Caspar DE JONG: *Die Bücherei des Museums Meermanno-Westreenianum.* Hágában, a Prinsessegrachton egy régi patricius házban van ez a két család nevét megörökítő alapítványi gyüjtemény, melynek régiségei, de még inkább a könyvtára igen nagy értéket képviselnek. A gyüjtemény csak ritkán és nehezen hozzáférhető, könyvtára több mint 30.000 kötetből áll 330 kézirattal és 1300 ősnyomtatvánnyal. Az egyiptomi kéziratok leszámításával a kéziratok közt legkorábbiak a ZACHARIÁS és MALACHIÁS próféták könyveinek aranybetűkkel írt töredékei az Ótestamentomból. Kiváló darabok képviselik a középkori könyvművészet legtöbb irányát. Az ősnyomtatványgyüjtemény gazdagságra a második egész Hollandiában. Katalogusa két kötetben mintaszerű szerkesztésben 1911—1920-ban jelent meg. Igen sok unikum van benne. A későbbi nyomtatványokból kiválik egy 500 darabból álló ELZEVIER-gyüjtemény. A könyvek általában oly rendkívüli szép példányok, hogy az ősnyomtatványok egyike-másika a sajtó alól épen most kikerült könyv hatását kelti. A jelentéktelen és rongált másodkötéseket újabb stílszerű kötésekkel pótolták. A könyvtár újabb anyagának katalogusa csak most készül, ami a könyvtár használatát épúgy megbénítja, mint az alapítólevél szigorú rendelkezése, hogy a gyüjtemény csak havonként kétszer nyilik meg, akkor is csak kevés látogatónak. Ezért a holland kormány — a hagyaték tulajdonosa — rendeleti úton fogja a gyüjtemény használatát rendezni. — Johannes HOFMANN: *Ein venezianischer Bucheinband für Georg von Logau, einen unbekannten deutschen Bücherfreund des XVI. Jahrhunderts.* A nevezetes humanista költő hagyatékából most került elő az első igen szép renaissance stilú kötés, mely joggal veheti fel a versenyt a Grolier-kötésekkel. LOGAU egy másik, de kevésbbé szép kötésű könyvét szintén most találták meg a bresslaui könyvtárban. — Heinrich RÖTTINGER: *Vom alten deutschen Holzschnitt.* A még kellőképen fel nemdolgozott fametszetek sajátosságairól. — Heinrich KLENK: *Literarische Fälschungen und Mystifikationen.* Szerző folytatván korábban megjelent tanulmányait, ez alkalommal a XVIII. sz. nevezetes irodalmi megtévesztéseiről mond érdekes adatokat. — Johannes HOFMANN: *Die älteste in Leipzig gedruckte Zeitung.* A német újságírás történetének nevezetes új adatát jelenti a most előkerült 1518-ból származó kétleveles és hasonmásban is bemutatott leipzigi hirlap, mely már a nyolcadik a német hirlapok sorában. A legelső a meghatározások szerint 1505-ben jelent meg. — Karl LÖFFLER: *Ein Karolingischer Bilderpsalter.* A württembergi Landesbibliothek psalteriuma, mely valószínűleg a 10. századból származik és német művész munkájának látszik, eddig sem volt ismeretlen ugyan, de még nem foglalkoztatta kellőképen a szakembereket, jóllehet képeinek gazdagsága és művészi szinvonala erre nagyon is érdemessé teszi. — Paul KRASNOPOLSKI: *Tschechische Inkunabeln.*

A cseh nyelvű és Csehországban nyomott ősnyomtatványok nem nagy számában első az 1468-ban Pilsenben ismeretlen nyomtatónál megjelent *Trójai krónika*. Úgy ezt, mint a későbbieket a gót betűk használata jellemzi. — Josef FRITZ: *Einige Herkunftsvermerke des XVI. und XVII. Jahrhunderts aus der Wiener Universitätsbibliothek*. Érdekes ajánlási és a tulajdonosokra utaló eljegyzések felsorolása, köztük J. S. ZAMOSCIUS *De senatu Romano* (Velence, 1563.) c. műve SÁMBOKI Jánosnak egykorú kéziratos bejegyzéseivel. — Georg WITKOWSKI: *A. M. Hochmann der romantische Einbandkünstler*. Nagyvonalú és egyszerűségre törekvő modern kötések. — Wilhelm JUNK: *Das wertlose Buch*. Tallózás az értéktelennek nyilvánított nyomtatványok között, melyek közül idővel néha valódi ritkaságok kerülnek ki, mint például Gregor MENDEL annakidején nem értékelt örökléstani munkája, mely a modern örökléstudomány kezdetét jelenti. Egyébként is igen sok figyelemreméltó akad a természettudományi régi munkák között. — Louis LIEBMANN: «*Die Gelehrten-Verstaigerung nach dem Lucian.*» Az 1781-ben megjelent szellemes irodalmi szatirát nemrégen adták ki hasonmás kiadásban. — Hildegard ZIMMERMANN: *Samuel Selfisch, seine Signete und ihre Zeichner*. A XVI. századi nevezetes wittenbergi könyvkereskedő és kiadó, aki a bibliaterjesztés terén is érdemeket szerzett, 1556. és 1618. közt ötféle igen szép fametszetes jelvényt használt kiadványaiban, melyek egyformán Dávid királlyá való avatását ábrázolják. — Anselm RUEST: *Die verschollene unterirdische Kremlbibliothek Iwans IV.* Már régóta kisért a köztudatban, hogy IV. IVÁN cár XVI. századból származó gazdag kéziratkönyvtárát, mintegy 800 kötetet, utóbb a *Kreml* pincéiben valahol elfalazták, eltüntették. Most a szovjetkormány, hogy vagyoni helyzetén javítson, a cári kincsek kutatása mellett ezeket is erősen keresi. Az eredményeket természetesen kíváncsian várja az egész világ. — Josef KÖRNER: *Neues von August Wilhelm und Caroline Schlegel*. Adalékok Napoleon német kultuszához. — Heinz JANSEN: *Amerikanisches Copyright und Deutsches Schrifttum*. Az északamerikai Egyesült Államokban újabban komoly a törekvés, hogy törvényhozásilag akadályozza meg a külföldi államok szellemi tulajdonjogát annyira méltán sértő jogosítatlan utánnyomások kiadását. A kérdés megoldásától a magyar írók is sokat várhatnak. — Georg WITKOWSKI: *Deutsche Pressen*. RODENBERG hasonló című munkájának ismertetése és kritikája. — Amerikai, angol, párisi és bécsi levelek számolnak be a külföldi könyvtermelés és forgalom újabb eseményeiről. Ideje volna már, ha a magyar eseményeket is rendszeresen számontartanák német barátaink. Végül hosszú sorát ismerteti és méltatja a folyóirat az újabban megjelent fontosabb bibliofil jellegű könyveknek.

Archiv für Buchgewerbe. 1925. A folyóirat 8. füzete, maga is egy tekintélyes kötet, a német könyvkötőművészettel foglalkozik. O. GLAUNING: *Einbände aus Jakob Krausses Frühzeit und ihre Vorgeschichte*. A kiváló XVI. századbeli könyvkötőnek a müncheni Staatsbibliothekban őrzött kötéseit ismerteti. — H. HERBST: *Ein Vierteljahrhundert Bucheinbandforschung*. A könyvkötéstörténeti kutatások újabb eredményei. — Paul KERSTEN: *Der Jakob Krausse-Bund*. — Otto FRÖDE: *Bund Meister der Einbandkunst*. Az azonos művészi céllal nemrégen alakult két modern könyvművészeti céh programmjának és

szigorú munkaszabályainak ismertetése. Mindkét cikket a legújabb művészi kötések reprodukcióinak válogatott szépségű és igen bő gyüjteménye illusztrálja. — 9—10. füzet. O. KRÜGER: *Die Verfahren der Schriftübertragung für den Flachdruck.* Az offsetnyomás térfoglalásával egyre fontosabb feladatként jelentkezik a nyomtatott oldalaknak újabb kiadások céljára való reprodukciója. Erre több megfelelő újabb eljárás van már. — R. SOMMER: *Die Photographie und ihr Verhältnis zur Kunst.* A régóta vitás kérdés negativ szempontú eldöntése. — H. BOCKWITZ: *Deutsche Presse.* J. RODENBERGER hasonló című könyvének ismertetése. — A 11—12. füzet a könyvnyomtatás művészetével foglalkozik. G. A. E. BOGENG: *Druckvorlage und Druckwerk.* A nyomtatásművészeti feladatokról. — *Typographie als Kunst.* A legújabb német betűöntőgyárak és bibliofil kiadványok szövegnyomásainak áttekintése. Különösen szépek a frankfurti Bauersche Giesserei, a zürichi Johannespresse, az offenbachi Klingspor, a leipzigi Zweifäusterdrucke nyomtatásmintái. — F. M. HUEBNER: Das schöne Buch in Holland. Az újabb bibliofil kiadványok ismertetése. A folyóirat művészi mellékletei közt is igen sok a kiváló. DR. NYIREŐ ISTVÁN.

Le Bibliographe Moderne az 1924—25 évre szóló XXII-ik kötetének újabb kettős (130—31. számú) füzetét is levéltári és könyvtári érdekű kérdések tárgyalására fordítja. HÖGBERG Pál, az upsalai egyetemi könyvtár tisztviselője, a *Roman de la Rose* első nyomtatott kiadásainak korát határozza meg. RAIMBAULT Maurice egy IX. Károly címerével ékes kötésű «César» kommentár-t ír le. Az Aube département levéltárába került troyesi levéltári anyag ismertetésén kívül még egy igen értékes levéltári vonatkozású munkát látunk e füzetben NICODÉME Mariettenek a brüsszeli levéltár tisztviselőjének «*Bibliographie générale de sigillographie*»-jét. Egy lapnyi bevezetést 31 lapnyi gondosan elkészített bibliográfia követ. Két magyar adatát (Turul. Az orsz. levéltár, dipl. oszt. őrzött pecsétek mutatója) német forrás után idézi. Mint az előző füzetnek, úgy ennek is igen gazdag és gondosan szerkesztett a könyvtári és levéltári krónikája, melyben hazai könyvtári ügyeink is fel vannak említve. (APPONYI-könyvtár. KAPOSY *Dante bibliográfiája.*) I. K.

Magyar Grafika. 1925. Hatodik évfolyamát fejezte be az összes grafikai és rokoniparágak fejlesztését szolgáló könyvtechnikai folyóiratunk és el kell ismernünk hogy a világháború után valóságos újjáéledését jelzi a magyar nyomdászatnak. Nagyot fejlődött az utóbbi év óta is. Érdekes a korábbi köteteket kézbevéve megállapítani, hogy évről-évre hogyan építette ki programmját, míg szerény füzeteit a mai sok tekintetben mintaszerű külsővel ruházhatta fel. Az a nem ritkán szertelenségbe csapó stiluskeresgélés, melyet a két-három évvel korábbi füzetek elárulnak, szerencsés megoldást talált az egyszerű monumentalitásra való törekvésben és reményt nyujt a magyar nyomdaipar komoly fejlődésére. Mellékletei közt sok a figyelemreméltó. A közleményeknek szellemi színvonala is sokat fejlődött s remélhetőleg nemsokára már csak mulatságos emlék lesz az a kulináris szubjektivitás, ami a nyomdászélet aprólékos viszonyainak fölösleges taglalásaiból és a nyomdaipar kárára szolgáló személyeskedésekből még nem is túlrég igen ismeretes volt a szakfolyóiratokból.

A BIRÓ MIKLÓS szerkesztésében és a *Globus* nyomda kiadásában meg-

jelenő folyóirat valóban megállja a helyét a külföldi hasonló szakfolyóiratok mellett is. Látszik rajta, hogy a magyar nyomdaipar teljes erőmegfeszítéssel igyekszik megtartani a régi tradicióihoz méltó színvonalat. A füzetek tartalmi beosztása az egyes számokat monografikus természetűvé teszi. Összefüggő cikkeket kapunk a reklámnyomtatványokról, a hírlapnyomtatás újabb problémáiról, a grafikai szakoktatás eredményeiről, melynek kiépítését a folyóirat nagyon dicséretes módon gondozza, a könyvtári szempontokból is komoly figyelmet érdemlő papiralak-szabványozási törekvésekről, végül az egyre nagyobb jelentőségű offsetnyomási technika lényegéről, sajtóiról és segédeszközeiről. Ez utóbbi kérdéssel a folyóirat külön offset-száma foglalkozik, mely valóságos kötet és az első alaposabb feldolgozás irodalmunkban. Ez a rendkívül nagyjelentőségű új nyomtatóeljárás rövidesen kiszoríthatja a korábbi módszerek nagy részét, mert nemcsak technikájának szépségével tünik ki, hanem egyszerűségével is. Újabban már a rendes szövegoldalak is tökéletesen előállíthatók ily módon, mint azt a folyóirat egyes ívei szépen igazolják.

DR. NYIREŐ ISTVÁN.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Megalakult a Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete. A SZÉCHENYI grófi nemzetség felhívására ez évi május hó 21-én a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében megalakult az a társadalmi egyesület, mely működése céljául a Nemzeti Múzeum erkölcsi és anyagi támogatását tűzte ki.

A mai válságos időkben példás egyértelműséggel karolták fel a M. Nemzeti Múzeum ügyét a magyar kir. hercegi és főúri családok, a püspöki kar, a kormány tagjai, a tudományos és gazdasági élet kiválóságai.

Könyvtárunk, mint a M. Nemzeti Múzeumnak legrégibb, SZÉCHÉNYI-alapítású törzse, örömmel és hálával köszönti az új alakulatot, mely — élén ezúttal is a SZÉCHENYI-nemzetséggel — tárt szívvel s az anyagi eszközök nagylelkű felajánlásával siet az öt negyedszázados nagy közműveltségi intézmény megsegítésére és istápolására.

Az alakuló ülés az elnöki méltóságra SZÉCHENYI Bertalan grófot, az ügyv. alelnöki tisztre HÓMAN Bálint főigazgatót, a főtitkári állásra RADISICH Elemér osztálytanácsost, a titkárságra PAULOVICS István múz. őrt, ellenőrnek SZABÓ-PATAY József múz. őrt, pénztárosnak pedig SCHILLER Rezsőt, a Nemz. Múzeum Gazdasági Hivatalának főnökét választotta meg. Az előterjesztett alapszabálytervezetet egyhangúlag elfogadta. Kimondotta továbbá, hogy JÓZSEF nádor családjának, valamint a SZÉCHENYI-nemzetségnek mindenkori legidősebb tagját tiszteleti tagjává választja, megindítja a rendszeres taggyűjtést és a részletes programm kidolgozásáról az ősz elején beszámolót tart.

Fejérpataky László hamvainak elszállítása. A M. Nemzeti Múzeum három éve elhúnyt főigazgatójának, FEJÉRPATAKY Lászlónak a budapesti köztemetőben elhantolt földi maradványait a megboldogultnak családja f. évi március hó 24-én a FEJÉRPATAKY család öt tagjának hamvaival együtt exhumáltatta és a fehérmegyei Iváncsára szállíttatta. A M. Nemzeti Múzeum képviseletében dr. HÓMAN Bálint főigazgató vezetése alatt dr. LUKINICH Imre, az Orsz. Széchényi Könyvtár igazgatója, dr. Isoz Kálmán és dr. JAKUBOVICH Emil főkönyvtárnokok és dr. ZSINKA Ferenc könyvtárnok jelentek meg a kegyeletes aktuson

Az Egyetemi Könyvtár új igazgatója. A Kir. Magyar Pázmány Péter. Tudományegyetem Könyvtárának FERENCZI Zoltán távozásával megürült igazgatói állás betöltésre került. A Kormányzó úr Ő Főméltósága az Egyetem tanácsának felterjesztésére dr. PASTEINER Iván m. nemz. múzeumi főkönyvtárnokot, az Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatóját méltóztatott erre a nagyfontosságú tudományos állásra kinevezni.

Az új könyvtárigazgató tudományos pályájának legnagyobb részét annak a könyvtárnak kötelékében töltötte el, melynek most élére állíttatott. Az Orsz.

Magyar Gyüjteményegyetem megszervezésekor az ezen tudományos testület keretében felállított Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ vezetésére nyert megbizatást, s ez új intézet munkatervének kidolgozása, majd működésének megindítása és irányítása körül nagy érdemeket szerzett.

Tudományos pályájának új állomására az Orsz. Széchényi-Könyvtár meleg rokonérzése és szerencsekívánata kíséri. Munkásságának körünkben eltöltött időszakából bizvást arra következtetünk, hogy a vezetésére bízott intézet s a mi gyüjteményünk tudományos munkájának megkívánt összhangját mindenkor szívén viseli és a maga hatáskörében készségesen előmozdítja.

Kinevezések az Orsz. Széchényi-Könyvtárban. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter úr Ő Nagyméltósága az Orsz. Magyar Gyüjteményegyetem Tanácsának felterjesztésére 1925. évi december hó 21-én dr. PROHÁSZKA Lajos és dr. BUDAY Júlia könyvtártiszteket a VIII. fizetési osztályba alkönyvtárnokokká méltóztatott kinevezni.

Mind a két új alkönyvtárnok évek óta működik intézetünk kötelekében. Szolgálati beosztásuk az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ munkájának végzésére rendelte őket, s ott szaktudásukkal és buzgóságukkal értékes munkaerőknek bizonyultak. Tudományos személyzetünkbe történt kinevezésük osztatlan örömet és megnyugvást keltett, további működésük elé jogos várakozással tekinthetünk.

Isoz Kálmán főkönyvtárnok akadémiai kitüntetése. A Magyar Tudományos Akadémia ez évi május 5-iki, 86. nagygyülése a főváros történetét új eredményekkel megvilágító dolgozat jutalmazására kitűzött székesfővárosi jutalomdíjat egyhangúlag dr. Isoz Kálmán m. nemz. múzeumi főkönyvtárnok *Buda és Pest zenei művelődése* című művének ítélte oda.

Isoz dr. nagy munkájának első kötete (a 18-ik századot tárgyaló rész) most hagyta el a sajtót a Magyar Népszínházi Bizottmány kiadásában. E kötet ismertetését folyóiratunk jelen számában találja az olvasó.

A kiváló szakképzettségű, nagy szorgalmú szerzőnek, zenetudományi osztályunk jeles vezetőjének tudományos kitüntetéséből intézetünkre is nagy elismerés és tisztesség hárul. Büszkén és a szerző személye iránt érzett baráti örömmel adunk hírt ritka szép sikeréről és szívből óhajtjuk jeles munkájának hasonló eredményű továbbfolytatását.

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium könyvtárának tudományos rendszerezése és felállítása rendeltetvén el, e feladat elvégzésére dr. FITOS Vilmos, m. nemz. múzeumi főkönyvtárnok nyert megbizatást. Munkája tartamára nemzeti múzeumi szolgálata alól felmentést kapott s szolgálattételre a kultuszminisztériumba rendeltetett be.

Könyvtárunk másod- és harmadpéldányainak aukciója. Ez év tavaszán rendezte a LANTOS r.-t. ötödik könyv- és kéziratаukcióját. Itt árverésre került könyvtárunk könyv- és kéziratanyagának másod- és harmadpéldányaiból egy többszáz darabra rúgó gyüjtemény is. Az árverés alá bocsátott könyvtári anyag kiválogatását egy állandó könyvtári szakbizottság végezte, s ennek javaslatai alapján az Orsz. Magyar Gyüjteményegyetem Tanácsa engedélyezte.

Az aukció eredményeinek pontos és végleges megállapítása még folyamat-

ban van. Ezért az árverésen elkelt darabok számáról, valamint az elért anyagi eredményekről csak folyóiratunk legközelebbi füzetében lesz módunkban beszámolni.

Az Orsz. Széchényi-Könyvtár levéltári osztályának költözködése. Ez év májusának folyamán megkezdődött könyvtárunk levéltári osztályának az Országos Levéltár budavári palotájába való átköltöztetése. A levéltári anyagunk megfelelőbb elhelyezése és megőrzése érdekében történő átszállítás bonyolult és nagy gondosságot kívánó munkálatait a könyvtár igazgatójának felügyelete mellett dr. SULICA Szilárd főkönyvtárnok, a levéltári osztály vezetője irányítja. E munkálatok idejére f. évi május hó 15-től kezdődőleg a levéltár helyiségei a használat elől további intézkedésig elzárattak.

Képviseletünk a bécsi könyvtári kongresszuson. A bécsi Nationalbibliothek kétszázéves fennállása alkalmából a Verein Deutscher Bibliothekare ez évi, 22-ik kongresszusát Bécsben tartotta meg, május hó 25—29-ig. A «Tagung»-okra a német könyvtárosokon kívül a környező államok képviselői is hivatalosak voltak. A magyar könyvtárügy képviseletében dr. PASTEINER Iván, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, dr. FITZ József egyetemi könyvtárőr és dr. PROHÁSZKA Lajos m. n. múzeumi alkönyvtárnok vett részt a kongresszuson.

Sporttörténeti kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. Ez évi május hó 8-án nyitotta meg Magyarország Kormányzója a kultuszminiszter úr felkérésére a magyar tudományos és társadalmi előkelőségek igen nagy számának jelenlétében a nagyérdekű sporttörténeti kiállítást, melyet a Nemzeti Múzeum s az Országos Testnevelési Tanács együttesen rendezett, a sportegyesületek megbizottainak bevonásával.

A kiállítás tervét HÓMAN Bálintnak, a M. Nemzeti Múzeum főigazgatójának és KARAFIÁTH Jenő ny. államtitkárnak, az Orsz. Testnevelési Tanács elnökének lelkes ügyszeretete érlelte meg s a szép terv életrekeltésében kiváló, avatott munkatársak álltak melléjük. Az előkészítő-bizottság elnöki tisztében dr. SZUKOVÁTHY Imre fejtett ki eredményes anyaggyüjtő buzgalmat; munkájában hathatósan támogatta dr. BALOGH László, a Nemzeti Múzeum fiatal tisztviselője, ki a bizottsági titkári teendőin kívül az anyag átvételének s történeti és sportszempontból való csoportosításának feladatát oldotta meg. A történeti anyag egybeállításának, valamint a kiállítás artisztikus elrendezésének érdeme HÖLLRIGL József múzeumi őré, a gazdasági előkészítés fáradságos munkáját pedig SCHILLER Rezső, a Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatalának főnöke végezte.

Szakszerűség szempontjából e helyen nem lehet hivatásunk hozzászólni a kiállított anyaghoz, vagy a csoportosításban megnyilatkozó elvekhez. De könyvtári szempontból is figyelmet érdemel a kiállítás sportirodalmi része. A magyar sporttörténet írott és nyomtatott emlékeinek sora először e kiállítás keretében gyüjtetett össze s vált a nyilvánosság számára áttekinthetővé; a kiállítás e része mintegy szakbibliográfiai alapvetésnek is tekinthető. Ebben a gyüjteményben természetesen igen nagy számmal képviselve van könyvtárunk *Gymnastica* szakának gazdag anyaga is. Ennek kiválogatása dr. ZSINKA Ferenc könyvtárnok tájékozottságát és buzgalmát dicséri.

A kiállítás vezetőkatalógusa a *A Magyar Nemzeti Múzeum Kiállításai* című kiadványsorozat IV. számaként bocsáttatott közre.

A Magyar Bibliofil Szemle. Április havában adta ki testvérlapunk utolsó számát, mellyel második évfolyamát fejezte be. Ezzel együtt vettük ama lesujtó hírt is, hogy a *Szemle* kénytelen volt e számával legalább egyelőre és eddigi kereteiben megjelenését megszüntetni. Amilyen örömmel adtunk hírt annakidején a *Bibliofil Szemle* megindulásáról, amelyben könyvkultúránk terjedésének egy biztos fokmérőjét ismertük föl, oly fájdalmasan érint bennünket megszünésének híre. Kötelességünknek tartjuk ez alkalommal, hogy megemlékezzünk arról a nagy teljesítményről, melyet testvérlapunk első nagyvonalú programmjához híven két évfolyamában betöltött. Amellett, hogy az irodalmi eseményekben oly gazdag elmult két esztendő minden fázisát maradandó értékű közleményekkel ünnepelte meg, szerkesztőjének, SIKABONYI Antalnak fáradhatatlan buzgósága a folyóiratot a magyar bibliofilia mozgékony és sokoldalú, bár nem hivatalos közlönyévé avatta. Hogy csak a közelmult újabb számaival foglalkozzunk, ismeretes az a sokoldalú tartalmas füzet, amely JÓKAI centenáriuma alkalmával a nagy mesemondó jelentőségével összes folyóirataink között talán legkimerítőbben foglalkozott. Az idegen nyelvű JÓKAI-kiadások teljes bibliografiájával, amely hivatva van a magyar irodalom dicsőségének külföldi megismertetésére is, önmagában hervadhatatlan érdemeket szerzett a *Szemle*. Az irodalmi közleményeken kívül a bibliofiliát szolgáló szakcikkek egész sorában gazdagította irodalmunkat és mindig gondja volt, hogy az aktuális kérdések, valamint a külföldi irodalmi események hasábjain hangot találjanak. (Utolsó számának Romain ROLLANDról szóló közleménye.) A hazai könyvtári kultúrát kezdettől fogva nagy szeretettel karolta föl; a főváros könyvtárainak gyarapodásáról minden számában részletesen számolt be és nagy szolgálatot tett azáltal is, hogy több régi és újabb magánkönyvtár anyagát szakszerű ismertetésekben közölte. A szerkesztőnek különös gondja volt, hogy a hazai könyvtermelés megnyilatkozásait figyelemmel kisérje és bibliofil lelket jellemző tüzzel kelt ki ennek elfajulásai ellen. A Magyar Bibliofil Társulat működésére is élénken figyelt és minden számában részletes programmot nyujtott a társaság törekvéseiről, kiállításairól és kiadványairól. Nagy súlyt helyezett arra, hogy a hazai bibliofilia mellett a külföld törekvéseiről is annak folyóiratirodalma alapján tájékozódást nyerjen a magyar könyvkedvelő közönség.

A *Bibliofil Szemle* kényszerű megszünése nem azt mutatja, hogy nálunk a bibliofiliának nem volna talaja, mert hiszen ép az újabb idők bibliofil törekvései, melyek különösen Németország kiadványaira oly nagy hatással vannak, a kultúrális kölcsönhatás útján nálunk is számos vonatkozásban érezhetők. A könyv kiállításának szépsége, a régi, feledésbe ment illusztrációs anyagnak föléledése, melyekre különben pompás renaissance keretével, iniciáléival, kezdő- és záródíszeivel a *Szemle* is tipikus példát szolgáltatott, hazánkban is éreztetik hatásukat. Mindezekért testvérlapunktól nem búcsúzunk el ez alkalommal végképen, hanem reméljük közeli feltámadását, amikor a kiadásnak más keretei között a könyvkedvelők nagyobb rétegére is hatást gyakorolhat, magát nélkülözhetetlenné teszi és ezáltal fennmaradását biztosítja.

K. B.

Porosz és bajor rendelet kéziratok és nyomtatványok nem német könyvtáraknak szóló kölcsönadása ügyében. A Zentralblatt für Bibliothekswesen 1925. évi utolsó füzete a porosz, illetőleg bajor közoktatásügyi miniszterium következő rendeletét közli:

1. A kölcsönvevő könyvtárnak viszontszolgálatra késznek kell nyilatkoznia és a kölcsönzési feltételekbe (2—6.) beleegyeznie.

2. A szállításnak gondos csomagolásban, megfelelő értékjelzés mellett s a kölcsönző terhére és veszélyére kell történie.

3. A kölcsönzés határideje, nem számítva az utat oda és vissza, — ha az intézet vezetője kivételes esetben máskép nem határoz, — három hónap kéziratok, és egy hónap nyomtatványok számára.

4. A kölcsönvett kéziratok és nyomtatványok a kölcsönzést kérő könyvtárban gondosan és tűzmentesen őrizendők és csak az intézet helyiségeiben használhatók; nyomtatványokra nézve azonban a kölcsönadó könyvtár vezetője megengedheti, hogy azok a kölcsönvevő könyvtár felelősségére az illető könyvtár helyiségein kívül is őriztethessenek és használatra bocsáttathassanak.

Fotográfiai felvételhez külön engedély szükséges. Minden felvételből egy levonat és minden publikációból egy teljes példány beküldendő a kölcsönadó könyvtárnak. Ugyanez áll a kölcsönzött kéziratok és nyomtatványok újabb kiadása vagy feldolgozása esetén.

5. A visszaszállítás ugyanabban a csomagolásban és legalábbis ugyanazzal az értékmegadással eszközlendő, mint a kölcsönvételkor, még pedig a kölcsönvevő könyvtár terhére és veszélyére.

6. A kölcsönvett kézirat vagy nyomtatvány sérülése vagy elvesztése esetén a kölcsönvevő könyvtár azt a kártérítést tartozik fizetni, melyet a kölcsönadó könyvtár vezetője a fellebbvaló hatóságával, tisztviselőkkel egyetértésben méltányosnak tart, még abban az esetben is, ha a követelt kártérítési összeg nagyobb volna, mint az előzetesen megadott érték.

Berlin, 1925 március 30.

BECKER,
porosz tudományos, művészeti
és népművelési miniszter.

Hasonló rendeletet küldött a bajor közoktatásügyi és művészeti állami minisztérium a bajor könyvtárak számára is, 1925 május 5-én.

Az American Library Association felhívása. Az Amerikai Könyvtárak Szövetsége azzal a kéréssel fordult szerkesztőségünkhöz, hogy az alábbi meghívót közöljük legközelebbi számunkban:

E Szemle olvasóihoz!

Az Amerikai Könyvtárak Szövetségét 1876-an, Amerika százados ünnepe alkalmával alapították. Ennek az eseménynek az emlékezetére a szövetség konferenciát tart 1926. október 4—9-ig Atlantic Cityben és Philadelphiában. A konferencia általános tárgya a könyvtárak és a könyvtárügy fejlődése lesz az utolsó ötven esztendőben.

Szivélyesen meghívjuk a kormányokat, könyvtárakat, könyvtárak és bibliografusok szövetségét és a magánkönyvtárak tulajdonosait, hogy az Amerikai Könyvtárak Szövetségének tagjaival együtt vegyenek részt a kon-

ferencián. Azokat is szivesen látjuk, akik ugyan nem hivatalosan foglalkoznak könyvtárakkal, de érdeklődéssel kisérik azok fejlődését. A konferencia főelszállásolási helye a Hotel Ambassador Atlantic Cityben, New-Yersey. A Ritz-Carlton és a Hotel Chelsea szállót is használhatják a konferencia kiküldöttjei. Akik részt óhajtanak venni a konferencián, közöljék szándékukat a titkársággal kellő időben. 86 East Randolph Street, Chicago, Illinois.

Őszinte tisztelettel

CHARLES F. D. BELDEN,
elnök.

CARL H. MILAM,
titkár.

A szövetség elküldötte folyóiratának egyik számát is (Bulletin of the American Library Association, Chicago, 1926. Vol. 20. No. 4.), melyben közli a konferencia hozzávetőleges programmját (október 4, 5, 7, 8.-án gyülések Atlantic Cityben, 6. és 9.-én gyülés és kirándulás Philadelphiában), felsorolja a konferencia résztvevői számára kijelölt szállodákat s azoknak napi árait.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1925. nov. 1-től 1926. ápr. 30-ig.

Budapesten.

*«*Arma*» könyvnyomda.* IV., Veres Pálné-u. 1.
**«*Attila*» nyomda* (Béles Lajos). I., Szent János-tér 1/a.
«Attila» Nyomda R.-T. I., Szent János-tér 1/a.
***Bellák Károly.* VII., Klauzál-u. 33.
***Birinyi Lajos és Spitzer Vilmos.* IX., Kinizsy-u. 3.
***Drózdy Győző Béla.* V., Falk Miksa-u. 26/28.
Drózdy Győző és Vajda Károly. VII., Dohány-u. 22/24.
***Eckstein Imre.* VIII., Fecske-u. 4.
***Forgács János.* VII., Izabella-u. 33.
***Forum Lapkiadó R.-T. ny.* V., Zoltán-u. 9.
***Geiszt Kálmán és Viola Imre.* V., Arany János-u. 3.
Gertler Lajos (Leib). VII., Szövetség-u. 2/c.
Goldberger Jenő és Federer Albert. VII., Damjanich-u. 5.
Guth Jenő. VII., Király-u. 19.
***Händler Dávid.* VII., István-út 63.
Heinrich József. IV., Veres Pálné-u. 1.
Kincs Emil és Bisutti Leó. IX., Rákos-u. 1.
Komlós Juda (Gyula). V., Arany János-u. 18.
***Löbl Dávid és fia.* VI., Nagymező-u. 26.
Löbl Mór. VI., Nagymező-u. 26.
Magyar Nemzeti Bank Pénzjegynyomdája. V., Markó-u. 13.
***Markovits Kálmán.* VI., Lehel-u. 14.
Márkus Géza. V., Bálvány-u. 19.
***«Mars» nyomda.* IV., Veres Pálné-u. 1.
Morva Rezső. X., Alkér-u. 22.
***Muresán Demeter.* IV., Papnövelde-u. 10.
***Nagy Vince.* VII., Dob-u. 97.
Pataki Mihály és Ungár Gyula. VIII., Futó-u. 40.
***«Tinódi» nyomda.* (Spiegelhalter Gyula tulajdonos.) VI., Csengery-u. 49.
Váradi Béla. V., Zoltán-u. 7.
Welker József. VII., Hársfa-u. 33.

Vidéken.

Jászladány. Tüzkő Alajos.
Kecskemét. **Németh László.
» **Unio nyomda. (Weitz Károly.)
Salgótarján. Végh Kálmán.
Szentgotthárd. Németh Vilmos kny.
Szolnok. Halász Géza, Baross-u. 776.
Szombathely. Petschauer Vilmos.
Ujpest. «Baeder illatszergyár rt. nyomdája.»
Vác. Berger Ernő. Gróf Csáky-főút 16.
» Kohn Mór.

A két **-gal jelzett nyomdák megszüntek; az egy *-gal jelzett nyomdák változásáról magánúton értesültünk.

BULLETIN
DE LA
REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE
ANNÉE 1926. I. SEMESTRE.

Dr. Edith Hoffmann: Die in Italien illuminierten Handschriften der Széchényi-Bibliothek des National-Museums. (Mit vier Abbildungen. SS. 21—23.)

Unter den, in OBERITALIEN geschmückten Handschriften des ausgehenden XIV. Jahrhunderts steht an erster Stelle ein *Rituale* (Taf. 2.), dessen schön geschmücktes Titelblatt die Art der Gegend von Venedig und Treviso zeigt. Nach dem Wappen zu urteilen, gehörte es einst einem Mitglied der Trevisaner Familie CORONA an. Hervorzuheben ist auch ein in der Gegend von Bologne illuminierter TITUS LIVIUS, welcher früher auf Grund einer Notiz, die für die Signatur des Brassicanus galt, für einen Corvincodex gehalten wurde. Die übrigen Handschriften aus dem XIV. Jahrhundert sind weniger bedeutend. — Um 1425 entstand ein PSALTERIUM, (Taf. 1.) Die aus architekturalen Elementen zusammengestellte Initiale des Titelblattes zeigt auf einen Ursprung in der Lombardei hin. — Besonders wichtig ist ein CURTIUS RUFUS (Taf. 3.), der 1444 in Mailand von einem Nachfolger des Meisters der Pariser *Vitae Imperatorum*-Handschrift illuminiert wurde, von welchem auch der Schmuck eines Turiner Codex herstammt. Die Viscontischen Embleme des Titelblattes weisen auf einen einstigen Besitzer aus der Umgebung des Herzogs FILIPPO MARIA hin; das Wappen ist das der Pavianer Familie BUTIGELLA; die Buchstaben Io M rechts und links vom Wappen bedeuten die Anfangsbuchstaben von Giovanni Matteo BUTIGELLA, der in diesen Jahren segretario ducale Filippo Maria VISCONTIS war. — Eine weitere wichtige Handschrift ist ein Werk des P. VERGERIUS, welcher von Marcus SUARDUS, in Mantua, für Vittorino da FELTRE verfertigt wurde. Der hübsche, aber unbedeutende Rankenschmuck der Handschrift zeigt auch mantuanische Art, und muss vor 1446, d. h. vor dem Todesjahre VITTORINOS entstanden sein. — Hübschen paduanisch-ferraresischen Schmuck trägt die Handschrift, welche die Gedichte des JANUS PANNONIUS enthält. — Der zweiten Hälfte des Jahrhunderts entstammt ein *Psalterium*, welches interessante nekrologische Aufzeichnungen enthält, aus denen zu entnehmen ist, dass der Codex einem, im Veneto gelegenen Karthäuser Kloster angehörte. — Ausserordentlich schön ist ein cistercienser *Missale* am Ende des XV. Jahrhunderts illuminiert. Es zeigt den Einfluss des Martino de Modena. (Taf. 4.) — Auch das Werk GALEOTTO

MARZIOS über König MATHIAS wurde in Oberitalien zwischen 1484—1487 hergestellt. Vom Anfange des XVI. Jahrhunderts stammt ein Gebetbuch mit vielen, sehr hübschen Bildchen aus der Gegend von Venedig her. — Der *Panegyricus* des PAULUS AEMILIUS auf LUDWIG XII. von Frankreich wurde 1509 in Venedig illuminiert. Künstlerisch nicht bedeutend ist eine Menge von venezianischen Arbeiten aus dem XVI. Jahrhundert.

Von FLORENTINISCHEN ARBEITEN aus dem XIV. Jahrhundert besitzt die Sammlung nur das hübsch illuminierte Werk des Antonius de Parma, welches ein Frater FRANCISCUS kopierte. — Die Arbeiten des XV. Jahrhunderts sind zum Teil unbedeutend und sind mit einem weissen Rankenwerk geschmückt. Es befinden sich in der Sammlung fünf, in der Literatur wohlbekannte Corvin codices, deren einen, den *Damascenus* ATTAVANTE illuminierte. — Neben vielen unbedeutenden Stücken seien besonders hervorgehoben ein *Cicero*, der einst der Bibliothek des Graner Erzbischofs Thomas von BAKÓCZ angehörte und ein *Cicero* aus der Bibliothek des Bischofs von Waizen, Nikolaus von BÁTHORI. Dem Ende des Jahrhunderts entstammt die *Pamphilia*, ein italienisches Gedicht eines anonymen Meisters. Das hübsche Titelblatt ist unzweifelhaft von der Hand des BOCCARDINO Vecchio, hat aber mit der Zeit sehr gelitten. — Die Literatur erwähnt in der Budapester Sammlung noch drei Handschriften, von denen der *Calderinus* (von Weinberger hier angeführt), nie in Budapest war, sondern seit langem in der Laurenziana ist. — Zwei CORVIN codices, ein *Chrysostomus* des ATTAVANTE und ein *Hieronymus* von GHERARDO und MONTE illuminiert, wurden im Jahre 1847 von Herzog Francesco V. D'ESTE der ungarischen Nation geschenkt, aber auf Grund des Vertrages von Trianon von dem italienischen Staate zurückgefordert und der modeneser Bibliothek von neuem einverleibt.

In SÜDITALIEN wurden zwei Handschriften der Bibliothek illuminiert, beide waren für Mathias Corvinus bestimmt. Ein AUGUSTINUS *De civitate Dei*, sehr reich mit feinem neapolitanischem weissen Rankenwerk geschmückt und die *Ungarische Kronik* des Petrus *Ransanus*, mit naturalistischem Schmucke und den Porträts des Königs und der Königin Beatrix.

Alexander Eckhardt: L'histoire de la fille du roi Hongrois Salomon. (Pp. 24—30.)

A. ECKHARDT dans son *Salamon magyar király lányának históriája* revient sur la roman en vers du XVe siècle dont il a été question dans notre dernier numéro. Il démontre que le ms. trouvé par M. Lukcsics est identique à celui qui a été édité par Hermann Suchier dans la Soc. des Anciens Textes Français *(Oeuvres Poétiques de Philippe de Remi,* I. Appendice). L'incendie de 1904 a très considérablement endommagé le ms. déjà tronqué par un voleur. Il contient la translation en prose d'un roman de Philippe de Remi par Jean Wauquelin, appelé la *Manekine*. Cette adaptation présente quand même un certain intérêt pour l'histoire de Hongrie, car Wauquelin s'est efforcé de localiser son récit fabuleux, dont M. E. énumère les variantes populaires

trouvées dans le folklore hongrois et inconnues à l'éditeur de Ph. de Remi. Wauquelin paraît avoir utilisé une chronique médiévale germanophile, car en identifiant le roi de Hongrie de son modèle avec Salomon, roi de Hongrie, il rappelle que Salomon fut le troisième roi chrétien de Hongrie, en écartant ainsi de parti pris André Ier et Béla Ier tous deux fervents chrétiens, mais ce dernier, ennemi des Allemands. La mention de Jean de Croy à la fin de l'histoire, comme comandeur de la translation permet de supposer que ce grand-père de Charles de Croy, premier prince de Chimay s'intéressa déjà aux choses de Hongrie suivant la tradition de sa famille qui prétendait remonter à la maison d'Árpád, première dynastie de la Hongrie. Vers 1450, date de l'oeuvre de Jean Wauquelin, la tradition était donc vivante, car le comte de Croy considérait sans doute Salomon comme son encêtre, ainsi que Jean Wauquelin transcrivit GIRART DE ROUSSILON pour le Duc de Bourgogne qui croyait y lire l'histoire de sa famille.

Dr. Émile Haraszti: La Fuite des Hongrois. (1745.) (Pp. 31—38.)

La Bibliothèque de Selestat en Alsace possède un recueil de pièces pour clavecin fort remarquable, composé par Célestin HARST, qui contient un morceau intitulé: *La Fuite des Hongrois*. L'ouvrage de l'illustre bénédictin composition très caractéristique du style galant, garde le souvenir de la vaillance immortelle des hussards Hongrois, des plus braves soldats du monde entier. Ce fut aussi en l'honneur de leur renommée qu'on a nommé sous le règne de LOUIS XIII. deux régiments de hussard français: cavalerie hongroise. LOUIS XIV. a admis dans son armée les vrais hussards Hongrois désertés de l'armée impériale. *La Fuite des Hongrois* ne fut donc pas une fuite dans les sens d'une défaite, mais une désertion de l'armée des HABSBOURG où les Hongrois ne se santaient jamais à leur aise, aux Français, qui les estimaient infiniment: l'un des maréchaux de l'armée française fut aussi un hussard hongrois: le comte Ladislas de BERCHÉNYI.

Dr. Albert Gárdonyi: Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest. (SS. 39—53.)

Der Verfasser beabsichtigt die Geschichte des Buchhandels der Stadt Pest vom Ende des XVIII. Jahrhunderts anfangend, aus archivalischen Quellen zu beleuchten und benützt dazu das unter seiner Leitung stehende städtische Archiv. Als Einleitung werden die kulturellen Verhältnisse Ungarns nach der Türkenherrschaft geschildert, als das kulturelle Leben von Westungarn Schritt für Schritt gegen den neuen Mittelpunkt des Landes vorrückte. Die ersten Buchhändler der Stadt Pest kamen aus Deutschland und die Hauptobjekte ihrer Handelstätigkeit bildeten die Erzeugnisse des deutschen Schrifttums. Die Bedürfnisse des ungarisch redenden Volkes waren hauptsächlich Andachtsbücher, welche durch die in der Provinz lebenden Buchbinder vermittelt wurden. Die Aristokratie las nur französische und deutsche Bücher, die Land-

edelleute lasen zumeist Lateinisches. Die Bürgerschaft der Stadt Pest und überhaupt der ungarischen Städte interessierte sich für die Erzeugnisse der deutschen Literatur, infolgedessen hielten die städtischen Buchhändler hauptsächlich deutsche Bücher auf dem Lager. In der vorliegenden Studie wird der erste Abschnitt dem Büchernachlasse eines 1772 verstorbenen Pester Buchbinders, Jakob MÜLLER gewidmet, woraus ersichtlich ist, dass auch die städtischen Buchbinder ausser Andachtsbüchern zumeist Schulbücher im Vorrat hatten. In den weiteren Abschnitten werden die einzelnen Buchhändler biographisch behandelt.

Dr. Konstantin Sulica: Von den Sammlungen des Archivs des National-Museums. (SS. 54—110.)

Das Material des Archivs wurde im Laufe seiner historischen Entwicklung im Verhältnis seiner allmählichen Bereicherung stets in neuere Gruppen geteilt. Die erste Einteilung geschah der vom Gründer des Museums und der Bibliothek festgestellten Aufgabe ihrer Bestimmung entsprechend und somit gruppierte man das Material des Archivs in zwei grosse Abteilungen: die der vaterländischen und die der ausländischen Schriftwerke. Bei der zweiten Einteilung war das Besitzrecht, respektive die Provenienz bestimmend, wonach die Hauptgruppen einerseits die den vollen Besitz des Museums bildenden Schriftwerke, das sogenannte Stamm-Material, andererseits die zu ewiger Verwahrung deponierten Archive einzelner Familien bildeten, welch letztere wieder 129 Gruppen bilden. Das Stamm-Material zerfällt in 11 Unterabteilungen und umfasst mehrere Hunderttausende von Schriftwerken. Die Scheidung des Stamm-Materials in kleinere Gruppen wurde 1875—79 auf Grund des von Wilhelm FRAKNÓI und Johann CSONTOSI aufgestellten Archivprogrammes vollzogen. Der Zweck der FRAKNÓI—CSONTOSI'schen Konzeption war der Ausweis einer sich auf jedes Stück des Archivs erstreckenden Regesta und Namens-, Orts- und Inhaltsverzeichnisses, konnte aber wegen Mangel an Arbeitskraft nicht verwirklicht werden, weshalb man sich mit einer Gruppierung auf Grund des Inhalts begnügen musste. Heute zerfällt das Stamm-Material in folgende kleinere Abteilungen (Gruppen): 1. Gruppe der städtischen und Kameralschriften (seit 1876—79); 2. Gruppe der Personaldokumente (seit 1876—79); 3. Gruppe der Innungsdokumente (seit 1881); 4. Wappen, Diplome und Adelsschriften; 5. Sammlung auf den Befreiungskampf 1848—49 und die Emigration bezüglicher Schriften, welche in 23 Unterabteilungen zerfällt (seit 1893—96); 6. Gruppe der Genealogien (seit 1893—95); 7. Gruppe der Elenchi (seit 1893—95); 8. Gruppe türkischer Schriftwerke (seit 1893—95); 9. Sammlung von Photographien (seit 1882—84); 10. Siegelsammlung (seit 1885); 11. Sammlung von Traueranzeigen (seit 1904). Betreff alldieser Abteilungen, Gruppen und Sammlungen lässt Einteilung und wissenschaftliche Bearbeitung infolge Mangels an Arbeitskraft noch vieles zu wünschen übrig.

DOCUMENTS INÉDITS.

Dr. Stefan Harsányi: Inventare der Buchdruckerei zu Sárospatak. (1666. 1669. 1674. (Ss. 111—121.)

1. Der Verfasser widerlegt die Behauptung einiger Schriftsteller, dass Sárospatak schon im XVI. Jahrhundert im Besitz einer Buchdruckerei gewesen sei.

2. Er weist nach, dass die erste Buchdruckerei nur im Jahre 1650 errichtet wurde. Für diese Buchdruckerei hat schon Georg RÁKÓCZY I. († 1648) Fürst von Siebenbürgen die Typen angekauft c. 1636. Aber erst seine Witwe: Susanna LORÁNTFY und sein Sohn: Sigm. RÁKÓCZY, haben die Buchdruckerei vollständig eingerichtet. Das erste Produkt dieser Druckerei war: COMENII *Primitiae laborum scholasticorum,* dessen in Drucklegung: Annis 1650 et 1651 ist (4°). Der erste Buchdrucker war: RHENIUS (1650—1657), der zweite: Johann ROSNYAI. Die Buchdruckerei arbeitete 21 Jahre lang (1650—1671). Binnen dieser Jahre kamen hier 62 ungarische und 35 lateinische Druckwerke aus der Presse. Ausserdem noch einige Werke ohne Jahreszahl und Ortsangabe. Wir besitzen 3 Inventare dieser Buchdruckerei (1666, 1669, 1674), welche die Art und die Quantität der Typen sowie auch die anderen Geräte ausführlich angeben. Im Jahre 1666 betrug die Quantität der Typen: 48 Centner und 40 Pfund; im Jahre 1669: 48 Centner u. 92 Pf.; im Jahre 1674: 55 Centner u. 48 Pf. — Neben der Buchdruckerei war auch eine Buchbinderei eingerichtet worden. Diese Inventare sind sehr wertvolle Quellen sowohl betreff der Geschichte der Buchdruckerei, wie auch der Buchbinderei.

Dr. Iwan Hajnóczy: Lied von der Trunkenheit. (Ss. 121—122.)

Die Kecskeméter Städtische Bibliothek gelangte durch den Nachlass Aron v. SZILÁDY's in den Besitz eines bisher unbekannten, gedruckten Fragmentes von einem Lied aus dem XVII-ten Jahrhundert, welches gegen die Trunkenheit gerichtet ist. Verfasser veröffentlicht den vollständigen Text der zwei erhaltenen Bruchstücke.

Vinzenz László: Beitrag zum I. Bde der Altungarischen Bibliothek von Karl Szabó. (Ss. 122—124.)

Verfasser beweist, dass Fabianus KERTI nur die Kosten der Ausgabe des Buches: *Maria Aeternitatis Beatae Porta Sancta* (1645) bestritt und dass dessen eigentlicher Verfasser Johann NÁDASI S. J. gewesen ist.

Dr. Alice Goriupp: Beiträge zur Bibliographie der ungarischen Presse im Ausland. (Ss. 124—133.)

Verfasserin stellt die Produkte der in den Jahren 1919—1925 im Ausland erschienenen, ungarischen periodischen Presse zusammen (die sogenannte Emi-

granten-Literatur), ferner das Verzeichnis der, in anderen ausländischen Zeitungen erschienenen, teils von Ungarn, teils von Ausländern stammenden, auf Ungarn bezüglichen Artikel.

Dr. Alfred Czobor: La première estampille de signature officielle en Hongrie. (Pp. 133—138.)

Les signatures autogrammes du roi appliquées aux chartes sont connues chez nous depuis le règne de VLADISLAS I. Dès MATHIAS I. on rencontre souvant la signature du roi. Sous le règne des HABSBOURG la coutume de signer les documents par les hauts fonctionnaires se répand de sorte que sous peu, la crédibilité d'un document exige hors du sceau, la présence d'une signature. Après l'invention de la presse, les règlements etc. issus de la cour et dont on a besoin en beaucoup d'exemplaires, paraissent imprimés avec la signature gravée en fac-similé du roi. L'apparition de l'estampille de signature fut nécessité par l'élection du comte Étienne KOHÁRY en 1714 à la dignité de judex curiae. Le comte KOHÁRY ne pouvant se servir de la main droite à cause d'une grave blessure qui l'atteignit à l'occasion de l'assaut de la fortesesse d'Eger en 1687, la loi de 1715 lui permit de se servir d'une estampille de signature, laquelle, après son décès, afin d' éviter la possibilité d'une usurpation, devra être remise à la cour (évidément pour la faire détruire). L'estampille fut gravée en argent. Chose étrange qu'elle n'était point un fac-similé de l'ancienne signature du comte KOHÁRY, mais elle portait tout simplement le nom en caractères calligraphiques.

Dr. Alfred Czobor: Lettre de l'évêque Lósy sur les Postilla de Pázmány. (Pp. 138—139.)

Le dernier chef-d'oeuvre du cardinal PÁZMÁNY, le livre de sermons intitulé *Postilla* est traité par l'évêque LÓSY dans sa lettre du 20 février 1637. LÓSY juge les sermons d'une lucidité extraordinaire, dont se servant, même un homme moins érudit est capable de bien prêcher. Cette lettre nous fait encore la relevation que PÁZMÁNY pressantit sa mort prochaine qui en effet l'atteignit en un mois.

Dr. Alfred Czobor: Le livre comme gage. (Pp. 140—141.)

Dans les temps passés, il était usage, de mettre en gage en cas de nécéssité quelque livre précieux. Les lettres de gage nous fournissent d'intéressants détails sur la valeur des livres. Entre les objets de gage nous rencontrons souvent la *Historia* très estimée de ISTVÁNFY, ainsi que des Bibles de famille. A la fin du 17-me siècle on prêtait sur chacun de ces livres 2 florins, qui équivalaient à peu près à 2 minots de blé.

BIBLIOTHÈQUE HONGROISE.

(Pp. 142—152.)

Dr. Jolán de Pukánszky-Kádár: Bibliothèque hongroise.

Contributions aux I. II. et III. volumes de l'Ancienne Bibliothèque Hongroise de Charles SZABÓ.

INDICATEUR OFFICIEL.

Dr. Éméric Lukinich: La bibliothèque Széchenyi du Musée National Hongrois en 1925. (Pp. 153—164.)

L'usage de la bibliothèque: *a)* Communications sur place: 1. dans le département des imprimés; nombre des lecteurs: 12.344, volumes communiqués: 32.809; 2. dans le département des journaux; nombre des lecteurs: 3930, volumes communiqués: 5631; 3. dans le département des manuscrits; nombre des lecteurs: 293, pièces communiquées: 1929; 4. dans le département des archives; nombre des lecteurs: 337, pièces communiquées: 65.232. — *b)* Prêts: 1. dans le département des imprimés; nombre des emprunteurs: 4159, volumes prêtés: 6410; 2. dans le département des journaux; nombre des emprunteurs: 66, volumes prêtés: 179; 3. dans le département des manuscrits; nombre des emprunteurs: 20, pièces prêtées: 73; 4. dans le département des archives; nombre des emprunteurs: 18, pièces prêtées: 603.

Nombre des volumes reliés pour le département des imprimés: 1648 et pour le département des journaux: 30; reliés provisoirement: 1197 volumes.

Accroissement: 1. Département des imprimés; dépôt legal: 10.226, dons: 2598, acquisitions: 1599, transférés d'un autre département: 4, échanges: 58, en somme: 14.842 pièces. — 2. Département des journaux; dépôt legal: 35.687 numéros, dons: 1270 numéros et 363 volumes, acquisitions: 6 numéros et 15 volumes, en somme: 36.963 numéros et 387 volumes. — 3. Département des manuscrits; dons: 220 pièces, acquisitions: 439 pièces et 25 photographies, transférés d'un autre département: 1480 pièces, en somme: 2164 pièces. — 4. Département des archives; dons: 1985 pièces et 1 caisse, acquisitions: 1105 pièces et 7 photographies, transférés d'un autre département: 304 pièces et 1 caisse, en somme: 3401 pièces et 2 caisses.

Le nombre des archives de famille déposées dans la bibliothèque s'est accru des papiers des familles SZÉCHENYI, FORGÁCH, PÉCHY, SZÁDECZKY-KARDOSS, REVICZKY, ABAFFY, SIMONYI, ZÁMBORY, FEJÉRPATAKY. (1474 pièces et 4 caisses.)

LITTÉRATURE.

(Pp. 165—193.)

Ballagi, Aladár. *Bude et Pest dans la littérature universelle.* 1473—1711. I. Tom. Édition de la communauté. 1925. Pag. 481 in 4°.

C'est le 17. novembre 1923 que la capitale de la Hongrie a célébré le cinquantième anniversaire de la réunion de Bude et de Pest. Sous l'impression pénible des revers accablant la patrie, le public de la capitale a commémoré cette date remarquable en silence grave, en préferant de marquer la signification de telle réunion plutôt par la création d'oeuvres durables de la culture que de la fêter par des manifestations cérémonielles.

C'est en ces circonstances qu'a été conçu le projet d'une bibliographie historique de la capitale, dont MR. Aladár BALLAGI, professeur à l'Université, s'est chargé de la composition à partir des temps les plus réculés jusqu'à l'an 1711 et MR. Didier KREMMER, directeur de la Bibliothèque Municipale, de celle de l'époque de 1712 à 1873.

La première partie de l'oeuvre de MR. BALLAGI embrasse l'époque remontant au premier produit imprimé de Bude et allant jusqu'à l'an 1600. La date (1541) du passage de Bude aux mains des Turcs divise à son tour le premier volume en deux parties. L'auteur érudit ajoute à chacune des deux parties un résumé historique, où, à l'aide de sources prises à la littérature universelle, il fait ressortir avec beaucoup de verve caractérisante l'importance de Bude et de Pest. Dès le troisième quart du XV. siècle Bude devait son importance historique an roi Mathias HUNYADI, et ce furent surtout les oeuvres humanistes encouragées et créées par ce monarque par excellence Renaissance qui éveillèrent l'intérêt international pour Bude. Il y a près de quinze siècles qu'on écrit en toutes les langues sur la portée des Corvines, qui réservent pour toujours an roi MATHIAS et à sa capitale une place honorabls dans l'histoire de la civilisation.

La quesiton du premier produit imprimé de Bude n'est pas encore suffisamment tirée au clair. Même MR. BALLAGI n'y prend pas de position définitive et tout en mentionnant en premier lieu la *Cronica Hungarorum*, il n'exclue point la possibilité de ce que l'oeuvre *Leonardini aretini in opusculum Magni Basilii*, figurant en second lieu, sinon le *Liber de homine* de GALEOTTI nommé en troisième lieu, fût le premier imprimé de Bude. La littérature paraissant en ordre chronologique fait vois que même aprés le roi MATHIAS la ville de Bude restait toujours au premier plan de l'intérêt littéraire.

La littérature universelle avait constamment l'oeil sur Bude à l'époque turque, passant alors pour le boulevard principal de l'Empire Ottoman, comme le prouvent les nombreuses «Budense» (dont l'auteur fait mention de 1097), marquant exactement chaque phase de l'histoire de Bude. La littérature prenait en outre une part active aux campagnes tendant à la libération de Bude.

A part sa valeur bibliographique, cette oeuvre facilite en même temps

les recheches historiques, et peut servir de base à l'oeuvre systèmatique de l'histoire, de Bude aux temps des Turcs. (B. OTTO KELÉNYI.)

Hoffmann, Edith: *Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices.* Separatabdruck aus der Zeitschrift *Belvedere.* Wien. 1925. Ss. 130—156. (Mit 19 Bildern.)

Die vorliegende Arbeit der Frau Dr. HOFFMANN gibt die Ergebnisse ihrer langjährigen Studien über die Künstler der CORVIN-Codices und die Ofner Werkstatt der Königs MATTHIAS. Nachdem die prächtigen Bauten des grossen Königs fast spurlos verschwanden, spiegeln die Überreste seiner Bibliothek, seine Renaissancebestrebungen heute am ehesten. Der erste Minirator dessen Anwesenheit man im Ofner Hofe im Jahre 1471 vermerken kann, ist der Italiener Namens BLANDIUS. Italiener war wahrscheinlich auch der erste Wappenmaler, der in die Handschriften des Königs die Wappen in Ofen einfügte. Von ihm dürfte auch der Schmuck der ALBERTI-Handschrift in Modena herstammen.

Seit der Hochzeit des Königs mit BEATRIX von Oragon wurden die Bücher der Bibliothek immer prunkvoller ausgestattet. Die Verbindung mit den grossen Florentiner Miniatoren wurde immer reger. Aus ATTAVANTES Werkstatt gingen 31 CORVIN codices hervor, darunter 18 im ganzen und grossen eigenhändige Arbeiten des Meisters. Von BOCCARDINO Vecchio wurde 1486—1488 der Wiener *Philostratus* illuminiert; von GHERARDO und MONTE, von CHERICO mehrere Prachtbände. Auch in Milano und Rom arbeiteten Miniatoren für den König.

Allmählich entwickelte sich aber auch die Ofner Werkstatt. Auf Grund numismatischer, heraldischer und kunstgeschichtlicher Betrachtungen stellt Frau Edith HOFFMANN fest, welche Codices in Italien, welche in Ofen hergestellt wurden. Nach 1485 kann man die Anwesenheit von weiteren zwei Wappenmalern vermerken. Die bunt bemalten Goldschnitte der Bände zeigen auch unzweideutig auf die Existenz der Ofner Maler und Buchbinderwerkstatt hin. Die Ofner Malereien zeigen eine eigentümliche Mischung von italienischen, deutschen, ungarischen, französischen und niederländischen Stilen. Auf Grund dieser charakteristischen Merkmale kann man eine ganze Reihe von den CORVIN-Codices für in Ofen entstanden betrachten.

Namen dieser Künstler sind uns leider nicht erhalten. Zu ihnen gehörte wahrscheinlich Franciscus de KASTELLO ITHALLICO DE MEDIOLANO, dessen Ursprung aus der 1489 geadelten kroatisch-dalmatinischen Familie de CASTELLIONO ET DE MEDIOLANO Verfasserin sehr glaubwürdig machte. Im letzten Jahre des Königs arbeitet in Ofen ein Meister in reinem lombardischen Stil, es ist der Meister des Pariser *Cassianus.* Edith HOFFMANN hat mit feiner Analyse und in sehr überzeugender Weise bewiesen, dass dieser Meister nur der Abt JOHANN von Madocsa sein konnte, von dem wir wissen, dass er Miniator der königlichen Bücher war. Die Ofner Werkstatt entwickelte einen eigenartigen, leicht erkennbaren Stil, den man mit vollem Recht ungarisch nennen darf.

Die Abhandlung der Frau Edith HOFFMANN ist eine gründliche, interessante und viel neue Ergebnisse bringende, wertvolle Studie.

(KORNEL DIVALD.)

Isoz, Koloman: *Musikkultur in Ofen und Pest* (1686—1873). I. Band. (Das 18. Jahrhundert.) Budapest, 1926. 8° IV, 227 (1) Seiten.

Das vorliegende Werk entwirft ohne jegliche Vorarbeit mit grossem wissenschaftlichen Apparat ein plastisches und farbiges Bild der Musikkultur in Ofen und Pest während des 18. Jahrhunderts. Verfasser behandelt eingehend den Pester und Ofner Verlag und Handel in Musikalien im erwähnten Zeitalter und bereichert die diesbezügliche Forschung mit bisher ganz unbekannten Daten. Ganz besonders ist das wertvolle Bildermaterial des Buches hervorzuheben.

(JOLÁN PUKÁNSZKY-KÁDÁR.)

Haebler, Konrad. *Handbuch der Inkunabelkunde.* Leipzig, 1925. K. W. Hiersemann. 4 Bl. + 187 S.

HAEBLER bietet uns jetzt nach seinen früheren Monographien eine Inkunabelkunde. Bei den Drucken des XV. Jahrhunderts interessiert ihn zumeist die Entstehung des heutigen Buches. Als Schlusstermin der Zeit der Inkunabeln bestimmt er — vom deutschen Standpunkt — um das Jahr 1500. Die Inkunabelkunde forscht seiner Ansicht nach vor allem nicht nach den ersten Ergebnissen des Buchdruckes, sondern nach den frühesten Methoden der Bücherproduktion. Mit diesen Methoden beschäftigt sich HAEBLER im zweiten Teile seines Werkes. Sein Werk ist eine ausgezeichnete Ergänzung der SCHNEIDER'schen Bibliographie und kann auch der einheitlichen Bearbeitung der ungarischen Inkunabeln vorzügliche Dienste tun.

(DR. STEFAN NYIREŐ.)

Schneider, Georg. *Handbuch der Bibliographie.* 2. unveränderte Auflage. Leipzig, 1924. K. W. Hiersemann. XVI + 544 Ss.

Dieses bahnbrechende Werk hat in einem Jahre die zweite Auflage erreicht. Im theoretisch-historischen Teile erläutert der Verfasser den Begriff der Bibliographie und deren Connexionen mit anderen Wissenschaften, sowie die Grundprinzipien der bibliographischen Arbeit, auch die einzelnen Fachsysteme eingehend besprechend. Schliesslich gibt er eine gute Übersicht über die universelle Literaturgeschichte der Bibliographie. Dies weist dem Werke einen Platz unter unseren nützlichsten Handbüchern an.

(DR. STEFAN NYIREŐ.)

Bibliothek der graphischen Künste. I—II. Budapest, 1925/26. Világosság-Buchdr.

Unter diesem Titel erscheint eine von Ladislaus NOVÁK redigierte, einem längst empfundenen Bedürfnis entsprechende Serie von Büchern, welche alle

Arten graphischer Vervielfältigungsmethoden beleuchten. Im I. Bande bietet der Redakteur eine dankenswerte Zusammenfassung der Vervielfältigungsarten. Der II. Band behandelt die Geschichte und die Kunst der Typen. Die Unternehmung kann der ungarischen Buchdruckerwelt vorzügliche Dienste leisten.

(Dr. Stefan Nyireő.)

Die Deutsche Bücherei nach dem ersten Jahrzehnt ihres Bestehens. Leipsic, 1925. Deutsche Bücherei. VII. 211 pag. 1 tabl. in 8°.

Voilà le récit de dix années de travail assidu, dont le resultat est la Bibliothèque gigantesque qui se dresse à Leipsic non loin du monument de la Bataille des peuples. Le but de la Deutsche Bücherei est de conserver dans ses dépôts la production intellectuelle allemande, reproduite par l'imprimerie. Pas le dépôt légal, mais les dons spontanés des éditeurs assurent l'accroissement. L'organisation se développa successivement de sorte qu'aujourd'hui les éditeurs de commerce, ainsi que les privés et les administrations fournissent regulièrement leurs éditions. De plus c'est la Deutsche Bücherei qui redige en collaboration directe avec le Börsenverein, le Börsenblatt et la bibliographie hebdomadaire. Il va sans dire que la guerre et surtout les années 1919—1921 ne menagèrent pas la Bücherei, mais malgré des restrictions, les traveaux remis pour le futur, la force vitale de l'institution et de ses amis triompha et la bibliothèque centrale de l'Allemagne continua son existance et va son chemin du développement. (I. K.)

La «Festschrift» du Gutenberg-Museum. Mayance, 1925. 4°. XVI, 448 pages et 58 tables.

Le Musée Gutenberg à Mayance féta en 1925 le 25-me anniversaire de sa fondation. Pour célèbrer cet evènement on publia la *Festschrift,* un beau tome polyglotte, qui contient 77 articles. Les collaborateurs appartiennent aux nations les plus différentes et par cela le tome est une preuve de la renaissance du travail international. Les articles traitent des questions qui se rapportent tant à l'histoire qu'aux projets futurs de l'imprimerie. Nous ne pourrions faire un choix dans ces articles de grand mérite et nous voulons nous borner à mentionner les études se rapportant à la Hongrie, à savoir: M. de Sebestyén: La première presse hongroise; M. Gulyás: François Kazinczy et l'imprimerie hongroise; M. de Végh: Les reliures du 18-me siècle. (K. Isoz.)

Fuchs, Wilhelm. *Signiertechnik. Ein Praktikum für Anfänger im Bibliotheksdienst.* H. I/2. Leipzig, Otto Harrassowitz, 1924—25. 45; 109 S. 8°. M. 2; 4, 60.

Das Buch will praktisch, wie theoretisch in die Technik des Signierens einführen und bringt zu dem Zwecke zahlreiche beherzigenswerte Winke, die insbesondere auf die charakteristischen Fehler bei Falschbestellungen hinweisen und die kürzesten Wege zu ihrer Richtigstellung aufzeigen.

(Karl von Medveczky.)

Zalán, Melchior: *Ungarische Manuscripte aus der Zeit der Arpaden in den Archiven der österreichischen Klöster.* Separatabdruck aus der Zeitschrift *Pannonhalmi Szemle.* 1926. I. Jahrgang. 1. Nummer.

Als Einleitung gibt der Besprecher ein Verzeichnis sämtlicher Denkmäler des ungarländischen lateinischen Schrifttums aus der Zeit vor dem Mongoleneinbruch (1241—42). Dieses Verzeichnis ergänzt nun Pater Melchior ZALÁN in seinem besprochenen Artikel sofort mit 6 neuen Stücken. Es sind dies in österreichischen Klöstern aufbewahrte Copien aus dem XII—XV. Jahrhundert der lateinischen Übersetzung eines Mönches namens CERBANUS aus den Werken der griechischen Kirchenväter St. Maximus und St. Johannes Damascenus. CERBANUS bekam die zu seiner Übersetzung benützten griechischen Codexe aus der Bibliothek der ungarländischen Benediktiner-Abtei zu Pásztó und widmete seine Übersetzung dem Abte David von St. Martinsberg (1131—1150).

Es ist dies eine der ersten lateinischen Übersetzungen griechischer Kirchenväter.

Diese Copien beleuchten die bisher nicht gekannte Vermittlerrolle, welche unser Vaterland infolge seiner Stellung zwischen Ost und West auf kulturellem Gebiet gespielt hat.

(EMIL JAKUBOVICH.)

REVUE DES REVUES.

(Pp. 194—199.)

Dieser Abschnitt enthält Auszüge aus den Mitteilungen folgender Zeitschriften des Jahres 1926: *Zentralblatt für Bibliothekswesen, Zeitschrift für Bücherfreunde, Archiv für Büchergewerbe, Le Bibliographe Moderne, Magyar Grafika.*

NOTICES.

(Pp. 200—205.)

La Société des Amis du Musée National se constitua sur l'invitation de la famille SZÉCHENYI. Lors de l'assemblée générale, qui eût lieu le 21 mai a. c. furent élus: M. le comte Bartholomé SZÉCHENYI, président et M. Valentin HÓMAN, directeur général du Musée National, vice-président.

Die Exhumierung der irdischen Reste Ladislaus Fejérpataky's, gewesenen Oberdirektors des National-Museums und deren Überführung nach Iváncsa (Komitat Fehér) fand am 24. März 1926 statt, wobei sich auch das National-Museum unter der Leitung des Oberdirektors Valentin HÓMAN vertreten liess.

Zum neuen Direktor der Universitätsbibliothek wurde durch den ungarischen Reichsverweser Dr. Iwan PASTEINER, Oberbibliothekar und Direktor der Ung. Zentralstelle für Bibliothekswesen ernannt.

Ernennungen in der Széchényi'schen Bibliothek. Die Hilfsbibliothekare Dr. Ludwig PROHÁSZKA und Dr. Julie BUDAY wurden am 21. Dez. 1925 als Vizebibliothekare in die VIII. Gehaltsklasse ernannt.

Prix d'Académie décerné a M. K. Isoz bibliothécaire. Le prix fondé par la Communauté de Budapest, pour le meilleur travail s'occupant du passé de la capitale, fut décerné le 5 mai a. c. lors de la session générale de l'Académie des Sciences au livre intitulé *La culture musicale de Budapest*, I. tome 18me siècle, dont l'auteur est M. K. Isoz bibliothécaire. La critique de cet oeuvre se trouve dans le présent numéro de la M. Könyvszemle.

La nouvelle disposition de la bibliothèque du ministère de l'instruction publique fut remise, par ordre ministériel, aux soins de M. le dr. Guillaume FITOS, bibliothécaire du Musée.

Die Versteigerung der Duplikate unserer Bibliothek fand im Frühjahr bei der fünften Auktion der A.-G. LANTOS statt. Die Feststellung der Auktions-Ergebnisse ist im Gange, worüber wir in der nächsten Nummer berichten werden.

Le département des archives du Musée National deménage. Le déplacement des Archives du Musée dans le bâtiment des Archives Nationales fut nécessité par le manque de place. Nos archives restent fermés pour le temps de leur déménagement, la novelle disposition terminée, elle va être ouverte au public. L'administration n'est nullement touchée par cette dislocation.

Wiener Kongress für Bibliothekswesen. Gelegentlich der 200jährigen Wiederkehr der Gründung der Wiener Nationalbibliothek nahmen an der Tagung des Vereines Deutscher Bibliothekare von ungarischer Seite Dr. Iwan PASTEINER, Direktor der Budapester Universitätsbibliothek, Dr. Josef FITZ, Kustos der Universitätsbibliothek und Dr. Ludwig PROHÁSZKA, Vizebibliothekar des Ung. Nationalmuseums teil.

Exposition d'histoire du sport. Le Musée National arrangea avec l'aide des associations sportives une belle exposition retrospective de l'histoire du sport, qui fut inaugurée par M. le Gouverneur le 8 mai 1926. Du point de vue du bibliothécaire nous mentionnons la section littéraire, qui est en même temps la base de la bibliographie sportive. Le catalogue porte le No. IV dans la série des expositions du Musée National Hongrois.

La «Magyar Bibliofil Szemle» (Revue des Bibliophiles) vient de disparaître. Compte rendu sur l'excellente Revue, le travail de son directeur M. Antoine SIKABONYI et sur le rôle tenu par cette Revue pendant les deux années de son existence.

Verordnungen der preussischen und bayerischen Kultusministerien in Bezug auf die Leihung von Handschriften und Druckwerken. Wiedergabe der Verordnung nach dem *Zentralblatt für Bibliothekswesen.*

Aufruf der American Library Association. Aufforderung zur Teilnahme an der, in Atlantic City und Philadelphia am 4—9. Okt. 1926 stattfindenden Konferenz und Programm der Konferenz.

CHANGEMENTS DANS L'ÉTAT DES IMPRIMERIES HONGROISES DU 1 NOVEMBRE 1925 AU 30 AVRIL 1926.

(Page 206.)

Explication des signes: * imprimeries non avisées officiellement; ** imprimeries dissoutes.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque Széchényi du Musée National Hongrois.

Directeur: M. le Dr. THÉODORE RÉDEY.

Prix du volume hors la Hongrie 6 francs. — Nouvelle série. XXXIII. volume. III—IV-e livraisons. Juill.—Déc. 1926.

SOMMAIRE DU BULLETIN.

Page

Dr. Edith Hoffmann: Die diesseits der Alpen illuminierten Handschriften der Széchényi-Bibliothek des National-Museums ... 15*

Dr. Melchior v. Zalán: Zu den Quellen des Pray-Kodexes ... 17*

Dr. Eméric Lukinich: Nouvelles dates sur le «Országgyűlési Tudósítások» de Louis Kossuth ... 18*

Dr. Albert Gárdonyi: Die ältesten Buchhändler der Stadt Pest. II. ... 19*

Dr. Coloman Isoz: Trois lettres inédites de François Liszt ... 19*

Dr. Emile Haraszti: Les Monuments de la musique ongroise. I. ... 20*

Documents inédits: Dr. J. v. BAJZA: Beiträge zur ung. Bibliographie über Montenegro. — Dr. K. D'ESTER: Eine deutsche Zeitung in Ungarn. — Dr. L. TÓTH: Ung. Beziehungen in der Geschichte der römischen Presse. — Dr. B. O. KELÉNYI: Des données sur l'activité de Samuel Falka. — J. ERNYEY: Die Bücher eines Juristen aus Sárospatak aus d. J. 1764. — Bibliothèque hongroise. (Dr. JOLÁN PUKÁNSZKY-KÁDÁR.) 20*

Indicateur officiel: Dr. P. NIKLAY: Congrès Internat. des Bibliothécaires, Prague 1926. — K. DIVALD: Begrabene Bücher ... 23*

Littérature. ANGYAL D.: La correspondance saisie de M. Falk et A. Kecskeméthy. (Dr. B. O. KELÉNYI.) — PUKÁNSZKY, B.: Geschichte der ungarländ. deutschen Literatur. (Dr. H. SCHMIDT.) — VÉGH, J.: Rariora et Curiosa aus der Bibl. Apponyiana. (Dr. L. T.) — Neue österr. Biographie. (Dr. H.) — HUSZTI, J.: Platonistische Bestrebungen am Hofe Matthias'. (Dr. L. TÓTH.) — ZOLNAI, B.: Die Bibliothek Fr. Rákóczi's II. (Dr. L. TÓTH.) — IVÁNYI, B.: Le formation du Corpus Juris hongrois et Z. Mossóczy. (D. HAVRÁN.) — HARSÁNYI, E.: La vie et l'oeuvre de E. Miskolczi Sulyok. (D. HAVRÁN.) — Ung. Jahrbücher. (Dr. E. de NYIREŐ.) — Catalogue de la bibliothèque du musée des arts appliqués. (Dr. E. de NYIREŐ.) — Editions de l'Institut Sociographique Hongrois. (r. E. de NYIREŐ.) — Bulletin de la bibliothèque municipale. (Dr. E. de NYIREŐ.) — Bibliothèque des arts graphiques. 3—4. (Dr. E. de NYIREŐ.) — Dictionnaire littéraire hongrois. (Dr. E. de NYIREŐ.) — Katalog der Bibliothek des Kulturvereines des Komitates Vas. (Dr. Zs.) ... 24*

Revue des Revues. (Von Dr. STEFAN NYIREŐ und Dr. K. I.) ... 29*

Notices. D. Kremmer, † (Dr. C. Isoz.) — Nomination à la Bibliothèque Széchényi. — Déménagement du Département des Journeaux. — Die G. Wells-Codex-Schenkung. (Dr. E. JAKUBOVICH.) — Institut für Zeitungswissenschaft, München. (Dr. A. G.) — Das Stammbuch Tobias Masnicius'. — Über Andreas Pannonius' Werk «De Regiis Virtutibus. (Dr. E. HOFFMANN.) ... 29*

Changements dans l'état des imprimeries hongroises du 1 mai au 31 octobre 1926 ... 31*

Siège de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle, Budapest, Musée National Hongrois.*

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. Budapest. — Nyomdaigazgató: *Kohl Ferenc.*

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

I. Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum ősnyomtatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)

II. Dr. Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. 1. kötet. Budapest, 1904. — II. kötet 1. füzet. Budapest, 1923. Ára 14 pengő.

III. Dr. Gulyás Pál: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908. Ára 2 pengő.

IV. Dr. Gulyás Pál: Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920. Ára 10 pengő.

V. Kereszty István: Hirlapok és folyóiratok. 1867-ig. Budapest, 1916. Ára 3 pengő.

VI. Isoz Kálmán: Zenei levelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1921—1924. I. 1—3. füzet. Ára 9 pengő.

VII. Akantisz Viktor: A Todoreszku-Horváth-könyvtár. Budapest, 1922. Ára 6 pengő.

VIII. Dr. Bártfai Szabó László: Gróf Széchényi István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.

IX. Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann Mária: Irodalmi Levelestár. I. kötet. Budapest, 1923. Ára 5 pengő.

X. Végh Gyula: Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyüjteményéből. Budapest, 1925. Ára 3 pengő.

Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának közlönye. Uj folyam I—XXXIII. kötet. A négyfüzetes évfolyamok ára 8 pengő, a kétfüzeteseké 6 pengő, az egyfüzeteseké 4 pengő.